

Αλεξάνδρα Κολλοντάι

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
& ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ
ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΠΥΛΗ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΟΛΛΟΝΤΑΪ

**Οικονομική
καὶ σεξουαλική
ἀπελευθέρωση
τῆς γυναίκας**

ΑΘΗΝΑ 1978

Ένα βιβλίο συνθεμένο από γυναίκες — προσφορά
τιμής και όργανο προσηνατολισμού στους αγώνες τους:

- τὸ ἔγραψε ἡ Ἀλεξάνδρα Κολλοντάι,
- τὸ μετέφρασε ἡ Μαρίνα Λῶμη,
- τὸ διόρθωσε ἡ Μάρω Ζαράρη.

Copyright γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα: Ἐκδόσεις ΠΤΑΗ.

Ἐκδόσεις ΠΤΑΗ, ἄγρας 39 Ἀθήνα, τηλ. 728.840 - 711.139

Τυπογραφεῖον: ΜΕΜΦΙΣ, Βασ. Κων/νου 28, τηλ. 75.18.684

Μιά ρωσίδα επαναστάτρια για μιὰ πάλη που συνεχίζεται

Τὸ 1975 ἔχει χαρακτηριεῖται Ἔτος τῆς Γυναίκας. Σ' ὄλο τὸν κόσμο θὰ γίνουν ἐκδηλώσεις, θὰ δοθοῦν διαλέξεις, θὰ δημοσιευτοῦν ἀρθρα, θὰ ἐκδοθοῦν βιβλία μὲ ἀντικείμενο τὴ γυναίκα. Σ' αὐτὸν τὸν κατακλυσμὸ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς φιλολογίας, πὺ θὰ ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς γυναίκας, θὰ ἐπιχειρηθοῦν ἀναδρομὲς στοὺς ἀγῶνες τῆς, ἐπιμηθεῖς γιὰ τὴ σημερινή τῆς θέση, κριτικὴ καὶ ἀναπροσαρμογὴ στοὺς στόχους τοῦ γυναικείου κινήματος, τομὲς καὶ προβλέψεις γιὰ τὴν ἐξέλιξή του. Θὰ τιμηθοῦν μεγάλες ἀγωνίστριες πὺ ἴδρυμά τους πέρασε στὴν ἱστορία, θὰ παρουσιαστοῦν δυναμικὲς μορφὲς ἀπὸ τὴ στρατιὰ τῶν γυναικῶν πὺ συνεχίζουν τὸ ἔργο τῶν πρώτων μὲ τὸ ἀρχέγονο πάθος τοῦ φύλου τους καὶ τὴ σύγχρονη μεθόδευση στὶς ἐπιδιώξεις καὶ στὶς διεκδικήσεις τους.

Πῶς ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενο αὐτό; Γιὰ ποιὸς λόγους φτάσαμε σὺ σημεῖο ν' ἀφιερώνουμε Ἔτος στὴ γυναίκα; Ἐῖναι γιὰ νὰ τιμήσουμε τὴν προσφορά καὶ τὶς κατακτήσεις τῆς ἢ μήπως μιὰ ἔπιτεχνα σκηνοθετημένη διοργάνωση γιὰ νὰ ὑποδηλώσουμε οὖν δεδομένη τὴν ὑποταγὴ τῆς σὺ ἰσχυρὸ φύλο καὶ νὰ συμβάλουμε στὴ διαιώνισή τῆς, πὺ ἐξυπηρετεῖ κοινωνιολογικὰ τὰ συμφέροντα τοῦ καπιταλιστικοῦ οὐστήματος καὶ φυλετικὰ τὸν πατριωτικὸ ἀντρικὸ δεσποτισμὸ;

Ἡ «Πύλη» πὺ ἔχει ἀποδείξει ἐμπροσθα καὶ οὐσιαστικὰ τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς στὶς δυνατοότητες καὶ στὰ ταλέντα τῆς γυναίκας — τὴ μαρτυρεῖ εὐκολα ὁ ἀριθμὸς τῶν συνεργατριῶν μας σ' ὄλους τοὺς τομείς — θὰ κυκλοφορήσει μιὰ σειρά βιβλία πὺ τὸ περιεχόμενό τους θὰ δίνει ἀπαντήσεις στὰ παραπάνω ἐρωτήματα καὶ ὑλικὸ γιὰ νὰ καταπολεμοῦνται οἱ διακρίσεις καὶ οἱ προκαταλήψεις, ἔτοι πὺ νὰ χιτίζεται θαθμαῖα τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἰσοτιμίας καὶ τῆς δημοκρατικῆς συντροφικότητας τῶν δύο φύλων.

Ἐγκαινιάζουμε τὴν προσπάθειά μας μὲ τὸ βιβλίο τῆς

Κολλονιάι «Οικονομική και Σεξουαλική ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας», πὸν ἀποτελεῖ μιὰ ἐπιλογή ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς. Ὁ σλόχος τῆς ἐκλογῆς μας εἶναι διπλός: νὰ γνωρίσουμε σὶδ ἑλληνικὸ κοινὸ μιὰ φεμινίστρια ἐπαναστάτρια, πὸν διοχέτευσε καὶ δοκίμασε τὶς ἰδέες τῆς στὴν πολιτικὴ, μέσα ἀπὸ σελίδες πὸν ὁ ὄχι ἐνημερωμένος ἀναγνώστης θὰ νόμιζε διὲ γράφτηκαν σ ἡ μ ε ρ α . Τόσο ἔπιση εἶναι ἡ ἐπικαιρότητα τῶν ἰδεῶν τῆς Κολλονιάι.

Ἄκριθῶς σ' αὐτὸν τὸν προβληματισμὸ κλείνεται ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τῆς. Τὰ κείμενά τῆς εἶναι τὸ ζεῖδωρο κεφαλάρι πὸν τροφοδοτεῖ καὶ ἀνανεώνει ἀστείρευτα τὶς πηγές τοῦ γυναικείου κινήματος. Τὰ παραδίνουμε στὴν κρίση τοῦ ἀναγνωστικοῦ μας κοινοῦ γιὰ νὰ σχηματίσει μόνου τὴν φυσιογνωμία τῆς ρωσοῖδας ἐπαναστάτριας καὶ νὰ ἐκτιμήσει τὴν ἱστορικὴ προσφορά τῆς.

Σύντομα βιογραφικὰ

Ἡ Ἀλεξάνδρα Κολλονιάι γεννήθηκε στὰ 1872 καὶ πέθανε στὰ 1952. Ὁ πατέρας τῆς ἦταν οὐκρανὸς στρατηγὸς καὶ ἡ μητέρα τῆς φινλανθὴ χωριάτσια. Τὰ παιδικὰ τῆς χρόνια τὰ πέρασε στὴν Πετρούπολη καὶ στὴν Φινλανδία, μέσα σὲ μιὰ πατριαρχικὴ οἰκογένεια πὸν τὴν περιέβαλλε μὲ ἀγάπη ἀλλὰ καὶ ἀυστηρότητα. Στὰ δεκαῆξη τῆς ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ γυμνάσιου κι ἀρχισε νὰ παρακολουθεῖ μαθήματα ἱστορίας καὶ λογοτεχνίας. Ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τὸ οἰκογενειακὸ τῆς περιβάλλον, παντρεύτηκε νεώτατη μὲ τὸν μηχανικὸ Β. Κολλονιάι, πὸν ἐγκατέλειψε τρεῖς χρόνια ἀργότερα, παίρνοντας μαζί τῆς καὶ τὸν γιὸ τῆς.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀρχίζει ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δράση τῆς Κολλονιάι. Χωρὶς ἀκόμα νὰ εἶναι μαρξίστρια συμμετέχει σὲ παράνομες ὁργανώσεις πὸν κάτω ἀπὸ τὴ μάσκα «μορφωτικῶν συλλόγων» εὐχωροῦν στὰ ἐργατικὰ κέντρα, δημιουργοῦν ἐπαφές μὲ τοὺς ἐργάτες, ὁργανοῦν ἐράτους. Στὰ 1898 φεύγει σὶδ ἔξωτερικὸ νὰ σπουδάσει πολιτικὲς ἐπιστῆμες καὶ κοινωνιολογία. Οἱ μελέτες τῆς κι ἔνα ταξίδι στὴν Ἀγγλία, τὸ 1899, τὴν πείθουν ὄλο καὶ περισσότερο διὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα λύονται μόνου μὲ ριζικὰ μέτρα. Γυρίζοντας ὄμως στὴ Ρωσσία ὄρισκει διχασμένη τὴν ἰδεολογικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ

πρωτοπορία. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὁ νόμιμος μαρξισμὸς ἐτοιμὸς νὰ ὑποστηρίξει τὸ μεγάλο βιομηχανικὸ κεφάλαιο ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἀριστερὴ πτέρυγα, πιστὴ πάντα στὴν ἐπαναστατικὴ ταχτικὴ τοῦ προλεταριάτου. Ἡ Κολλονταὶ κλίνει πρὸς τὴ δευτέρη, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ φύγει, ν' ἀναλάβει μιὰν ἀποστολὴν στὴν Φινλανδία, πὸν γνωρίζει καλά.

Στὰ 1901 θρῖσκειται πάλι σὶδ ἐξωτερικῶ. Ἐκεῖ γνωρίζεται μὲ τὸν Κάουτσκν, τὴ Ρόζα Λούξεμβουργκ, τὸ Λαφάργκ, τὸν Πλεχάνοφ. Στὴ Ρωσοία, σὶδ μεταξὺ τὰ πράγματα δέξονται. Ἀγροικὲς στάσεις ξεσποῦν, οἱ ἐργάτιες τοῦ κτίου ξεσηκώνονται. Οἱ αὐτοεξέθριστοι ἐπαναστάτες χωρίζονται ἰώρα σὲ μπολοσεβίκους καὶ μενοσεβίκους καὶ εἰς διαφορῆς τους γίνονται ὄλο καὶ πιδ ἔθιμοτες. Ἡ Κολλονταὶ συνεργάζεται καὶ μὲ τοὺς πρώτους καὶ μὲ τοὺς δευτέρους, γράφει προκηρῦξεις καὶ κομμάτια στὰ παράνομα ἔντυπα καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀνάλυση ἑνὸς προβλήματος πὸν εἶναι γι' αὐτὴν τόσο σημαντικὸν ὄσο καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση: τοῦ γυναικείου προβλήματος.

Στὰ 1915 γίνεται μέλος τοῦ μπολοσεβικικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Ζεῖ μακριὰ ἀπ' τὴ χώρα της καὶ συνεχίζει τὴν ἐπαναστατικὴν τὴς δρῶσην στὴ Γερμανία, τὴ Γαλλία, τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἑλβετία, τὸ Βέλγιο, τὴν Ἰταλία, τὴ Δανία, τὴ Νορδηγία, τὴς Ἠνωμένες Πολιτείες.

Στὰ 1917 ἐπιστρέφει στὴ Ρωσοία, σὺλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Κερένσκν καὶ ἀφήνεται ἐλεύθερη λίγο πρὶν τὴν Ὀκτωβριανὴν Ἐπανάσταση, στὴν ὁποία σὺμμετέχει ὡς μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ μπολοσεβικικοῦ κόμματος. Ὅταν οχηματίζεται ἡ πρώτη κυβέρνησις τῶν Σοβιέτῶν ἡ Κολλονταὶ διορίζεται ὑπουργὸς Κοινωνικῆς Προνοίας. Εἶναι ἡ πρώτη γυναίκα στὴν ἱστορία πὸν ἀναγνωρίστηκε μέλος κυβέρνησης.

Ἡ παραμονὴ της στὴν κυβέρνησις δὲν ξεπέρασε τὸ διάστημα τοῦ χρόνου, παρὰ τὴν ἀπομάκρυνσὴν της ὁμοῦ δὲν ἔπαυε ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὰ γυναικεία προβλήματα, τὴν προστασία τῆς μητρότητος καὶ τοῦ παιδιοῦ, ὡς ὑπεύθυνη τοῦ γυναικείου τομέα τοῦ κόμματος. Στὰ 1922 ἀναλαυβάει νὰ παρουσιάσει μαζί μὲ τὸν Σλιάτσκινοφ τὴς θέσεις τῆς «Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης» σὶδ Ἐνδέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος. Ἐχει σὺντάξει μιὰ μαχητικὴ προσοῦρα πὸν καταγγέλλει τὴ γραφειοκρατία τόσο οἰοῦς κόλπους τοῦ κόμματος ὄσο καὶ οἰς ἄλλες βαθμίδες τοῦ σοβιετικοῦ κράτους, τὸ σὺγκεντριωτισμὸν τῆς ἐξουσίας, τὴν ἀποκλειστικὴν ἀνάθεση τῶν

ὀργανικῶν θέσεων οὐ εἰδικούς καὶ κομματικούς ἐκπροσώπους. Θεωρεῖ τὰ ἐργατικά συνδικάτα ὡς ἀμεση καὶ αὐθεντική ἔκφραση τῆς ἐργατικῆς μάζας καὶ ζητᾷ νὰ τοὺς παραχωρηθῆι τὸ δικαίωμα νὰ ὀργανώθουν μόνα τοὺς τὴν παραγωγή.

Οἱ θέσεις αὐτὲς ἀποδοκιμάστηκαν καὶ καταδικάστηκαν ἀπ' τὸ συνέδριον. Οἱ ὑποστηρικτὲς τοὺς δὲν διώχθηκαν ἀπ' τὸ κόμμα, μὰ παραμερσίστηκαν. Ἡ Κολλονταί σιᾶλθηκε σὴ Νορβηγία καὶ ἄρχισε ἔτσι τὴν διπλωματικὴν τῆς καριέρα. Ἡ ἀνοδος τοῦ Σιάλιν σὴ 1924 τὴν ἀπομάκρυνε ὀριστικά ἀπ' τὸ προσκήνιον τῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Ποιά εἶναι ἡ ἔθεσις τῆς Κολλονταί ἀπέναντι σὸ γυναικεῖο πρόβλημα; «Δυὸ εἶναι οἱ χειρότεροι ἐχθροὶ τῆς γυναίκας, γράφει κάποιος. Ἡ παραδοσιακὴ ἠθικὴ καὶ ἡ συντηρητικὴ μορφὴ τοῦ γάμου». Ἡ παραδοσιακὴ ἠθικὴ γιὰ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐλεύθερον ἔκφραση τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς, γιὰ ἀπαγορεύει τὴν σεξουαλικὴν ζωὴν τῆς νέας κοπέλλας, καταδικάζει τὴν ἀγαμὴ μητέρα καὶ γενικώτερα περιορίζει τὴν γυναίκα σ' ἓνα τύπον τοῦ ἀφαιρεῖ κάθε προσωπικότητα. Καὶ ὁ παραδοσιακὸς γάμος γιὰ νομιμοποιεῖ τὴν κυριότητα τοῦ ἀντρα ἐπάνω τῆς, γιὰ σκλαβώνει τὴν γυναίκα σὴς οἰκισκὰς ἀσχολίας ποὺ δὲν πλουτίζουν οὔτε ἐκφράζουν τὴν προσωπικότητά τῆς, γιὰ τὴν κάνουν ἓνα ἀντικείμενον «συντηρούμενον». Ποιά εἶναι, ὅμως, τὰ βαθύτερα αἰτία ποὺ δημιούργησαν τὴς ὑποδουλωτικὰς αὐτὲς δομὰς; Τὰ αἰτία εἶναι οἰκονομικά καὶ κοινωνικά, ἀπαντᾷ ἡ μαρξίστρια Κολλονταί. Ὁ ἀστικὸς ἠθικὸς κώδικας καὶ ὁ ἀστικὸς γάμος ἐξυπηρετοῦν τὰ πολὺ συγκεκριμένα συμφέροντα τῆς τάξεως ποὺ τοὺς θέσπισε, καὶ σὸ φλυατικὸ ἐπίπεδον τὰ συμφέροντα τοῦ ἀντρα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πραγματικὴ ἀπελευθέρωσις τῆς γυναίκας δὲν θὰ πραγματοποιηθῆι παρὰ διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν θὰ τῆς προσφέρει τὴν οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησία χάρις σὴ δουλιὰ τῆς, τὴν ἰσοτιμία μὲ τὸν ἀντρα, καὶ ἓναν ἐρωτικὸν οὐνητρονον ποὺ δὲν θὰ ἀπαιτεῖ πιά νὰ τὴν κατέχει ὡς ἰδιοκτητῆς, νὰ τὴν κάνει ἀντικείμενον τοῦ. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως αὐτὸ τὸ τελευταῖον θὰ πρέπει τόσον ἡ ἀντρικὴ ὡς καὶ ἡ γυναικειὰ ψυχολογία νὰ ὑποστοῦν μιὰ βαθειὰ ἀλλαγὴ. Ὁ ἀντρας θὰ πρέπει νὰ σνηθίσει σὴν ἰδέαν διὰ ἡ γυναίκα εἶναι ἓνα ξεχωριστὸ ὄνιον, μὲ δικὴν τῆς προσωπικότητα, μὲ ἴσα δικαιώματα σὴ συμμετοχῆς σὸ ὅλες τὴς ἀνθρώπινες δραστηριότητες.

Ἡ γυναίκα θὰ πρέπει νὰ μάθει μὲ τὴν σειρά τῆς νὰ μὴ ζεῖ μόνον γιὰ τὸν ἐρωτικὸν ἢ τὴν μητρότητα, νὰ μὴ ἀναζητᾷ σὴν

ρίγματα έξω άπ' τόν έαπό της, και νά αναπτύσσει τήν προ-
οωπικότητα αυτή πού θέλει νά της αναγνωρίζουν.

Άν οί επικριτές της Κολλοντάϊ της καταλογίζουν έλ-
λειψη ρεαλιστικότητας και υπερτροφική αντίληψη γιά τήν
άξία της ατομικής έλευθερίας — συνδυασμός πού τήν οδή-
γησε σέ πολιτικά σφάλματα — κανένας δέν μπορεί νά άμφι-
σβητήσει τή γνησιότητα και τό πάθος πού έδειξε στους ά-
γώνες της γιά τήν υπεράσπιση της γυναίκας, και ιδιαίτερα,
της εργαζόμενης. Ό άναγνώστης θά βρει στόν τόμο έτοιτό
σελίδες συγκλονιστικές γιά τά καθημερινά δράματα τών γυ-
ναικών τού προλεταριάτου, ρεαλιστικές αναλύσεις γιά τά
προβλήματα της έλευθερης συμβίωσης και τών άνύπαντρων
μητέρων, φλογερά «κατηγορώ» γιά κάθε μορφή έκμετάλ-
λευσης πού άφαιρεί τή χαρά της ζωής, μειώνει και ζη-
μιώνει κάθε γυναίκα, άπλές άλλά έξαιρετικά έννοχτικές
οκέψεις πού θά τήν βοηθήσουν ν' άποτινάξει κάθε ζυγό
πού της έχει επιβληθεί.

Μονάχα διαν ή γυναίκα ξεπεράσει όλους τούς οικονομι-
κούς φραγμούς, πού ορθώνουν στό δρόμο της τά άστικά κα-
θεστώτα, θά μπορέσει νά πραγματοποιήσει τό όνειρο τών
φεμινιστών: τήν έλεύθερη ένωση έλευθέρων ατόμων.

Κοιταγμένα ύστερα άπό μισόν αιώνα περίπου, τά κεί-
μενα της Κολλοντάϊ έξακολουθούν νά είναι επίκαιρα και
καιτά γιά τίς κοινωνίες τού δυτικού κόσμου. Ή οικογέν-
εια, ό γάμος, ή ήθική δέν έχουν πάψει νά παίζουν τό
ρόλο πού περιγράφει. Ή άντρική ψυχολογία άπέχει πο-
λύ άπ' τό νά έχει χάσει τά στοιχεία εκείνα πού καταπιέ-
ζουν τή γυναίκα και οί έρωτικές σχέσεις είναι πάντα προ-
βληματικές. Μ' ένα λόγο ή γυναίκα δέν έχει ακόμα άπε-
λευθερωθεί. Αυτό σημαίνει πώς οί επιθυμίες, τά όνειρα
της Κόλλοντάϊ, τό όμορφο μέλλον πού φανταζόταν γιά τή
γυναίκα είναι ακόμα μακριά. Τό πιό σημαντικό όμως θή-
μα έχει γίνει. Χάρη στις οικονομικές και κοινωνικές άλ-
λαγές, χάρη στις προσπάθειες όλων όλων άγωνίστηκαν
γιά τήν άπελευθέρωσή της, ή γυναίκα συνειδητοποίησε
τή θέση της, έμαθε νά αναλύει, νά αντιμετώπιζει τά
προβλήματά της και νά διεκδικεί τήν άναγνώριση τών δι-
καιωμάτων της. Ήτοι, γιά νά επαναλάβουμε τά λόγια της
Κολλοντάϊ «ή γυναίκα άπό άντικείμενο της τραγωδίας της
άντρικής ψυχής, μεταβλήθηκε σέ ύποκείμενο της δικής
της τραγωδίας». Τό κέρδος δέν είναι μικρό.

Η ΠΥΛΗ

Τὰ τέλος τοῦ μονογαμικοῦ γάμου (1)

Ἡ σημερινή μορφή τῆς οἰκογένειας δὲν εἶναι ἡ τελική. Μιά κοινωνία νέα θὰ δημιουργήσῃ μιὰ νέα μορφή οἰκογένειας.

Κάρλ Κάουτσκι

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα μιὰν ἄλλη πλευρὰ τοῦ γυναικείου προβλήματος, τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας. Χρειάζεται ἄραγε νὰ ποῦμε πόση σημασία ἔχει στὶς μέρες μας, γιὰ τὴν πραγματική χειραφέτηση τῆς γυναίκας, ἡ λύση αὐτοῦ τοῦ καυτοῦ καὶ πολύπλοκου προβλήματος; Εἶναι αὐτονόητο πὼς ἡ ἐπιθυμία τῶν γυναικῶν γιὰ νομικὴ ἰσότητα δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιεῖ ἀπόλυτα μόνο μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πολιτικὴ χειραφέτηση, τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς βιοτοκοῦ ἢ ἄλλων ἐπιστημονικῶν τίτλων, ἢ μὲ ἕνα ἴσο μισθὸ γιὰ ἴση ἐργασία. Γιὰ ν' ἀπελευθερωθεῖ πραγματικά ἡ γυναίκα πρέπει ν' ἀποτινάξῃ τὶς ἀλυσίδες μὲ τὶς ὁποῖες τὴν κρατᾶ δεμένη ἡ σημερινὴ καταπιεστικὴ καὶ ξεπερασμένη μορφή τῆς οἰκογένειας. Γιὰ τὴ γυναίκα ἡ λύση τοῦ οἰκογενειακοῦ προβλήματος δὲν ἔχει λιγότερη σημασία ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἰσότητας καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀπόλυτης οικονομικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς.

Οἱ σημερινές μορφές τῆς οἰκογενειακῆς δομῆς, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὰ ἔθιμα, κάνουν τὴ γυναίκα νὰ ὑποφέρει ὄχι μόνο σὰν ἀνθρώπινο πλάσμα ἀλλὰ καὶ σὰ σύζυγο καὶ μητέρα. Στὶς περισσότερες πολιτισμένες χώρες ὁ Ἀστικὸς Κώδικας θάζει τὴ γυναίκα σὲ μιὰ θέση μικρότερης ἢ μεγαλύτερης ἐξάρτησης ἀπὸ τὸν ἄντρα καὶ παραχωρεῖ στὸ σύζυγο ὄχι μόνο τὸ δικαίωμα νὰ διαχει-

(1) Ἀθηναϊκὸς τίτλος τοῦ κεφαλαίου: «Ὁ γάμος καὶ τὸ πρόβλημα τῆς οἰκογένειας.»

ρίζεται την περιουσία της γυναίκας του, αλλά και να κυριαρχεί πάνω της, τόσο ήθικά και σωματικά. Φτάνει να θυμηθούμε το γαλλικό Αστικό Κώδικα, σύμφωνα με τον οποίο τη μέρα της υπογραφής του συμβολαίου γάμου, η γυναίκα χάνει κάθε ατομική νομική ύποσταση. Η διαχείριση της περιουσίας της περνάει στο σύζυγο· δεν μπορεί να πραγματοποιήσει καμιά νομική πράξη δίχως τη συγκατάθεση του συζύγου της· ακόμα και το νοίκιασμα του σπιτιού απαιτεί την εξουσιοδότηση του «κύριου και αφέντη.» Οι αυστηρότεροι νόμοι προστατεύουν τον ιερό χαρακτήρα της οικογενειακής έστιας, επικυρώνοντας έτσι μια ήθικη διπρόσωπη: η μοιχεία του συζύγου — κι αυτό σε έντελως ιδιαίτερες περιπτώσεις — τιμωρείται από το νόμο μ' ένα απλό πρόστιμο, ενώ η αθέτηση της συζυγικής πίστης από τη γυναίκα, την καταδικάζει σε δύο χρόνων φυλάκιση. Πάνω στην ανύπαντρη γυναίκα βαραίνει η πατρική εξουσία παρ' όλο που αν τελικά δεν παντρευτεί, παραμένει πιά ελεύθερη και ανεξάρτητη. Από την άλλη μεριά, οι γαλλικοί νόμοι επιτηρούν αγρικα την «παρθενία» της και τιμωρούν σκληρά την ανύπαντρη μητέρα, με την έννοια ότι μόνο αυτή υφίσταται τις συνέπειες του παράνομου δεσμού: ξέρουμε πολύ καλά πως σύμφωνα με το άρθρο 350 του γαλλικού Αστικού Κώδικα «η δίωξις διά Πατρότητα είναι απαγορευμένη.»

Αν, σε άλλες χώρες οι νόμοι είναι λιγότερο αυστηροί για τις γυναίκες, πουθενά δεν παραλείπουν να επικυρώσουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, την αρχή της νομικής ύποταξης της γυναίκας στο σύζυγο και αφέντη της.

Σε μας, στη Ρωσία, η παντρεμένη γυναίκα δεν έχει δικαίωμα να συνάψει δάνειο προσωπικό δίχως τη συγκατάθεση του συζύγου της. Επίσης οι συναλλαγματικές που τυχόν υπογράφει χωρίς την έγκρισή του θεωρούνται χωρίς αξία. Σύμφωνα με τους νόμους μας, η γυναίκα οφείλει να υπακούει στον άντρα της, και η εξουσία του βρίσκεται πάνω απ' την εξουσία των γονιών της. Η γυναίκα έχει ακόμα το καθήκον να μοιράζεται την κατοικία του συζύγου της, και, μέχρι πρόσφατα, ο τελευταίος είχε το δικαίωμα να ξαναφέρει *manu militari* την «ανυπόταχτη σύζυγο» που θέλησε να γλυτώσει από την τυραννία του, οά νατανε αυτός ένα πλάσμα αποκρουστικό και κάποτε μισητό...

Κι εκεί που σταματούν τα δρια της επίσημης και νόμιμης οικογενειακής υποδούλωσης της γυναίκας, αρχίζει

νά άσκει τήν πίσή του αυτό που ονομάζουμε «κοινή γνώμη». Αύτη ή κοινή γνώμη είναι δημιούργημα τής άστικής τάξης και διατηρείται άπ' αύτη μέ σκοπό νά προστατευτεί τό «ερό καθεστώς τής ιδιοκτησίας». Χρησιμεύει κι αύτη στην επίκώρωση μιας ύπακριτικής «διπρόσωπης ήθικής.» Η άστική κοινωνία σφίγγει τή γυναίκα μέσα σ' έναν άπόρητο οικονομικό κλοιό, πληρώνοντας τή δουλειά της, μ' ένα μισθό γελοίο τή στερεί άπ' τό βασικό δικαίωμα κάθε πολίτη νά ύψώνει τή φωνή του για νά υπερασπιστεί τά συμφέροντά του που καταπατούνται, κι έχει τή μεγαλοψυχία νά τής προσφέρει τή δυνατότητα έκλογής ανάμεσα στη συζυγική ύποδούλωση και στις περιπτώξεις τής πορνείας, που δημόσια μέν περιφρονείται και καταδικάζεται, ένω στά κρυφά ένθαρρύνεται και ύποστηρίζεται.

Είναι πραγματικά άνάγκη νά επέκταθοιμε πάνω στις σκοτεινές πλευρές τής σημερινής συζυγικής ζωής, πάνω στά δεινά που ύφίσταται ή γυναίκα και που είναι στενά συνδεμένα μέ τις σύγχρονες οικογενειακές δομές; Έχουν ειπωθεί κι έχουν γραφτεί τόσα πάνω σ' αύτά! Η φιλολογία είναι γεμάτη άπό ζοφερές περιγραφές του συζυγικού και οικογενειακού χάους. Πόσες ψυχολογικές τραγωδιές δέν φύτρωσαν πάνω σ' αύτό τό γόνιμο έδαφος, πόσες άνάπηρες ζωές, πόσες δηλητηριασμένες ύπάρξεις! Για τήν ώρα αυτό που μας ένδιαφέρει είναι νά παρατηρήσουμε ότι ή σημερινή δομή τής οικογένειας καταπιέζει τις γυναίκες σέ όποια τάξη, σ' όποιο στρώμα του λαού και νά άνήκουν. Οι συνήθειες κι οι παραδόσεις στιγματίζουν τις άνύπαντρες μητέρες όλων των τάξεων· οι νόμοι θέτουν κάτω άπό τήν κηδεμονία του συζύγου τόσο τήν άστική, όσο και τήν προλετάρια ή τήν άγρότσια.

Βρήκαμε έτσι τελικά ένα σημείο του γυναικείου προβλήματος πάνω στο όποιο οι γυναίκες όλων των τάξεων μπορούν νά συμπληρώσουν και νά δώσουν τά χέρια για ν' άγωνιστοιν μαζί ένάντια στις συνθήκες τής ύποδούλώσής τους. Ίσως τά κοινά δεινά, ή κοινή όδύνη νά έξαλείψουν τό χάσμα των ταξικών άνταγωνισμών και νά δημιουργήσουν μιá κοινότητα στόχων και προπαθειών για τις γυναίκες διαφορετικών στρατοπέδων. Ίσως νά είναι πραγματοποιήσιμη μιá συνεργασία των άστών και των προλετάριων γυναικών στο πεδίο των κοινών επιθυμιών και των κοινών σκοπών. Στο κάτω - κάτω οι άστές φεμίνιστριες άγωνίζονται τόσο για τή δημιουργία νέων μορφών γάμου πιά έλεύ-

θερων όσο και για το «δικαίωμα της μητρότητας»: ύψωνουν την φωνή τους για να υπερασπίσουν την πόρνη που ελός ο κόσμος καταδιώκει. Κοιτάξτε πόσο γεμάτη είναι η φεμινιστική φιλολογία με αναζητήσεις νέων μορφών ένωσης του άντρα και της γυναίκας και με τολμηρές απόπειρες για μια «ηθική ισοτιμία» των φύλων! Πραγματικά, αν στον τομέα της οικονομικής απελευθέρωσης, οι άστές ακολουθούν απλώς τη στρατιά των εκατομμυρίων προλετάρων που ανοίγουν το δρόμο στη «νέα γυναίκα», στον τομέα του αγώνα για τη λύση του οικογενειακού προβλήματος, την πρωτοπορία δεν την αποτελούν οι αγωνίστριες του φεμινισμού;

Σε μας, στη Ρωσία, οι γυναίκες της μεσοαστικής τάξης, — δηλαδή αυτή η στρατιά των γυναικών που είχαν μια ανεξάρτητη οικονομική ύπσταση και που βρέθηκαν ριγμένες ξαφνικά, γύρω στα 1860, στην αγορά της εργασίας — έχουν πρακτικά λύσει, από καιρό τώρα, σε επίπεδο ατομικό, πολλές από τις μπερδεμένες πλευρές του συζυγικού θέματος, παραμερίζοντας με τόλμη τον παραδοσιακό θρησκευτικό γάμο και αντικαθιστώντας την άκαμπτη μορφή της οικογένειας μ' ένα δεσμό που εύκολα διαλύεται και που ταιριάζει καλύτερα στις ανάγκες ενός μορφωμένου κι' ευκίνητου στρώματος του λαού. Άλλά οι ατομικές, υποκειμενικές λύσεις του προβλήματος δεν δημιουργούν βασικές αλλαγές και δεν καταφέρνουν να ώριοποιήσουν τη σκοτεινή εικόνα της οικογενειακής ζωής. Άν υπάρχει κάτι που μπορεί να διαλύσει τη σημερινή μορφή της οικογένειας, αυτό δεν είναι οι τιτάνειες προσπάθειες που κάνουν προσωπικότητες λιγότερο ή περισσότερο ισχυρές, αλλά οι παραγωγικές δυνάμεις που, επιφανειακά αδρανείς μά ισχυρές στο βάθος, ξαναχτίζουν ακούραστα, πέτρα την πέτρα, τη ζωή πάνω σε νέες βάσεις...

Άς προσπαθήσουμε λοιπόν εδώ ν' απαντήσουμε σε δυο βασικά ερωτήματα: 1) Χάρη στις προσπάθειες τίνος, — του προλεταριάτου ή του φεμινισμού — θ' απελευθερωθεί προοδευτικά η γυναίκα απ' τον οικογενειακό ζυγό; 2) Ά υπάρχει πραγματικά κοινότητα στόχων ανάμεσα στις προλετάρειες και στις αγωνιζόμενες φεμινίστριες στον τομέα του οικογενειακού προβλήματος ή μήπως κι' εδώ, όπως και σ' όλους τους άλλους τομείς, υπάρχει ταξικός ανταγωνισμός που χωρίζει τις γυναίκες σε δύο αντίθετα ή και έχθρικά ακόμα στρατόπεδα;

Χρειάζεται άραγε ν' αποδείξουμε πώς μέσα στην οικογενειακή δομή, όπως παρουσιάζεται σήμερα, τα πράγματα δεν πάνε καλά, πώς η υποτιθέμενη μονογαμική μορφή της οικογένειας συνεχώς καταστρέφεται και αποσυντίθεται στην ίδια της τη ρίζα; Καθιερωμένη και παγιωμένη με την βία, για τὸ συμφέρον τῆς αστικής ιδιοκτησίας, ἀπὸ ἓνα πολύπλοκο Ἀστικό Κώδικα, ἡ σύγχρονη οἰκογένεια χάνει μέρα με τὴ μέρα τὴ στερεότητά της, τὴν παλιά της συνοχή. Οἱ φυσικοὶ δεσμοὶ ποῦ, στὸν καιρὸ τους, ἔνωσαν τὴν οἰκογένεια σ' ἓνα ἀδιάσπαστο κοινωνικὸ κύτταρο, χαλαρώνουν καὶ θρυμματίζονται καθὼς πεθαίνουν οἱ οἰκονομικὲς μορφές ποῦ τοὺς γέννησαν. Ἐνας κοινωνικὸς συνασπισμὸς στέρεος, συμπαγῆς, ἀδιάσπαστος με ὅλες τὶς ἐξουσίες στὰ χέρια τοῦ σύζυγου ἢ τοῦ πατέρα, τοῦ τροφοδότη, αὐτοῦ ποῦ προμηθεύει τὰ πλούτη — αὐτὸ ἦταν τὸ ἰδανικὸ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς ποῦ ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες τῆς νεογέννητης τρίτης τάξης. Τὴν ἐποχὴ ποῦ ἡ τρίτη τάξη μόλις ἀρχίζει νὰ ἐκπληρώνει τὴ μεγάλη ἀποστολή της — τὴ συσσώρευση μυθικοῦ πλοῦτου στὸς κόλπους τῆς οἰκογένειας — ἡ στερεότητα καὶ ἡ σταθερότητα τῆς οἰκογενειακῆς δομῆς ἦταν μία ἀπ' τὶς προϋποθέσεις ἐπιτυχίας τῆς αστικῆς τάξης, στὸν ὑπαρξιακὸ ἀγῶνα τῆς ἐναντία σ' ἄλλα στρώματα τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι τυχαίον ποῦ ἡ ἀστικὴ τάξη τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰῶνα περηφανευόταν γιὰ τὴν ἠθική της καὶ πρόβαλλε αὐτάρεσκα τὶς οἰκογενειακὰς ἀρετὲς, ἀπέναντι στὰ ἥθη μᾶς ἀριστοκρατίας διεφθαρμένης καὶ ἀστατῆς ποῦ δὲν εἶχε μάθει τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς καπιταλιστικῆς συσσώρευσης καὶ ποῦ θεωροῦσε τὴν οἰκογένεια ὄχι ὡς φρουρὸν μὰ ὡς διασπαθιστὴ τοῦ συσσωρευμένου πλοῦτου. Γιὰ ν' αὐξήσῃ τὴ στερεότητα τῆς οἰκογένειας, γιὰ νὰ ὑψώσει ὅσο γινόταν περισσότερο τὸ γόητρο τῶν οἰκογενειακῶν ἀρετῶν, ἡ τρίτη τάξη ἔκανε ὅτι περνοῦσε ἀπ' τὸ χέρι της. Χρησιμοποίησε ὡς ὄπλα τὴ θρησκεία, ποῦ κηρύσσει τὸ ἀμετάκλητο τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, τὸ νόμον ποῦ τιμωρεῖ τὴ μοιχεία τῆς γυναίκας καὶ τὴν ἠθική ποῦ ἐγκωμιάζει τὸν ἱερόν χαρακτήρα τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας. Ἐκεῖ ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη κατέκτησε τὴν κυρίαρχη κοινωνικὴ θέση, ὅταν ὅλα τὰ νήματα τῆς παγκόσμιας παραγωγῆς συγκεντρώθηκαν στὰ χέρια της, ἡ ἠθική της, οἱ κανόνες συμπεριφορᾶς της καὶ οἱ ἀστικοὶ της κώδικες, ποῦ εἶχαν γιὰ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ προστατεύουν τὰ ταξικὰ της συμφέροντα, ἔγιναν σιγά - σιγά νόμος, ὑποχρεωτικὸς καὶ γιὰ τὰ ἄλλα στρώματα τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἠθικὴ τῆς τρίτης τάξεως ἀναγνωρίστηκε ὡς ἠθικὴ δολοκλήρης τῆς ἀνθρωπότητας. Ὑλικά συμφέροντα καθαρὰ ταξικὰ ἀνάγκασαν τοὺς ἀστούς ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν «ἀγνότητα» τῆς αὐξυγικῆς κλίνης καὶ νὰ καταδιώξουν τὰ «παράνομα τέκνα», αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ δὲν μπορούσαν καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ κληρονομήσουν οὔτε ἕνα κομματάκι ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς, ποὺ εἶχε συσσωρεύσει ἡ οἰκογένεια· αὐτὰ τὰ ὑλικά συμφέροντα συνέβαλαν ἐπὶ τὴν παγίωση τοῦ θεσμοῦ τῆς «διπρόσωπης ἠθικῆς» καὶ ἐπὶ τὴν ἐδραίωση «αὐστηρῶν» νομικῶν μέτρων ἐν τῷ χώρῳ τοῦ οἰκογενειακοῦ δίκαιου. Κι ὅλοι ἡμεῖς, μεγαλωμένοι μέσα στὶς προσταγὰς μιᾶς τεχνητῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς ποὺ εἶχε ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ προστατέψει τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξεως, σκόδουμε ἀκόμη τὸ κεφάλι μπροστὰ σὲ ἀξιώματα ταξικὰ ὡς νὰ ἦσαν ὑψηλὰ ἰδεολογικὰ προστάγματα, εἴμαστε ἐτίομοι νὰ τ' ἀναγνωρίσουμε ὡς καθοριστικὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς ζωῆς!

Ὅταν ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς πῆρε τὴν θέση ὀριστικῆς καὶ αἰώνιας μορφῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας, ταυτόχρονα ἡ μονογαμικὴ οἰκογένεια ὀρίστηκε ὡς κοινωνικὸ καθεστῶς μόνιμο καὶ ἀπρόσβλητο. Κάθε προοδευτικὴ ἀποψη πάνω ἐν τῷ γάμῳ καταδιώχθηκε καὶ καταδικάστηκε μὲ τὸ ἴδιο μένος καὶ τὸ ἴδιο μῖσος ποὺ ἔβαζαν γιὰ ν' ἀμφισβητήσουν καὶ ν' ἀπαρνηθοῦν τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελικτικότητος ἐπὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ οἰκογένεια εἶναι πολὺ στενά συνδεδεμένες: ἂν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ τοῦ ἀστικοῦ κόσμου κλονιστεῖ, ἡ στερεότητα τοῦ ἄλλου γίνεται ἀδέβαιη. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς, ἡ ἀστικὴ τάξι φρόντιζε πάντα προσεχτικὰ νὰ προφυλάσσει τὴν οἰκογενειακὴν ἰσορροπίαν γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπερασπίστηκε πάντα, καὶ συνεχίζει ἀκόμη νὰ ὑπερασπίζεται, τόσο ἐντονα, τίς παλιωμένες μορφὰς τῆς σημερινῆς δομῆς τοῦ γάμου.

Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις ὅμως ποὺ γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα — παρακμὴ τῆς μικρῆς συντεχνιακῆς παραγωγῆς, θρίαμβος τῆς μηχανοποιημένης ἐργασίας, κολοσσιαία ἀνάπτυξις τῶν πόλεων, πυρρετικὸς ρυθμὸς τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς τῆς δραστηριότητος — αὕτη ἡ ἐξέλιξις, δὲν μπορούσε νὰ μὴν ἔχει ἐπιπτώσεις ἐπὶ τὴν μορφὴν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ κατέληξε νὰ κλονίσῃ τίς ἀκλόνητες, ὅπως νόμιζαν, βάσεις τῆς ἀστικῆς οἰκογενείας.

Εἶναι τώρα ἕνας αἰῶνας ποὺ μιὰ ἀδιάκοπη διαμάχη θέτει ἀντιμέτωπος τοὺς ὑποστηρικτὰς τῶν παλαιῶν ἰδεῶν γύ-

ρω απ' την οικογένεια που θεωρείται απ' αυτούς σαν ένα απρόσβλητο κοινωνικό καθεστώς, και τους οπαδούς των νέων θεωριών για τους οποίους η σημερινή μορφή της οικογενειακής ζωής δεν είναι παρά μία μεταβατική ιστορική κατάσταση. Πολύ περισσότερο από τα ιστορικά παραδείγματα και τις εθνογραφικές μελέτες, η ζωντανή πραγματικότητα επιβεβαιώνει, μέρα με τη μέρα, την αστάθεια της σημερινής οικογένειας και την αναπόφευκτη απουσία της. Όλο και περισσότερο σπανίζουν οι φωνές που υποστηρίζουν ότι η σύγχρονη οικογένεια είναι ένα καθεστώς μόνιμο και απρόσβλητο και η ίδια η διαμάχη πάνω στις οικογενειακές θέσεις έχει ήδη τοποθετηθεί σε άλλο επίπεδο. Οι άστοι ιδεολόγοι απασχολούνται τώρα με το παρακάτω πρόβλημα: ποιές «μεταρρυθμίσεις» θα επιτρέψουν να διατηρηθεί η ακεραιότητα της αστικής οικογενειακής μονάδας, ποιά μέτρα πρέπει να πάρουν για ν' αποφύγουν τη μελλοντική απουσία της;

Τίποτε δεν εξοργίζει περισσότερο τους άστους από τη διαπίστωση των οπαδών του επιστημονικού σοσιαλισμού, ότι οι ριζικές μεταβολές της οικογενειακής ζωής είναι αναπόφευκτες ύστερα από την πλήρη αναδιοργάνωση της οικονομικής ζωής της κοινωνίας πάνω σε βάσεις νέες, συλλογικές. Με διπλάσια μανία τη μανία τους οι άστοι ιδεολόγοι αρχίζουν τώρα να φωνάζουν πως η οικογένεια, με τη σημερινή μορφή της, μπορεί να προσαρμοστεί, διατηρώντας ανέπαφη την ακεραιότητά της, σ' οποιαδήποτε κοινωνική μεταρρύθμιση και πως, μία μεταβολή των σχέσεων παραγωγής δεν συνεπιδύρει απαραίτητα την αναγκαιότητα μιας επανάστασης στις μορφές συμβίωσης των φύλων.

Είναι σι' αλήθεια έτσι;

Μία μορφή κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων, οποια και νάναι αυτή, απαιτεί, για να είναι στέρεη, την ύπαρξη των οικονομικών αιτίων που, κάποτε, γέννησαν ακριβώς αυτή τη μορφή κοινωνικών σχέσεων και όχι μιάν άλλη. Την εποχή που κυριαρχούσε η φυσική οικονομία, η οικογένεια ήταν πάνω απ' όλα ένα οικονομικό κύτταρο που παρήγαγε όλα τα αγαθά τα αναγκαία για τα μέλη της. (2)

(2) «Η οικογένεια είναι το ενεργητικό στοιχείο ποτέ δεν είναι στέρεη αλλά περνά από μία κατώτερη σε μία ανώτερη μορφή καθώς η κοινωνία εξελίσσεται και διέρχεται από μία

Καθώς ή οικονομία της συναλλαγής εξελισσόταν και στερεωνόταν, τὰ μέλη της οικογένειας γίνονταν ολο και πιό βελτιωμένα για νά ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους χωρίς τή βοήθειά της σαν οικονομικό κύτταρο. Ωστόσο μέχρι τὸ 19ο αἰώνα, δηλαδή μέχρι τήν αὐγή της μεγάλης καπιταλιστικής παραγωγής, ή οικογένεια διατήρησε μιὰ σειρά δλόκληρη ἀπό μικρές οικονομικές λειτουργίες πού προσέφεραν τὸ καθοριστικό κι ἀποφασιστικό οικονομικό στοιχείο στήν ήθική της γαμήλιας ἔνωσης. Ὅσο ή οικογένεια εξακολουθοῦσε νά εἶναι, σέ μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μιὰ ἀξία παραγωγική, ή κοινωνική της ὑπαρξή ήταν ἐξασφαλισμένη ἰσχυροί ζωτικοί δεσμοί ἔνωσαν τὰ μέλη της μέ τρόπο πολὺ πιό στέρεο ἀπ' ὅσο θὰ μπορούσαν νά τὸ κάνουν οἱ πιό αὐστηροί νόμοι και οἱ πιό ἐπιταχτικοί ήθικοί κανόνες. Ἀλλά ἀπ' τή στιγμή πού ή μεγάλη καπιταλιστική παραγωγή ἀπόσπασε ἀπὸ τὰ χέρια της οικογένειας τὰ οικονομικά της προνόμια, ή οικογένεια ἔχασε τήν ἀξία της σαν ἀπαραίτητο οικονομικό κύτταρο και ταυτόχρονα καταδικάστηκε σέ μιὰ ἀργή, μιὰ ἀναπόδραστη ἀποσύνθεση.

Ποὸ εἶναι πραγματικά σήμερα αὐτοί οἱ γεροί οικονομικοί δεσμοί πού ἔκαναν τήν οικογένεια τόσο ζωντανή και τόσο σταθερή; Ἄς πάρουμε για παράδειγμα τήν ἀστική οικογένεια κι ἄς δοῦμε ποιές ἀπ' τις λειτουργίες πού, ἀπὸ αἰῶνες τώρα, τήν χαραχτήριζαν, ἔχει διατηρήσει μέχρι σήμερα.

Ἡ παραγωγική δραστηριότητα της οικογένειας, μέ τήν ἔννοια της κατασκευής μιᾶς μεγάλης σειράς ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, ἔχει μειωθεί σὸ ἐλάχιστο ὁ τομέας της οἰκιακῆς οικονομίας ἔχει γίνει τόσο μικρός πού καταντᾶ ἀγνώριστος. Ποὸ μπορείς νά βρεῖς σήμερα μιᾶν ἀστικήν οικογένεια πού νά κατασκευάζει μόνη της τὰ κεριά της, τὸ σαπούνι και τή μύρα της, τὸ νήμα και τὸ ὕφασμά της, πού νά κονσερβάρει τὰ προϊόντα της για τὸ χειμῶνα, νά ζυμῶνει τὸ ψωμί της, νά ράβει τὰ ρούχα ὄλου τοῦ σπιτικοῦ; Δέν εἶναι οὔτε ἀναγκαῖο, ἀλλά οὔτε και ἐπικερδές νά ἀπασχολοῦνται οἱ δυνάμεις τῶν μελῶν της οικογένειας στήν παραγωγή ή στήν κατασκευή ἀντικειμένων, ἀκόμη και πρώτης

βαθμίδα κατώτερη σὲ μιὰ ἀνώτερη.» (Φ. Ἐ ν γ κ ε λ ς «Ἡ Προέλευση της Οἰκογένειας, της ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας και τοῦ Κράτους».

ανάγκης, όταν μπορεί να τα προμηθευτεί κανείς σε φθηνές τιμές απ' οποιοδήποτε μαγαζί. Ένας μετά τον άλλον οι διάφοροι κλάδοι της παραγωγής ξέφυγαν απ' τα χέρια της οικιακής οικονομίας για να γίνουν αντικείμενα βιομηχανικής κερδοσκοπίας. Με την ανάπτυξη και το θρίαμβο της μεγάλης καπιταλιστικής παραγωγής η οικογένεια χάνει την παλιά της ιδιότητα του παραγωγικού κύτταρου και παύοντας έτσι να παίζει το ρόλο της ανεξάρτητης οικονομικής μονάδας, χάνει σιγά σιγά τη σπουδαιότητά της μέσα στην κοινωνική οικονομική ζωή. (8)

Αν όμως η κατασκευή και η παραγωγή αντικειμένων καθημερινής χρήσης μέσα στους κόλπους της οικογένειας πήρε τέλος, μήπως αυτή έχει διατηρήσει άλλες οικονομικές λειτουργίες; Γιατί πρέπει να ποθούμε πώς μέσα στους τόσους αιώνες της ύπαρξής της, η οικογένεια δε στάθηκε μόνον ένας ανεξάρτητος δημιουργός πλούτου, αλλά και πιστός φύλακας του. Το σπίτι, τα έπιπλα, οι οικογενειακοί θησαυροί, όλα αυτά τα προστάτευε και τα διατηρούσε η οικογένεια ευλαβικά.

Ελάχιστα κινητική, προσκολλημένη στην ιδιοκτησία, στη γη, στο σπίτι, η οικογένεια του πρόσφατου παρελθόντος αποτέλεσε τον πιο σίγουρο μηχανισμό διατήρησης του οικογενειακού πλούτου και κάτω απ' αυτούς τους όρους ή στερότητα των οικογενειακών δεσμών ήταν στενά συνδεδεμένη με τα υλικά συμφέροντα της γενιάς. Αν η οικογένεια έχανε τη συνοχή της τα οικογενειακά πλούτη κινδύνευαν να διασκορπιστούν και να διασπαθιστούν.

Σήμερα τα πράγματα είναι έντελως διαφορετικά: οι τράπεζες και τα άλλα αποταμειωτικά ιδρύματα έχουν ανάλαβει πλήρως το ρόλο της διατήρησης των αγαθών· αυτά τα ιδρύματα κι όχι η ήθικη και σεξουαλική ένωση, το ζευγάρι, είναι που προστατεύουν και διατηρούν το συσσωρευμένο οικογενειακό πλούτο. Έξ' άλλου τα πλούτη αυτά παίρ-

(8) Σε μās, στη Ρωσία, όπου η μεγάλη καπιταλιστική παραγωγή δεν έχει ακόμα το προβάδισμα, ο τομέας της οικιακής οικονομίας διατηρεί ασύγκριτα περισσότερες παραγωγικές λειτουργίες απ' όσα στη Δύση· μια δλόκληρη σειρά από κλάδους της οικονομίας που στο εξωτερικό έχουν χάσει περάσει στα χέρια της καπιταλιστικής παραγωγής, σε μās χαρακτηρίζει ακόμη την οικιακή οικονομία.

νον τις περισσότερες φορές τῇ μορφῇ μεταφερόμενων τί-
των, πράγμα πού δέν ἀπαιτεῖ ἀπολύτως καμιά ἰδιαίτερη
φροντίδα ἀπό τὰ μέλη τοῦ σπιτικοῦ. Μὲ τὴν ὁλοένα αὐξά-
νομενη κινητικότητα τῆς ζωῆς, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν συγ-
κοινωνιακῶν μέσων πού ἐπιτρέπουν στὶς οἰκογένειες νὰ
μετακομίζουν πιδ συχνά, μιά ὀγκώδης ἐπίπλωση γίνεται ἀ-
νεπιθύμητο βάρος· μ' αὐτὲς τις συνθήκες ἡ μοναδικὴ μορφή
ἀξιών πού δέν προκαλεῖ προβλήματα εἶναι τὸ χρήμα καὶ οἱ
τίτλοι. Ἔτσι ἀκόμα καὶ ὁ παλιός, καθιερωμένος ρόλος τῆς
οἰκογένειας — νὰ διατηρεῖ τὸ συσσωρευμένο οἰκογενειακὸ
πλοῦτο — ξεφεύγει ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν οἰκογενειακῶν ὑπο-
χρεώσεων.

Ἡ κατανάλωση διμῶς — αὐτὴ ἡ ἀπαραίτητη προσπά-
θεια τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς — πραγματοποιεῖται ἄραγε
σὺν ἴδιον μέτρο ὅπως παλιά, μέσα στοὺς κόλπους τῆς οἰκο-
γενειακῆς ἐστίας; Ἡ οἰκογενειακὴ ἐστία ἔχει παραχωρήσει
τὴ θέση τῆς στὰ ἐστιατόρια, τὶς λέσχες, τὶς ἐπιπλωμένες
κατοικίες, τὰ ξενοδοχεῖα. Ἡ πλούσια μεγαλοαστικὴ τάξη
περνάει τὸ μισθὸ καιροῦ τῆς περιδιαβάζοντας στὶς ἀκριβὲς λου-
τροπόλεις καὶ ἀπολαμβάνοντας τὶς ὑπηρεσίες τῶν μεγάλων
ξενοδοχείων ἢ μεσοαστικὴ καὶ μικροαστικὴ τάξη, γιὰ ν'
ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς βαρεῖες φροντίδες τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ νὰ
μειώσει τὰ «οἰκιακά» ἐξοδά της, κατοικεῖ σὲ ἐπιπλωμένα
σπίτια, τρώει στὰ ἐστιατόρια, ἐργάζεται στὶς δημόσιες δι-
βλιοθήκες καὶ τὰ ἐργαστήρια, στὰ ἐθνικὰ μουσεῖα καὶ στὶς
γκυαλερί.

Καθὼς ἡ γυναίκα, ἐξ αἰτίας τῆς αὐξανόμενης ζήτη-
σης φθινοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀ-
ποσπᾶται ἀπὸ τὸ στενὸ οἰκογενειακὸ κύτταρο κι ἐνώνεται
μὲ τὸ κύμα τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ, αὐτὸς ὁ τρόπος
ζωῆς διαδίδεται ὀλο καὶ περισσότερο. Ὅσο ὁ σύζυγος ἦταν
ὁ μοναδικὸς τροφοδότης τῆς οἰκογένειας, ὅσο ἦταν ὁ μόνος
πού μὲ τὸ μισθὸ του ἔφερνε στὸ σπίτι τὰ ὑλικά ἀγαθὰ πού
ἦταν προσιτὰ στὴν οἰκογένεια, ὅσο ἡ εὐημερία τῆς γυναίκας
καὶ τῶν παιδιῶν ἐξαρτιόταν στὴν οὐσία τῆς ἀπ' αὐτόν,
ἡ οἰκογένεια κρατιόταν δεμένη κι ἐνωμένη ἀπὸ ἓνα πλέ-
γμα δεσμιῶν πού τις περισσότερες φορές εἶναι ἐντελῶς ἀ-
γνωστοὶ στὶς σημερινὲς οἰκογένειες. Τώρα στὴ μικροαστικὴ
καὶ πολλὲς φορές καὶ στὴ μεσοαστικὴ τάξη ἡ γυναίκα ὀλο
καὶ συχνότερα καλύπτει, χάρη στὸ μισθὸ της, ἓνα μέρος
τῶν οἰκιακῶν ἀναγκῶν. Ἡ ἐξάρτηση τῆς γυναίκας ἀπ' τὸ
σύζυγο, τῆς κόρης ἀπ' τὸν πατέρα, ἔχει καταστραφεῖ στὴ

ρίζα της και ένα μετά τὸ ἄλλο ἀδυνατίζουν και σπάζουν τὰ ἰσχυρὰ δεσμὰ πού ἄλλοτε συνέδεαν τὰ μέλη της ἀστικής οἰκογένειας.

Τί μένει πιά ἀπ' τὴν οἰκογένεια, στίς μέρες μας; Ποιῆς λειτουργίης τῆς ἀντρίου ἀκόμα, ποιοὶ δεσμοὶ ἐνώνουν τὰ μέλη της; Ἴσως ἡ διαπαιδαγώγιση τῶν παιδιῶν; Μὰ πού εἶναι οἱ ἀστοὶ πατέρες και μητέρες πού ἀσχολοῦνται οἱ ἴδιοι με τὴν ἀνατροφή και τὴ μόρφωση τῶν δλαστῶν τους; Ὅχι μόνο ἡ μικροαστική και μεσοαστική, μὰ και ἡ μεγαλοαστική ἀκόμα τάξη, δὲν περιφρονοῦν πιά τὰ ἱδρύματα δημόσιας ἐκπαίδευσης. Τὰ νηπιαγωγεῖα και τὰ δημοτικά γνωρίζουν μίαν ἀνθιση ἀνευ προηγουμένου, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ τὰ ἱδρύματα μέσης και ἀνώτερης ἐκπαίδευσης. Ἡ φροντίδα τῆς ἐκπαίδευσης, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη και με τοὺς ἄλλους ρόλους τῆς οἰκογένειας, ἐγῆκε ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ οἰκογενειακοῦ κύτταρου γιὰ νὰ περάσει στὰ χέρια τῆς κοινω- νίας και τοῦ Κράτους.

Ἵστερα ἀπ' δλα αὐτά, τί μένει πιά στὴν οἰκογένεια; Ποιὰ εἶναι τὰ καθήκοντά της μέσα στὴν ταξική, ἀτομιστική δεμὴ τῆς σύγχρονης κοινωvίας; Ἀποκλειστικά και μόνο ἡ εὐθύγραμμη μετάδοση τῆς πατρογονικῆς περιουσίας. Τὰ πολλαπλά ἐμπόδια πού ἀντιπαρθέτουν στὸ διαζύγιο, ἔχουν γιὰ σκοπὸ νὰ εὐνοήσουν τὸ μοναδικὸ ἔργο με τὸ ὅποιο ἔχει σῆμερα ἐπιφορτιστεῖ ἡ οἰκογένεια — μὰ οἰκογένεια πού δὲν ἐξυπηρετεῖ τίς ἠθικῆς ἀνάγκες τοῦ ἀτόμου, μὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἰδιοκτησίας. Ὅλο τὸ ἱστορικὸ τοῦ σύγχρο- νου γάμου μὰς ἀποδεικνύει ξεκάθαρα πῶς ὁ θεσμὸς αὐτὸς δημιουργηθῆκε γιὰ λόγους καθαρὰ συμφεροντολογικῶς και πῶς μόνο σὲ σπανιότατες περιπτώσεις ὀφειλόμενες σὲ μὰ εὐτυχῆ σύμπτωση, προστίθεται σ' αὐτὸν ἕνα στοιχεῖο ἠθικὸ με τὴ μορφή τῆς ἀμοιβαίας τρυφερότητας τῶν συζύγων.

Μῆλις στερέωσε γιὰ τὰ καλά τὴν ἐξουσία της, ἡ ἀστι- κὴ τάξη ἔβγαλε τὴ μάσκα τῆς ὑποκρισίας κι ἄρχισε ἀπρο- κάλυπτα νὰ παρουσιάζει τοὺς γάμους της σὰν ἕνα εἶδος ἐμπειρικῶν συναλλαγῶν ἢ κερδοφόρων «μπίζνες». Ἀντὶ γιὰ τὴν ἔνωση «δύο τρυφερῶν καρδιῶν» πού περιγράφουν οἱ ἱ- δεολόγοι τοῦ ἀστισμοῦ, ὁ γάμος γίνεται ὄλο και περισσό- τερο μέσα στίς σύγχρονες συνθήκες, μὰ κυνικώτατη ἀγορὰ προίκας ἢ πώληση τίτλων εὐγενείας. Οἱ γάμοι πού γίνονται χάρη στίς μικρῆς ἀγγελίης ἔχουν γίνεῖ τόσο συνηθισμένο πρᾶγμα πού ἀκόμη και ὁ πιδ καθῶς πρέπει ἀστὸς δὲν αἰσθᾶ- νεται νὰ προσβάλλεται ἔτσι τὸ ἠθικὸ του αἰσθημα. Ὅσο γιὰ

τήν εδύχη Έκβαση τέτοιων «γάμων συμφέροντος» ὁ δλοέ-
να ἀδξανόμενος ἀριθμὸς τῶν διαζυγιῶν μιλάει ἀπὸ μόνος
του. (4) Οἱ αἰτήσεις διαζυγιῶν ἔχουν πληθύνει τόσο πού
Ένας διεννέξος δικαστὴς φώναξε ἀπελπισμένος: «Σὲ λίγο
οἱ προσφυγὲς γιὰ διάλυση γάμου θάχουν γίνει τόσο συχνές
ὅσο κι οἱ μηνύσεις γιὰ θραύση ὑαλοπινάκων.»

Οἱ στατιστικὲς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς δώσουν μιὰν
ἀκριβῆ εἰκόνα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν «διαλυμένων γάμων»,
γιατὶ Ένα μεγάλο μέρος ἀπὸ συζύγους πού χωρίζουν δὲν
προβαίνουν στὶς διατυπώσεις τοῦ διαζυγίου. Δὲν πρέπει ἐπι-
σης νὰ ξεχνᾶμε πὼς οἱ νόμοι δλων τῶν Κρατῶν προσπαθοῦν
μὲ κάθε μέσο νὰ ματαιώσουν τὴ διάλυση τοῦ γάμου καὶ πὼς
Έτοι, ἔμποδίζοντας μὲ τὴ βία τὸ χωρισμὸ τῶν συζύγων, ἀπο-
φεύγουν συχνὰ τὴ ρήξη πολὺ χρήσιμων δεσμῶν, ὅπως εἶναι
ἡ Ένωση τῶν ἑκατομμυρίων μὲ τοὺς τίτλους εὐγενείας ἢ
τῆς γῆς μὲ τὸ κεφάλαιο...

Ὡστόσο, ἂν μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς τάξης ἡ οἰ-
κογένεια ἀναπόδραστα ἀποσυντίθεται, ἂν μέρα μὲ τὴ μέρα
διαλύονται οἱ δεσμοὶ πού ἐξασφάλιζαν τὴ διαϊώνισή της,
αὐτὸ σημαίνει ἄραγε πὼς σ' ὄλα τὰ στρώματα τοῦ λαοῦ
πραγματοποιεῖται ἡ ἴδια ἀναπόφευκτη διαδικασία παρακμῆς
τῆς οἰκογένειας; Σέροουμε πὼς, στὴν ἐποχὴ της, ἡ οἰκογέ-
νεια τῶν φεουδαρχῶν εὐγενῶν ἔπεσε σὲ τέλεια παρακμὴ καὶ
ἡ ἀποσύνθεσή της ἔγινε μὲ τὸν πιὸ φανερὸ καὶ τὸν πιὸ ἀνε-
πανέρθωτο τρόπο· ἀλλὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἡ νεογέννητη τρί-
τη τάξη ἀγρυπνοῦσε εὐλαδικὰ πάνω στὶς οἰκογενειακὲς
παραδόσεις, θεωρώντας δικαιολογημένα τὴν ἀκεραιότητα
τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας ὡς ἓνα σίγουρο φρούριο πού τῆς
ἐπέτρεπε νὰ προστατέψει τὴν ἀδξανόμενη κοινωνικὴ ἰσχὺ
της. Μῆπως, καὶ σήμερα, μόνο ἡ μεσοαστικὴ καὶ μεγαλοα-
στικὴ οἰκογένεια ἀποσυντίθεται, ἐνῶ στὴ μικροαστικὴ τά-
ξη, γιὰ παράδειγμα στὴν ἀγροτιά, οἱ οἰκογενειακοὶ νόμοι
ἔχουν μείνει ζωντανοί;

Χωρὶς νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὴν ἀγροτικὴ τάξη τῆς
δυτικῆς Εὐρώπης πού ὑφίσταται τὸ ἴδιο ἔντονα μὲ τὰ ἄλλα
στρώματα τοῦ ἀστισμοῦ τίς ἐπιδράσεις ἐκεῖνες πού προκα-
λοῦν τὴν ἀποσύνθεση τῆς οἰκογένειας, παρατηροῦμε κι ἐδῶ,
στὴ ρώσικη «ὀπισθοδρομικὴ» ἀγροτιά μιὰ βίαιη ἐξέλιξη
τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων. Μόνο τὸ γεγονὸς τῆς μετάβα-

(4) Α. Μπεκετόλ. «Ἡ Γυναίκα καὶ ὁ σοσιαλισμὸς».

σης από τη «μεγάλη» οικογένεια — την πατριά — στη «μικρή» οικογένεια, μόνο το γεγονός των πολλαπλών μοιρασμάτων της ιδιοκτησίας αποτελεί κι ένας μόνος ολοφάνερος απόδειξη για την αποσύνθεση των παλαιών μορφών της άγροτικής οικογενειακής δομής.

Η «μικρή» οικογένεια βασίζεται, όπως πολύ καλά γνωρίζουμε, σε έντελως διαφορετικές οικονομικές βάσεις: εδώ η γυναίκα αποχτά από την αρχή μια πύο μεγάλη ελευθερία δράσης και τη δυνατότητα να έχει μια θέση ανεξάρτητη σά «νοικοκυρά» — σάν διαχειρίστρια του σπιτικού. Στη «μεγάλη» οικογένεια — την πατριά — η γυναίκα δέν είναι παρά ένα από τά πολυάριθμα μηχανικά εκτελεστικά όργανα κάποιου άλλου, του άρχηγού της οικογένειας: καθώς δέν ύπάρχει καθορισμένη κατανομή της εργασίας, δέν έχει καμιά πρωτοβουλία, και όσο σκληρά κι άν δουλεύει δέν ύπάρχει κανένας τρόπος ν' αξιολογηθεί ποσοτικά ή συμβολή της στον πλουτισμό της οικογενειακής οικονομίας. Άπ' αυτό προέρχεται ή ύποτίμηση της εργασίας της και ή απόλυτη έλλειψη ανεξαρτησίας της. Στη «μικρή» οικογένεια, ή γυναίκα δέν εργάζεται λιγότερο, μερικές φορές μάλιστα δουλεύει πύο σκληρά, μά άπ' την άλλη μεριά εκείνη έχει τη διεύθυνση αυτού ή εκείνου του τομέα της οικογενειακής επιχείρησης και ή ποιότητα και ποσότητα της εργασίας της μπορούν εύκολα να εκτιμηθούν. Πάνω στους ώμους της στηρίζεται ή οικιακή οικονομία, με την ευρύτερη έννοια του όρου, πύο περιλαμβάνει τό γένεσμο, την ύφανση, την περιποίηση των ζώων, και πολλές φορές την πώληση των προϊόντων του χτήματος. Μόνο στις περιόδους μεγάλης δραστηριότητας γίνεται ένας απλός βοηθός του σκύου, δουλεύοντας μαζί του σά χωράφια. Έξ άλλου, ό σκύος δέν αισθάνεται πώς έχει τό δικαίωμα ν' ανακατεύεται στον τρόπο διαχείρισης της γυναίκας του. «Στη Μικρή Ρωσία, παρατηρεί ή Άλεξάνδρα Έφριμένκο, όπου έξ αιτίας ειδικών έθιμων και ιστορικών συνθηκών ή πατριαρχική οικογένεια διαλύθηκε πύο πύο γρήγορα άπ' ότι στη Μεγάλη Ρωσία, αυτή ή κατανομή εργασίας, καθηκόντων και δικαιωμάτων, έφτασε σ' ένα βαθμό σημαντικό. Ό σκύος δέν ανακατεύεται ποτέ στις δραστηριότητες της γυναίκας του, αφήνοντάς την ελεύθερη ν' αποφασίζει και να ενεργεί όπως νομίζει: Είναι δουλειά της γυναίκας, λένε οι Μικρο-ρώσοι.» Και είναι αλήθεια πώς στη Μικρή Ρωσία ή καθημερινή ζωή της άγρότισσας είναι πύο πύο ύποφερτή άπ' ότι στη Μεγά-

λη Ρωσία όπου βασιλεύει ακόμα ο παλιός θεσμός της μεγάλης πατριαρχικής οικογένειας.

Αυτή ή σχετικά μεγάλη ανεξαρτησία πού απολαμβάνει ή γυναίκα μέσα στη «μικρή οικογένεια» την κάνει φυσικά θερμό υποστηρικτή αυτής της μορφής οικογενειακών σχέσεων και ώθει την αγρότισσα νά χρησιμοποιεί όλα τὰ μέσα πού έχει στη διάθεσή της γιά νά επιτύχει τή διάσπαση της μεγάλης οικογένειας: τή συκοφαντία, τήν κολακεία ή τή μη συνεργασιμότητα. «Ο λαός, δεβαιώνει ή 'Αλεξάνδρα 'Εφφιμένκο, τόσο στη Μεγάλη Ρωσία όσο και στις άλλες Σλαβικές χώρες δέν κρύβει πώς ή γυναίκα είναι άγριος πολέμιος της πατριάς και τή θεωρεί σάν κύριο υπεύθυνο της παρακμής της παλιάς τάξης πραγμάτων.» (5) 'Η εϊαπίστωση αυτή μπορεί νά μήν είναι απόλυτα σωστή, είναι όμως χαρακτηριστική είναι σίγουρο πώς ή παρακμή της «μεγάλης οικογένειας» οφείλεται σέ αίτια πολύ πιό βαθιά από τήν «άντικοινωνική» συμπεριφορά ή τή «στρυφνότητα» τών γυναικών. Οι γυναίκες τού λαού πάντα σήηανε καυγάδες δέν είναι όμως αυτό πού οδήγησε στη γενίκευση τού κατακερματισμού της παλιάς οικογένειας και στη μετάβαση από τή «μεγάλη» στη «μικρή» οικογένεια.

'Η στερεότητα τών βάσεων της οικογένειας οφείλεται στην έχθρική στάση της απέναντι στην επέκταση της οικονομίας της συναλλαγής στην ύπαιθρο: αυτό τὸ ξέρουμε δλοι. Στά μέρη όπου ή αγροτική τάξη δέν έχει πρασουργηθεί από τὸ παγκόσμιο ρεύμα ἐμπορικών συναλλαγών, όπου βασιλεύει ακόμα ή παλιά κλειστή και φυσική οικονομία, ή παλιά μορφή της πατριαρχικής οικογένειας διατηρείται μέ δλη τήν αρχαϊκή της αὐθαιρεσία. Στην περίπτωση αυτή ή οικογένεια παραμένει, πάνω ἀπ' όλα, μία οικονομική μονάδα πού παράγει όλα τὰ απαραίτητα γιά τή ζωή αγαθά, μία μονάδα πολύ σημαντική, αναντικατάστατη μάλιστα γιά τὸ καθένα ἀπ' τὰ μέλη του. Οι οικονομικοί δεσμοί πού ξνώνουν τήν αγροτική οικογένεια ἐξασφαλίζουν τή σταθερότητα και τή ζωτικότητα της· ἐδῶ τὸ διαζύγιο δέν συζητείται κἀν. Είναι ἀλήθεια πώς ή οικογένεια ἐδῶ δέν είναι μία «ήθική ἔνωση», μά στηρίζεται ἀποκλειστικά στην πραγματική βάση τῶν σχέσεων παραγωγής. 'Η ρωσική αγροτική πα-

(5) 'Αλεξάνδρα 'Εφφιμένκο: «Μελέτες πάνω στη ζωή τού λαού».

τριαρχική οικογένεια, μ' όλα τὰ τερατώδη ἀπομεινάρια του παρελθόντος, μὲ τὴν χωρὶς ἀναστολή καταδίκη τῆς γυναίκας στὴ σκλαβιά, μὲ τὴν ἀπεριόριστη ἐξουσία τοῦ «ἀφέντη» πάνω σ' ὄλο τὸ σπιτικό, μπόρεσε νὰ ἐπιζήσει χωρὶς ἀλλαγές μέχρι τὶς μέρες μας, χάρη στὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀγροτική μας τάξη διατήρησε μέχρι τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα τὶς παλιές μορφές τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων πού οἱ ἄλλοι λαοὶ εἶχαν ἀπὸ καιρὸ ξεπεράσει κι ἐγκαταλείψει.

Ὡστόσο, οἱ παλιοί, παγιωμένοι κανόνες τῆς πατριαρχικῆς ζωῆς χάνουν τὴ σταθερότητά τους ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἀγροτική οἰκονομία παρασύρεται στὸ γενικὸ ρεῦμα παγκόσμιος ἀνταλλαγῆς ἐμπορευμάτων. Οἱ ἠθικὲς ἀρχές τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς πού φαίνονταν τόσο ἀπρόσβλητες καὶ ἀμετακίνητες ἐδῶ καὶ μερικὲς δεκάδες χρόνια, γίνονται ὄλο καὶ λιγότερο ἐπιτακτικὲς, ὥσπου καταλήγουν νὰ μοιάζουν τόσο ξεπερασμένες ὅσο καὶ τὸ νὰ ὑφαίνεις λινὰ πουκάμισα στὸν ἀργαλειὸ ἢ νὰ κατασκευάζεις μόνος σου τὸ ἀλέτρι.

Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ «μεγάλη» ἀγροτική οἰκογένεια στὴ «μικρὴ» — μετάβαση πού ὀφείλεται στὰ οἰκονομικὰ αἰτία πού δείξαμε παραπάνω — δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιταχύνει τὴ μελλοντικὴ γενικότερη ἀποσύνθεση τῆς οἰκογένειας. Μάταια τὰ λαϊκὰ ἔθιμα μεταφέρουν στοὺς κόλπους τῆς «μικρῆς» οἰκογένειας τὶς ἀρχές πού στεροῦν κάθε δικαιοδοσία ἀπ' τὴ γυναίκα καὶ τὴν ἐξαρτοῦν ἀπ' τὸν ἀρχηγό τῆς οἰκογένειας ἢ πραχτική τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἐρχεται σὲ βίαιη ἀντίθεση μὲ τὶς ἀρχές αὐτές. Οἱ οἰκονομικὲς συνθήκες τῆς «μικρῆς» οἰκογένειας χαρίζουν στὴ γυναίκα μὰ κάποια οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία καὶ προκαλοῦν μέσα στὰ πιδ σκοτεινὰ στρώματα τῆς ἀγροτιάς μὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὰ παλιοκαιρισμένα ἔθιμα καὶ τὶς πραγματικὲς σχέσεις τῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι κιόλας τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς τὴν ἐμφάνιση «γυναικείου προβλήματος» στὸ ἀγροτικὸ περιβάλλον.

Τὸ ὅτι ἡ δυσἀρέσκεια τῶν γυναικῶν τῆς ἀγροτικῆς τάξης ἀξάνεται μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν οἰκογενειακῶν μορφῶν, τὸ μαρτυροῦν ὁ σημαντικὸς πολλαπλασιασμὸς τῶν γυναικῶν πού ἐκλέγουν τὴ μοναστικὴ ζωή. Στὰ 1855 ὑπῆρχαν 7.091 δόκιμες μοναχές· στὰ 1902 εἶχαν φτάσει τὶς 32.029. Εἶναι ἀναμφίβολο πὼς ἡ ἐλξη πού ἀσχεῖ τὸ μοναστήρι πάνω στὶς ἀγρότισσες (ἀπ' αὐτές στρατολογοῦνται κυρίως οἱ δόκιμες) ἐξηγεῖται μὲ τὴν ἀξανάμενη ἐπιθυμία τους νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὸν καταναγκασμὸ τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενειακῆς

ζωής με τη συνεχή οικονομική της αστάθεια και την εξοντωτική εργασία. Η προθυμία να φορέσουν το ράσο που παρατηρείται στις νεαρές κοπέλλες της υπαίθρου εκφράζει το ίδιο φαινόμενο. Οι μέλλουσες καλόγριες, ενώ δρύνονται επίσημα να μείνουν άγαμες, δέν απαρνιούνται ωστόσο τον έρωτα. Αντίθετα, έχοντας κερδίσει μια κάποια ανεξάρτητη θέση μέσα στην οικογένεια (τά κέρδη τους θεωρούνται ιερά και κανείς δε θα τολμούσε να τ' άγγιξει) απολαμβάνουν έπισης και μια κάποια έλευθερία στον τομέα των συναισθημάτων. Τόσο η κλίση της αγρότισσας προς τη μοναστική ζωή, προς την αφιέρωση στη θρησκεία, όσο και η έπιθυμία της να πάει στην πόλη, στο βιομηχανικό κέντρο για «να κερδίσει το ψωμί της», εκφράζουν την ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης συνείδησης μέσα στην αγρότισα, που άρχισε να μὴν ανέχεται πιά το οικογενειακό σκλάβωμα. Σε μās στη Ρωσία, ο διαμελισμός της αγροτικής οικογένειας γίνεται ιδιαίτερα αισθητός στα μέρη άπ' όπου μεγάλος αριθμός γυναικῶν ξεκινά για να ριχτεί στη γεωργική αγορά εργασίας. (6)

Η γυναίκα που διανύει εκατοντάδες βέροσια, που αλλάζει έπαρχία για να κερδίσει ένα αγροτικό μεροκάματο, ή γυναίκα που συμμετέχει στις έποχιακές εργασίες, είναι ένας νέος τύπος αγρότισσας και ή ψυχολογία της μās θυμίζει περισσότερο την εργάτρια παρά την καρτερική «γυναϊκούλα» του χωριού που φορτώνεται ύποταχτικά όλους τους μύχθους της καθημερινής ζωής που καθιέρωσαν οι παραδόσεις της πατριαρχικής ζωής. Κάτω άπ' αυτές τις συνθήκες, κι αυτή ή ίδια ή οικογένεια παίρνει άλλη μορφή, χάνει τον κλειστό κι άρτηριοσκληρωτικό χαρακτήρα της, για να γίνει πιό εύπλαστη, πιό χαλαρή, και κατά συνέπεια πιό εύθραυστη. Διεισθύνοντας άκόμη και στις πιό μακρινές γωνιές της υπαίθρου, οι νέες παραγωγικές σχέσεις ύποτάσσουν και μεταβάλλουν της παλιές μορφές κοινωνικής συμπίωσης. Ριζώνοντας μέσα στο χωριό, διαποτίζοντας όλες τις τοπικές αγροτικές σχέσεις, ο καπιταλισμός όχι μόνον μεταβάλλει τη φυσιογνωμία της αγροτικής οικογένειας στη δυτική Ευρώπη, μὰ καταφέρει άποφασιστικά χτυπήματα στα πατριαρ-

(6) Μία ιδέα για το μεγάλο αριθμό γυναικῶν που συμμετέχουν στις έποχιακές εργασίες μās δίνει ή πληροφορία πώς γύρω στα 1880, στα 11 διαμερίσματα της περιφέρειας του Τόβο, ο αριθμός αυτός έφτανε τις 20.929 το χρόνο.

χικά έθιμα τής ρώσικης άγροτιάς μας. Άργά μιά σταθερά, βλέπουμε νά συντελείται μέσα στην άγροτική οικογένεια μιά σειρά βαθιών αλλαγών πού καταστρέφουν την πανάρχαια και άκλόνητη σταθερότητά της...

Μένει τó πύ πυκνό στρώμα τής σύγχρονης κοινωνίας — ή τάξη τών προλετάριων. Ποιά είναι ή τύχη και οι προοπτικές τής οικογένειας μέσα σ' αυτή τή λαϊκή τάξη; Μήπως θά βρούμε, έδω τουλάχιστον, προϋποθέσεις τέτοιες πού νά έξασφαλίζουν την επιβίωση τής σύγχρονης οικογενειακής δομής; Άλλά μπορούμε στ' αλήθεια νά θέσουμε αυτό τó έρώτημα σοβαρά; Ποι είναι ή οικογένεια τού σημερινού έργάτη, αυτού πού πουλάει τή δύναμη τών χειρών του; (7)

Ή αύγή δέν έχει καλά - καλά προβάλλει όταν ο άντρας κι ή γυναίκα διάζονται νά εγκαταλείψουν τó στενό και φτωχικό σπιτικό τους για νά ύπακούσουν στο κάλεσμα τής σειρήνας τού έργοστασίου και νά ύποταχθούν καρτερικά στην έξουσία τού άψυχου μιά παντοδύναμου άφέντη τους — τή μηχανή. Ώς άργά τó βράδυ τó άντρόγυνο μένει μακριά άπ' τó σπίτι: τά παιδιά είναι άφημένα στις φροντίδες τού καλού θεού. Στην καλύτερη περίπτωση άσχολείται μαζί τους μιά γειτόνισα ήλικιωμένη ή άνίκανη για έργασία... Ό δρόμος, ο πολύδουρος, βρώμικος, διεφθαρμένος δρόμος, αυτός είναι ο παιδαγωγός τους, αυτός είναι τó πρώτο σχολείο για τά παιδιά τών προλετάριων... Άν τó έργοστάσιο είναι μακριά άπ' τó σπίτι, οι γονείς δέν προλαβαίνουν, την ώρα τής μεσημεριανής διακοπής νά ρθούν νά ρίξουν μιά ματιά στο εγκαταλειμένο σπιτικό τους. Οι συγγάτοικοι άντρες και γυναίκες, οι άρρωστοι, οι άλκοολικοί, οι γέροι και τά παιδιά — όλοι οι παρείσακτοι, οι ξένοι — καταστρέφουν και τήν τελευταία αυταπάτη τής οικογενειακής άπομόνωσης. Καί ή μιζέρια, άγρυπνη, καταπιεστική, χτυπάει τó παράθυρο και παραμονεύει μέ άχόρταγα μάτια τήν άναπάντεχη δυστυ-

(7) ε'Ο καταταλιπτικός πρώτος παραγωγής, στις περισσότερες περιπτώσεις δέν έξουδετερώνει την άναγκαιότητα τού έργάτη νά οργανώσει την ιδιωτική ζωή του μιά άφαιρεί όλες τις καλές πλευρές τής ζωής αυτής, αφήνοντάς του μόνο τις σκοτεινές, και κυριότερα την έξουθένωση τής γυναίκας και την άπομάκρυνσή της άπό τήν κοινωνική ζωή. Σήμερα ή γυναίκα δουλιά στο έργοστάσιο δέν τήν άπελευθερώνει άπ' τήν οικιακή έργασία μιά άπλόως προσθέτει ένα καινούργιο φορτίο στο παλιό.» (Κ. Κάουτσκι «Σχόλια πάνω στο πρόγραμμα τής Έρφορτς».)

χία — άρρώστια, άνεργία, θάνατος ενός μέλους της οικογένειας, γέννηση ενός παιδιού — για να χώσει τα γαμψά της νύχια στη σάρκα της προλεταριακής οικογένειας, να την ξεσχίσει και να τη διασκορπίσει στους τέσσερις άνέμους... Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες ο γάμος, ακόμη κι αν προέρχεται από μιá άμοιβαία συμπάθεια, μεταβάλλεται ταχύτατα σ' έναν άνυπόφορο ζυγό, που προσπαθεί ο καθένας άπ' τη μεριά του να ξεχάσει καταφεύγοντας στη θότκα...

Τò χαμηλό μεροκάματο του άντρα, ή συνεχής ζήτηση άπ' τò κεφάλαιο φθηνού γυναικείου δυναμικού, σπρώχνουν τη γυναίκα στις άνοιχτές άγκάλες της καπιταλιστικής παραγωγής. Μά άπ' τη στιγμή που οι πόρτες του εργοστασίου κλείνουν πίσω άπό την εργαζόμενη γυναίκα, ή μοίρα της προλεταριακής οικογένειας σφραγίζεται. Άργά, μά άναπόδραστα, ή οικογενειακή ζωή του εργάτη βαδίζει στην καταστροφή της. Ή οικογενειακή έστία σβύνει και παύει να είναι τò σημείο ένωσης και συνάντησης των μελών της οικογένειας.

Τί κοροϊδία, τί βλασφημία, όλες αυτές οι συναισθηματικές μεγαλοστομίες των άστών γύρω άπό τόν «ιερό χαρακτήρα» της «οικογενειακής έστίας» και της «μητρότητας», όταν εκατομμύρια, δεκάδες εκατομμύρια μητέρες δέν έχουν τη δυνατότητα να έκτελέσουν ούτε τις πιο στοιχειώδεις ύποχρεώσεις τους. Στο έπιταχτικό κάλεσμα του κεφάλαιου, οι μητέρες ξεκολλούν άπ' τò στήθος τους τò παιδί που δέν διακρίνει ακόμα τη μέρα άπό τη νύχτα κι έρχονται ύπάκουα να περιμένουν στις πόρτες του εργοστασίου. Τò πώς, μέσα στην μητρική ποιλιά ακόμα, τά παιδιά παραμορφώνονται και διαστρεβλώνονται άπ' τις άναθυμιάσεις των βλαβερών αερίων, (*) τò πώς εκατομμύρια παιδιά πεθαίνουν επειδή κατάπιαν ούσιες τοξικές μαζί με τò μητρικό γάλα, τò πώς μέσα στις ξύλινες Ισμπες, τις έποχές της μεγάλης δραστηριότητας, εκατοντάδες παιδιά, άφημένα μόνα τους, πεθαίνουν άπανθρακιμένα, τò πώς οι μητέρες δηλητηριάζουν λίγο - λίγο τά παιδιά τους με όπιο για να μήν τις έμποδίσουν τά κλάματά τους ν' άποτελειώσουν μιάν έπείγουσα παραγγελία, όλα αυτά, οι άστοι ύποστηρικτές του γάμου και της μητρότητας τά ξέρουν πολύ καλά. Μά ή ύποκρισία των

(*) Σέ έμβρυα που έχουν άποβάλλει εργάτριες έχει συχνά βρεθεί μόλυβδος, ύδράργυρος, κώδια, φώσφορος, νικοτίνη και άλλα δηλητήρια.

ἀσπῶν δὲν ἔχει ὄρια. Τί τοὺς ἐνδιαφέρει αὐτοὺς ἂν τὰ παι-
διὰ τῶν ἐργατριῶν σὲ ἐργοστάσια σπέρτων ἢ ὑδράργυρου,
σὲ ὑαλοουργίες ἢ σὲ ἐργοστάσια ἀνθρακικοῦ μολύβδου γεν-
νιοῦνται μὲ παραμορφωμένο σκελετὸ καὶ μειωμένη ζωικὴ
δραστηριότητα ἢ δὲ γεννιοῦνται παρὰ γιὰ νὰ πεθάνουν μέσα
σὲ ὀδυνηροὺς σπασμούς; Τί τοὺς ἐνδιαφέρει αὐτοὺς ἂν οἱ
ἀποβολὲς καὶ τὰ θνησιγενῆ παιδιὰ εἶναι ἡ ἀναπόφευκτη συ-
νέπεια τοῦ ἀπαράδεχτου συστήματος ἐκμετάλλευσης τῆς
γυναικείας ἐργασίας μέσα στὴ βιομηχανία; Τί τοὺς ἐνδια-
φέρει αὐτοὺς ἂν, ξετρελλαμένες ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὴν ἀθλι-
ότητα, οἱ μητέρες καταφεύγουν στὶς κομπογιαννίτισες γιὰ
νὰ ξεφορτωθοῦν τὰ παιδιὰ τους, ἂν οἱ στατιστικὲς μαρτυροῦν
μιὰ συνεχῆ ἀξέση τῶν ἐκτρώσεων, κι ἂν ἀνάμεσα σ' αὐ-
τὲς τὶς «ἐγκληματικὲς μητέρες» βρισκόμαστε ὄχι μόνο ἀνύπαν-
τρες κοπέλλες ἐγκαταλειμμένες ἀπ' τοὺς ἐραστὲς τους, ἀλλὰ
καὶ νόμιμες σύζυγους προλετάρων, σεβαστὲς μητέρες οἰκο-
γενειῶν; (*)

Παρ' ὅλη τὴν ὀλοφάνερη φρίκη αὐτῶν τῶν καθημερι-
νῶν περιστατικῶν, οἱ ὑποκριτὲς ἄστοι ὑποστηρικτὲς τῆς
σήμερινης οἰκογένειας συνεχίζουν νὰ ψάλλουν μὲ ἀκατά-
βλητο ἐνθουσιασμὸ τὸν ὕμνο τοῦ «ἱεροῦ ρόλου τῆς μητέρας»
καὶ νὰ κάνουν πολεμικὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς ἐπαγγελ-
ματικῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν (μόνο στὰ λόγια βέβαια!)

(9) «Στὴν Ἀγγλία, δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀνύπαντρες μητέ-
ρες ποὺ, στὴν προσπάθειά τους νὰ σώσουν τὴν τιμὴ τους, κατα-
φεύγουν στὴν ἐκρωση, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες παντρεμένες ποὺ δρα-
μεροὶ ὑπολογισμοὶ ἢ ἀπλῶς ἢ μὲχρια τὶς ἀναγκάζουν νὰ κατα-
στρέφουν τὸν καρπὸ τῶν σιλάχνων τους» (CHACHKOV). «Στὸ
Λονδίνο, μὰ γενναριότητα νύχτα, μὰ γυναῖκα πλησιάζει στὸ δρόμο
ἕναν ἀστυφύλακα καὶ τὸν ρωτᾷ: — Ποῦ εἶναι τὸ ἀστυνομικὸ
τηῖμα;

- Τί δουλιὰ ἔχετε ἐκεῖ; ρωτᾷ ὁ ἀστυφύλακας.
- Πρέπει νὰ πάω νὰ παραδοθῶ γιὰτὶ σκότωσα τὸ παιδί μου.
- Γιατὶ τὸ κάνατε αὐτό;
- Ἀπὸ ἀνάγκη. Δὲν μπορούσα πὰ νὰ τὸ δλέπω νὰ ὑποφέρει
ἀπὸ τὴν πείνα.

Χρειάζεται μήπως νὰ προσθέσουμε σχόλια σ' αὐτὸν τὸν τρα-
γικὸ διάλογο;

Στὰ 1862, στὴν Ἀγγλία πάντα, καταγράφουν 5.709 βίαιους
θανάτους παιδιῶν ποὺ πέθαναν στραγγαλισμένα, ζεατιασμένα, πνι-
γμένα, δηλητηριασμένα, κομμασμένα, ἀποκεφαλισμένα ἢ καὶ θα-
μένα ζωντανά. Στὶς περσιτιώσεις αὐτὲς δίνεται συνήθως ἡ ἀκό-
λουθη ἐξήγηση: «Οἱ γονεῖς τους βρόσκονταν σὲ ἀπόλυτη
ἐνδεια».

πού απομακρύνει τη μητέρα από την κούνια του μωρού της.

«Τὸ ἱερὸ καθήκον τῆς μητρότητας!» Μὰ πῶς μπορεί νὰ μπει σὲ πράξη ὁ ρόλος αὐτὸς τῆς μητέρας στὴν ἐργατικὴ τάξη, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη τὶς σύγχρονες συνθήκες τῆς μισθωτῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν; Ποῦ εἶναι ἡ ἀπαραίτητη φροντίδα γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ παιδιοῦ, ποῦ εἶναι αὐτὸ τὸ μίνιμουμ συνθηκῶν ὑγιεινῆς ποῦ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ προφυλαχτεῖ ἡ ζωὴ τοῦ βρέφους; Ἡ παιδικὴ θνησιμότητα, στὸ πρῶτο ἔτος κυρίως, φθάνει, στὶς τάξεις τοῦ προλεταριάτου, σὲ ἀναλογίες τρομαχτικές. «Ἐνῶ στὸν πρῶτο χρόνο πεθαίνουν 8% τῶν παιδιῶν τῆς ἀστικῆς τάξης, λείει ἡ Ἄλβυ Μπράουν, τὰ παιδιὰ τῶν ἐργατῶν στὴν ἴδια ἡλικία ἔχουν δείκτη θνησιμότητας 30%. Στὶς πλούσιες συνοικίες τῆς Friedrichstadt, στὸ Βερολίνο, ἀπὸ τὰ 1.000 νεογέννητα, πεθαίνουν 148. Στὴ φτωχογειτονιά τοῦ Wedding, ἀπὸ τὰ 1.000 νεογέννητα, πεθαίνουν 348! [. . .] Ἡ παιδικὴ θνησιμότης στὰ βιομηχανικὰ κέντρα δείχνει τὴ στενὴ σχέση ποῦ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ θνησιμότητα καὶ τὴν προώθηση τῆς γυναικείας ἐργασίας. (10)

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ καπνοβιομηχανία εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς πιδὸν δλαβεροὺς κλάδους: στὶς τάξεις τῶν ἐργατριῶν αὐτῆς τῆς βιομηχανίας βρίσκουμε τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ θνησιγενῶν παιδιῶν καὶ δταν συμβεῖ ἕνα παιδὶ νὰ γεννηθεῖ ζωντανό, συνήθως δηλητηριάζεται ἀργὰ ἀπ' τὸ μητρικὸ γάλα ποῦ εἶναι διαποτισμένο μὲ νικοτίνη. Ἡ παιδικὴ θνησιμότητα εἶναι ἐπίσης τεράστια δταν οἱ μητέρες ἐργάζονται σὲ χαρτοβιομηχανίες στὴ Γερμανία φτάνει τὰ 48%. Ἡ ἴδια τύχη περιμένει καὶ τὰ παιδιὰ τῶν γυναικῶν ποῦ ἐργάζονται σὲ νηματοουργεῖα στὴν Ἀγγλία, σχετικὰ μὲ τὶς μητέρες ποῦ ἐργάζονται στὴν ἐπεξεργασία ἰνωδῶν ὕλων, ἡ παιδικὴ θνησιμότης κάτω ἀπ' τὸ πρῶτο ἔτος ἀνέρχεται στὸ 22% στὴ Γερμανία, στὸ 38%.

Ἄς δοῦμε ὁμως τώρα, τί εἶναι αὐτὸ ποῦ περιμένει τὰ παιδιὰ τῶν προλεταριακῶν οικογενειῶν, ὅσα κατάφεραν νὰ γλυτώσουν ἀπ' ὅλους τοὺς θανάσιμους κινδύνους ποῦ τόσο γενναϊόδωρα ἔχουν σπεῖρει στὸ δρόμο τους πρὶν καὶ μετὰ τὴ γέννησή τους; Ἡ πείνα, τὸ κρύο, ἡ ἀθλιότητα, τ' ὄργανομένο κατσάδιασμα, τὰ χτυπήματα ἀπὸ ἕνα χέρι κουρασμένο καὶ ἡ εὐχὴ ποῦ φέρνει στὰ χεῖλια ἡ ἀπελπισία: «Ποῦ νὰ

(10) Λ. Μπράουν: «Ἐσάγγελμα καὶ μητρότης».

μήν είχες γεννηθεί!» Ύστερα, γιά χρόνια δλόκληρα, τὸ παιδί θά εἶναι παραγιάς ἢ μαθητευόμενος στό ἐργαστήριο καί τήν ὥρα τῆς σχολῆς πάλι ὁ δρόμος, οἱ καινάδες, οἱ συμπλοκές καί δόστου πάλι χτυπήματα... Νά τί ὀνομάζει ἡ σημερινή κοινωνία ἀνατροφή «κάτω ἀπ' τὸ ἀγρυπνο μάτι τῆς μάνας!»

Ὅχι, ὅσο κι ἂν οἱ τρυφερές ἀστές μαμάδες κλείνουν μέ φρίκη τὰ μάτια μπροστά στή μελλοντική κολλεκτιβιστική κοινωνία μέ τίς κοινωνικές ἀρχές διαπαιδαγώγησης, ὅσο κι ἂν κατηγοροῦν τοὺς σοσιαλιστές πῶς εἶναι «ἄκαρδοι» καί βάρβαροι πού θέλουν νά τοὺς πάρουν «τ' ἀγαπημένα μικρά» τους, μπορούμε νά ποῦμε ἀπό τώρα πῶς διοικοσθήποτε τρόπος ἀνατροφῆς, φτάνει νάναί διαφορετικός ἀπ' τὸ σημερινό, θά σώσει ἑκατομμύρια νεαρές ζωές... Δέ θά βλέπουμε πιά, τουλάχιστον, αὐτά τὰ δύστυχα παιδιά πού ἡ μάνα τους τὰ δένει στό κρεβάτι πρὶν νά φύγει γιά τὴ δουλειά, οὔτε αὐτὸ τὸ συνηθισμένο μαρτυρολόγιο μέ τὰ θύματα τραγικῶν ἀτυχημάτων — τοῦτο τὸ παιδί τὸ πάτησε ἕνα αὐτοκίνητο, τὸ ἄλλο ἔπεσε ἀπ' τὸ παράθυρο ἢ πνίγηκε μέσα σέ μιὰ λεκάνη μέ νερό... Ἡ ζωή πού κάνουν τὰ παιδιά τῶν προλετάρων εἶναι τόσο ἀφόρητη, τόσο γεμάτη μέ στερήσεις ἀπάνθρωπες καί δάσανα ἀσυμπίθαστα μέ τήν ἡλικία τους, πού γι' αὐτά τὸ νά χάσουν τοὺς γονεῖς τους ἢ τήν οἰκογένειά τους εἶναι συχνά εὐεργέτημα. Τὰ ὄρφανοτροφεία πού ἔχουν ἰδρυθεῖ ἀπὸ φιλόθρωπους ἢ ἀπὸ τὸ Κράτος, παρὰ τίς τρομερές ἐλλείψεις τους, ἀποτσιλοῦν συχνά τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας γιά τὰ παιδιά τῶν προλετάρων.

Ἄς ὁμολογήσουν οἱ τρυφερές ἀστές μαμάδες πού ξεσηκώνονται ἐνάντια στοὺς σοσιαλιστές μέ τὸ πρόσχημα πῶς οἱ τελευταῖοι θέλουν «ν' ἀρπάξουν τὰ μωρά ἀπ' τὴν ἀγκαλιά τῆς μάνας τους», ἄς ὁμολογήσουν εἰλικρινά πόσες προλετάριες μητέρες μποροῦν σήμερα, μέσα στήν ἀστική κοινωνία νά μείνουν πλάι στήν κούνια τοῦ μωροῦ τους.⁽¹¹⁾ Εἶναι

(11) «Ἄλλοτε, μερικοὶ ἰδιοχτίτες σκλάβων χῶριζαν τοὺς ἄντρες ἀπ' τίς γυναῖκες τους καί ἀπομάκρυναν ἀπ' τοὺς γονεῖς τοὺς ἐφηβους πού εἶχαν φτάσει σέ ἡλικία ἐργασίας· οἱ καπιταλιστές ξεπέρασαν τοὺς δουλοκτητές σέ θηρωδία: ἀρπάζουν ἀπὸ τίς μητέρες τὰ νεογέννητα βρέφη καί τὰ δίνουν σέ ξένους νά τὰ μεγαλώσουν κάθε μέρα, χιλιάδες παιδιά ἔχουν αὐτὴ τὴν τύχη· τὰ ἀναλαβαίνουν φιλόθρωπα ἰδρύματα πού ἔχουν σάν καθήκον νά εὐκολύνουν τὸ χωρισμὸ γιά τίς μητέρες». (Κ. Κάουτσκι: «Σχόλια πάνω στό πρόγραμμα τῆς Ἐργουόιτης». «Ἡ διάλυση τῆς οἰκογένειας στήν ἐργατική τάξη»).

αδύνατο, στ' αλήθεια, νά κλείσει κανείς τὰ μάτια του μπροστά στη συνεχή αύξηση ἐργασίας στις ἑγγαμες γυναῖκες. Στη Γερμανία, καὶ μέσα σὲ 12 χρόνια, ὁ ἀριθμὸς τῶν παντρεμένων ἐργατριῶν αὐξήθηκε σὲ 300.000· στὰ 1882, στὴ Γερμανία ἀπὸ τὲς 1.000 ἐργάτριες οἱ 173 ἦταν παντρεμένες καὶ στὰ 1895 οἱ παντρεμένες εἶχαν γίνει 215. Σύμφωνα μὲ τοὺς τελευταίους ὑπολογισμοὺς σὲς 1.000 ἐργάτριες ὑπάρχουν 450 παντρεμένες στὴν Αὐστρία, 220 περίπου στὴ Γερμανία, 200 περίπου στὴ Γαλλία. Στὴν πραγματικότητα τὰ σωστά νοῦμερα εἶναι πολὺ πιὸ ὑψηλά γιὰτὶ οἱ στατιστικὲς δὲν καταχωροῦν στὴν κατηγορία τῶν παντρεμένων γυναικῶν παρὰ αὐτὲς ποὺ ὁ γάμος τοὺς ἐπισημοποιήθηκε ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴν ἐκκλησία, ἐνῶ σὲς τὰς τάξεις τῶν προλεταρίων οἱ ἐλεύθερες ἐνώσεις εἶναι ὄλο καὶ πιὸ συχνές, ἐνώσεις σὲς ὅποιες ἢ γυναῖκα — σὰ γυναῖκα καὶ μητέρα — βαρύνεται μὲ ὅλες τὲς συνθησιαμένες οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις.

Ἡ ὕλικὴ ἀνασφάλεια τῆς προλεταριακῆς οἰκογένειας σπρώχνει τὴν παντρεμένη γυναῖκα σὸ ἐργοστάσιο, καὶ ὅσο θὰ ὑπάρχει τὸ σύστημα τῆς ἡμερομισθίας ἐργασίας, ὅσο τὸ κεφάλαιο θὰ ἔχει συμφέρον νὰ προσελκύει στὴν παραγωγή ἕνα φθηνότερο ἐργατικὸ δυναμικὸ, δὲν ἔχοιμε κανένα λόγὸ νὰ ἐλπίζουμε πὼς ἡ ἐργασία τῶν παντρεμένων προλεταρίων γυναικῶν σὸ ἐργοστάσιο θὰ μειωθεῖ.

Σύμφωνα μὲ μαρτυρίες ποὺ συνέλεξαν ἐπιθεωρητὲς ἐργασίας στὴν Ἀλσατία - Λωρραίνη, τὸ 82% τῶν παντρεμένων ἐργατριῶν ἐπιδίωξαν νὰ προσληφθοῦν στὴ βιομηχανία γιὰτὶ δὲν εἶχαν ἄλλους πόρους ζωῆς· στὴν Αἰξ - λά - Σαπέλ, τὸ ποσοστὸ τῶν παντρεμένων γυναικῶν ποὺ ἀναγκάστηκαν ἀπὸ μιὰ ἔσχατη ἀθλιότητα νὰ καταφύγουν σὲς ἐργοστάσια ἦταν ἀκόμη πιὸ ὑψηλό: 88%· σὲς Σλέσβιγκ τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἔφτανε τὸ 96%! (12) Οἱ Κύριαι Ἐπιχειρηματίες ποὺ συχνὰ εἶναι οἱ πιὸ σφοδροὶ πολέμοι τῆς γυναικείας χειραφέτησης καὶ ἀνεξαρτοποίησης δταν πρόκειται γιὰ γυναῖκες τῆς δικιάς τοὺς τάξης, ἀναγνωρίζουν μὲ κυνικὴ εἰλικρίνεια πὼς ἡ παντρεμένη γυναῖκα εἶναι τὸ πιὸ ἀγαπημένο τοὺς ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης.

Σὰς φαίνεται περίεργο; Κι ὅμως ἡ μητέρα - ἐργάτρια εἶναι ἔτοιμη νὰ κάνει ὅποιαδήποτε θυσιᾶ, ν' ἀνεχτεῖ τὲς πιὸ ἀπάνθρωπες κι ἀφόρητες συνθήκες ἐργασίας, φτάνει νὰ μὴ

(12) HIRSCH: «Verbrechen und Prostitutionen».

γυρίζει το βράδυ σπίτι με τα χέρια άδειανά, φτάνει να μην ακούσει αυτές τις φωνές των πεινασμένων παιδιών που της ξεσκίζουν την καρδιά!... Οι ανύπαντρες κοπέλλες, λένε οι έργοστασιάρχες, παραείναι ανεξάρτητες, ριψοκίνδυνες ή αβιάδεις, κι έξ' άλλου αφήνονται να επηρεαστούν από τις ανατρεπτικές προπαγάνδες πολύ πιό εύκολα από τις παντρεμένες γυναίκες που είναι φορτωμένες με μιá δλόκληρη οικογένεια. Δεν μ'αs κάνει λοιπόν καθόλου εντύπωση που τ'α αφεντικά κάνουν β,τι περνάει απ' τó χέρι τους για να προσελκύσουν στις επιχειρήσεις τους παντρεμένες εργατρίες. Και μ' αυτή την κατάσταση πραγμάτων, όπου απ' τή μιá μεριά ή οικονομική ανάγκη σπρώχνει τή γυναίκα να κερδίσει τή ζωή της κι όπου, απ' τήν άλλη μεριά, ή καπιταλιστική επιχείρηση τήν υποδέχεται με άνοιχτές άγκάλες, δεν πρέπει να μ'αs κάνει καθόλου εντύπωση που ή προλεταριακή οικογένεια βαδίζει ταχύτατα κι αναπόδραστα προς τήν πλήρη άποσύνθεσή της.

Έτσι, όσο κι αν ισχυρίζονται οι άστοι πώς οι οικογενειακές άρχές είναι άκλόνητες και άπρόσβλητες, ή οικογένεια — ή σημερινή κλειστή, άυταρχική και στενά άτομιστική οικογένεια — είναι καταδικασμένη να διαμελιστεί και να πεθάνει. Σ' δλόκληρο τόν κόσμο, ή οικογενειακή έστία σβύνει σ' όλες τις τάξεις και σ' όλα τ'α στρώματα τού λαού και φυσικά, κανένα τεχνητό μέτρο δεν θά μπορέσει να ξαναζωντανέψει τήν έτοιμοθάνατη φλόγα της...

Τά προβλήματα τῆς πορνείας

«Ὁ γάμος εἶναι ἡ μιὰ πλευρὰ τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἡ ἄλλη εἶναι ἡ πορνεία. Ὁ γάμος εἶναι ἡ καλὴ πλευρὰ τοῦ νομίσματος κι ἡ πορνεία ἡ ἀνάποδη. Ὅταν ὁ ἄντρας δὲν βρίσκει τὴν ἱκανοποίησιν στὸ γάμο, τὴν ἀναζητεῖ συνήθως στὴν πορνεία. Γιὰ τοὺς ἄνδρες ποὺ ἔμειναν ἀνύπαντροι ἀπὸ πεποίθησιν ἢ ἀπὸ ἀνάγκη, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς παντρεμένους ποὺ δὲν βρῆκαν αὐτὸ ποὺ ζητοῦσαν, εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ ἱκανοποιήσουν τίς σεξουαλικὰς τοὺς ἐπιθυμίας ἀπ' ὅτι εἶναι γιὰ τίς γυναῖκες.»⁽¹⁸⁾

Περιφρονημένη καὶ κατατρεγμένη ἀπ' ὄλους μὰ συντηρούμενη στὰ κρυφά, ἡ πορνεία πνίγει κάτω ἀπ' τὰ φανταχτερά μὰ δηλητηριώδη ἄνθη τῆς ὅτι ἀπομένει ἀπὸ τίς οἰκογενειακὰς ἀρετὰς. Σκεπάζει τὴν κοινωνία μ' ἓνα στρώμα μούχλας, δηλητηριάζει μὲ τὴ βρωμερὴ ἀνάσα τῆς τίς ἀγνὲς χαρὰς τῆς ἐρωτικῆς ἐνωσῆς τῶν φύλων. Στίς μέρες μας ἡ πορνεία ἔχει πάρει διαστάσεις γιγάντιες, τέτοιες ποὺ δὲν ἔχει ξαναγνωρίσει ἡ ἀνθρωπότητα, ἀκόμα καὶ στίς περιόδους τῆς μεγαλύτερης πνευματικῆς παρακμῆς τῆς.

Τί εἶναι τὰ ἡμιθρησκευτικὰ ἑλληνικὰ *dichterions* τῆς ἀρχαιότητος, τί εἶναι τὰ ρωμαϊκὰ λουπανάρ, ἡ ἀνέμελη πορνεία τῶν «κοριτσιῶν γιὰ στρατιῶτες» ἢ ἡ σοβαρὴ πορνεία τῶν μεσαιωνικῶν ἐργαστηρίων, τί εἶναι ἡ κυνικὴ κραιπάλη τῆς Μεταρρύθμισῆς ποὺ σ' ἀνοιχτὰ καταδικαζόταν ἐνῶ στὰ κρυφὰ ἐνθαρρυνόταν, τί εἶναι οἱ χιλιάδες ἐπιπόλαιες μοδιστροῦλες τοῦ 18ου αἰῶνα, μπροστὰ στὸ μαζικὸ πούλημα τοῦ γυναικείου κορμοῦ ποὺ γίνεται σήμερα;

Σὰ μολυσματικὴ ἀσθένεια ἡ πορνεία μεταδίδεται ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ἀπὸ χώρα σὲ χώρα, ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, δηλητηριάζοντας τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐπαγγέλματα ἐλόκληρα, στρώματα ἐλόκληρα τῆς κοι-

(18) Α. Μπέμπελ: «Ἡ Γυναίκα κι ὁ Σοσιαλισμός».

ωνίας υποβάλλονται στη φαρμακερή της επίδραση. [. . .]

Ἡ ὑποκριτική διπροσωπία ἀπέναντι στὴν πορνεία εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀστισμοῦ, καὶ ἀποδεικνύει πῶς ἀκόμη κι ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα ποὺ φαίνεται ν' ἀπασχολεῖ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει μιὰ θέση ταξικὴ. Πραγματικὰ ἡ πορνεία, αὐτὸ τὸ ἀναγκαῖο συνακόλουθο τῆς σύγχρονης ταξικῆς κοινωνίας, αὐτὸ τὸ διορθωτικὸ συμπλήρωμα τῆς καταναγκαστικῆς καὶ ξεπερασμένης μορφῆς τῆς σημερινῆς οἰκογένειας, πλήττει πολὺ περισσότερο τὴ φτωχολογιά. Ἐδῶ, μέσα στὰ σκοτεινὰ κι ἀποπνιχτικὰ ὑπόγεια φυτρώνουν οἱ ὀλέθριοι σπόροι τῆς μέσα στοῦ σώματος τοῦ προλεταριάτου μπηγῆς τις περισσότερες φορές τὰ φαρμακερὰ τῆς νύχια καὶ παρ' ὄλο ποῦ ἡ ἀπαίσιος ἀνάσσει τῆς σαπίζει ὀλόκληρη τὴν κοινωνικὴ ἀτιμωσφαιρα, ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ὑποφέρει περισσότερο ἀπ' αὐτήν. Νὰ γιατί οἱ ἀστοὶ δὲ βιάζονται νὰ σημάνουνε συναγεμιδ' ἂν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν κοινῶν γυναικῶν προερχόταν ἀπὸ τὴν κυρίαρχη τάξη, ἔχουμε κάθε λόγο νὰ υποθέτουμε πῶς ἡ στάση τῆς ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ...

Τὰ αἷτια αὐτῆς τῆς διφορούμενης στάσης τῶν κυβερνήσεων ὄλων τῶν χωρῶν ἀπέναντι στὴν πορνεία θὰ πρέπει νὰ τὰ ἀναζητήσουμε ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση ποὺ χαρακτηρίζει ἀπόλυτα τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ πρόβλημα. Καταδικασμένη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, στιγματιζόμενη ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀλλὰ κι ἀπ' τὸ νόμο ἀκόμα, ἡ πορνεία ὄχι μόνο εἶναι, στὴν πραγματικότητα, ἀνεκτή, ἀλλὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ Κράτος. Θεωρούμενη, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ταξικῆς κοινωνίας, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν φυσικῶν σεξουαλικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἄντρα, ἡ πορνεία κατέληξε, μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, νὰ γίνῃ τὸ «ἀλεξιμέραυνο ἐνάντια στὴ διαφθορά», ἡ ἐγγύηση τῶν οἰκογενειακῶν ἀρχῶν καὶ ὁ φύλακας τῆς ἀρετῆς τῶν «τίμων» ἀστῶν γυναικῶν. Δὲν μιλοῦμε γιὰ τὴν πορνεία τοῦ ἀρχαίου, προχριστιανικοῦ κόσμου. Μὰ καὶ στοῦ Μεσαίωνα ἀκόμα οἱ κυβερνήσεις κι οἱ ἄρχοντες, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά «ἀνέχονταν» ὄλα αὐτὰ τὰ «σπίτια», «οἴκους ἀνοχῆς», «πορνεία», ἢ ὅπως ἀλλιῶς τὰ ὀνόμαζαν, κι ἀπ' τὴν ἄλλη θέσπιζαν μιὰν ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ νόμους καὶ διατάγματα ἀπάνθρωπης σκληρότητας ποὺ ὑπέβαλαν τὴν πόρνη σὲ κάθε εἶδους ταπεινώσεις, ἐξευτελισμοὺς καὶ μαρτύρια. Οἱ βασιλιάδες ἀπολάμβαναν τις ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν οἱ πόρνες, τις δεχόνταν στὴν ἀυλὴ τους, διόριζαν εἰδικούς κρατικούς ὑπαλλήλους

για να τις διοικούν, μα τούτο δέν τούς εμπόδιζε καθόλου να έξευτελιζούν ταυτόχρονα, να καταδιώκουν και να βασανίζουν τις πόρνες μέ κάθε τρόπο και καμιά φορά μάλιστα να στέλνουν στό θάνατο μερικές εκατοντάδες από αυτές κάτω άπ' την επίδραση μιās θρησκευτικής έξκστασης ή σε μιá στιγμή ύποκριτικής μετάνοιας. "Η άστική τάξη και ή Έκκλησία, πού κι οι δυό τους απολάμβαναν τις ύπηρεσίες της πορνείας, και πού την ύποστήριζαν στά κρυφά, στά φανερά την καυτηρίαζαν και την καταδίωκαν. "Ο λαός, πού έβλεπε σ' αύτήν μιá κραυγαλέα και τρομερά απογοηνωμένη έκφραση της δικής του ύποδούλωσης, τις μισούσε μέ κάθε μέσο να καταστρέψει τά δυστυχημένα θύματα αύτης της «ντροπιαστικής συναλλαγής», να τις κάνει να «μετανιώσουν και για τό ψυχή πού τρώνε» βρίζοντάς τες, πετροβολώντας τες, βασανίζοντάς τες, σκοτώνοντάς τες, γκρεμίζοντας τούς σίκους άνοχής. "Αδίκα όμως ό λαός άγωνιζόταν ένάντια στό πούλημα τού γυναικείου κορμού. "Η ταξική κοινωνία πού έκανε άναπόδραστο τό πούλημα της έργατικής δύναμης, συνεχώς δημιουργούσε νέα θύματα τού «δημόσιου πάθους.»

"Η σύγχρονη κοινωνία, άντικαθιστώντας τά βασανιστήρια και τις περιοδικές θανατώσεις τών κοινών γυναικών μέ την ήθική τους δολοφονία μέ τη βοήθεια άυστηρών νόμων και κανονισμών, δέν έχει καθόλου άπομακρυνθεί από τη μεσαιωνική βαρβαρότητα. Στην εποχή της "Υπατίας ή «τρίτη τάξη» μέ τό «ρασιοναλισμό» πού τη χαρακτηρίζει και την τάση της να προστατεύει τά συμφέροντά της μέ τη βοήθεια ένός νομικού όπλοστάσιου, διακήρυξε για πρώτη φορά την άρχή μιās επίσημης νομικής κλεισίωσης της πορνείας. "Η ίατρικο-άστυνομική επιτήρηση καθιερώθηκε στη Γαλλία στά 1800 και στά 1802 έκδόθηκε για πρώτη φορά ή «κίτρινη κάρτα».

"Η πορνεία πού ως τότε ήταν άπλως άνεκτη από τό Κράτος, έγινε φαινόμενο άναγνωρισμένο και νομιμοποιημένο από την έξουσία. "Ωστόσο ή συνηθισμένη πιά ύποκρισία δέν άφήνει να όμολογηθεί άπερίφραστα ή χρεωκοπία τών παλαιών οικογενειακών δομών και ή άναπόφευκτη άξηση της πορνείας μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις. "Όλη ή ρώσικη νομοθεσία πάνω στη «ντροπιαστική συναλλαγή» είναι διαποτισμένη από ύποκριτικό πνεύμα. Προκειμένου να διατηρηθεί ή άστική οικογένεια, τό φυτώριο τών κληρονόμων

του κεφαλαίου, το εμπόριο του γυναικείου σώματος ενθαρρύνεται, αλλά από την άποψη της «έπιστημης ήθικης» καταδικάζεται αυστηρά και ανελέητα· και για να κρατήσει, στα ίδια της τα μάτια, το γόητρο της «ύψηλης ήθικης της αγνότητας» ή αστική κοινωνία διάζεται να κατηγορήσει τις πόρνες ότι προσβάλλουν την υποτιθέμενη αρετή της, και μ' αυτό τον τρόπο επιδεινώνει με κάθε μέσο τη δύσκολη ζωή που έτσι κι αλλιώς περνούν οι δυστυχοισμένες αυτές «έριες της διαφθοράς.»

Όταν στη Μόσχα έγινε θέμα σύστασης μιᾶς ἰατρο - αστυνομικής επιτροπής, πρότειναν στην αρχή να επιβληθεί στους οίκους ανοχής μιὰ αναγκαστική εισφορά πρὸς τὸ Κράτος. Μὰ ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐγκαταλείφθηκε σὰν ἀνάρμωστη, «ἰδιαίτερα γιατί ἡ εἰσπραξὴ οὐκοῦδ᾽ ἕως φόρου ἀπὸ τῆς δημόσιες γυναῖκες δὲν θὰ συμφωνοῦσε μὲ τὸ πνεῦμα τῶν νόμων μας, καὶ γιατί θὰ μποροῦσε νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ κυβέρνησις ἐξουσιοδοτεῖ τὸν ἑαυτὴ της νὰ ἐμπορευεῖται τὴν ἀσέλγεια ἐνῶ στὴν πραγματικότητά τὴν καταδικάζει αὐστηρὰ διὰ τοῦ νόμου.»

Στὴ Γερμανία συναντᾶμε τὴν ἴδια διπροσωπία — ὁ σπιτενοικοκύρης πού προσφέρει κατοικία σὲ πόρνη καταδικάζεται σύμφωνα μὲ τὸν ποινικὸ κώδικα. Ἀλλά, ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἀστυνομία ἐντέλλεται νὰ ἀνέχεται τὴν ἐκπόρευση χιλιάδων γυναικῶν καὶ ὀφείλει νὰ προσπαθεῖ τις δραστηριότητές τους ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἔχουν ἐγγραφεῖ σὰ μητρῶα τῶν κοινῶν γυναικῶν καὶ πού ὑπακούουν στοὺς κανονισμοὺς πού ἔχουν θεσπιστεῖ γι' αὐτές, παραδείγματος χάρις στὸν περιοδικὸ ἱατρικὸ ἐλεγχό. Μὰ ἐν τῇ κυβερνήσει παραδέχεται τις πόρνες καὶ μάλιστα ἐνθαρρύνει τις δραστηριότητές τους, θὰ πρέπει βέβαια νὰ δέχεται νὰ ἔχουν καὶ μιὰ κατοικία, καὶ μάλιστα — πρὸς τὸ συμφέρον τῆς δημόσιας τάξεως καὶ τῆς υγιείας — νὰ ὑπάρχουν οἴτια εἰδικὰ ὅπου νὰ μποροῦν νὰ ἀσκήσουν τὸ ἐπάγγελμά τους. Πόσες ἀντιφάσεις! Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ Κράτος ἀναγνωρίζει ἐπ' ὄψῃμα πὼς ἡ πορνεία εἶναι ἀπαραίτητη ἀπὸ τὴν ἄλλη καταδικάζει τις πόρνες καὶ τοὺς προαγωγούς. Ἡ στάσις αὐτὴ τοῦ Κράτους δείχνει πὼς, γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία, ἡ πορνεία εἶναι μιὰ Σφίγγα καὶ πὼς αὐτὴ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ λύσει τὸ αἰνιγμὰ της.» (14)

(14) Α. Μπέμπελ: «Ἡ Γυναίκα καὶ ὁ Σοσιαλισμός».

Ναί, αὐτὴ εἶναι ἡ λογικὴ τῆς σύγχρονης ἀστικής κοι-
νωνίας!

Ἡ πορνεία, ὡς κοινωνικὸ φαινόμενο, εἶναι ὁ φυσικὸς
καρπὸς τῆς σύγχρονης ταξικῆς κοινωνίας, μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι
ὄλο· τὰ ἴδια τὰ κείμενα τῶν νόμων ποὺ ρυθμίζουν τὴν πορ-
νεία εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ ταξικὲς ἀντιλήψεις. «Μιὰ τα-
ξικὴ διαφοροποίηση τῆς πορνείας — παρατηρεῖ ὁ καθηγη-
τῆς Ἐλιστράτοφ — ποὺ στὴν πρακτικὴ τηρεῖται προσεχτικᾶ
ἀπὸ τὴν ἀστυνομία ἡθῶν, διασχίζει σὲ μιὰ κόκκινη γραμμὴ
μιὰν δλόκληρη σειρὰ ἀπὸ τοπικοὺς κανονισμοὺς». (15) Ἡ νο-
μοθεσία μας ἀπαιτεῖ τὸν ὑποχρεωτικὸ ἔλεγχο καὶ τὴν εἰσα-
γωγὴν στὸ νοσοκομεῖο μόνον γιὰ τίς γυναῖκες ποὺ «κάνουν
πεζοδρόμιον», τίς γυναῖκες «τοῦ δρόμου» τίς πόρνες τῆς «τε-
λευταίας ὑποστάθμης», (δηλαδὴ ποὺ ἀνήκουν σὲ μιὰ κατώ-
τερη κοινωνικὴ τάξη). Αὐτὸ ἀκριβῶς δηλώνει τὸ ἄρθρο 158
τῶν διαταγμάτων τοῦ 1890 τὸ παλαιὸ θέσπισμα τῆς γε-
ρουσίας τοῦ 1763 λέει περίπου τὰ ἴδια πράγματα: «[. . .] διατάσσομεν ἐντοίχοις, ὅσον ἀφορᾷ τίς γυναῖκες οἱ ὁποῖες
ἔχουν ἀποδειχθεῖ ἔνοχες ἀσελγείας, νὰ μὴν ἐξετάζονται
καὶ μεταφέρονται πρὸς θεραπείαν παρὰ ἐκείνες τῆς κ α
τ ω τ έ ρ α ς ὑ π ο σ τ ά θ μ η ς, ὁ ο ς διαάγουν β λ ο ν
π λ α ν η τ ι κ ὄ ν.»

Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ διάταγμα ποὺ ὁ ὑπουργὸς Ἑσω-
τερικῶν ἀπηύθυνε στοὺς ἐπαρχιακοὺς κυβερνητῆς, στίς 17
Ὀκτωβρίου 1844 καὶ πάνω στὴ βάση τοῦ ὁποῖου πραγμα-
τοποιεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ ἐπίβλεψη τῆς πορνείας στίς
ρωσικὲς ἐπαρχίες, παίρνει μιὰ θέση ἀκόμη πιὸ ξεκάθαρη:
«Εἶναι αὐτονόητο ὅτι, στὰ μέτρα ποὺ θὰ κρίνετε ἐνδεχομέ-
νως χρήσιμο νὰ λάβετε, θὰ ὑποβάλλετε μόνον τὰ ἄτομα ποὺ
δυνατὸν τὰ ὑπόκεινται σ' αὐτὰ ἐξ αἰτίας τοῦ τρόπου ζωῆς
τους, θ έ σ η ς τ ο υ ς καὶ τῶν ἄλλων κ ο ι ν ω ν ι -
κ ὶ ν χ α ρ α χ τ η ρ ι σ τ ι κ ὶ ν τ ο υ ς». Ἡ ἴδια ἀρχὴ
φαίνεται νὰ διέπει καὶ τοὺς ἰδιαίτεροὺς κανονισμοὺς ὀρι-
σμένων πόλεων· κι ἂν ὑπάρχουν παρεκκλίσεις, ὁ συμπτωμα-
τικὸς χαραχτήρας τους καὶ ἡ ἐπιείκεια ποὺ δειχίνεται στίς
γυναῖκες τῆς εὐπορῆς τάξης, ὑπογραμμίζουν μὲ ἰδιαίτερη κα-
θαρότητα τὸν ταξικὸ χαραχτήρα τῶν μέτρων αὐτῶν.

Τὸ σκάνδαλο αὐτῆς τῆς νομοθεσίας εἶναι πῶς ἔχει ἐπιπτώ-

(15) Καθηγ. Ἐλιστράτοφ: «Ἡ ἐγγραφὴ τῶν γυναικῶν στὴν
κατηγορία τῆς πόρνης».

σεις μόνο πάνω στις γυναίκες των φτωχών τάξεων' μπροστά στις πλούσιες πόρνες, τόσο η αστυνομία όσο και η νομοθεσία υποκλίνονται. «Μπορούμε να πούμε πως παντού, οι λιγότερο εμπορες πόρνες είναι αυτές που βρίσκονται κάτω από επιτήρηση. Οι αστυνομικοί δεν είναι όσο πρέπει ικανοί — και μερικές φορές δεν έχουν καν τη δυνατότητα — για να ξεσκεπάσουν μια πόρνη ύψηλης στάθμης. Χρειάζεται πολύ τάκτ και διακινδυνεύει κανείς πάντα να το πληρώσει πολύ ακριβά. Έξ' άλλου οι πόρνες αυτού του είδους βρίσκουν πάντα προστάτες έτοιμους να τις θγάλουν απ' τους μπελάδες ή τουλάχιστον να έγγυθθούν γι' αυτές. Σ' όλες τις πόλεις κυριαρχεί η πορνεία των κατωτέρων τάξεων. Όσο πιδ έλλειπής είναι η επιτήρηση, τόσο λιγότερες είναι οι πόρνες των εμπορων και καλλιεργημένων κύκλων. Η αστυνομία προκειμένου ν' αποφύγει την παραπανίσια δουλιά, και για να μη δημιουργεί δυσάρεσκειες σέ βάρος της, περιορίζεται στις φτωχές πόρνες και σ' αυτές που κάνουν πεζοδρόμιο.» (16)

Από το γεγονός και μόνο ότι η πόρνη «ύψηλης κλάσεως», στις περισσότερες περιπτώσεις κατάγεται από την αστική τάξη, το άγρυπνο μάτι της Ιατρο-αστυνομικής επιτήρησης γλιστράει πάνω της δίχως να τη βλέπει για να τὰ δάλει, με διπλάσιασμένο ζήλο, με τις γυναίκες που η κοινωνική τους θέση δεν εμπνέει εμπιστοσύνη στις κατεστημένες αρχές. «Στις τρώγλες όπου ζουν οι γυναίκες της εργατικής τάξης, ή αθλιότητα και η διαφθορά είναι τόσο στενά δεμένες που στην πρώτη ματιά δεν είναι εύκολο να ξεχωρίσεις τη μια από την άλλη. Έξ' άλλου ο αστυφύλακας δεν έχει ούτε τον καιρό, ούτε τη διάθεση να σκεφτεί — παίρνει την απόφασή του με τρόπο γρήγορο και ... άμετάκλητο: ή γυναίκα που συνέλαβε στο δρόμο, στο γωνιακό σπίτι ή στο δούλο θεωρείται πόρνη. Ένεργει άπέναντί της οά να ζούσε έκλυτο θ ο, ακόμα κι αν έκτός απ' το γεγονός πως είναι άστεγη και άνεργη, τίποτε άλλο δε αποδεικνύει ότι επιδιόδε-ται στο εμπόριο της λαγνείας.» (17)

Οι σημερινοί κανονισμοί της Ιατρο-αστυνομικής επιτήρησης αποτελούν μάν επικίνδυνη απειλή για όλες τις γυ-

(16) «Η Πορνεία στις πόλεις» στο όποιο αναφέρεται ο καθηγητής 'Ελιστράτοδ.

(17) «Η Έπιτηρούμενη Πορνεία» στο όποιο αναφέρεται ο 'Ελιστράτοδ.

ναϊκες του προλεταριάτου και ιδιαίτερα για όσες μένουν στα προάστια. Χωρίς καν να μιλήσουμε για περιόδους ξείλας άνεργίας, όπου η γυναίκα βρίσκεται «δίχως εύλογη αίτια» στο δρόμο, η προλετάρια κινδυνεύει οποιαδήποτε μέρα άργίας να υποβληθεί σ' έναν έξευτελιστικό έλεγχο. Μιά χαμένη ταυτότητα ή οποιαδήποτε τέτοια δυσάρεστη σύμπτωση διπλασιάζει τη σοβαρότητα της κατάστασής της και πολύ συχνά βάζει την εργάτρια μπροστά στο παρακάτω δίλημμα: ή να δεχτεί να έξοριστεί απ' την πόλη και να σταλεί υπό συνοδεία στην πατρική της γη, ή να υποβληθεί στην Ιατρο-άστυνομική επίτηρηση (σ' αυτή την περίπτωση, αλλά μόνον ο σ' α υ τ ή, ή Ιατρική έπιτροπή αναλαμβάνει να της εκδόσει νέο διαβατήριο). Φυσικά ή κατάσταση αυτή δεν υπάρχει μόνο στη Ρωσία αλλά σ' όλόκληρο τον αστικό κόσμο. «Στόν έλεγχο αυτό — λέει ο δόκτωρ Βλάχκο — δεν υπόκειται όλόκληρη σχεδόν ή πορνεία του «καλού κόσμου», όπως την εξασκούν οι «κυρίες του ήμίκοσμου» που για την άστυνομία αποτελούν μία τάξη που δεν πρέπει να θίγεται. Το πλήθος των γυναικών που ύψιστανται τόν έλεγχο, άνήκει σχεδόν παντού στα πιο δυστυχισμένα και στερημένα στρώματα του λαού. Υπάκουα κι αναντίρρηση κάθε χρονιά, για δεκάδες χρόνια τώρα, αυτές οι καχύτυχες γυναίκες κάνουν τό συνηθισμένο τους περίπατο στα κέντρα Ιατρικής εξέτασης.» (18)

Η σημερινή ταξική κοινωνία βρήκε, όπως βλέπουμε, τόν τρόπο να χωρίσει ακόμα και την πορνεία, που όλοι περιφρονούν, σε δύο τάξεις. Η «αφρόκρεμα της πορνείας», ή ευπορη πόρνη, μονοπωλείται από την αστική τάξη, την έξυπηρετεί, ζει μαζί της μέσα σε μία κάποια οικειότητα και ως σ' ένα ορισμένο βαθμό, μοιράζεται τα προνόμιά της. Η «κατώτερη ποιότητα» — σάρκα της σάρκας της εργατικής τάξης ή της φτωχής άγροτιάς — άδειάζει ως τόν πάτο τό ποτήρι της υποδούλωσης, του έξευτελισμού και της δδύνης...

Είναι φανερό πως τό πρόβλημα της κατάργησης της πορνείας, τό πρόβλημα της έξυγίανσης των σχέσεων μεταξύ των φύλων, αποτελεί πρόβλημα προλεταριακό, πρόβλημα δεμένο με τόν πιο στενό κι αναπόσπαστο τρόπο με τις συνθήκες της εργασίας και της παραγωγής. Αν για τις άλλες τάξεις και τα άλλα στρώματα του λαού, ή λύση των προβλη-

(18) ΒΛΑΧΚΟ: «Η Πορνεία».

μάτων του γάμου και συνεπώς και της πορνείας έχει κυρίως ένα ενδιαφέρον ψυχολογικό και ήθικό, για το προλεταριάτο αποτελεί ένα από τα πιό θεμελιακά βιοτικά του προβλήματα, ένα από τα στοιχεία που θα καθορίσουν το μέλλον του. Ο αγώνας ενάντια στην πορνεία και τις τερατώδεις μορφές της σημερινής οικογένειας, μ' ένα λόγο ο αγώνας ενάντια στους ταξικούς θεσμούς, του σύγχρονου αστικού κόσμου, αποτελεί συνέχεια και αναπόσπαστο μέρος του γενικότερου αγώνα του προλεταριάτου.

[. . .] "Όχι, αν πραγματικά η κίνηση για την κατάργηση της πορνείας θριάμβευε στη χώρα μας, αν η στρατιά των κοινών γυναικών αρχίζε άργά ν' άραιώνει, το φεμινιστικό κίνημα θα ήταν λιγότερο απ' τόν καθένα υπεύθυνο γι' αυτή την ευχάριστη άλλαγή πραγμάτων. Η γυναίκα δέν θα χρωστάει τη λύτρωσή της στις επιτηδευμένες αποφάσεις των φεμινιστών μά στο εργατικό κόμμα που αγωνίζεται ν' αλλάξει τις υπάρχουσες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Μπορούμε νά βεβαιώσουμε μέ σιγουριά πώς τα πλαίσια που κάνουν αναγκαστική την ύλική έξάρτηση της πορνείας, σέ κάθε νέα κατάκτηση της εργατικής τάξης θα περιοριστούν στον τομέα των οικονομικών και νομικών σχέσεων.

Ἡ ἐλεύθερη συμβίωση

Ἡ οἰκογένεια, ἡ σύγχρονη ἀστική οἰκογένεια, μὲ όλες τις ἠθικές της παραδόσεις καὶ τὰ νομικά της θεμέλια, ἔχει μπεῖ σὲ μιὰ μακριὰ περίοδο κρίσης. Οἱ γάμοι γίνονται ὀλο καὶ πιὸ ἐπισηφαλεῖς καὶ ἡ πορνεία ἔχει πάρει διαστάσεις ἀνησυχητικές. Αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζουν τόσο οἱ ἀστὲς φεμινίστριες ὅσο καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ συμμερίζονται τις ἀπόψεις τοῦ προλεταριάτου. Τὰ προβλήματα τῆς συζυγικῆς ζωῆς καταδυναστεύουν, σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμὸ τις γυναῖκες ὄλων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων — αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο. Μένει ἐπομένως νὰ ἐξετάσουμε ἀν ὑπάρχει ταυτότητα προσανατολισμῶν ἀνάμεσα στις φεμινίστριες καὶ στις ἐργαζόμενες γυναῖκες, σχετικὰ μὲ τις μεθόδους μελέτης καὶ ἐπίλυσης τοῦ οἰκογενειακοῦ προβλήματος καὶ νὰ δοῦμε σὲ ποιῶν τις προσπάθειες, τῶν φεμινιστριῶν ἢ ὀλόκληρου τοῦ προλεταριάτου, θὰ ὀφείλει ἡ γυναῖκα τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὸ βαρὺ οἰκογενειακὸ ζυγὸ.

Ἄς δοῦμε πρῶτα τί θέλουν νὰ πετύχουν οἱ φεμινίστριες στὸ χῶρο τῶν οἰκογενειακῶν καὶ συζυγικῶν σχέσεων.

Οἱ πιὸ δεξιῆς φεμινίστριες, αὐτὲς ποὺ ἡ κοινωνική τους θέση τις τοποθετεῖ μᾶλλον στὴ μεγαλοαστική τάξη, προτάσσουν ἀρχικὰ δύο θέματα: 1) τὴν ἀντικατάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου μὲ τὸν πολιτικὸ, πρᾶγμα ποὺ ταυτόχρονα θὰ εὐκόλυνε τὸ διαζύγιο καὶ 2) τὴ δυνατότητα διαχωρισμοῦ τῶν περιουσιῶν τῶν δύο συζύγων στὶς χῶρες ὅπου δὲν ἔχει ἀκόμη καθιερωθεῖ νὰ γίνεται αὐτό.

Αὐτὲς οἱ δύο διεκδικήσεις ἔχουν ἀναμφισβήτητα μεγάλη σημασία γιὰ τις γυναῖκες τῆς μεσοαστικῆς καὶ μεγαλοαστικῆς τάξης, γιὰ τις ἐκπροσώπους τοῦ κεφαλαίου σ' ὀποιαδήποτε ἀπ' τις μορφές του. Γι' αὐτὲς εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ὑποστηρίξουν τὰ ὕλικά τους συμφέροντα, διατηρώντας ἀφ' ἑνός, μὲ τὸ νόμιμο γάμο τῶν παιδιῶν τους, τις συνδρασμένες περιουσίες τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας καὶ ἐξασφαλίζοντας ἀφ' ἑτέρου τὴν οἰκονομική τους ἀνεξαρτησία ἀπέναντι στοῦ σύζυγο.

Δεδομένου ότι οι προοδευτικές φεμινίστριές μας εκπροσωπούν τη μεγαλοαστική τάξη, είναι αυτονόητο ότι τις διεκδικήσεις τους πάνω στο οικογενειακό πρόβλημα τις έχουν προσανατολίσει προς την κατεύθυνση αυτή. Το πρόγραμμα του προοδευτικού γυναικείου κινήματος δηλώνει: «Στόν τομέα του οικογενειακού δικαίου, πρέπει να καθιερωθεί ο γάμος διά συμβολαιογραφικής πράξεως που θα είναι υποχρεωτική για όλους. Η θρησκευτική εδλόγηση του γάμου θα πρέπει να εξαρτάται από την ελεύθερη έκλογή του καθενός. Το διαζύγιο θα γίνει πιδ εύκολο και οι διαδικασίες θα απλοποιηθούν. Οι γονείς πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα πάνω στα παιδιά τους. Η γυναίκα θα είναι καθ' όλα ίση με τόν άντρα και θα έχει δικαίωμα κατοχής πάνω στις μισές από τις οικονομίες της οικογένειας. Και ή νομοθεσία θα πρέπει να την καταστήσει οικονομικά ανεξάρτητη από τó σύζυγό της, αν για λόγους οικογενειακούς, δέν είναι σέ θέση να κερδίσει τή ζωή της. Η νομοθεσία όφείλει επίσης να προβλέψει ένα εύρύ σύστημα προστασίας τών παιδιών και ιδιαίτερα εκείνων που γεννιούνται εκτός γάμου.»

Βασιζόμενες στην άποψη πως ή υπάρχουσα οικονομική και κοινωνική δομή είναι άμετακίνητη, οι προοδευτικές φεμινίστριες επιθυμούν απλώς και μόνο να κάνουν μερικές βελτιώσεις στις τωρινές συζυγικές και οικογενειακές σχέσεις, βελτιώσεις που δέν υπονομεύουν κατά κανένα τρόπο τις βάσεις της αστικής οικογένειας. Οι «διορθωτικές» αυτές μεταρρυθμίσεις έχουν για σκοπό, όχι μόνο να βελτιώσουν τις άμοιβαίες σχέσεις τών ανθρώπων που έχουν ένωθεί με τά νόμια δεσμά του γάμου, μά ακόμα, να κάνουν πιδ στέρεη και πιδ βιώσιμη τή σημερινή μορφή της οικογένειας. Τόσο ό γάμος όσο και ή οικογένεια είναι θεσμοί όχι λιγότερο ίεροί και απρόσβλητοι από τήν ατομική ιδιοκτησία. Κι έτσι οι δεξιές φεμινίστριες όλων τών χωρών γίνονται θερμές υποστηρίκτριες της ατομικής ιδιοκτησίας, με τήν επιθυμία τους ν' απαλλάξουν τήν οικογένεια και τó γάμο από τά στοιχεία που έρχονται σέ αντίφαση με τις αρχές ισότητας τών φύλων, και που βλάπτουν περισσότερο τά οικονομικά συμφέροντα τών γυναικών.

Οι «άριστερές» φεμινίστριες αντιμετωπίζουν τó θέμα με έντελώς διαφορετικό τρόπο. Δέν πρέπει να ξεχνάμε πως στις τάξεις τους ανήκουν κυρίως γυναίκες καλλιεργημένες, με ανεξάρτητη δραστηριότητα, γυναίκες που δέν έχουν στήν

κατοχή τους μιὰ περιουσία κληρονομημένη ή ἀποκτημένη μέ παρόμοιο τρόπο, μέ πού την οικονομική τους ἀνεξαρτησία τή δημιούργησαν οί ίδιες μέ τό μισθό πού κερδίζουν. Γι' αὐτές τίς γυναῖκες, τό οἰκογενειακό πρόβλημα χάνει τό γήινο χαρακτήρα του καί περνάει ἀπό τόν νομικο-οικονομικό τομέα στόν παρ excellence (19) (κατ' ἐξοχήν) ἠθικό τομέα. Γι' αὐτές ή διατήρηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου σά μέσο ἐξασφάλισης τῆς μεταβίβασης στά παιδιά τῆς περιουσίας τῶν γονιῶν, δέν παίζει πιά τό ρόλο πού ἔχει γιά τίς γυναῖκες τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης. Ὁ γάμος, ὄσες μεταρρυθμίσεις καί νά ὑποστεί, ἀκόμη καί μ' ἓνα εὐκολο διαζύγιο, δέν τίς ἐλκύει καθόλου. Ὁ νομιμοποιημένος γάμος εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα γιά τή γυναῖκα ή δυνατότητα νά βρεῖ κάποιον, τό νόμιμο σύζυγο, πού θά ἀναλάβει μόνιμα νά τήν τρέφει καί νά τήν συντηρεῖ. Ἀλλά ή ἀνεξάρτητη διανοούμενη δέν χρειάζεται τό γάμο μέ τή μορφή τῆς οικονομικῆς συναλλαγῆς· ἀντίθετα, μένοντας ἀνύπαντρη ἔχει ἀρκετή οικονομική ἀνεξαρτησία, ἐνώ κάθε ἐπιστημοποίηση καί νομιμοποίηση μιᾶς σχέσης δέν μπορεῖ παρά νά μειώσει τήν ἀνεξαρτησία αὐτή καί νά τῆς ἀφαιρέσει αὐτή τήν ἐλευθερία γιά τήν ὁποία περηφανεύεται τόσο ή χειραφετημένη ἀσπῆ. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί τό σύνθημα τῶν ἀριστερῶν φεμινιστικῶν κινήματων στό θέμα τοῦ οἰκογενειακοῦ προβλήματος, δέν εἶναι ή μεταρρύθμιση τῆς νομοθεσίας τοῦ γάμου, ἀλλά ὁ θρίαμβος τῆς ἀρχῆς τῆς «ἐλεύθερης συμβίωσης», τοῦ «ἐλευθέρου ἔρωτα». Τό σύνθημα αὐτό, πού ἀκούστηκε γιά πρῶτη φορά τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπό τίς σοσιαλίστριες, ἐξακολουθεῖ νά εἶναι τό σλόγκαν πού χρησιμοποιοῦν περισσότερο οί πιό χειραφετημένες φεμινίστριες· πολλές μάλιστα εἶναι αὐτές πού τοποθετοῦν τόν «ἐλευθέρο ἔρωτα» στό κέντρο τοῦ γυναικείου προβλήματος. Κηρύσσοντας θαρρετά τόν πόλεμο στήν ὑποκρισία τῆς διπρόσωπης ἠθικῆς, ἀρχισαν ἀφοδα τόν ἀγῶνα ἐνάντια στά πλήθη τῶν ἀστῶν φιλισαίων πού μέ περισσή μανία ἀρχισαν νά φτύνουν φαρμάκι. Κάτω ή ἐπίσημη παρέμβαση στίς σχέσεις μεταξύ ἐρωτευμένων, κάτω οί τελετές κι οί διατυπώσεις! Ἡ ἐλεύθερη συμφωνία, αὐτή εἶναι ή πανάκεια πού θά θεραπεύσει ὅλα τά δεινά πού καταπιέζουν τή γυναῖκα· ὁ μόνος δεσμός πού καθιερώνει τήν ἔνωση, εἶναι ὁ ἔρωτας. Τό νά μπορεῖ ν' ἀκολουθήσει τήν ἐπι-

(19) Γαλλικά στό κείμενο.

θυμία της καρδιάς της δίχως να νοιάζεται για τις άστικές προκαταλήψεις, αυτός είναι ο πιο σίγουρος δρόμος που θα οδηγήσει τη γυναίκα στην ήθικη της απελευθέρωση, αυτός είναι ο μόνος τρόπος να λυθεί το οικογενειακό πρόβλημα. Έτσι σκέφτονται οι πιο προοδευτικές άστές σ' όλο τον κόσμο.

Τ' άχνάρια τους τ' ακολουθούν, πραχτικά αν όχι θεωρητικά, οι πιο χειραφετημένες όπαδοί της γυναικείας ισότητας. Μά εδώ παρουσιάζεται τούτο το περίεργο: ούτε στα προγράμματα της Ένωσης για ίσα δικαιώματα, ούτε στα καταστατικά τους οι φεμινίστριές μας αυτές δεν κάνουν λόγο για την αναγκαιότητα αυτής ή της άλλης μεταρρύθμισης στις συζυγικές σχέσεις. Η Ένωση στρατολογεί τα μέλη της κυρίως ανάμεσα στις γυναίκες που έχουν ένα ανεξάρτητο επάγγελμα και μια κάποια οικονομική αυτονομία, κι αυτός είναι ίσως ο λόγος που το θέμα του γάμου και της νομικής ρύθμισης των συζυγικών και οικογενειακών σχέσεων, δεν έχει για τις όπαδούς της γυναικείας ισότητας την πρωταρχική αυτή σημασία που παίρνει για τα μέλη του προοδευτικού κινήματος. Πάντως είναι γεγονός πως η Ένωση δεν δίνει καμιά προσοχή στο θέμα του γάμου. Οι ρωσίδες διανοούμενές μας, όσες είναι αυτόνομες κι ανεξάρτητες, έχουν από το '60 κιόλας πάρει τη συνήθεια να λύνουν το πρόβλημα του γάμου «ή καθεμιά για τον έαυτό της» και πάνω σέ π ρ α χ τ ι κ ό επίπεδο, ενώ οι εύρωπαίες αδελφές τους απασχολούνται με τή θ ε ω ρ η τ ι κ ή λύση του. Πουθενά άλλου στον κόσμο, δεν συζητιέται στους φεμινιστικούς κύκλους το θέμα του γάμου και της οικογένειας, τόσο λίγο όσο στη Ρωσία, αλλά και πουθενά άλλοδ δεν έχει εξαπλωθεί τόσο πλατιά μέσα στα ήθη ή αρχή της «ελεύθερης συμβίωσης». Τό φαινόμενο αυτό έχει χωρίς άμφιβολία ευνουθεί από την εκπληκτικά γρήγορη ανάπτυξη ενός καταναγκαστικού νομαδικισμού μέσα στους κόλπους του διανοούμενου προλεταριάτου, με τό συνεχές αίσθημα ανασφάλειάς του και τήν άνησυχία του για τό αύριο, καθώς κι από τή συνήθεια που έχουν πάρει τόσο οι άντρες όσο κι οι γυναίκες να μη στηρίζονται παρά μόνο στον έαυτό τους και ν' αναλαμβάνουν τά θάρη της ζωής τους δίχως έξωτερική βοήθεια. Όλα αυτά έχουν δημιουργήσει μιάν ιδιαίτερη ψυχολογία που εκφράζεται με τήν άρνηση των ανθρώπων να «στήσουν σπιτικό», τή συνήθεια της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας και τήν άνικανότητα να δεχθούν οποιαδήποτε

δεσμά. Αυτή ή σχετική «έλευθερία ήθών», αυτή ή συνειδητή περιφρόνηση τών άστικών παραδόσεων και προκαταλήψεων, αυτή ή συνήθεια της «έξώγαμης ένωσης» πού υιοθετούν τά καλλιεργημένα στρώματα, βρίσκονται σέ άπόλυτη αντίθεση μέ την κατάσταση έξάρτησης και καταπίεσης πού γνωρίζει ή γυναίκα στους άγροτικούς και μικροαστικούς κύκλους, όπου οι παλιές άρχές είναι ακόμα στέρεες, όπου ή γυναίκα δέν έχει ακόμα παρασυρθεί από τό παγκόσμιο κύμα της καπιταλιστικής παραγωγής και δέν έχει ξεχυθεί στην πλατειά θάλασσα της έργασίας και της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο καπιταλισμός όμως επιτίθεται ύπουλα στο άπόρθητο όχυρό τών παλιών καλών ρώσικων παραδόσεων και παροπλίζει ένα - ένα τά άπολιθωμένα έθιμα πού κρατούν τίς οικογένειες τών άγροτών, τών έμπόρων και τών μικροαστών άποκομένες άπ' τόν ύπόλοιπο κόσμο.

Πόσο περιεργή κι ώραία είναι ή παρέλαση τών νέων τύπων γυναικών — τών «γυναικών πού τόλμησαν» — πού μάς δίνει ή ξένη λογοτεχνία τά τελευταία είκοση χρόνια! Η γεμάτη φρονιμάδα ήρωίδα του Grent - Allena, πού άρνείται τόν έπιστημοποιημένο γάμο, ή ταραγμένη ψυχή της Renata Fuchs (Wassermann), ή νεανική τόλμη της Dora Seak (MacKay), ή γιατρός Lansvelo (Πριγκίπισσες της έπιστήμης) πού μέ την περήφανη ανεξαρτησία της και τη θαθεία συνείδηση για την ύψηλή αξία της πλούσιας άτομκότητάς της, άποτελεί, στο είδος του, ένα γοητευτικό πορτραίτο της «άνύπαντρης γυναίκας». Η ρώσικη λογοτεχνία μας έχει δώσει πολύ λιγότερους ώραίους τύπους γυναικών «πού τόλμησαν», πρώτα άπ' όλα γιατί οι δοκιμασίες πού πέρασε ή Ιντελλιγκένσκα άφησε πολύ λίγο χώρο σέ τέτοιες «τόλμες», άλλα και γιατί οι έλευθερίες πού γι' αυτές άγωνίζετα: ακόμα ή χειραφετημένη γαλλίδα ή γερμανίδα φεμινίστρια έχουν μπει από πολλά χρόνια στα ήθη της ανεξάρτητης ρωσίδας διανοούμενης. Μά αυτές οι ιδιαίτερες κατακτήσεις ενός πολύ λεπτού στρώματος του ρώσικου λαού είναι μά έλάχιστη σταγόνα σέ σύγκριση μέ τόν ύκεανό τών οικογενειακών δοκιμασιών και δεινών, μέσα στον όποιο πνίγονται κάθε μέρα εκατομμύρια γυναίκες από τά άλλα κοινωνικά στρώματα.

Έτσι ή αδιάφορη στάση τών μελών της "Ένωσης για ίσα δικαιώματα, πού ζητάει νά παίζει ένα ήγετικό ρόλο «ύπεράνω τάξεων» στο γυναικείο ρωσικό κίνημα, άπέναντι στη μεταρρύθμιση τών συζυγικών και οικογενειακών σχέ-

σεων, μās φαίνεται χαρακτηριστική. Αυτό τὸ θέμα, πὸ ἀγγίζει ἀπὸ τόσο κοντὰ καὶ τόσο ὀδυνηρὰ κάθε γυναίκα τοῦ προλεταριάτου, κυρίως στὴ χώρα μας, στὴ Ρωσία, ἀντιμετωπίζεται μὲ τὴ σιωπὴ, σὰν κάτι πὸ δὲν ἀξίζει νὰ τοῦ δοθεῖ ἡ παραμικρὴ ἰδιαίτερη προσοχή, ἀπὸ τὶς σοβαρὲς αὐτὲς «πολιτικὲς ἀγωνίστριες», ὅπως θέλουν νὰ ἐμφανίζονται οἱ φεμινίστριες τῆς ἰσότητας. Τὸ ν' ἀπαιτήσουν μεταβολὲς στὸ χῶρο τῆς συζυγικῆς ζωῆς καὶ τῆς μητρότητας, εἶναι ἀπασχόληση πολὺ παρακαταγιανὴ γι' αὐτὴ τὴν «πολιτικὴ ἐργάνωση», ὅπως θέλει νὰ λέγεται ἡ Ἐνωσις. Ὡστόσο, ἂν ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς οἰκογένειας δὲν εἶναι μὰ ἀπὸ τὶς ἀμεσοὺς διεκδικήσεις τῆς Ἐνωσις, οἱ «ἀριστερὲς» μας φεμινίστριες πρέπει, παρ' ὅλα αὐτὰ, νὰ ἔχουν κάποιο κοινὸ ἰδιαιτέρου γύρου ἀπὸ τὶς συζυγικὲς σχέσεις. Ἄν ναί, ποῦ εἶναι αὐτό;

Ὁ ἥρωϊκὸς ἀγῶνας μερικῶν νεαρῶν κοριτσιῶν τῆς ἀστικῆς τάξεως πὸ ἀφήγησαν τὴν κοινωνία, διεκδικώντας δικαίωμα νὰ «τολμοῦν νὰ ἐρωτεύονται» δίχως ἐμπόδια καὶ παρεμβάσεις, πρέπει νὰ γίνῃ παράδειγμα σ' ὅλες τὶς γυναῖκες πὸ ἀργοπεθαίνουν κάτω ἀπ' τὸν οἰκογενειακὸ ζυγὸ — αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδέα πὸ ὑποστηρίζουν οἱ πιδὸ χειραφετημένες ξένες φεμινίστριες καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη πὸ ἔχουν οἱ δικῆς μας προοδευτικὲς ὀπαδοὶ τῆς ἰσότητας. Μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ τὶς φεμινίστριες, τὸ πρόβλημα τοῦ γάμου θὰ λυθεῖ ἄσχετα ἀπὸ τὶς γενικὲς συνθήκες, ἄσχετα ἀπὸ τὶς ἀλλαγὲς στὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς οἰκογένειας, μόνον καὶ μόνον χάρις σὲ ἀτομικὲς καὶ μεμονωμένους ἥρωϊκὲς προσπάθειες. Φτάνει ἡ γυναίκα νὰ «τολμήσῃ» καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ γάμου θὰ λυθεῖ ἀπὸ μόνον του.

Ἄλλὰ οἱ λιγότερο ἥρωϊκὲς γυναῖκες κουνοῦν τὸ κεφάλι γεμάτες δυσπιστία: «Ὡραία τὰ λέτε ἐσεῖς οἱ ἥρωϊδες τῶν μυθιστορημάτων πὸ ἓνας προβλεπτικὸς συγγραφέας ἔχει προικίσει μ' ἓνα στρογγυλοῦτσικο κεφάλαιο, μὲ ἀνιδιοτελεῖς φίλους καὶ μὲ μὰ ἰδιαίτερη γοητεία πὸ κάνει τὸν καθένα νὰ διάζεται νὰ σὲς προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του· τὸ δρῖσκετε εὐκόλῳ ν' ἀφήγατε τὸν κόσμον. Μὰ τί μποροῦν νὰ κάνουν αὐτὲς πὸ δὲν ἔχουν ὄχι κεφάλαιο μὰ οὔτε μισθὸ ἱκανοποιητικὸ, πὸ δὲν ἔχουν μήτε φίλους, μήτε γοητεία;» Καὶ τὸ πρόβλημα τῆς μητρότητας πὸ ὀρθώνεται μπροστὰ στὸ ἀνησυχὸ ἐλέμμη τῆς γυναίκας πὸ διψάει γιὰ ἐλευθερία; Ὁ «ἐλεύθερος ἔρωτας» εἶναι δυνατὸς, εἶναι κατορθωτὸς, ὄχι σὰν φαινόμενο μεμονωμένο, σὰν ἐξάφρευση, μὰ σὰν καθημερινὴ πραγματικότητα, μέσα στὴ σημερινὴ οἰκονομικὴ δομὴ

της κοινωνίας, σαν κανόνας γενικευμένος κι αναγνωρισμένος απ' όλους; Είναι δυνατό να αγνοήσουμε την ατομική ιδιοχτησία, το καθοριστικό αυτό στοιχείο της σημερινής μορφής της οικογένειας και του γάμου; Είναι δυνατό, μέσα σ' αυτό το κόσμο του ατομισμού, να καταργήσουμε, δίχως να ζημιωθούν τα συμφέροντα της γυναίκας, όλο το νομικό πλαίσιο του γάμου, τη μοναδική αυτή έγγυση πώς όλο το βάρος της μητρότητας δε θα πέσει πάνω της; Μήπως γίνει έτσι με τη γυναίκα αυτό που έγινε και με τους εργάτες: ή κατάργηση των εμποδίων που δημιουργούσαν οι συντηχιακοί κανονισμοί, χωρίς την καθιέρωση νέων υποχρεώσεων για τὰ αφεντικά, παρέδωσε τους εργάτες στην ανεξέλεγκτη εξουσία του κεφαλαίου, και τὸ ἐλκυστικό σύνθημα «ἐλεύθερος συνεταιρισμός κεφάλαιου και εργασίας» μεταβλήθηκε σὲ ξεδιάντροπη ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας ἀπ' τὸ κεφάλαιο. Μέσα στή σημερινή ταξική κοινωνία, τὸ νὰ κάνεις τὰ πάντα γιὰ νὰ ἐπικρατήσει ὁ «ἐλεύθερος ἔρωτας», ἀντὶ νὰ προσπαθεῖς ν' ἀπελευθερώσεις τὴ γυναίκα ἀπὸ τὸν παλιὸ οἰκογενειακὸ ζυγὸ, δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προσθέτει στοὺς ὄμους τῆς ἑνα καινούργιο βάρος: τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν; «Γιὰ τὴ γυναίκα — λέει σωστά ὁ Μπεμπέλ — ἡ ατομικὴ συγκατάθεση ἔχει τόση λίγη ἀξία ὅση και τὸ γεγονός ὅτι μπορεῖ, σ' ὁποιοδήποτε κλάδο ἐργασίας προστὸ στίς δυνάμεις και τις ἱκανότητές της νὰ βρεῖ τὰ μέσα συντήρησής της. Και στίς δύο περιπτώσεις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καταπιεσμένη ἀφοῦ, ὅτε ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία, ὅτε ἡ δυνατότητα νὰ παντρευταί και νὰ χωρίζεται πὶὸ ἐλεύθερα, δὲν μποροῦν νὰ τὴν προστατέψουν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ και κοινωνικὴ ἐκμετάλλευση και τυραννία. "Ὅσο ἡ κοινωνικὴ θέση τῆς γυναίκας (και ἰδιαίτερα ἡ οἰκονομικὴ τῆς ὑπόστασις) δὲν θὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη και ἴση με τοῦ ἀντρα, ὅσο τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν δύο φύλων δὲν θὰ ἔχουν ἐξισωθεί, ὁ ἰδιωτικὸς χαρακτήρας τοῦ γάμου θὰ εἶναι γι' αὐτὴν τόσο ἀχρηστος, ὅσο εἶναι ἀχρηστο τὸ πὶὸ ὠραῖο σύνταγμα γιὰ ἑνα λαὸ πὸ τὰ δικαιώματα και ἡ ἐλευθερία του ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση τῆς κυβέρνησης και τῶν κυρίαρχων τάξεων, πὸ κατέχουν ὄχι μόνο τὸν πλοῦτο, ἀλλὰ και τὴν ὀλικὴ και πνευματικὴ ἐξουσία.»⁽²⁰⁾

Μόνο μιά σειρά ἀπὸ ριζικὲς μεταβολὲς στὸ χῶρο τῶν

(20) Α. Μπέμπελ: «Ἡ κατάσταση τῆς γυναίκας».

κοινωνικών σχέσεων, μεταβολές που θα μετέθεταν τις υποχρεώσεις της οικογένειας στην κοινωνία και το Κράτος, θα δημιουργούσε το πρόκοφο έδαφος όπου θα μπορούσε, σε κάποιο μέτρο, να ευδοκιμήσει η αρχή του «ελεύθερου Έρωτα». Είναι όμως δυνατό να ελπίζουμε σοβαρά, πώς το σημερινό ταξικό κράτος, όσο δημοκρατική μορφή κι αν έχει, είναι διατεθημένο ν' αναλάβει όλες τις υποχρεώσεις απέναντι στη μητέρα και στη νεώτερη γενιά κατά δεύτερο λόγο, υποχρεώσεις που βαρύνουν ακόμη την οικογένεια, σαν κοινωνική μονάδα; Μόνο μία ριζική αλλαγή στις σχέσεις παραγωγής μπορεί να γεννήσει τις απαραίτητες κοινωνικές συνθήκες που θα προστατέψουν τη γυναίκα από τις άρνητικές πλευρές της ελαστικής φόρμουλας του «ελεύθερου Έρωτα». Μήπως, σι' αλήθεια, δεν βλέπουμε ποιά σύγχυση και ποιά έκλυση των σεξουαλικών ήθων κρύβεται πολλές φορές σήμερα πίσω απ' αυτή τη φόρμουλα; Για δέστε όλους αυτούς τους κυρίους, τους επιχειρηματίες και τους διευθυντές βιομηχανικών εταιριών· αυτοί δεν έπωφελούνται με τον τρόπο τους απ' τον «ελεύθερο Έρωτα», όταν αναγκάζουν τις εργατρίες, τις υπαλλήλους και τις υπηρέτριές τους να υποκύπτουν στα σεξουαλικά τους καπρίτσια με την απειλή της απόλυσης; Αυτά τα «άφεντικά» που διαφθείρουν την υπηρέτριά τους και την πετάνε μετά στο δρόμο όταν μείνει έγκυος, δεν εφαρμόζουν τη φόρμουλα του «ελεύθερου Έρωτα»;

«Μά δε μιλάμε γι' αυτή την «ελευθερία», θα μας απαντήσουν οι όπαδοί της ελεύθερης σχέσης. Αντίθετα, απαιτούμε την καθιέρωση μιας «μοναδικής ήθικης», που θα είναι υποχρεωτική τόσο για τον άντρα όσο και για τη γυναίκα, επαναστατούμε ενάντια στην σημερινή έκλυση των σεξουαλικών ήθων και διακηρύσσουμε πώς άγνη είναι μόνο μία ελεύθερη Ένωση βασισμένη πάνω στον αληθινό Έρωτα». Μά δε νομίζετε, αγαπητές μου φίλες, πώς το ιδανικό σας της «ελεύθερης συμβίωσης» αν εφαρμοστεί μέσα στα σύγχρονα οικονομικά και κοινωνικά πλαίσια, κινδυνεύει να παρουσιάσει αποτελέσματα πολύ κοντινά στην παραμορφωμένη φόρμουλα της σεξουαλικής ελευθερίας; 'Η αρχή του «ελεύθερου Έρωτα» δεν θα μπορέσει να μπει σε πράξη, χωρίς να προσθέσει νέα δεινά στη γυναίκα, παρά όταν αυτή ελευθερωθεί από τα οικονομικά δεσμά που σήμερα την κάνουν να εξαρτάται διπλά: από το σύζυγό της κι από το κεφάλαιο. 'Η δυνατότητα των γυναικών ν' αποκτήσουν μίαν ανεξάρτητη εργασία και μίαν οικονομική αυτονομία, έδωσε την

εντύπωση πώς ο «ελεύθερος Έρωτας» είναι σέ κάποιο μέτρο δυνατός, κυρίως για τις διανοούμενες που έχουν τὰ καλύτερα ἀμειβόμενα ἐπαγγέλματα. Ἡ ἐξάρτηση ὁμως τῆς γυναίκας ἀπ' τὸ κεφάλαιο ὑπάρχει πάντᾳ καὶ δυναμώνει μάλιστα ὅσο αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν τοῦ προλεταριάτου που ἀναγκάζονται νὰ πουλήσουν τὴν ἐργασία τους. Εἶναι ἄραγε σέ θέση τὸ σύνθημα τοῦ «ελεύθερου Έρωτα» νὰ καλυτερεύσει τὴ θλιθερὴ μοῖρα αὐτῶν τῶν γυναικῶν που κερδίζουν μόλις καὶ μετὰ βίας ὅ,τι χρειάζεται για νὰ μὴν πεθάνουν ἀπ' τὴν πείνα; Κι ἐξ ἄλλου, ὁ «ελεύθερος Έρωτας» ἐφαρμόζεται κιόλας σέ μεγάλη κλίμακα ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη, σέ τέτοιο βαθμὸ μάλιστα που οἱ ἀστοὶ ξεσηκώθηκαν καὶ δάλθηκαν νὰ κατηγοροῦν τὸ προλεταριάτο για «ἀκόλασια» καὶ «ἀνηθικότητα»! Για δέστε ὁμως πώς παρουσιάζονται τὰ πράγματα: ὅταν οἱ φεμινίστριες, μέσα στὸν εὐγενικὸ τους ἐνθουσιασμὸ, προτείνουν νέες μορφές ἐξώγαμων ἐνώσεων στὶς χειραφετημένες ἀστές, τοὺς δίνουν τὸ ὠραίο ὄνομα «ελεύθερος Έρωτας» ὅταν ὁμως πρόκειται για τὴν ἐργατικὴ τάξη οἱ ἐξώγαμες αὐτὲς ἐνώσεις καυτηριάζονται μὲ τὴν περιφρονητικὴ ὀνομασία «ἐκλυτες σεξουαλικές σχέσεις». Αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ.

Για τὴ γυναίκα τοῦ προλεταριάτου ὡστόσο, μέσα στὶς σημερινές συνθήκες, ἡ συμβῶση ἔχει συνέπειες τὸ ἴδιο ὀδυνηρές, εἴτε εἶναι ἐλεύθερη, εἴτε εὐλογημένη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Για τὴν προλετάρια σύζυγο καὶ μητέρα, τὸ κέντρο τοῦ συζυγικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ προβλήματος δὲν βρίσκεται στὶς ἐξωτερικές, τυπικές ἢ ἀστικές μορφές του, ἀλλὰ στὶς οικονομικές καὶ κοινωνικές συνθήκες που καθορίζουν τὶς σύνθετες οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις που ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει ἡ ἐργατικὴ τάξη. Βέβαια καὶ γι' αὐτὴν εἶναι πολὺ σημαντικό νὰ ξέρει ἂν ὁ σύζυγός της ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτει καὶ τὸ δικὸ της μισθὸ, ἂν ὁ νόμος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὴν ἀναγκάζει νὰ ζεῖ μαζί του ἀκόμη κι ἂν δὲν τὸ θέλει πιά, ἂν μπορεῖ νὰ τῆς πάρει τὰ παιδιὰ της παρὰ τὴ θέλησή της κλπ. Μὰ δὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ παράγραφοι τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα που καθορίζουν τὴν πραγματικὴ θέση τῆς γυναίκας καὶ δὲν εἶναι αὐτοὶ που θὰ κατορθώσουν νὰ ξεκαθαρίσουν τὸ μπερδεμένο οἰκογενειακὸ πρόβλημα. Τόσο ὁ γάμος που νομιμοποιεῖται συμβολαιογραφικὰ καὶ καθιερώνεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὅσο κι ἡ ἐνωση που χιτίζεται πάνω στὴν ἀρχὴ τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς, θὰ ἔπαυαν ν' ἀποτελοῦν ὀξὺ πρόβλημα για τὴν πλειοψηφία τῶν γυναικῶν ἐάν, καὶ μόνο

τότε, ή κοινωνία ξαλάφρωνε τή γυναίκα από τις ταπεινωτικές φροντίδες του νοικοκυριού, που καθιστά σήμερα αναπόφευκτες τὸ σύστημα τῶν ἀτομικῶν καὶ μοιρασμένων οἰκιακῶν οἰκονομιῶν, ἐὰν ἀναλάμβανε νὰ φροντίζει αὐτὴ τὴ νέα γενιά, ἐὰν ἦταν σὲ θέση νὰ προστατεύσει τὴ μητρότητα καὶ νὰ δώσει μὰ μητέρα σὲ κάθε παιδί, τουλάχιστον στοὺς πρώτους μῆνες τῆς ζωῆς του.

Οἱ φεμινίστριες ἀγωνίζονται ἐνάντια σ' ἓνα σύμβολο: τὸ νομιμοποιημένο καὶ καθαγιασμένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία γάμο. Ἡ προλετάρια ἐπιτίθενται στὰ αἰτία πού ἔκαναν ἀπαραίτητη τὴ σημερινή μορφή τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογένειας, καὶ γνωρίζει πολὺ καλά πῶς στὴν προσπάθειά της νὰ μεταβάλλει ριζικά τις συνθήκες αὐτές, βοηθάει ταυτόχρονα νὰ πραγματοποιηθεῖ μὰ μεταρρύθμιση στὶς σχέσεις μεταξύ τῶν φύλων. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ βασικὴ διαφορά ἀνάμεσα στὸν ἀστικό καὶ τὸν προλεταριακὸ τρόπο προσέγγισης τοῦ πολὺπλοκου προβλήματος τῆς οἰκογένειας.

Πιστεύοντας μ' ἀφέλεια πῶς εἶναι δυνατό νὰ δημιουργηθοῦν νέες μορφές συζυγικῶν καὶ οἰκογενειακῶν σχέσεων πᾶνω στὸ ζοφερὸ φόντο τῆς σύγχρονης ταξικῆς κοινωνίας, οἱ ἀπτες φεμινίστριες καὶ ὁπαδοὶ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, ἀναζητοῦν ἐπίμονα τις μορφές αὐτές. Ἄφοδ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ δὲν τις δημιουργήσῃ ἀκόμα, πρέπει νὰ τις κατασκευάσουν αὐτές ἀπὸ τὸ τίποτα. Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ὑπάρχει μὰ τέλεια μορφή σχέσης μεταξύ τῶν φύλων πού ἀκόμα καὶ μέσα στὴ σημερινὴ οἰκογένεια, θὰ ἔλυνε τὸ δύσκολο πρόβλημα τῆς οἰκογένειας. Καὶ οἱ ἰδεολόγοι τοῦ ἀστικοῦ κόσμου — δημοσιογράφοι, συγγραφεῖς, προοδευτικὲς γυναῖκες, ὁπαδοὶ τῆς χειραφέτησης — προτείνουν ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του τὴν «οἰκογενειακὴ του πανάκεια», τὴ νέα του «φόρμουλα γιὰ τὸ γάμο».

Γάμος — λένε μερικοὶ — σημαίνει ν' ἀκολουθεῖς ἐλεύθερα καὶ ἀνεμπόδιστα τὴν κλίση τῆς ἀνθρώπινης φύσης πού περιλαμβάνει τόσο τὴν ψυχὴ ὅσο καὶ τὸ σῶμα· εἶναι ἡ ἔνωση δύο ἀνθρώπων μὲ ἴσα δικαιώματα, πού δὲν ἔχουν καμιά ὑποχρέωση καὶ καμιά εὐθύνη τὸ ἓνα ἀπέναντι στοῦ ἄλλο· εἶναι μὰ ἔνωση πού μπορεῖ νὰ διαρκέσει χρόνια ὀλόκληρα, ἀλλὰ πού μπορεῖ ἐπίσης νὰ μὴν κρατήσῃ παρὰ μὰ σύντομη στιγμή, μὰ στιγμή ὅμως συγκλονιστικὴ πού θὰ ὀδηγήσῃ δύο ἀνθρώπους στὴν ἔκσταση. Αὐτὸ πού ἔχει σημασία εἶναι νὰ μὴ βαραίνει τὰ δύο μέρη τοῦ ζευγαριοῦ κανένας δεσμός, κα-

νένας περιορισμός, πέρα απ' τις προσωπικές τους συγκι-
νήσεις.

Ο γάμος — λένε οι άλλοι — ακόμα κι ελεύθερος, α-
παλλαγμένος από κάθε εξωτερικό περιορισμό πρέπει να
μείνει ή βάση του κλειστού οικογενειακού κύτταρου. Πρέπει
να ξαναζωντανέψουμε την έτοιμοθάνατη φλόγα της οικο-
γενειακής έστιας — αυτός είναι ο στόχος της νέας, ελεύθε-
ρης και ιδανικής ένωσης, που βασίζεται όχι πάνω στο συ-
γνό οικονομικό ύπολογισμό, όχι πάνω στην επιφανειακή και
τυπική συμβίωση δύο ξένων προσωπικοτήτων, μα πάνω στο
άρμονικό ζευγάριμα δύο ψυχών και δύο σωμάτων, σε μιάν
ένωση που θα είναι φιλική στο πνευματικό επίπεδο και έρω-
τική στο σωματικό. Η άρμονία των σωματικών και ήθικων
αισθημάτων, να ποιά είναι ή βάση του γάμου αυτού; Δο
για τὸ σκοπὸ της: είναι να δημιουργήσει υγιείς απογόνους
με κάθε έννοια του δρου.

Ο γάμος — λέει ο γέρο - Μπιόρνσον (και μαζί του
ένα μέρος από τις φεμινίστριες), ο άσπληρος αυτός Έπικρι-
τής της σημερινής σεξουαλικής άσυδοσίας, ο άπλοϊκός αυτός
μεταρρυθμιστής της σεξουαλικής ήθικης — ο γάμος είναι
ένας θεσμός Ιερός και άξιο! του γίνονται μόνον όσοι είναι
«άγνοι» και «ανάμαρτητοι». Αυτοί θα πρέπει να ζούν μέσα
σε άπόλυτη σεξουαλική έγκράτεια πριν από τὸ γάμο, να
μένουν παρθένοι μέχρι την ήλικία των 25 ετών για τὸν
άντρα και των 20 για τὴ γυναίκα, και μετά τὸ γάμο να
είναι άπόλυτα πιστοί, μονογαμικοί με την πληρέστερη έν-
νοια του δρου, δίχως εξαίρεση μήτε παρέκλιση. Νά, πὼς ο
Μπιόρνσον λύνει τὸ πρόβλημα της οικογένειας, να πὼς
έλπίζει ότι μεμιάς θα φέρει τὸ φῶς και τὴ χαρὰ στη συζυ-
γική ένωση και θα τελειώσει μιὰ για πάντα με την πορ-
νεία! *Όσο για τὸν κόσμο της εκμετάλλευσης, αυτό τὸ γε-
μάτο άδικία κόσμο, όπου βασιλεύει μιὰ στενή ταξική ήθικὴ
και ή άπόλυτη έξουσία του κεφαλαίου, αυτός πρέπει να μεί-
νει σῆος και άδλαθής! Η μονογαμία μέσα στην κοινωνία
μας! Η κατάργηση της πορνείας! Πόσο άπλοϊκὴ φαίνεται ή
έλιπίδα πὼς μπορεί κανείς να στρέψει τὴ γραμμὴ της σε-
ξουαλικής ήθικης στην αντίθετη άκριβῶς κατεύθυνση απ'
αὐτήν που αναμφισβήτητα έχει σήμερα.

Πόσο οὐτοπικές φαίνονται όλες αυτές οι συνταγές του
γάμου! Πόσο μοιάζουν ξεθυμασμένα γιατρικά μέσα στη ζο-
φερή πραγματικότητα της σημερινής οικογενειακής δομής!
Η «ελεύθερη συμβίωση», ο «ελεύθερος έρωτας»! Για να

μπορέσουν τὰ συνθήματα αὐτὰ νὰ γίνουν πραγματικότητας, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ γίνει μιὰ μεταβολὴ ριζικὴ σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων· κι ἀκόμα παραπάνω, πρέπει οἱ ἐπιταγές τῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς, καὶ μαζί τους βλόκληρὴ ἡ ἀνθρώπινη ψυχολογία, νὰ ὑποστοῦν μιὰν ἀναμόρφωσιν βαθιὰ καὶ θεμελιακὴ. Μήπως ἡ ψυχολογία τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου εἶναι στ' ἀλήθεια ἔτοιμη νὰ παραδεχθεῖ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐλεύθερου ἔρωτα; Καὶ ἡ ζήλεια, ποῦ καταδυναστεύει ἀκόμα καὶ τὰ λαμπρότερα πνεύματα; Κι αὐτὸ τὸ τόσο βαθιὰ ριζωμένο αἰσθημα ἰδιοχτησίας, ὄχι μόνο πάνω στὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ πάνω στὴν ψυχὴ τοῦ συντρόφου; Κι αὐτὴ ἡ ἀνικανότητά μας νὰ σεβαστοῦμε τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀτομικότητας τοῦ ἄλλου, ἡ συνήθειά μας νὰ «κυριαρχήσουμε» πάνω στὸ ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτά μας καὶ νὰ τὸ «ἰσοδουλώσουμε»; Κι αὐτὴ ἡ πικρὴ, ἡ θανάσιμα πικρὴ αἰσθησις ἐγκατάλειψης καὶ ἀπέραντης μοναξιάς ποῦ μᾶς κατέχει ὅταν τὸ ἀγαπημένο μας πρόσωπο δὲ μᾶς ἀγαπᾷ πιά καὶ φεύγει ἀπὸ κοντά μας; Ποῦ νὰ στραφεῖ, γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὰ βάσανά του, ὁ «μοναχικός» ἀνθρώπος, ὁ ἀτομιστής; Ἡ «ἀνθρώπινη κοινότητα» μὲ τὶς χαρές, τὶς λύπες τῆς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς, εἶναι στὴν καλύτερη περίπτωσιν ἕνας «στόχος» ποῦ μπορεῖ ν' ἀπορροφήσῃ τὶς ἠθικὲς καὶ διανοητικὲς δυνάμεις του. Μὰ ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος εἶναι σὲ θέση νὰ ἔρθῃ σὲ πραγματικὴ ἐπικοινωνία μ' αὐτὴ τὴν κοινότητα, σὲ βαθμὸ ποῦ νὰ τὴν αἰσθάνεται νὰ πραγματώνεται μέσα του, καὶ τὸν ἑαυτὸ του νὰ ἐκφράζεται ἀκέρια μέσα σ' αὐτήν; Ἡ ζωὴ μέσα στὴν κοινωνικὴ ομάδα εἶναι σὲ θέση ν' ἀντικαταστήσῃ τὶς μικρὲς ἀτομικὲς χαρές του; Χωρὶς νὰ ἔχει ἕναν ἀνθρώπο «δικό του», «μοναδικό», ἀκόμα κι ἕνας σοσιαλιστής, ἕνας ὁπαδὸς τῆς κολλεκτιβιστικῆς ζωῆς, βρίσκεται ἀφάνταστα μόνος μέσα στὸν ἀνταγωνιστικὸ κόσμον μας, καὶ μόνο μέσα στὴν ἐργατικὴ τάξιν ξεχωρίζουμε ἕνα ἀχνὸ φῶς ποῦ προαναγγέλλει νέες σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, πιὸ στενές, καὶ μ' ἕνα πνεῦμα πιὸ κοινωνικό.

Τὸ πρόβλημα τῆς οἰκογένειας εἶναι πολύπλοκο, μπερδεμένο καὶ πολλαπλὸ ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, καὶ ἡ κοινωνικὴ μας ὀργάνωσιν δὲν ἔχει καμιά ἱκανότητα νὰ τὸ λύσει... [. . .]

Ἄνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὶς καθαρὰ ἀντικειμενικὲς συνθήκες, δὲν ὑπάρχουν πράγματα, στὴν ψυχολογία τοῦ προλεταριάτου, καὶ ἰδιαίτερα τῆς γυναικείας μερίδας του, στοιχεῖα ποῦ ἐναντιώνονται στὴν ἀποκατάστασιν τῶν παλιῶν οἰ-

κογενειακῶν ἀρχῶν; Ἀνεπαίσθητα ἀλλὰ τελεσιδικα, ἀπ' τὸ γεγονός καὶ μόνο πῶς ἔχει μπεῖ κι ἐκείνη μέσα στὴ γενικὴ κοινωνικὴ διαδικασίᾳ παραγωγῆς, ἡ γυναίκα ἀπελευθερώνεται καὶ ξεκόβει ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία καὶ θαρθεῖ μὰ μέρα πού δὲ θὰ μπορέσει ν' ἀρνηθεῖ τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴν ἀνεξαρτησία της. Καὶ τότε φυσικά δὲ θῆχει τὴν παραμικρὴ ἐπιθυμία νὰ ξαναφορτωθεῖ τὸ ἐνοχλητικὸ βάρος τοῦ νοικοκυριοῦ. Κοιτάξτε μὲ πόση γρηγοράδα μεταβάλλεται ὁ ψυχισμὸς τῆς ἐργάτριας, τῆς γυναίκας πού ἀσκεῖ κάποιο ἐπάγγελμα, πού συμμετέχει στὴν κοινωνικὴ παραγωγή καὶ κατὰ συνέπεια στὸν ταξικὸ ἀγῶνα! Παρατηροῦμε ν' ἀναπτύσσονται μέσα της πολὺτιμα χαρακτηριστικά πού δὲν τῆς ἀνήκαν προτύτερα: πνεῦμα ἀνεξαρτησίας, ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἱκανότητα νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸ γενικότερο κοινωνικὸ σύνολο. Ἡ ἐργάτρια, πού γιὰ πολλὰς γενιὲς φοίτησε στὸ σκληρὸ σχολεῖδ τῆς δουλειᾶς καὶ τοῦ προλεταριακοῦ ἀγῶνα, ἡ γυναίκα πού ἀτσαλώθηκε στὸ καμίνι τῆς φάμπρικας πού συνήθισε νὰ τὴ βλέπουν οἱ ἄλλοι πρῶτα σὰ σύντροφο καὶ σὰν ἀνθρώπινο πλάσμα ἴσο μὲ τὰ ἄλλα καὶ μόνο μετὰ, σὰν ἐκπρόσωπο τοῦ φύλου της, ποτὲ δὲν θὰ μπορέσει νὰ ξαναδεχθεῖ τὸν οἰκογενειακὸ ζυγὸ, ὅσο κι ἂν τὸν ἔχουν ἐξωραΐσει μὲ μὰ σειρὰ νομικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις, καὶ ποτέ, ὅ,τι κι ἂν γίνεῖ, δὲν θὰ ξαναγυρίσει στὴ θέση ὑπαγωγῆς τῆς γυναίκας πού συντηρεῖται ἀπὸ τὸ σύζυγο ἢ ἀπὸ τὸν ἐραστή της.

Πολὺ συχνὰ παραδλέπουν αὐτὸ τὸ θεμελιακὸ στοιχεῖο ὅταν μελετοῦν τὸ ζήτημα τῆς μελλοντικῆς μορφῆς τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογένειας. Ἀκόμα καὶ οἱ σοσιαλίστριες δὲ λαβαίνουν ἀρκετὰ ὑπ' ὄψη τους τὴν ἀλλαγὴ τῆς γυναικείας ψυχολογίας κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῶν μεταβολῶν στὶς κοινωνικὰς σχέσεις. Στὴν τέταρτη συνέλευση τῶν σοσιαλιστημοκρατικῶν γυναικῶν τῆς Γερμανίας, ὅταν ἔγινε συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς μητρότητας, ἀκούσαμε πάλι μερικὰς φωνές — μεμονωμένες εἶναι ἀλήθεια — νὰ ὑποστηρίζουν τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ οἰκιακὰ καθήκοντα τῆς γυναίκας. Ἔτσι ἡ ἀπεσταλμένη τοῦ Μάγκντεμπουργκ, μιλῶντας πάνω στὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν προστασία τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ τοῦ τοκετοῦ τῶν γυναικῶν τῆς ἐργατικῆς τάξης, δήλωσε πῶς, γιὰ νὰ προστατευτεῖ ἡ γυναίκα ἐναντία στοὺς κινδύνους πού ἀπειλοῦν τὴν ὑγεία καὶ τὴ ζωὴ τῆς ἴδιας καὶ τοῦ παιδιοῦ της, δὲ χρειαζόταν παρὰ νὰ ληφθεῖ ἓνα ριζικὸ μέτρο: νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὸν κοινὸ μας ἀγῶνα, ἓνα ἐπίπεδο ἀντρικῶν

ήμερομισθίων τέτοιου πού νά μὴν ἀναγκάζονται οἱ γυναῖκες νά θγοῦν νά ἐργαστοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἡ συνέλευση δμως δὲ συμμερίστηκε τὴν ἀποψη τῆς ἀπεσταλμένης τοῦ Μάγχντεμπουργκ καὶ ἡ ἀπόφαση πού υἱοθετήθηκε ὑποστηρίζει ἀκριβῶς τὴν ἀντίθετη γνώμη.

Οἱ συνθήκες τῆς παραγωγῆς ἔδιωξαν τὴ γυναῖκα ἀπὸ τὸ σπιτικό της, τὴν ἔκαμαν νά ξεχάσει τὶς οἰκισκὲς καὶ μητρικὲς τῆς ὑποχρεώσεις· ταυτόχρονα δμως τὴν ἀνέβασαν στὸ ὕψος τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος. «Οἱ ἐργάτες — λέει ὁ Λαφάργκ — εἶναι οἱ πρῶτοι πού κατέληξαν στὰ σωστὰ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὶς συνέπειες τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν στὴν κοινωνικὴ παραγωγή: τὸ συντεχνιακὸ ἰδανικὸ τῆς σπιτικῆς γυναίκας τὸ ἀντικατέστησαν μὲ τὸ ἰδανικὸ τῆς γυναίκας πού εἶναι σύντροφος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν αὐξηση τῶν ἡμερομισθίων, καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργασίας· μόνο ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν κατάλαβε ἀκόμα πῶς τὸ ἰδανικὸ της ἔχει ἀπὸ καιρὸ ξεπεραστεῖ καὶ πῶς ἔπρεπε νά τὸ ἀνανεώσει γιὰ νά ταιριάζει μὲ τὶς σύγχρονες συνθήκες τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος». (21) Ὅσο κι ἂν φωνάζουν κι ἂν εἶναι οἱ ὑποστηρικτὲς τῶν οἰκογενειακῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ὑποδούλωσης τῆς γυναίκας, δση προσπάθεια καὶ νά καταβάλλουν γιὰ νά τὴν ξαναφέρουν πίσω, στίς «χαρὲς τοῦ σπιτικοῦ», ἡ γυναῖκα πού γεύτηκε ἄλλες χαρὲς πρὸ πλατιῆς, πού συνειδητοποίησε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της σὰν ἕνα ἀνθρώπινο πλάσμα ἀνεξάρτητο, καὶ σὰ μιὰ πολύτιμη συντρόφισσα στὴν ἐργασία, δὲν εἶναι πιά διατεθειμένη νά ξεπουλῆσει τὴν ἀπελευθερωμένη προσωπικότητά της γιὰ ἕνα πινάκιο φακῆς, γιὰ τὴ στενὴ φυλακὴ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας... Ἄδικα σπαταλοῦν τὸν καιρὸ τους οἱ ὑποστηρικτὲς τῶν σημερινῶν οἰκογενειακῶν ἀρχῶν· ὁ προσανατολισμὸς τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης ἀποδεικνύει πῶς ἡ κλειστὴ οἰκογένεια, ὅπως εἶναι σήμερα, ζεῖ τὶς τελευταῖες τῆς μέρες καὶ πῶς εἶναι καταδικασμένη ἀναπόδραστα νά γαθεῖ μαζὶ μὲ τὴν ταξικὰ ἀνταγωνιστικὴ κοινωνία.

Ἐξετάσαμε τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς συνταγὲς γάμου τῶν φεμινιστριῶν. Ποιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ πιὸ παραδεχτή;

(21) ΠΩΛ ΛΑΦΑΡΓΚ: «Τὸ γυναικεῖο πρόβλημα».

Ποιά ἀπ' αὐτὲς πλησιάζει περισσότερο στὸ ἰδανικὸ τῶν μελ-
λοντικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν φύλων ποὺ γεννιέται σήμερα
στοὺς κόλπους τῶν ἐργατικῶν μαζῶν; Καὶ γενικώτερα, πι-
στεύουμε πῶς τὸ θέμα εἶναι νὰ διαλέξει κανεὶς ἀνάμεσα σὲ
τούτη ἢ τὴν ἄλλη φόρμουλα γάμου, νὰ συγκρίνει τίς διάφο-
ρες μορφές οἰκογενειακῶν σχέσεων; Φτάνει νὰ «φαντα-
στούμε» μόνο καὶ μόνο τὴν καλύτερη δυνατὴ μορφή τῆς
συζυγικῆς ἐνωσης γιὰ νὰ βρεθεῖ αὐτόματα καὶ ἡ λύση τοῦ
οἰκογενειακοῦ προβλήματος;

Ὅποιος γνωρίζει τίς βασικὲς θέσεις τοῦ ἱστορικοῦ ὀλι-
σμοῦ ξέρει πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνίκανος νὰ κατευθύνει
ὅπως αὐτὸς θέλει τίς μορφές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δεδομέ-
νου ὅτι οἱ μορφές αὐτὲς εἶναι λογικὴ ἀπόρροια τῶν οἰκονο-
μικῶν σχέσεων παραγωγῆς ποὺ ἐπικρατοῦν. Τὸ μόνο ποὺ
μπορεῖ κανεὶς νὰ κάνει εἶναι νὰ συλλάβει τὴν κατεύθυνση
τῆς ἐξέλιξης ποὺ ἤδη πραγματοποιεῖται μέσα στὸν κοι-
νωνικὸ ὀργανισμὸ καὶ νὰ ἐπιταχύνει τὸ ρυθμὸ αὐτῆς τῆς
διαδικασίας ἀλλαγῆς ποὺ συνήθως ποτὲ δὲν ὀλοκληρῶνεται
ἀνώδυνα. Αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ συλλάβει παραστασιακὰ στὸ
μαλὸ του ποιὲς θὰ εἶναι οἱ πιθανές συζυγικὲς σχέσεις τοῦ
μέλλοντος πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ παρακολουθήσει προ-
σεχτικὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν σημερινῶν οἰκογενειακῶν ἀρχῶν.
Ὁ καπιταλισμὸς καταστρέφει τὴν οἰκογένεια, ἀλλὰ ἡ διαδι-
κασία κοινωνικοποίησης τῆς παραγωγῆς ἔχει ἀρχίσει
θὰ συμβάλλει στὴ δημιουργία νέων μορφῶν συλλογικῆς κοι-
νωνικῆς ζωῆς. Ἀργὰ μὰ ἀναπόδραστα οἱ οἰκογενειακὲς ὑπο-
χρεώσεις μεταφέρονται, ἢ μὰ μετὰ τὴν ἄλλη, στοὺς ὄμιους
τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ Κράτους. Δραστηριότητες πού, μέχρι
πρὶν ἀπὸ λίγο, ἀνήκαν ἀποκλειστικὰ στὴν οἰκογενειακὴ μο-
νάδα, ἔχουν γίνει μόνιμα καθήκοντα ἐτούτης ἢ ἐκείνης τῆς
κοινωνικῆς ομάδας. Οἱ ἀτομικὲς, μικρὲς καὶ κλειστὲς ἐπι-
χειρήσεις ἔχουν παραχωρήσει τὴ θέση τους σὲ μεγάλα συ-
νεταίριστικὰ συγκροτήματα μέσα στὰ ὁποῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν
κοινὸ φωτισμὸ καὶ τὴ θέρμανση δεκάδων οἰκογενειῶν, πε-
ριλαμβάνονται καὶ κοινόκτητη κουζίνα καὶ ἐστιατόριο. (22)

(22) «Στὶς χώρες ὅπου ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγή εἶναι πε-
ρισσότερο ἀνεπτυγμένη — Ἀγγλία καὶ Ἀμερικὴ — παρατηροῦμε
πῶς πολλὲς οἰκογένειες μὲ χαμηλοὺς οικονομικοὺς πόρους προτι-
μοῦν ἤδη τὰ boardinghouses ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ οἰκιστὴ οἰκονομία.
Βλέπουμε ἐδῶ τὰ σπέρματα μιᾶς αἴθησης εὐνοϊκῆς πρὸς τίς οἰκο-
γενειακὲς κοσμοεπιτιμίες, πού προσπαθοῦν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα

Βρεφοκομεία, παιδικοί σταθμοί και δημοτικά σχολεία ζαλαφρώνουν τους φορτωμένους ώμους των εργαζομένων γυναικών από το αναπόδραστο χρέος τους να εξασφαλίσουν στη νέα γενιά μιάν ανατροφή υγιεινή και λογική. Μέσα στην ευχάριστη, σωματική και ήθικη υγιεινή ατμόσφαιρα των βρεφοκομείων και των παιδικών σταθμών, κάτω από την επίβλεψη ειδικών εκπαιδευτριών και παιδαγωγών, τα παιδιά προστατεύονται από τον βλαβερό αέρα των εργατικών κατοικιών, πίνουν γάλα αντί να μασουλάνε βρώμικα ξεροκόμματα, είναι προφυλαγμένα από το κρύο, από την πείνα, από το ξύλο κι όλα τα απαραίτητα γνωρίσματα αυτής της σύγχρονης «ανατροφής» που φέρει το πομπώδες όνομα «ανατροφή από το αγριενο μάτι της μητέρας». Φυσικά όλα αυτά τα βρεφοκομεία, τα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία βρίσκονται σήμερα στα χέρια των «ύψηλων προστατών» κι όχι της λαϊκής τάξης που τα χρησιμοποιεί: είναι γεμάτα ατέλειες και ανεπάρκειες γι' αυτά δεν μπορούμε να τα θεωρήσουμε παρά σαν πρόχειρα δείγματα των μορφών κοινωνικής συνύπαρξης που, όχι μόνο θα γεννηθούν στο μέλλον αλλά θα πλουτιστούν με το νέο περιεχόμενο και το νέο πνεύμα που θα τους έμφυσήσει ή νέα ανθρωπότητα. Μέσα σ' αυτά τα φυτώρια της καινούργιας γενιάς, οι τρυφερές ψυχές θα μπολιάζονται από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής τους με την πολύτιμη ικανότητα για συνεργασία και αλληλεγγύη, με τη συνήθεια να βλέπουν τον κόσμο μέσα απ' το πρίσμα της ομάδας κι όχι μόνο από τη στενή σκοπιά του μεμονωμένου και ατομιστικού «εγώ».

Οι τρυφερές άσπες μαμάδες σμίγουν τα χέρια με φρίκη όταν τους αποδεικνύουμε πως ή ίδια ή ζωή, ήθημα τ' ήθημα, τους αρπάζει απ' τα χέρια την ανατροφή των παιδιών τους για να την εμπιστευτεί σε πιά κατάλληλους ειδικούς. «Για να φτιάξεις ένα ζευγάρι μπότες πρέπει να'χεις μάθει τσαγκάρης: για να καθοδηγήσεις και να διαμορφώσεις αντικείμενα τόσο λεπτά όσο οι ανθρώπινες ψυχές, δρίσκετε πως το μητρικό ένστικτο είναι αρκετό;», ρωτάει ή Κλάρα Ζέτκιν. Πόσες χαλασμένες ψυχές έχει δημιουργήσει το τυφλό αυτό ένστικτο που το θεωρούν ικανό ν' αντικαταστήσει τις επιστημονικές γνώσεις και τις ειδικές σπουδές. Οί

σέ ευρεία κλίμακα» (SCHLESINGER — EKSTEIN, «Η γυναίκα στις αρχές του 20ού αιώνα»).

καλές αστέρες μαριάδες αντί να προσπαθούν, υποκριτικά, να διώξουν μακριά την απειλή της κοινωνικής έκπαυσης, ας μας απαντήσουν καλύτερα σ' αυτή την ερώτηση: είναι αλήθεια πως μόνο πάνω στους δικούς τους ώμους στηρίζεται σήμερα το βάρος της ανατροφής των παιδιών τους; Και οι εσωτερικές γκουβερνάντες, οι δασκάλες, οι καμαριέρες, οι υπηρέτριες, ακόμα κι οι παραμόνες; Με έλαφρά την καρδιά οι αστέρες παραχωρούν όλες τις βαρειές φροντίδες που απαιτούν τα παιδιά, σε γυναίκες της άλλης, της «κατώτερης» τάξης: εμπιστεύονται ακόμα και το μικρό άχόρταγο στόμα του μωρού τους στο στήθος μιας ξένης — μιας προλετάριας. Ή κοινωνική ανατροφή, όταν πρόκειται για τη μελλοντική κοινωνία, είναι ένα μόνιμο φόβητρο για τις αστέρες. Μά δεν υπάρχει κιόλας με μιά μορφή παραμορφωμένη και λειψή;

Οι αστέρες όμως δε θέλουν να παραδεχτούν το πόσο άσημαντος είναι ο ρόλος τους μέσα στη σημερινή οικογένεια. Καταλαβαίνουν πολύ καλά πως αν όμολογούσαν ειλικρινά την πραγματική ουσία που κρύβεται κάτω απ' τα μεγάλα λόγια όπως «τά μητρικά καθήκοντα», δε θάβρισκαν κανένα τρόπο να δικαιολογήσουν ηθικά την ύποστασή τους (ύποσταση «γυναίκας συντηρούμενης» από το νόμιμο σύζυγό της) και τη ζωή που ζούν σήμερα — απροβληματίστες και περήφανες για τον εαυτό τους οι αστέρες κυράδες...

Ή μετάθεση του εκπαιδευτικού λειτουργήματος από την οικογένεια στην κοινωνία θα προκαλέσει τη διάλυση των τελευταίων δεσμών που κρατούν ενωμένο το κλειστό οικογενειακό κύτταρο ή παλιά αστική οικογένεια θ' αρχίσει ν' αποσυντίθεται ακόμα πιο γρήγορα και μέσα στην ατμόσφαιρα αυτή, θα δοίμε να διαγράφονται, με συνεχώς αυξανόμενη καθαρότητα, οι ακόμα ακαθόριστες σιλουέτες των μελλοντικών συζυγικών σχέσεων. Ποιές είναι λοιπόν αυτές οι άχνες σιλουέτες, που οι σύγχρονες επιδράσεις δεν αφήνουν να προβάλλουν ξεκάθαρα;

Είναι ανάγκη να ξαναπούμε πως η σημερινή καταπιεστική μορφή του γάμου θα δώσει τη θέση της στην ελεύθερη συμβίωση ελεύθερων ατόμων; Το ιδανικό του ελεύθερου έρωτα όπως παρουσιάζεται στην πεινασμένη φαντασία των γυναικών που αγωνίζονται για τη χειραφέτησή τους, είναι χωρίς αμφιβολία σύμφωνα με τον τύπο φυλετικής ένωσης που θα καθιερώσει η σοσιαλιστική κοινωνία. Οι κοινωνικές επιδράσεις είναι τόσο σύνθετες, ή δράση τους είναι τόσο πολ-

λαπλή, πού είναι αδύνατο να φανταστούμε σήμερα με ακρίβεια ποιό θα είναι το σχήμα πού θα έχουν, ύστερα από μιὰ ριζική μεταβολή όλης τής κοινωνικής δομής, οί μελλοντικές συζυγικές σχέσεις. Άλλά ή άργή εξέλιξη τών σεξουαλικών σχέσεων πού πραγματοποιείται κάτω άπ' τά μάτια μας, μαρτυρά ξεκάθαρα πώς ο τελετουργικός γάμος και ή κλειστή και καταπιεστική οικογένεια είναι καταδικασμένα να πεθάνουν.

Οί φεμινίστριες θα θριαμβεύσουν: τελικά δέν μπορέσαμε να κάνουμε δίχως τó ιδανικό τους — τόν ελεύθερο έρωτα, τήν ελεύθερη συμβίωση! Είναι όμως πραγματικά «δικό τους» αυτό τó ιδανικό; Μήπως δέν γεννήθηκε, δέν ώρίμασε μέσα στην ίδια τήν καρδιά τής εργατικής τάξης, κάτω από τήν επίδραση τής «θλιβερής αναγκαιότητας», κάτω από τήν πίεση τών πανίσχυρων οικονομικών συνθηκών; Άργά μα σταθερά, χωρίς φανφάρες και μεγάλα λόγια, βλέπουμε να πραγματοποιείται, μέρα με τή μέρα, μέσα στο προλεταριάτο, μιá εξέλιξη τών οικογενειακών πλαισίων και ν' άνοίγεται ο δρόμος μπροστά στο μόνο βιώσιμο σχήμα: τήν ελεύθερη συμβίωση.

Ή ανάγκη κάνει τόν προλετάριο να μήν είναι σέ θέση να συνάψει ένα πρώιμο γάμο: τó μεροκάματό του δέν τού φτάνει για να συντηρηθεί ο ίδιος, πώς να σκεφτεί να στήσει οικογένεια! Ή καρδιά όμως δέν περιμένει και έκδηλώνει τις απαιτήσεις της ανεξάρτητα άπ' τó επίπεδο τού μεροκάματου. Τó αποτέλεσμα είναι ή ελεύθερη συμβίωση, μιá σχέση πού όλο τó βάρος και οί συνέπειές τους, όπως έχουν τά πράγματα σήμερα, πέφτουν πάνω στη γυναίκα, μα πού τής αφήνει ώστόσο μιάν ίκανοποίηση: ο άντρας δέν μπορεί ν' άσκήσει πάνω τής μιάν έξουσία «κύριου και αφέντη». Καί ή προλετάρια, άποφρασιμένη να διατηρήσει τήν ανεξαρτησία της και έκτιμώντας τήν σχετική της ελευθερία, δέχεται όλο και δυσκολώτερα τήν οικογενειακή σκλαβιά και, εν άκώμα επιδιώκει τó γάμο είναι για να μεταθέσει στον άντρα ένα μέρος από τά έξοδα συντήρησης τού παιδιού.

Όσο γενικεύεται ο τρόπος συλλογικής ζωής πάνω σέ βάσεις συνεργατικές, οί οικονομικές δραστηριότητες τής οικογένειας χάνουν όλο και περισσότερο τήν αξία τους, κι αυτό τó εύνοει τή μετάβαση από τó γάμο σέ μιá καθαρά ήθική ένωση. Ήπι πλέον, κάτω άπ' τήν επίδραση τών μεταβολών στις οικονομικές συνθήκες, ή ψυχολογία τής εργατικής τάξης αλλάζει κι αυτή ριζικά. Άν ύπάρχει μιá τάξη ίκανή,

μέσα στη σημερινή οικονομική δομή να συλλάβει τὰ ἀκόμα συγκεχυμένα πλαίσια τῆς μελλοντικῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς, κὴτὴ εἶναι φυσικά, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὸ προλεταριάτο.

Παρά τὴ μολυσματικὴ ἐπίδραση μιᾶς πολὺ διαδομένης πορνείας, οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὰ φύλα, μέσα στὸ προλεταριακὸ περιβάλλον, εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὴν ψυχολογία τῆς αὐριανῆς ἀνθρωπότητας ὅπως διαμορφώνεται κάτω ἀπ' τὰ μάτια μας. Ἡ «δικρόσωπη ἠθικὴ» ποὺ δηλητηριάζει τὴ ζωὴ τῶσων γυναικῶν, δὲν παίζει ἐδῶ καθόλου τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο ποὺ ἔχει στὸ ἀστικὸ περιβάλλον καὶ δὲν κατορθώνει νὰ παραμορφώνει τόσες νέες ὑπάρξεις. Ἡ ἀνύπαντρη μητέρα εἶναι σ' ἀλήθεια ἐδῶ αὐτὸ τὸ περιφρονημένο καὶ καταδικασμένο πλάσμα ποὺ στιγματίζει ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ ὑποκριτικὴ ἀστικὴ ἠθικὴ; Ἡ παρθενιά τῆς κοπέλλας — ἀπαραίτητο προσόν γιὰ τὸν ἰδιοκτῆτη — σύζυγο, ἐγγύηση πῶς ἡ γυναίκα δὲ θὰ εἰσάγει μέσα στὴν οἰκογένεια «ἓνα στοιχεῖο ξένου αἵματος» — χάνει τὴν ἀξία τῆς στὴν ἐργατικὴ τάξη, ὅπου τὰ θέματα τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς δὲν παίζουν κανένα ρόλο, κι ὅπου ἡ νέα κοπέλλα μὲ «κάποιο παρελθόν» παντρεύεται τὸ ἴδιο εἶδολο ὅπως καὶ οἱ ἄλλες, φτάνει νὰ μὴν τὴ σημαδεύει ἡ ρετῶνα τῆς ἐπαγγελματικῆς πορνείας. «Στὴν ἐργατικὴ τάξη — παρατηρεῖ ὁ Δόκτωρ Blachko — οἱ περισσότεροὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἀνάμεσα στὰ 18 καὶ στὰ 25, ἔχουν σεξουαλικὲς σχέσεις δίχως νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ γάμο. Ἡ τάξη αὐτὴ ποτε τῆς δὲν θεώρησε τὸν ἐλεύθερο ἔρωτα σὰ μεγάλη ἁμαρτία. Στὸ προλεταριακὸ περιβάλλον ὅπου ἡ κληρονομία εἶναι τίς περισσότερες φορὲς ἀνύπαρκτη, ἡ ἔννοια τοῦ νόμιμου κληρονόμου εἶναι περιττὴ· στὰν οἱ ἄνθρωποι ἐνώνονται ὄχι ἀπὸ οικονομικά καὶ ἄλλα συμφέροντα, ἀλλὰ ἀκολουθώντας ἀπλῶς τὸ δρόμο τῆς καρδιάς τους, εἶναι φυσικὸ ν' ἀσχολοῦνται πολὺ λιγώτερο μὲ τὴ «νομικὴ ἰσχύ» τοῦ δεσμοῦ τους. Κι ἂν, τὴν ὥρα ποὺ μιλάμε, δὲν ὑπῆρχε, ἀπὸ τὴ μιά, ἡ ἀπλοποιημένη μορφή τοῦ πολιτικοῦ γάμου, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ δύσκολη θέση στὴν ὁποία βάζει ἡ κοινωνία τίς ἀνύπαντρες μητέρες καὶ τὰ παράνομα παιδιὰ, ποῖος ξέρει, μπορεῖ σ' αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ στρώματα ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου νὰ εἶχε πολὺ περισσότερο κλονιστεῖ.» (23)

(23) BLACHKO: «Ἡ Πορνεία στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα».

Ἡ γυναικεία ἀπιστία — πηγή σκοτεινῶν δραμάτων καὶ ἀναγκαστικῆ ἀφορμῆ διαζυγίου στὴν ἀστικὴ τάξη — δὲ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐργάτες ὡς μὴ θανάσιμη προσβολὴ τῆς «τιμῆς» τοῦ συζύγου. Ὁ ἐργάτης ἀνέχεται τὴν ἀπιστία τῆς γυναίκας του πολὺ πρὸ εὐκολα ἀπὸ τὸν ἀγρότη, γιὰ τὴν τελικὴ κρίσιν ποὺ θὰ βγάλει πάνω τὸν γεγονὸς παίζουσι ρόλο μόνον στοιχεῖα ἠθικά· στὸν ἀγρότη, ἀντίθετα, μὲ τὴ νοοτροπία τοῦ ἰδιοκτήτη, ἡ ἀπιστία τῆς γυναίκας του βαρύνεται μὲ ἄλλες πρόσθετες καὶ ἀσυνείδητες σκέψεις, οικονομικῆ φύσης. Φυσικά οἱ ἀστοὶ ὑποστηρικτὲς μιᾶς μεγαλύτερης ἐλευθερίας στὰ ἦθη, ἀνίκανοι ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς ταξικὰς τοὺς προκαταλήψεις, καταλαμβάνονται συνήθως ἀπὸ μιὰν ἱερὴ φρίκη ὅταν τοὺς περιγράφουν τὰ «ἐλεύθερα» — ἢ κατὰ τὴν ὀρολογία τοὺς «χτηνώδη καὶ ἀκόλαστα» — ἦθη τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὁ αὐξανόμενος ἀριθμὸς τῶν «παράνομα γεννημένων» παιδιῶν ἐμπνέει στοὺς στατιστικολόγους μιὰν ἰδιαίτερη ἀποστροφή. Ἄντι ὅμως ν' ἀπαρηγοῦνε αὐτὰς τὶς γραφειοκρατικὰς ταξινομήσεις σὲ «νόμιμες» καὶ «παράνομες» γεννήσεις, ἀρχίζουν τοὺς θρήνους πάνω στὴν ἔκλυση τῶν ἠθῶν καὶ πάνω στὴν ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη νὰ «ἀνυψωθεῖ τὸ ἠθικὸ ἐπίπεδο» τοῦ προλεταριάτου. Καὶ στὴν οὐρὰ δλης αὐτῆς τῆς στρατιᾶς τῶν ἀστῶν ἰδεολόγων βλέπουμε νὰ βαδίζουν οἱ φεμινίστριες — αὐτὲς οἱ ἴδιες φεμινίστριες ποὺ ζητοῦν γιὰ τὸ ν ἔ α υ τ ὅ τ ο υ ς μιὰν ἀναθεώρηση δλων τῶν ἠθικῶν ἀξιών. Δὲν μπορούμε βέβαια ν' ἀρνηθοῦμε πῶς ἡ ὀλέθρια ἐπίδραση τοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ ἀφόρητες συνθήκες ζωῆς καὶ ἐργασίας τῆς ἐργατικῆς τάξης, εἰσάγουν πολλὰ ἀνώμαλα καὶ ἀνήθικα στοιχεῖα μέσα στὴν ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ περιβάλλει τὸν ἐργαζόμενον ἄντρα καὶ τὴ γυναῖκα καὶ πῶς παραμορφώνουν πολλὰς φορὰς ἀνεπανόρθωτα τὸ ἠθικὸ πρόσωπο τοῦ προλεταριάτου. Ἡ στενότητα τῆς ἐργατικῆς στέγης, ἡ συγκρατοικησὴ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων, τὸ ἄθλιο μεροκάματο τῶν γυναικῶν, ἡ ἐξουθενωτικὴ καὶ δυσανάλογα πολὺωρη ἐργασία, τὰ ἀπροστάτευτα παιδιὰ, ἡ ἀπουσία μορφωτικῶν ἐνδιαφερόντων, δλα αὐτὰ μαζὶ δημιουργοῦν μιὰ σειρά ἀπὸ θλιβερὰ συνέπειες, ἐνθαρρύνουν τὴν πορνεία, διαφθείρουν τὰ παιδιὰ καὶ γεννοῦν τὸν ἀλκοολισμό καὶ τὴ βαναυσότητα τῶν ἠθῶν. Μὰ ἀκόμα καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ δηλητηριασμένη ἀτμόσφαιρα βρίσκουμε ἀναμφισβήτητα ἕνα ἔδαφος πρὸς πρόσοφο γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς αὐριανῆς ψυχολογίας ἀπ' ὅ,τι μέσα στὸ ἀ-

στικό περιβάλλον. Μόνο εδώ, στην καρδιά της εργατικής τάξης μπορούν να μεγαλώσουν τα ωχρά κι άναμικά ακόμα βλαστώρια των αύριωνών, πιά ελεύθερων, σεξουαλικών σχέσεων. Το προλεταριάτο είναι η μόνη τάξη όπου το στοιχείο του οικονομικού υπολογισμού είναι, λίγο - πολύ, ξένο προς τη συζυγική ένωση, η μόνη όπου ο γάμος παραμένει μιά πράξη ψυχο-σωματική, όπως δηλαδή τη φαντάζονται οι φεμινίστριες.

Είναι άμφιβολο, πάντως, αν οι τελευταίες συμφωνούν σ' αυτό το σημείο. Πώς; Δέν είναι αυτές — οι χειραφετημένες γυναίκες — οι φορείς της νέας ήθικης, δέν είναι η εμπροσθοφυλακή που αγωνίζεται ν' άπελευθερώσει τη γυναίκα από τον οικογενειακό ζυγό; Είναι δύσκολο, πολύ δύσκολο για την άσπρη γυναίκα να καταλάβει πώς ο φορέας της νέας κοινωνικής και ήθικης αλήθειας δέν είναι αυτή ή ίδια, αλλά ή νέα προλετάρια άδερφή της, αυτήν που μιά άξερρίζωτη συνθήεια της ύπαγορεύει να βλέπει με υφος πεφιρονητικό και προστατευτικό.

Οι νέοι ήθικοι τύποι που διαμορφώνονται μέσα στην εργατική τάξη, κάτω από την επίδραση της κοινωνικής και οικονομικής διαδικασίας μεταβολής, διαδίδονται σιγά - σιγά και στα άλλα στρώματα του πληθυσμού. *Όπως ακριβώς, στην εποχή της, ή πουριτανική και ταυτόχρονα χυδαία αίσθησιακή ήθική της τρίτης τάξης, αντικατέστησε τους πιά ιδεαλιστικούς μιά λιγώτερο καταπιεστικούς κανόνες του φεουδαρχικού Ιπποτισμού, έτσι και στην εποχή μας ή ήθική που σχηματίζεται ακόμα στους κόλπους της εργατικής τάξης, κερδίζει σιγά - σιγά έδαφος σέ σύγκριση με την άστική ήθική, που πριν λίγο καιρό φαινόταν ακόμα άκλόνητη. Και πέ τελευταία άνάλυση, κυρίαρχη ήθική άναδεικνύεται αυτή που ώριμάζει στην καρδιά της τάξης αυτής που ίσχυροποιούν οι παραγωγικές σχέσεις της έξεταζόμενης εποχής.

Οι φεμινίστριες όμως, δέ συμμερίζονται την άποψη αυτή. Είναι άπόλυτα σίγουρες, αντίθετα, πώς το λάβαρο της οικογενειακής άπελευθέρωσης της γυναίκας, βρίσκεται στα χέρια τους. Δέ θά συζητήσουμε μαζί τους για το ποιός φώναξε πρώτος το «Έμπρός!» δεδομένου μάλιστα ότι αυτό το «Έμπρός!», δηλαδή ή «ελεύθερη συμβίωση», ο «ελεύθερος έρωτας», έρμηνεύονται έντελώς διαφορετικά άπ' αυτές κι από μας. Δέν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος να σταθούμε σ' αυτές τις διαφορές έρμηνείας. Για την ώρα, σημαντικό

είναι μόνο να υπογραμμίσουμε γι' άλλη μία φορά πώς, αν θέλουμε ν' αγωνιστούμε για την απελευθέρωση της γυναίκας απ' τον οικογενειακό ζυγό πρέπει να κατευθύνουμε τα δέλη μας όχι ενάντια στις ίδιες τις μορφές των συζυγικών σχέσεων μ' ενάντια στα αίτια που τις προκάλεσαν.

Μόνο διεξάγοντας μέρα με τη μέρα τον αγώνα, μέσα στις τάξεις της εργατιάς, θα μπορέσει η γυναίκα να ελπίζει στην ύπαρξη μ'ας κοινωνικής οργάνωσης που θα της επιτρέψει να διαλέξει ένα επάγγελμα της άρεσκείας της, να άφοσιωθεί στη μητρότητα ή να θέσει τις δυνάμεις της στην ύπηρεσία της κοινωνίας, της τέχνης, της επιστήμης, μ'α κοινωνική οργάνωση όπου η νεανική και ζωηρή επιθυμία της καρδιάς της δέ θα παραμορφώνεται και δέ θα εύνοχηζεται από τα έθιμα και τις προκαταλήψεις. Η απελευθερωμένη ανθρωπότητα θα γνωρίσει τότε έναν εύθετα ελεύθερο έρωτα, και τις χαρές μ'ας μητρότητας ελεύθερης και σωστής.

«Αλλά, θα φωνάξουν τα ρεαλιστικά πνεύματα, όσα μ'ας λές θα γίνουν στο μέλλον, σ' ένα μέλλον μακρινό σκοτεινιασμένο από τα σύννεφα πολλών ζοφερών χρόνων. Έμεις όμως θέλουμε να ζήσουμε τώρα, θέλουμε να εργαστούμε και να παλέψουμε για την εύτυχία όχι μόνο των αύριανών ανθρώπων μ'α και τη δική μας.» Σωστή και νόμιμη άπαίτηση! Μ'α ποιός, έξω απ' τους σοσιαλιστές μπορεί να δώσει μ'αν άπόκριση; Άπευθυνθήτε στις φεμινίστριες: ρωτήστε τις τί θα πρέπει να κάμει η γυναίκα τώρα, για να μ'η φορτώνεται όλο τό βάρος του οικογενειακού ζυγού θ' άρχίσουν να σας δίνουν τις συμβουλές που γνωρίζουμε καλά όλοι μας: «άπαιτείστε να γίνει πιδ εύκολο τό διαζύγιο», «άπαιτείστε την κατάργηση του θρησκευτικού γάμου και την καθιέρωση των χωριστών περιουσιών», «άγνοείτε τό έξωτερικό τυπικό του γάμου κι ακολουθείστε άφοδα την κλίση της καρδιάς σας!» Μ'α μπροστά σ' αύτή την παρέλαση των φεμινιστικών «έπιταγών», ή εργάτρια θ' άνοίξει τα μάτια άπορημένη. «Μ'α όλες αύτές οι «μεταρρυθμίσεις», θα πει, δέ θ'άχουν παρά ελάχιστη επίδραση πάνω στα πιδ άμεσα και τα πιδ έπειγοντα αίτήματα των γυναικών της εργατικής τάξης!».

Άς δούμε τώρα τί προτείνει τό εργατικό κόμμα σάν άμεσα μέτρα άνακούφισης της εργαζόμενης γυναίκας από τό διπλό φορτίο της — τις οικιακές ύποχρεώσεις και τη

δουλιὰ στὸ ἐργοστάσιο. Ἀντίθετα μὲ τὶς φεμινίστριες, τὸ κόμμα αὐτὸ δὲν τρέφει τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ἐπιτύχει μιὰ ριζικὴ λύση τοῦ οἰκογενειακοῦ ζητήματος καὶ τοῦ προβλήματος τῆς μητρότητος μέσα στὰ πλαίσια τῆς σημερινῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχει πρόχειρες αὐτὲς τὶς «μαγικὲς συνταγές» ποὺ οἱ φεμινίστριες σκορποῦν τόσο ἀπλόχερα. Ξέρει ὅμως πὼς μιὰ σειρά ἀπὸ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ μέτρα θὰ μπορέσουν νὰ ἐλαφρύνουν τὴν δύσκολη κατάσταση τῆς γυναίκας καὶ τῆς μητέρας, νὰ προστατέψουν τὴν ὑγεία ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τῆς αὐριανῆς γενιάς. Τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ πρέπει, πρῶτα ἀπ' ὅλα, νὰ ἐνοήσουν τὴν ἐπιτάχυνση τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας ἐκείνης ποὺ ἀπουσιθεῖται τὴ μικρὴ οἰκογενειακὴ οἰκονομικὴ μονάδα καὶ ποὺ ἀφαιρῶντας τὶς φροντίδες τοῦ νοικοκυριοῦ ἀπὸ τοὺς κουρασμένους ὄμιους τῆς ἐργαζόμενης γυναίκας, τὶς μεταθέτει σὲ εἰδικὰ ἐκπαιδευμένες ομάδες· τὸ δεῦτερο ἔργο τους εἶναι νὰ ὑπερασπίσουν τὰ συμφέροντα τῆς μητέρας καὶ τοῦ παιδιοῦ, νὰ προωθήσουν τὴ δημιουργία μιᾶς πλατειᾶς προστατευτικῆς νομοθεσίας ποὺ θὰ περιλαμβάνει τὴ μητρικὴ ἀσφάλιση· καὶ τέλος τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ προετοιμάσουν τὴ μετάθεση τῆς φροντίδας γιὰ τὴ νέα γενιά, ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, στὸ κράτος ἢ στὴν τοπικὴ διοίκηση, μὲ τὴ ρητὴ προϋπόθεση, βέβαια, πὼς τόσο τὸ ἕνα ὅσο καὶ ἡ ἄλλη θὰ ἔχουν ἀπόλυτα δημοκρατικοποιηθεῖ. Εἶναι ὅμως αὐτονόητο πὼς οἱ διεκδικήσεις αὐτὲς δὲ θὰ μπορέσουν νὰ ἀποδώσουν παρά ἐφ' ὅσον θὰ ἔχει ἀνέβει τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ προλεταριάτου, ὅστερα ἀπὸ τὶς γενικώτερες καταχτήσεις τῆς ἐργατικῆς τάξης· στὴν ἀντίθετη περίπτωση, μὲ τὴν ἀθλιότητα ποὺ ἐπικρατεῖ καὶ τὴν ἀπουσία ἀναγνωρισμένων δικαιωμάτων, καμιὰ προστατευτικὴ νομοθεσία, καμιὰ μητρικὴ ἀσφάλιση, τίποτε δὲν θὰ μπορέσει νὰ ξαλαφρώσει μὲ τρόπο αἰσθητὸ τὴν παντρεμένη γυναῖκα ἀπὸ τὰ βάρη τῆς. (...).

Ἄνύπαντρες γυναῖκες (1)

Ποιά εἶναι αὐτή ἡ νέα γυναίκα; Ὑπάρχει; Μήπως εἶναι μόνο ὁ καρπὸς τῆς δημιουργικῆς φαντασίας τῶν μοντέρνων λογοτεχνῶν πού κυνηγᾶνε τοὺς ἐντυπωσιακοὺς νεωτερισμοὺς; Κοιτάχτε γύρω σας, παρατηρεῖστε, σκεφθεῖτε καὶ θὰ πεισθεῖτε: ἡ νέα γυναίκα εἶναι μπροστὰ σας, εἶναι μιὰ πραγματικότητα.

Τὴ γνωρίζετε κιόλας, ἔχετε συνηθίσει νὰ τὴ συναντᾶτε μέσα στὴ ζωὴ σας, σ' ὅλες τὶς θαμνίδες τῆς κοινωνικῆς κλίμακας — ἀπὸ τὴν ἐργάτρια ὡς τὴν ἐπιστήμονα, ἀπὸ τὴν ταπεινὴ ὑπάλληλο ὡς τὴ λαμπρὴ καλλιτέχνηδα. Καὶ τὸ πιὸ ἐκπληκτικὸ ἀπ' ὅλα: τὴ νέα γυναίκα τὴ συναντᾶτε στὴ ζωὴ σας ὅλο καὶ πιὸ συχνά, μὰ μόνο τὰ τελευταῖα χρόνια ἀρχίσατε ν' ἀναγνωρίζετε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς στὸ πρόσωπο τῆς λογοτεχνικῆς ἡρωίδας. Ἡ ζωὴ τὶς τελευταῖες δεκαετίες σφυρηλάτησε ἕναν νέο ψυχολογικὸ τύπο γυναίκας, μὲ νέες ἀνάγκες, νέες συγκινήσεις, ἐνῶ ἡ λογοτεχνία συνέχισε νὰ περιγράφει τὴ γυναίκα τοῦ χτές, νὰ διζηρεῖ τεχνητὰ τὸν παλιὸ τύπο πού εἶχε ἀρχίσει νὰ χάνεται ἀπ' τὴ ζωὴ. Πόσα φτωινὰ δείγματα τῆς νεογέννητης καινούργιας γυναίκας δὲ μᾶς ἔδωσε ἡ ρωσικὴ πραγματικότητα στὰ 70—80! Οἱ συγγραφεῖς ὅμως περνοῦσαν δίπλα τους χωρὶς νὰ τὶς βλέπουν, χωρὶς νὰ τὶς αἰσθάνονται ἢ νὰ τὶς ἀκοῦνε, χωρὶς νὰ τὶς καταλαβαίνουν ἢ νὰ τὶς ξεχωρίζουν... Ὁ Τουργκένιεφ, τὶς ἄγγιξε μόλις μὲ τὸν ἀπαλό του χρωστήρα, μὰ κι οἱ δικές του εἰκόνας ἀκόμα εἶναι πιὸ φτωχές, πιὸ ἀχνές ἀπ' τὴν πραγματικότητα. Μόνο μέσα στὸ πεζοτράγουδο πού ἔχει ἀφιερῶσει στὴ νεαρῇ ρωσίδα, φάνηκε ὁ Τουργκένιεφ νὰ ὑποκλίνεται μπροστὰ στὴ συγκινητικὴ μορφή τῆς γυναίκας, πού τόλμησε νὰ διαβεῖ τὸ ἱερὸ κατώφλι.

(1) Αὐθεντικὸς τίτλος τοῦ κεφαλαίου: «Ἡ νῦν γυναίκα».

Τις ήρωίδες πού έχουν τά όνόματά τους χαραγμένα στίς σελίδες τής Ιστορίας, τίς άκολούθησε μιá δλόκληρη στρατιά από άγνωστες γυναίκες πού χάθηκαν όπως οί μέλισσες σέ μιάν άνασταταμένη κυφέλη. Τά πτώματά τους άρχισαν νά στρώνουν τόν τραχύ δρόμο τοῦ πολυπόθητου μέλλοντος. Ό αριθμός τους αύξανόταν, πολλαπλασιαζόταν χρόνο με τό χρόνο. Οί συγγραφείς όμως κι οί ποιητές περνούσαν πάντα δίπλα τους χωρίς νά τίς ξεχωρίζουν, με τά μάτια σφιχτοδεμένα. Τό μάτι τοῦ συγγραφέα, αλχμαλωτισμένο ακόμα από τήν παραδοσιακή μορφή τής γυναίκας, ήταν άνίκανο νά συλλάβει, νά κατακτήσει τή νέα πραγματικότητα και νά διαποτιστεί άπ' αύτήν. Ή λογοτεχνία, ενώ άναπτυσσόταν, βελτιωνόταν, έφραχνε γιά καινούργιους δρόμους, καινούργια χρώματα και λόγια, συνέχιζε πεισματικά νά περιγράφει τά άδύνατα έξαπατημένα, έγκαταλειμένα, πονεμένα πλάσματα, τίς σύζυγους πού διψούσαν γιά έκδίκηση, τά άρπαχτικά πουλιά με τήν άκατανίκητη γοητεία, τίς άβουλες ύπάρξεις πού «δέ βρίσκουν κατανόηση» και τά πολλά άγκά, άχρωμα, χαριτωμένα κοριτσόπουλα...

Ό Φλωμπέρ έγραψε τή «Μαντάμ Μποδαρύ», όταν δίπλα του ζούσε με σάρκα και όστά, ύπέφερε και ίσχυροποιόσε τό ανθρώπινο και γυναικειό «έγώ» τής, ή Γεωργία Σάνδη, αύτός ό φωτεινός προάγγελος τής νέας γυναίκας.

Ό Τολστόι μελετούσε τήν περιορισμένη από αύθνες σκλαβιάς φυσιολογία μιás "Αννας Καρένινα, χάιδευε τήν εικόνα τής χαριτωμένης, άσπραντης Κίττυ, έπαιζε με τήν φλογερή ιδιοσυγκρασία ενός θηλυκού σάν τή Νατάσσα Ρόστοβα, ενώ ή άδυσώπητη πραγματικότητα άλυσόδενε τίς νέες γυναίκες πού ό αριθμός τους έλο και μεγάλωνε. Άκόμα και τά μεγαλύτερα ταλέντα τοῦ 19ου αιώνα δέν αλοθάνηθηκαν τήν ανάγκη νά αντικαταστήσουν τή χάρη και τή γοητεία τών ήρωίδων τους με τά χαρακτηριστικά τής νέας γυναίκας πού μόλις σχηματιζόταν. Και μόνο ή λογοτεχνία τών δεκαπέντε τελευταίων χρόνων, μόνο οί πιό πρόσφατοι συγγραφείς και ιδιαίτερα οί γυναίκες συγγραφείς, δέν μπόρεσαν ν' άγνοήσουν τό νεογέννητο τύπο, δέν μπόρεσαν νά μήν τόν χαράξουν στίς σελίδες τών έργων τους.

Σήμερα ό τύπος αύτός δέν είναι πιά ένας έντυπωσιακός νεωτερισμός' τόν συναντάμε τώρα, όχι μόνο στό φιλοσοφικό, «πρωτοποριακό» μυθιστόρημα, πού άσχολεϊται με κάποιο πολύπλοκο σύγχρονο πρόβλημα, αλλά και μέσα σέ μιá άσπμαντη Ιστοριούλα, χωρίς αξιώσεις.

Είναι φανερό πώς ο τύπος της «νέας γυναίκας» ποικίλει από τη μιὰ χώρα στην ἄλλη, πώς ἡ κατάταξή της σ' αὐτὸ ἢ τὸ ἄλλο κοινωνικὸ στρώμα τὴ σημαδεύει μὲ μιὰν ἰδιαίτερη σφραγίδα, πώς τὰ ψυχολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἡρώιδας, οἱ ἐπιθυμίες της, οἱ ζωτικὸί της στόχοι μποροῦν νὰ διαφέρουν σημαντικά. Ὅσο διαφορετικὲς ὁμως κι ἂν εἶναι αὐτὲς οἱ νέες ἡρώιδες, βρίσκουμε πὼς ἔχουν κάτι τὸ κοινὸ, κάτι ποὺ τίς κάνει ν' ἀντῆκουν σὲ μιὰ ξεχωριστὴ «ράτσα», κι αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει αὐτόματα νὰ τίς διακρίνουμε ἀπὸ τίς γυναῖκες τοῦ χτέος. Αὐτὲς ἔβλεπαν τὸν κόσμον διαφορετικὰ, ἀντιδρούσαν διαφορετικὰ, ἐπαιρναν τὴ ζωὴ τους διαφορετικὰ. Δὲ χρειάζεται νὰ διαθέτει κανεὶς ἰδιαίτερες ἱστορικὲς ἢ λογοτεχνικὲς γνώσεις γιὰ ν' ἀναγνωρίσει τὸ πρόσωπο τῆς νέας γυναίκας μέσα στοῦ πυκνὸ πλῆθος τῶν χθесινῶν γυναικῶν ποὺ τὴν περιτριγυρίζουν. Δὲν καταλαβαίνουμε πάντα ποιὰ εἶναι τὰ καινούργια γνωρίσματά της, ποὺ βρίσκεται ἡ διαφορά. Μὰ ἓνα πράγμα εἶναι φανερό: κάπου, στοῦ χώρο τοῦ ἀσυνείδητου, ἔχει σχηματιστεῖ κίβλας τὸ κριτήριον ποὺ μᾶς βοηθᾷ νὰ καθορίσουμε, νὰ ταξινομήσουμε τοὺς γυναικείους τύπους.

Ποιὲς εἶναι λοιπὸν αὐτὲς οἱ καινούργιες γυναῖκες;

Δὲν εἶναι τὰ χαριτωμένα καὶ «ἀγνά» κοριτσόπουλα ποὺ ἡ ἱστορία τους ἔκλεινε μὲ ἓνα εὐτυχισμένο γάμον· δὲν εἶναι οἱ παντρεμένες γυναῖκες ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ τίς ἀπιστίες τοῦ συζύγου ἢ ποὺ εἶναι οἱ ἴδιες ἔνοχες μοιχείας· δὲν εἶναι οἱ γεροντοκόρες ποὺ θρηνοῦν ἀκόμα ἓναν ἀποτυχημένο νεανικὸ ἔρωτα· δὲν εἶναι οἱ «ἑρέιες τοῦ ἔρωτα», τὰ θύματα θλιβερῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἢ τῆς ἰδίας τους «διεφθαρμένης» φύσης. Ὅχι, εἶναι ἓνας νέος, ἓνας «πέμπτος» τύπος ἡρώιδας μὲ τίς δικές της, προσωπικὲς ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἓνας τύπος ποὺ ἐπιβάλλει τὴν προσωπικότητά του, ποὺ διαμαρτύρεται ἐναντία στὴν πολλαπλὴ ὑποδοῦλωση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸ κράτος, τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία, ἓνας τύπος ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὰ δικαιώματά του, καὶ ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὸ φύλον του. «Γυναῖκες ἀνύπαντρες», αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα ποὺ δίνουν ὄλο καὶ πιὸ συχνὰ στοῦν τύπον αὐτό.

Ὁ βασικὸς τύπος τῆς χθесινῆς γυναίκας ἦταν «ἡ σύζυγος, ἡ γυναῖκα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀντανάκλαση, τὸ ἐξάρτημα καὶ τὸ συμπλήρωμα τοῦ συζύγου». Ἡ ἀνύπαντρη γυναῖκα ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὸ νὰ εἶναι μιὰ «ἀντανάκλαση»· ζεῖ μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀπὸ γενικώτερα ἀνθρώπινα ἐνδιαφέροντα,

είναι έσωτερικά και έξωτερικά ανεξάρτητη. Έδώ και είκοσι χρόνια ένας τέτοιος όρισμός δέ θα μιλούσε μήτε στο πνεύμα μήτε στην καρδιά τών ανθρώπων. Η νέα κοπέλλα, ή μητέρα, ή ψευτοδιανοούμενη, ή έρωμένη ή ή κοσμική γυναίκα, σάν την Έλένη Κουρακίν (2), όλες αυτές ήταν έννοιες ξεκάθαρες, κατανοητές, συνηθισμένες. Άλλά για την άνύπαντρη γυναίκα δέν ύπήρχε θέση ούτε στη λογοτεχνία ούτε στη ζωή. Όταν συνέβαινε νά βρεθούν στην Ιστορία γυναίκες μέ γνωρίσματα πού θύμιζαν τή σύγχρονη ήρωίδα, θεωρούσαν τίς συμπτωματικές αυτές παρεκκλίσεις από τό γενικό κανόνα σάν ψυχολογικά φαινόμενα.

Η ζωή όμως δέν μένει άκίνητη και ό τροχός τής Ιστορίας γυρίζοντας μέ όλο και γρηγορότερο ρυθμό, αναγκάζει κιόλας τούς ανθρώπους τής ίδιας γενιάς νά υλοθετήσουν έννοιες διαφορετικές, νά πλουτίσουν τό λεξιλόγιό τους μέ μία καινούργια λέξη. Η νέα γυναίκα, ή άνύπαντρη, πού όι γιαγιάδες, κι όι μητέρες μας ακόμα, δέν μπορούσαν καν νά φανταστούν, ύπάρχει, είναι μία πραγματικότητα άπτή, ζωντανή.

Όι νέες άνύπαντρες γυναίκες, είναι όι χιλιάδες σκιές πού τυλιγμένες σέ γκριζα ροζα σχηματίζουν τήν αήγη μιάν άτέλειωτη παρέλαση από τίς έργατικές συνοικίες πρός τά έργοστάσια και τίς φάμπρικες, πρός τούς σταθμούς τού τραίνου και τά τράμ. Όι άνύπαντρες γυναίκες είναι όι εκατοντάδες γυναίκες, νέες ή μαραμμένες, πού στίς μεγάλες πόλεις ζούν μέσα στά μοναχικά δωμάτια - κελιά τους, κι αυζάνουν έτσι τόν αριθμό τών «ανεξάρτητων νοικοκυριών». Είναι τά κορίτσια, όι γυναίκες πού διεξάγουν έναν άγώνα σιωπηλό και αδιάκοπο για τή ζωή τους, πού περνούν τίς μέρες τους στό τραπέζι τού γραφείου, δίπλα στίς συσκευές τού τηλεγράφου, ή πίσω άπ' τά ταμεία τών μαγαζιών. Όι άνύπαντρες γυναίκες είναι τά κοριτσόπουλα μέ τή δροσερή ψυχή, μέ τό κεφάλι γεμάτο από τολμηρά όνειρα και σχέδια, πού χτυπάνε τίς πόρτες τών ναών τής έπιστήμης και τής τέχνης, πού μέ βήμα οίγουρο, άντρίκιο, διατρέχουν όλόκληρη τήν πόλη ψάχνοντας για ένα κακοσμιεβόμενο μάθημα, μία τυχαία έργασία. Θα τή δείτε τήν άνύπαντρη γυναίκα καθισμένη στό τραπέζι τής δουλειάς, ν' άποτελειώνει κάποιο έργαστηριακό πείραμα, νά ψάχνει στά άρχεία, νά διάζεται: νά

(2) Τολστόι: «Πόλεμος και Ειρήνη».

φτάσει στη θέση της στην κλινική, να προετοιμάζει ένα πολιτικό λόγο.

Πόσο λίγο μοιάζουν οι μορφές αυτές με τις ήρωίδες του παρελθόντος, με τις γοητευτικές, συγκινητικές γυναίκες του Τουργκένεφ, του Τσέχωφ, τις ήρωίδες του Ζολά, του Μωπασσάν, τους απρόσωπους και γεμάτους ἀρετές γυναικίους τύπους της γερμανικής και αγγλικής λογοτεχνίας ἀκόμα και στὰ 1880 και στις ἀρχές τοῦ 1890! Ἡ ζωὴ δημιουργεῖ τις νέες γυναίκες, ἡ λογοτεχνία ἀπλῶς τις ἀντιγράφει.

Σὰ μιά μακριὰ πολύχρωμη ταινία περνῶν μπροστὰ μας οἱ ἡρωίδες τοῦ νέου γυναικείου τύπου. Μπροστὰ, ἀνοίγοντας δρόμο μέσα ἀπ' τοὺς ἀγκαστοὺς θάμνους τῆς σύγχρονης πραγματικότητας, βαδίζει με τὸ ἤρεμο, περήφανο, κι ἀποφασιστικὸ εἶδος τῆς, ἡ ἐργάτρια Ματίλντα (*). Τ' ἀγκάθια τῆς ζωῆς πληγώνουν, ματώνουν τὰ χέρια και τὰ πόδια τῆς, ξεσχίζουν τὸ στήθος τῆς. Μὰ τὸ σκληρὸ τῆς πρόσωπο, ἀτσάλωμένο ἀπ' τὸν πόνο και τὰ βάσανα, οὔτε μιά στιγμή δὲν ὑποκύπτει στὸ φόβο. Μόνο οἱ ρυτίδες πληθαίνουν θαθεῖες γύρω ἀπ' τὸ στόμα και τὸ πάντα περήφανο εἶμμα παίρνει μιά λάμψη παγερῆ. Οἱ νέες ὀδύνες, οἱ στιγμιαίες ἀστραπές τῆς χαρᾶς — σπάνιες μουσαφίριες στὸ ἐργατικὸ σπιτικὸ — περνῶν χωρὶς νὰ τὴν ἀγγίζουν. Ἡ Ματίλντα στέκεται στὴν κορφῆ, περήφανη, ἀκλόνητη, ἀκατάβλητη, τυλιγμένη στὸ γκριζο σάλι τῆς, σὰν ἓνα ἀγαλμα ὀδύνης. Τὰ μάτια τῆς ὁμως εἶναι στραμμένα στὸ ἀγνωστο: βλέπει τὸ «μέλλον» και πιστεύει σ' αὐτό. Ὅταν ἡ Ματίλντα ξεκίνησε γιὰ τὴν πόλη εἶχε κιόλας δοκιμάσει τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἡ δροσιά, ἡ ὑγεία, τὰ νιάτα, ἐβράζαν μέσα τῆς. Χτύπησε τις πόρτες τῆς φάμπρικας, μπήκε στὸ ἐργαστήριο. Τὸ πέτρινο τέρας κατάπτε ἀκόμη ἓνα θύμα. Ἡ Ματίλντα ὁμως δὲν φοβάται τὴ ζωὴ. Μὲ εἶδος σίγουρο και περήφανο, πηδαίει πάνω ἀπ' τις παγίδες ποὺ βάζει μπροστὰ στὴ μοναχικὴ καπέλλα ἡ περιπαιχτικὴ μοῖρα. Ἡ λάσπη και οἱ βρωμιές τῆς ζωῆς δὲν κολλοῦν πάνω στὰ καθαρὰ τῆς ροῦχα. Ἡ Ματίλντα κρατᾶ, με μίαν ἀπλοϊκὴ ἀγνοια, ἀκλόνητο τὸ ἀνθρώπινο, καθαρὸ και ἀγνὸ «ἐγὼ» τῆς, σ' ὅλη τὴν πορεία τῆς μέσα στὴ ζωὴ. Δὲν εἶναι παρὰ μιά «νεαρὴ ἐρ-

(*) Ἀπὸ τὸ φημισμένο γερμανικὸ μυθιστόρημα τοῦ Κάρολ Χάουπμαν: «Ματίλντα».

γάτρια, φτωχή και μοναχική» μὰ είναι περήφανη πὸ εἶναι αὐτὸ πὸ «εἶναι», εἶναι περήφανη γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς δύναμη, τὴν ἀνεξαρτησία τῆς. Ὑστερα ἔρχεται ὁ πρῶτος δεσμός, τρυφερός και καθάριος ὡς τὴν ἴδια τὴν νεότητα, ἡ πρώτη χαρὰ τῆς μητρότητας. Πρῶτη αἰσθησι τῆς συναισθηματικῆς ἐξάρτησης, ἡ πρώτη ντροπαλὴ «ἐξέγερση» ἀπέναντι στὴ χαμένη ἐλευθερία. Καὶ τὸ κύμα ἐνὸς νέου πάθους, φλογεροῦ ὡς τὸ καλοκαίρι. Οἱ θλίψεις, τὰ βάσανα τοῦ ἔρωτα, πόθος, δόνη, ἀπογοήτευση και πάλι ἡ μητρότητα, και πάλι ἡ μοναξιά. Δὲν ἔχουμε ὁμως μπροστὰ μας μιὰ νεαρὴ κοπέλλα ἐγκαταλειμμένη, «χαμένη», ἕνα πλάσμα ταπεινωμένο. Ὅχι, εἶναι ἕνα ὑπεύθυνο ἄτομο, μιὰ μητέρα περήφανη, μοναχικὴ, κλεισμένη στὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἡ προσωπικότητα τῆς Μαρτίνας ἀνθίζει, δυναμώνει, και κάθε νέα δόνη, κάθε νέα σελίδα τῆς ζωῆς, δὲν κατορθώνουν παρὰ ν' ἀποκαλύψουν, μὲ μεγαλύτερη καθαρότητα, τὸ ἰσχυρὸ, ἀκλόνητο «ἐγὼ» τῆς.

Πλάι στὴ Μαρτίνα, βαδίζοντας ἀθόρυβα μὲ τὰ γυμνά τῆς πόδια πὸ ἡ ζέστη και οἱ κακοκαιρίες μαύρισαν και σημάδεψαν, ἐλέπουμε νὰ προχωρεῖ ἡ Τατιάνα, ἡ κοπέλλα ἀπ' τὸ Ριαζάν (4). Φεύγει ἀκολουθώντας μιὰ ομάδα περιπλανώμενους δίχως ἄσυλο, δίχως σπιτικό, ὡς κι αὐτὴ τὴν ἴδια. «Ἐνα κομμάτι χαλκὸς μέσα σ' ἕνα σωρὸ ἀπὸ ἀχρηστὰ παλιοσίδερα καταφαγωμένα ἀπ' τὴ σκουριά.» Σήμερα τὴν βρίσκεις νὰ δουλεῖει στὸ θέρισμα τοῦ χορταριοῦ στὸ Μάϊκοπ, ἄβριο θὰ περιπλανιέται στὸ Ντόν μὲ μιὰ παρέα τυχαίους συντρόφους.

Οἱ ἄντρες περιπλανιοῦνται στὴν τύχη, φάγοντας νὰ κερδίσουν κάτι· ἡ Τατιάνα εἶναι μαζί τους. Ἐλεύθερη ὡς τὸν ἀνεμο, μοναχικὴ ὡς τὸ χορτάρι τῆς στέππας. Κανεὶς δὲν τὴν ἀγαπᾷει ἰδιαίτερα. Κανεὶς δὲν τὴν προστατεύει. Πρόσωπο μὲ πρόσωπο, στήθος μὲ στήθος, ἀγωνίζεται ἀδιάκοπα, ἀκούραστα, ἐνάντια στὴ μοῖρα. Τὸ ἀδυσώπητο πεπρωμένο τὴ δοκιμάζει σκληρὰ· καμιά τρυφερόδα δὲ δείχνει, μόνο σκληρότητα γιὰ γυναῖκες ὡς τὴν Τατιάνα ἢ τὴ Μαρτίνα. Ἡ Τατιάνα ὁμως δὲν σκύβει τὸ κεφάλι κάτω ἀπ' τὸ μαστίγιο τῆς ζωῆς· κρατᾷει μέσα στὴν ψυχὴ τῆς, κρυμμένο στὰ κατάβαθα, ἕνα ὄνειρο — τὸ ὄνειρο μιᾶς ἀδριανῆς πραγματικότητας, ξεκάθαρο και λαμπερὸ ὡς τὴν ἀσυννέφιαστη

(4) Μαξίμ Γκόργκ: «Σημειώσεις ἐνὸς περαστικοῦ».

καλοκαιριάτικη μέρα. Περιδιαβάζει τον κόσμο κι αναζητάει την εύτυχια της. Μ' αυτή, σά νάθελε νά την περιπαίξει, φεύγει δλο και πιό μακριά. Κκι ή γλυκειά και ρειμβαστική Τατιάνα απ' τὸ Ριαζάν, με τὴν φλογερή της καρδιά διψασμένη για ζωή, δέν μαζεύει παρά ψίχουλα απ' τὴς σπάνιες ἐπίγειες χαρές.

Ἐνας διαβατικὸς ἄγγιξε τὴν ψυχὴ της· κλαίει, φλογίζεται και τοῦ δίνεται ἀπλά, εἰλικρινά, ὅπως δίνονται αὐτὲς οἱ μοναχικὲς γυναῖκες, οἱ ἀναγκαστικὰ ἀνύπαντρες, οἱ περιπλανώμενες ἐργάτριες ποὺ ἀποσκοποῦν με τὴ βία απ' τὴ ζωὴ τὴς μικρὲς γήινες χαρὲς τους. Μά, τὸ νά συνδέσει τὴ ζωὴ της με τὴ ζωὴ τοῦ περαστικοῦ, αὐτὸ δέν τὸ θέλει: «Αὐτὸ δέν εἶναι για μένα· ὄχι, δέν τὸ θέλω! Ἄν ἦσουνα χωριάτης τότε ναί, μά ἔτσι δέν ἔχει νόημα! Δέν μετράει κανεὶς τὴ ζωὴ με τὴν ὥρα, μά με τὰ χρόνια!».

Και φεύγει, χαμογελώντας του γλυκὰ σά σπριάδι ἀποχαιρετισμοῦ. Φεύγει κυνηγώντας τὸ δικὸ της ὄνειρο και τὴν εὐτυχία, παίρνοντας μαζί της τὴς σκέψεις της, σά νά ἦτανε μόνη στὸν κόσμο και σὰν νάπεφτε σ' αὐτὴν τὸ χρέος νά τὰ φτιάξει δλα απ' τὴν ἀρχή.

Ἐτσι ἡ Ματίλντα και ἡ Τατιάνα προχωροῦν, παραμερίζοντας τ' ἀγκαθωτὰ κλαδιὰ τὴς ζωῆς, ἀνοίγοντας με τὸ στήθος και τὰ χέρια τὸ νέο δρόμο για τὸ ὄνειρειμένο μέλλον. Πίσω τους, οἱ νέες γυναῖκες ἀπὸ τ' ἄλλα κοινωνικὰ στρώματα, διάζουν τὸ θῆμα νά φτάσουν ὅσο γίνεται πιό γρήγορα στὸ ἀνοιγμένο μονοπάτι. Τ' ἀγκάθια τὴς ἀγκυλώνουν και τὴς πληγώνουν, τὰ πόδια τους ἀμάθητα νά περπατοῦν πάνω στὴς μυτερὲς πέτρες, γεμίζουν πληγές, και κόκκινα ρυάκια ἀπὸ αἷμα κυλοῦν σὲ κάθε θῆμα. Μά εἶναι ἀδύνατο νά σταματήσουν: Ἐνα πλῆθος ἀδιάσπαστο, δλο και πυκνότερο βαδίζει στὸν καινούργιο δρόμο ποὺ δλο μακραίνει. Ἄλομονο στὴς ἀδύναμες! Ἄλομονο στὴς κουρασμένες! Ἄλομονο σ' αὐτὲς ποὺ στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὸ μακρινὸ παρελθόν! Ἐξω απ' τὸ δρόμο τὴς πετὰ ἡ πυκνὴ στρατιά ποὺ διάζεται νά προχωρήσει! Και με τὸ κεφάλι σκυφτό, παράμερα απ' τὸ καινούργιο μονοπάτι, βαδίζουν οἱ νικημένες, αὐτὲς ποὺ γύρισαν νά κοιτάζουν τὸ γκριζὸ πύργο τὴς περασμένης σκλαβιάς.

Μέσα στὸ πλῆθος τῶν γυναικῶν ποὺ βαδίζουν στὸν καινούργιο δρόμο, ἀναγνωρίζουμε ἡρωίδες κάθε ἐθνικότητας και κάθε κοινωνικῆς τάξης. Μπροστὰ ξεχωρίζουμε τὴ λε-

πητή σιλουέτα της ήθοποιου Μάγδας⁽⁵⁾, αυτής της νέας γυναίκας, που περήφανη για την τέχνη της, για τους αγώνες της, κραδαίνει το τολμηρό της σύνθημα: «Είμαι ο έαυτός μου και το κατόρθωσα με τις ίδιες μου τις δυνάμεις». Η Μάγδα περιφρόνησε τις οικογενειακές παραδόσεις μιας μικρής επαρχιακής πόλης· άψήφησε την άστική ήθικη. Για το πατρικό της σπίτι, για την «πατρίδα» της είναι «άμαρτωλη», μα είναι περήφανη. Η Μάγδα ξέρει καλά την αξία της ατομικότητάς της και υπερασπίζεται ακλόνητα το δικαίωμα να είναι ο έαυτός της. «Τό να ύψωθεί κανείς πάνω άπ' την άμαρτία του είναι πολύ σημαντικότερο άπ' την άγνότητα που διακηρύσσετε σεις.»

Γεμάτη αποφασιστικότητα, ή τολμηρή, έξυπνη και φλογερή νεαρή "Όλγα⁽⁶⁾ μπαίνει στον καινούργιο δρόμο. Μόλις έχει άπελευθερωθεί από τα δεσμά της παραδοσιακής έβραϊκής οικογενείας της κι άποφύ νίκησε μια σειρά από εμπόδια, άφήνεται να την παρασύρει ο άνεμοστρόβιλος μιας μεγάλης ευρωπαϊκής πόλης. Έκει μπαίνει μέσα σ' ένα διαλεχτό κύκλο διανοουμένων, «την άφρόκρεμα της κοινωνίας» και βλέπει να ξετυλίγεται μπροστά της ή πολύχρωμη ζωή ενός καπιταλιστικού μορφωτικού κέντρου. Αγώνας για τη ζωή, αγώνας ενάντια στην άνεργία των διανοούμενων, αγώνας για την άναγνώριση της προσωπικότητάς της σαν ανθρώπινο άτομο και σά γυναίκα. Η "Όλγα ζει όπως ζουν χιλιάδες διανοούμενες κοπέλλες μέσα σά μια πολιτισμένη μεγαλούπολη, μ' ένα τρόπο μοναχικό κι έργατικό. Δέν φοβάται τη ζωή κι άπαιτεί θαρραλέα άπ' τη μοίρα το δικό της μερίδιο από την ανθρώπινη εύτυχία. Αυτός που ή "Όλγα αγαπάει είναι ταυτόχρονα δικός της και ξένος. Οι δρόμοι της ζωής τους διασταυρώνονται για μια στιγμή. Τό να θεμελιώσουν μια κοινή ζωή δέν ανταποκρίνεται σά άμοιβαία τους συμφέροντα. Ό έρωτας δέν είναι παρά ένα μέρος μόνο της έντονης και γεμάτης ζωής τους. Τό πάθος ξεθωιάζει, σβήνει· μαζί του πεθαίνει κι ή αγάπη. Χωρίζουν. Άλλά και πάλι δέν έχουμε μπροστά μας μιάν αδύναμη, έγκαταλειμένη ύπαρξη, αλλά μια δυνατή προσωπικότητα που άδειασε χωρίς δισταγμό το κύπελλο, όπου τό γλυκό κρασί ήταν άνακατεμένο με δηλητήριο. Η "Όλγα είναι πιο δυνατή ά-

(5) Σύντομον: «Η πατρίδα».

(6) Γκρέτε Μάϊελ — Ές: «διανοούμενοι».

πό τον άντρα που είχε διαλέξει. Στις ώρες της θλίψης του, ακόμη κι όταν ή απογοήτευσή του είναι έρωτική, καταφεύγει στην "Όλγα, τη μοναδική πιστή του φίλη. Μέσα στην πολύπλοκη ζωή της "Όλγας, γεμάτη γεγονότα κι αγώνες, το έρωτικό ρομάντσο δέν είναι παρά ένα «έπεισόδιο».

Μέσα στο πλήθος των νέων γυναικών, κρατώντας ψηλά το ύψος της κεφάλι, προχωρεί με βήμα σίγουρο ή γιατρός Λανσοβέλο⁽¹⁾, ό χαρακτηριστικός τύπος της ανύπαντρης γυναίκας. Η ζωή της είναι ή έπιστήμη και τό Ιατρικό της επάγγελμα. Οι αθουσες της κλινικής είναι ταυτόχρονα ό ναός και τό σπιτικό της. Έχει κερδίσει την εκτίμηση και την αναγνώριση της αξίας της από τους άντρες συνάδελφούς της. Με λεπτότητα, αλλά και αποφασιστικότητα παραμερίζει τις προτάσεις τους για γάμο. Έχει ανάγκη την έλευθερία της, τη μοναξιά της για νά ολοκληρώσει τό αγαπημένο της έργο, που χωρίς αυτό δέν θά μπορούσε νά ζήσει. Ντύσιμο αόστηρό, μά ζωή ρυθμισμένη πάνω στις ώρες εργασίας, αγώνας για την πελατεία, θρίαμβος του έγωισμού όταν ή διάγνωση αποδεικνύεται σωστή. Ό αναγνώστης νοιώθει μά παγερή πνοή μπροστά σ' αυτή τη μορφή της «χειραφετημένης γυναίκας». Μά ξαφνικά ή γιατρός μας αποκαλύπτει μίαν άλλη διάσταση του έαυτού της, που λές και την παρατηρούμε κρυφά απ' τη μισάνοιχτη πόρτα. Έχουν έρθει οι διακοπές και αναπαύεται στην έξοχή μαζί με τό «φίλο» της, γιατρό κι αυτόν. Έδώ ή Λανσοβέλο είναι γυναίκα: έδώ κυριαρχεί τό θηλυκό «έγώ» της. Τά ρούχα της είναι άέρινα, φωτεινά, τό γέλιο της χαρούμενο. Δέν κρύβει τό «δεσμό» της, κι άν, στο Παρίσι, δέν μένει μαζί με τό φίλο της, είναι γιατί έτσι τά πράγματα είναι πιό «βολικά» και για τους δύο, από επαγγελματική άποψη.

Προσπερνώντας την αόστηρή γιατρό, τρέχει μπροστά ή φλογερή Τερέζα⁽²⁾, όλο φωτιά και πάθος. Είναι μά αστριακή σοσιαλίστρια, μά φλογερή προπαγανδίστρια. Έχει πάει φυλακή κι εργάζεται για τό κόμμα μ' όλη τη δύναμη της ψυχής της. Όταν όμως τό κύμα του πάθους την κατακλύζει, όποτε κι αυτή δέν άρνιέται τη χαμογελαστή άχτίδα της ζωής. Δέν τυλίγεται ύποκριτικά μέσα στον ξεθωριασμένο μανδύα της γυναικείας άρετής, άπλώνει τό χέρι στον άν-

(1) Κολέτ Τόερ: «Ποιηάσους της έπιστήμης».

(2) Σνίτσλερ: «Ό δρόμος για την έλευθερία».

τρα πού διάλεξε και φεύγει μαζί του για μερικές βδομάδες, για να στραγγίσει την κούπα της ερωτικής χαράς και να πεισσει για το βάθος της. Όταν ανακαλύπτει πώς ο έρωτάς της είναι ρηχός, τον παραμερίζει χωρίς πίκρα, χωρίς νοσταλγία και ξαναρχίζει την εργασία της. Για την Τερέζα, όπως και για τους περισσότερους άντρες συντρόφους της, ο έρωτας δεν είναι παρά ένας σταθμός, ένα σύντομο σταμάτημα στην πορεία της ζωής. Ο σκοπός της ζωής, το περιεχόμενό της, είναι το κόμμα, η ιδέα, η προπαγάνδα, η δουλιά.

Με ήρεμη φρονιμάδα μιιά άλλη νέα γυναίκα διαλέγει το δρόμο της: η Άγνη Πέτροβνα (*), μιιά από τις πρώτες ρωσίδες ήρωίδες του τύπου αυτού. Είναι συγγραφέας, γραμματέας της σύνταξης, μιιά «πάνω απ' όλα είναι μιιά γυναίκα εργαζόμενη». Όταν η Άγνη εργάζεται, όταν κυριαρχείται από μιιά σκέψη, μιιά ιδέα, τίποτε και κανείς δεν υπάρχει γι αυτήν. «Αυτό είναι κάτι πού δεν μπορώ να μοιραστώ, γι αυτό έχω ανάγκη την έλευθερία μου κανένας έρωτας δεν θά με κάνει ποτέ ν' άπαρνηθώ αυτή την έλευθερία». Όταν όμως η Άγνη γυρίζει απ' τη δουλιά της στη σύνταξη κι αλλάζει τα ρούχα της δουλιάς μ' ένα άνετο φόρεμα, της άρρέσει να αισθάνεται «άπλως γυναίκα» και να δοκιμάζει τη γοητεία της πάνω στους άντρες: «ανάπαυση, ποίηση, φώς». Μιιά ακόμα και στόν άντρα πού αγαπάει δεν αναγνωρίζει καμιιά έξουσία πάνω της, πάνω στο «εγώ» της.

«Τό να άνήκεις σ' έναν άντρα σάν άντικείμενο, να τοσ χαρίσεις τη θέληση και την καρδιά σου, ν' αφιερώσεις δηλ την έξυπνάδα σου κι όλες τις δυνάμεις σου στην εύτυχία του, να τó κάνεις αυτό συνειδητά, χαρούμενα, μπορεί σίγουρα να κάμεις μιιά γυναίκα εύτυχιαιμένη. Γιατί όμως όλα αυτά μόνο για έναν άντρα; (. . .). Αν χρειάζεται ν' άπαρνηθώ τόν έαυτό μου, προτιμώ να τó κάνω όχι μόνο για έναν άνθρωπο, όχι για να προσφέρω ειδικά σ' αυτόν ένα καλό γεύμα και μιιά ήσυχη νύχτα, αλλά για δεκάδες άλλα δυστυχιαιμένα πλάσματα.» Κι όταν ο Μιάτλεβ προσπαθει να περιορίσει την έλευθερία της Άγνης, όταν βάζει τόν έρωτά του ανάμεσα σ' αυτήν και την εργασία, η Άγνη θεωρεί τó δεσμό τους διαλυμένο κι οι δρόμοι τους χωρίζουν.

(9) Τ. Στοιπαίνα — Κοίστερνα: «Μιιά απ' αυτές».

Χωρίς διασύννη και μ' ένα ίχνος διαταγμού βλέπουμε ν' ακολουθεί την 'Αγνή μιά Άλλη, λιγότερο ολοκληρωμένη μορφή ανύπαντρης γυναίκας, ή Βέρα Νικοντίμοβνα (10). 'Η Βέρα άνήκει στην παλιά γενιά, έχει όμως μερικά στοιχεία μοντέρνα. 'Έχει κάποιο «παρελθόν», κι αυτό τó παρελθόν πού πήρε τέλος με τρόπο «άφόρητα κοινότοπο» άφησε ένα σκοτεινό άχνάρι στην ψυχή της. Δέν είναι μόνο τó «κάλεσμα της φύσης» πού έσπρωξε τή λογική και μάλλον ψυχρή Βέρα στην άντρική άγκαλιά. «Κανείς δέν μπορεί νά φανταστεί πόσο μικρό ρόλο έπαιξε ο αισθησιασμός, πόσο λίγο άφησα τόν έαυτό μου έλεύθερο», όμολογεί στη νεαρή της φίλη. 'Υπήρχε λοιπόν και κάτι άλλο. Τι; 'Η δίψα της μητρότητας; 'Ίσως ή αναζήτηση μιás άδελφής ψυχής, αυτό τó επικίνδυνο δόλωμα πού παγιδεύει ακόμα και τις πιο έξυπνες ανύπαντρες γυναίκες. 'Από τότε, ή Βέρα, βρίσκεται συνέχεια περιτριγυρισμένη από άντρες πού τήν έπιθυμούν. Χωρίς νά τούς αφήνει νά τήν πλησιάσουν, συντηρεί τις έλπίδες τους, σύμφωνα με μιá συνήθεια κληρονομημένη από τις περασμένες γενιές: ή «σαγήνη» γίνεται ή ειδικότητά της. 'Τώρα όμως δέν παραδίδει σε κανένα τήν έλευθερία της, πέρα από τó φλέρτ του σαλονιού. 'Η Βέρα είναι μιá γυναίκα με άτομικότητα, μιá γυναίκα της δουλειás και της σκέψης.

Χαμογελώντας θλιμένα περνά μπροστά μας ή γλυκειά μορφή της φυματικής Μαίρης (11). Πίσω της, όργώνοντας τó χώμα με τά φθαρμένα της παπούτσιá, τρέχει νά βρει δουλιá ή μικρή, ή άξια άγωνίστρια Τάνια (12). Και πίσω τους άντηχει τó κακό γέλιο της πρόστυχης 'Αννέτας (13), με τó φτωχό πνεύμα, ένα είδος παρωδιás της ανύπαντρης γυναίκας. Με θίαιη άπλοικότητα ή ήρωίδα της Σανζάρ, ή 'Αννα (14), άνοίγει δρόμο στη νέα πορεία. 'Απ' τά χέρια πιασμένες βαδίζουν ή Μίρα, ή Λύντια και ή Νέλλυ (15). 'Η κάθε μιá τους έχει κάτι ξεχωριστό, κάτι ιερό, όχι όμως θηλυκό. 'Ακόμα και ή μικρή Λύντια, με τήν τόσο άσημαντη εμφάνιση, έχει τήν προσωπικότητά της, τήν φιλοδοξία

-
- (10) Ποταπένκο: «Μέσα στην όμίχλη».
 (11) Βιντσένκο: «Στή ζυγαριά της ζωής».
 (12) Τό ίδιο.
 (13) Τό ίδιο.
 (14) Σανζάρ: «Στημειώσεις της 'Αννας».
 (15) Γκοργκόριεβ: «'Η παρσική».

της. Όταν έρχεται ο έρωτας, όταν ή φύση της γυναίκας προβάλλει, όλα αυτά τὰ κοριτσόπουλα πού δὲ νιώθουν πιά τον παλιό συναισθηματικό τρόπο, δρασκελίζουν τὸ ἀπαγορευμένο κατώφλι. Καί τότε τίς ἀρπάζει ή ζωή με τίς χίλιες ἀλυσίδες κι ο έρωτας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα μελωδικό πρελούδιο.

Γοητεύοντας τὴ ματιά μας με τὴ λεπτὴ ψυχὴ της, πού λές κι εἶναι δλόκληρη ζωγραφισμένη με τὰ γλυκὰ χρώματα τῆς ἀκουαρέλλας, γλιστράει, ἀποφεύγοντας τίς μυτερές γωνίες, ή Ρενέ (16), ή ἠθοποιὸς τοῦ βαριετέ. Μὲ προδομένα δνειρα, με πὴν καρδιά πηγωμένη, ἐγκατέλειψε τὸν ἄντρα της, ἀφηφώντας ἔτσι τὴν κοινωνία, μέσα στὴν ὁποία ζούσε ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη. Ἡ ζωή της τώρα εἶναι ή τέχνη, ὁ χορός, οἱ παντομίμες πού παίζει. Μιά ζωὴ ἀλήτικη, κοπιαστική, ἐργαστική. Δὲν ἀναζητᾷ τὴν περιπέτεια ἀντίθετα τὴν ἀποφεύγει: ή καρδιά της εἶναι πηγωμένη βαθιά. Ἡ ἐλευθερία, ή μοναξιά, ή ἀνεξαρτησία, αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν οὐσία τῆς ἀτομικῆς της ἐπιθυμίας. Όταν ὁμως ή Ρενέ, ὅστερα ἀπὸ μιὰ κουραστικὴ μέρα, κάθεται μπροστὰ στὸ τζάκι μέσα στὸ μοναχικό της διαμέρισμα, τὸ μελαγχολικό φάσμα τῆς μοναξιάς με τὰ σβησμένα μάτια μπαίνει στὸ δωμάτιο καί στέκεται πίσω ἀπ' τὴν πολυθρόνα της.

«Ἐχω συνηθίσει νὰ ζῶ χωρὶς συντροφιά — γράφει στὸ ἡμερολόγιό της — σήμερα ὁμως αἰσθάνομαι τόση μοναξιά! Μήπως δὲν εἶμαι ἀνεξάρτητη, ἐλεύθερη;... Καί ... τρομερὰ μόνη». Αὐτὸ τὸ παράπονο δὲν μᾶς θυμίζει λ'γο, τὴν παλιὰ γυναίκα, πού ἔχει συνηθίσει ν' ἀκούει γύρω της φωνές γνωστὲς κι ἀγαπημένες, νὰ νιώθει μιὰ ζεστασιά πού της εἶναι ἀπαραίτητη; Κι όταν ή Ρενέ συναντᾷ στὸ δρόμο τῆς ἓναν ἐπίμονο έρωτα, ἓνα δεσιμό, ἀφήνεται νὰ τὴν ἀρπάξει καί νὰ τὴν παρασύρει τὸ θεριεμένο κύμα. Μὰ τὸ πάθος δὲν τυφλώνει, δὲν παραλύει τὸ μυαλό της πού ἔχει μάθει ν' ἀναλύει.

«Μόνο οἱ αἰσθήσεις μου ἔχουν συγκλονιστεῖ — διαπιστώνει με κάποια μελαγχολία — μόνο αὐτὲς παραληροῦν». Ἡ Ρενέ ξαναβρίσκει γρήγορα τὸν ἑαυτὸ της. Ὁ καινούργιος έρωτας δὲν της δίνει αὐτὸ πού ἔφαχνε. Μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἀγαπημένου, αἰσθάνεται τόσο μόνη ὅσο καὶ πρὶν. Καί ή «ἀλήτσια» φεύγει, μακριὰ ἀπ' τὸν έρωτὰ της, φεύγει γιατί

(16) Κολέτ: «Ἡ Ἀλήτσια».

ὁ ἔρωτας αὐτὸς δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς δικές της ξεχωριστές ἀπαιτήσεις.

Τὸ ἀποχαιρετιστήριο γράμμα τῆς Ρενέ στὸν ἀγαπημένο της εἶναι ἓνα γτοκοιμένο πάνω στὴ σύγχρονη γυναίκα, πάνω στὶς νέες ἀπαιτήσεις ποὺ ἔχει ἡ ψυχὴ της ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Πίσω ἀπ' τὴ Ρενέ, βλέπουμε νὰ περνάει ἡ ἥρωίδα τοῦ Μπένετ (17), μιὰ συγγραφεὺς. Μιὰ φλόγα ἔκστασης καὶ λατρείας, τὴ ρίχνει στὴν ἀγκυλιὰ ἑνὸς μεγάλου μουσικοῦ, μὰ τὸ πάθος αὐτὸ τὴ βοηθάει νὰ βρεῖ τὸν ἑαυτὸ της, νὰ τὸν ἰσχυροποιήσει. Τῆς ἀποκαλύπτει τὸ συγγραφικὸ της ταλέντο καὶ τὴν κάνει νὰ φέρεται ἀπέναντι στὴ ζωὴ μὲ τρόπο πιδ ἤρεμο, πιδ συνετό, πιδ συνειδητό. Κι δταν ἀργότερα, ἓνας καινούργιος ἔρωτας, ἔρχεται κοντά της, δὲν τὸ βάζει στὰ πόδια πανικόβλητη ὅπως θὰ ἔκαναν οἱ ἥρωίδες τῶν παλιῶν ἀγγλικῶν μυθιστορημάτων — ποὺ πίστευαν τὸν ἑαυτὸ τους ἀνάξιο καὶ ἀμετάκλητα ταπεινωμένο — μὲ ξεκινᾶ γαμογελαστά νὰ τὸν συναντήσει.

Γεμάτη φλόγα ὀρμάει ἡ ἀνήσυχη, ἡ παθιασμένη Μάγια (18), διατηρώντας πάντα τὴν εἰρωνικὴ διαύγεια τοῦ μυαλοῦ της. Ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς της δὲν εἶναι παρὰ σταθμοὶ στὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀναζήτηση τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς της: ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία στὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, χωρισμὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο σύζυγο, μιὰ σύντομη ἱστορία μ' ἓναν ἀνατολίτη ἥρωα, ἓνας δεῦτερος γάμος γεμάτος ψυχολογικὲς περιπλοκές, ἓνας βίαιος ἀγῶνας μέσα στὴν ψυχὴ τῆς Μάγιας ἀνάμεσα στὴν «παλιὰ» γυναίκα καὶ στὴν «καινούργια» ποὺ ζεῖ μέσα της. Καὶ πάλι χωρισμὸς, καὶ πάλι ἀναζήτηση. Τελικὰ ἡ Μάγια βρίσκει τὸν ἄντρα ποὺ ἔχει νὰ σεβαστεῖ τὴν «ἐσωτερικὴ» φωνή της — τὸ σύμβολο αὐτὸ τῆς προσωπικότητάς της — ν' ἀναγνωρίσει τὴν ἀξία της καὶ νὰ βοηθήσει νὰ δημιουργήσουν μαζί αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὰ ἐλεύθερη ἐρωτικὴ ἔνωση ποὺ ἡ Μάγια ὀνειρευόταν σ' ὅλη της τὴ ζωὴ.

Ἡ ζωὴ τῆς Μάγιας εἶναι γεμάτη ἐπεισόδια καὶ ψυχολογικὲς περιπλοκές. Αὐτὸ ὅμως ποὺ ἀπ' τὴν ἀρχὴ θὰ εἶχε τσακίσει μιὰ χτεσινὴ γυναίκα — ἡ προδοσία τοῦ ἀγαπημένου, ὁ χωρισμὸς ἀπὸ δύο συζύγους — γιὰ τὴ Μάγια εἶναι

(17) Μπένετ: ε'Ὁ ἱερός ἔρωτας».

(18) Γκρότε Μάιτσελ — Ἔ55: ε'Ἡ φωνή».

άπλως ένα «μάθημα» πού τή διδάσκει νά παρατηρεί και νά καταλαβαίνει καλύτερα τόν έαυτό της. Δίχως νά τó ξέρει, ακολουθεί τή συμβουλή του Γκαίτε: ν' αρχίζεις κάθε μέρα τή ζωή σου σά νά γεννιόσουν εκείνη τή στιγμή... «Ή δυνατή και άξια θέλησή μου, πού τίποτε δέν μπόρεσε νά τακίσει, μ' έσωσε. Ή άσυνείδητη έπιθυμία μου νά μὴν καταρρεύσω, με δδήγησε στους δρόμους τής ζωής, σάν τó χέρι ενός φύλακα άγγελου», λέει ή Μάγια.

Κι όμως μέσα στη Μάγια υπάρχουν ακόμα πολλά υπολείμματα του παρελθόντος. Ή νέα γυναίκα, ή ανεξάρτητη, ή έσωτερικά ελεύθερη παλεύει συνέχεια με τόν άταβιστικό πειρασμό νά γίνει ό «Ισχυιος του σιζύγου», ή άντανάκλασή του. Πόσο γνωστές μās φαίνονατι, ό άπλοϊκές και εύσυνείδητες αυτές προσπάθειες νά «προσαρμοστεί», ακόμα και έσωτερικά, στο γούστο του άντρα πού αγαπάει, νά «διορθωθεί» για νά βρισκεται μέσα στη γραμμή του ιδανικού του εκλεκτού της. Σάν νά μὴν είχε άξια ή ίδια όπως είναι, σάν ή προσωπικότητά της νά μὴ μετρούσε παρά άνάλογα με τή στάση τών άντρών απέναντί της. Αυτό άκριβώς τó άταβιστικό κατάλοιπο είναι πού δδήγησε ακόμα και μιá τόσο θαυμαστή, φωτεινή και γοητευτική προσωπικότητα σάν τή Γεωργία Σάνδη πότε νά απογειώνεται με τó φλογερό Μυσέ, πότε νά δοκιμάζει τίς δυνάμεις της στην ψυχρή πολιτική και ν' άπαρνιέται τó πέταγμα μέσα στον άστροφωτισμένο κόσμο τής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ή δυνατή όμως προσωπικότητα τής Γεωργίας Σάνδη, έβαζε από μόνη της έρια σ' αυτά τά πειράματα. Έφτανε μιá στιγμή πού ή Γεωργία Σάνδη ένιωθε πώς αρχίζει νά χάνει τόν έαυτό της, πώς με τήν προσαρμογή της, ή άπλή γυναίκα Ψρόρ Ντυντεβάν, κινδύνευε νά καταβροχθίσει, νά έκμηδενίσει τήν τολμηρή, τήν επαναστατική, τή φλογερή δραματίστρια — τήν ποιήτρια Γεωργία Σάνδη. Τότε, όρθωνόταν ξαφνικά σ' όλο της τó ύψος και σύντριβε άδίσταχτα τόν παλιό δεσμό. Κι όταν μιá τέτοια άπόφαση είχε ώριμάσει μέσα στην ψυχή της, τίποτε δέν μπορούσε πιά νά τή σταματήσει καμιá έξουσία, ούτε τó ίδιο της τó πάθος δέν ήταν ικανό νά καταβάλλει τή θέληση αυτής τής ισχυρής προσωπικότητας. Όταν ή Ψρόρ Ντυντεβάν ξεκινάει, ένα σκοτεινό φθινόπωρο, από τó σπίτι της για μιá τελευταία και σύντομη συνάντηση με τόν έραστή της, παρ' όλο πού ή άπόφαση νά χωρίσει άπ' αυτόν είναι κιόλας παρμένη, δέ φοβόμαστε καθόλου μήπως ή Γεωργία Σάνδη λυγίσει; Ξέρουμε πώς αυτή ή συνάντηση

δέν έχει καμιά δύναμη νά μετατρέψει τήν ἀπόφασή της, πώς ἡ Γεωργία Σάνδη παραχωρεῖ μόνο στήν ὀδυρόμενη Ὠρρόρ, ἕνα φόρο τιμῆς στό νεκρό πάθος. Ὁ σταθμὸς ἔχει ξεπεραστεῖ, μὰ τελεία σφραγίζει τὸ ἐπεισόδιο.

Ἡ Μάγια τῆς Μάιζελ - Ἔρς εἶναι σίγουρα πιὸ μικρή, πιὸ ἀδύναμη ἀπὸ τῆ Γεωργία Σάνδη. Κι αὐτὴ ὁμῶς θάζει ὄρια στήν ἐπιθυμία της νά συμμορφωθεῖ μὲ τίς θελήσεις τοῦ ἀγαπημένου της καὶ ἡ ἀταβιστικὴ της τάση ν' ἀπαρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ της, νά ὑποχωρήσει, νά διαλυθεῖ μέσα στὸν ἔρωτα, σκοιτάφτει πάνω σὲ μιὰ ἀναπτυγμένη, σχηματισμένη μέσα της ἀνθρώπινη προσωπικότητα. Ἔτσι τὴν κρίσιμη στιγμὴ, ἡ Μάγια, ξέρει κι αὐτὴ νά ὀρθώσει τὸ ἀνάστημά της, καὶ νά φύγει γιὰ νά σώσει τὴ «φωνή» της. . .

Πόσο δύσκολο εἶναι γιὰ τὴ σημερινὴ γυναίκα ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴ βαθιὰ ριζωμένη τάση ν' ἀφομοιωθεῖ ὅπ' τὸν ἄντρα πού ἡ μοῖρα «τῆς ἔδωσε γιὰ ἀφέντη!» Πόσο δύσκολο εἶναι νά πειστεῖ πῶς, καὶ γιὰ τὴ γυναίκα, εἶναι ἔγκλημα ν' ἀπαρνιέται τὸν ἑαυτὸ της, ἔστω καὶ γιὰ χάρη τοῦ ἀγαπημένου, ἔστω καὶ στὸ ὄνομα τοῦ ἔρωτα.

Πλάι στὴ Μάγια βαδίζει, μὲ βῆμα σίγουρο, ἡ φιλόδοξη Οὔτα⁽¹⁹⁾, μὲ τὴν ψυχρὴ λογικὴ. Ἡ Οὔτα εἶναι ἡθοποιός. Ὀλόκληρὴ ἡ ζωὴ της εἶναι μιὰ ἀξιοποίηση τοῦ «ἔγῳ» της πού, γι' αὐτὴν, βρῖσκεται πιὸ ψηλὰ ἀπ' ὅ,τιδήποτε ἄλλο στὸν κόσμον. Ἀκόμα καὶ ἡ ἴδια ἡ τέχνη φαίνεται νά τῆς εἶναι πολὺτιμη σὰν ἕνα μέσο μόνο ν' ἀναπτύξη καὶ νά ἐκφράσει πιὸ πλατιά τὴν πολύμορφη καὶ ἰσχυρὴ της προσωπικότητα. Ὅλα αὐτὰ εἶναι μιὰ φυσικὴ ἀντίδραση ἐνάντια στὴν μακρόχρονη ταπείνωση τῆς γυναίκας, ἐνάντια στὴν παραίτησή της ἀπ' τὸ δικαίωμα νά ὑπάρχει γιὰ τὸν ἑαυτὸ της.

Μιὰ δυνατὴ καὶ παράφορη φιλοδοξία, μὰ ψυχρὴ λογικὴ, ἕνας τεράστιος ἐγωϊσμός καὶ ἕνα ἐξαιρετικὸ ταλέντο ἡθοποιοῦ, σπρώχνουν τὴ γυναίκα ἐπὸς τὴν Οὔτα σὲ μιὰ σκοτεινὴ γωνία. Ἀδιάφορη περνᾷ δίχως νά δίνει σημασία στὴν εὐτυχία πού τῆς ὑπόσχεται ἡ ἀπειρὴ ἀγάπη τοῦ Κλόιτ. Τῆς ἀρέσει ἡ ἀγάπη του, γιὰ τὴν ἀρέσει νά βλέπει μέσα της τὴν εἰκόνα της, ν' ἀντανακλάται ὅπως σ' ἕναν καθρέφτη. Ὅταν, σπρωγμένος ἀπ' τὴν ἀπελπισία, βασανισμένος ἀπὸ τὴν παγερὴ τῆς ἀδιαφορία, ὁ Κλόιτ τὴν προδίδει, ἡ Οὔτα κλαίει, μὰ δέν εἶναι ἡ γυναίκα μέσα της πού

(19) Χάινριχ Μάν: «Τὸ κινήγι τοῦ ἔρωτα».

πονάει, είναι ή ήθοποιός πού αισθάνεται γελοιοποιημένη στά βλέμματα τών άλλων τώρα πού ό θαυμαστής τήν έγκατέλειψε για μιάν αντίπαλο. Δέν είναι ό προδομένος έρωτας πού κλαίει μέσα της, μά ή πληγωμένη περηφάνεια. 'Η Ούτα μένει μέχρι τό τέλος πιστή στον έαυτό της. Σ' όλη τήν πορεία της μέσα στη ζωή ή καρδιά της μένει άσυγκίνητη και τίποτε δέ μετρά περισσότερο από τό ίδιο της τό έγώ. Μά γι' αυτό άκριβώς, έπειδή λείπει από τήν Ούτα ή «ιερή φλόγα» πού δημιουργεί τούς μεγάλους καλλιτέχνες, ένα μικρό άνέμελο και φλογερό θηλυκό νικάει τελικά τή λεπτή κι έξυπνη Ούτα, πού είναι «μεγάλη» γιατί νιώθει τήν τέχνη, αλλά της λείπει ή δημιουργική πνοή.

Μέσα στο πλήθος βλέπουμε νά περνά ή Τάνια (*), ή χαϊδεμένη της ζωής. 'Η Τάνια είναι παντρεμένη, μά ανήκει ώστόσο στον τύπο της «άνύπαντρης γυναίκας», όπως κι ή Μάγια πού έχει παντρευτεί τρεις φορές. Τέτοια είναι ή έσωτερική τους δομή. Γιατί, ακόμα κι όταν ή Τάνια ζει κάτω άπ' τήν ίδια στέγη μέ τό νόμιμο σύζυγό της, δέν έξακολουθεί νά είναι όπως πριν ένα άτομο ελεύθερο και ανεξάρτητο; Τό πρόσωπό της σκοτεινιάζει όταν ό άντρας της τήν παρουσιάζει στους φίλους του σαν γυναίκα του, δίχως ν' αναφέρει τό πατρικό της όνομα. 'Ο καθένας ζει μέσα στο δικό του κόσμο: εκείνη δοσμένη στην τέχνη της, κι αυτός στην έπιστήμη του. Είναι δυό καλοί φίλοι, ένωμένοι μέ στέρεους πνευματικούς δεσμούς, πού δέν έμποδίζουν ώστόσο τήν άμοιβαία τους έλευθερία.

Τήν καθαρή αυτή άτμόσφαιρα έρχεται νά θολώσει τό τυφλό, αισθησιακό πάθος της Τάνιας για ένα ώρατο άρσενικό, τον Στάρκ. Στο Στάρκ ή Τάνια έρωτεύεται, όχι βέβαια τήν πνευματική του ύπαρξη, τήν «ψυχή» του, αλλά τό «αιώνιο άρσενικό» πού τήν τράβηξε κοντά του από τήν πρώτη στιγμή πού συναντήθηκαν. 'Αδιαφορεί για τήν πνευματική του ύπόσταση όπως άδιαφορούσαν πάντα οι άντρες για τήν ψυχή της γυναίκας, ακόμα κι όταν τήν αγαπούσαν παράφορα. *Όλες μας έχουμε δει τήν άμηχανία και τή δυσφορία νά ζωγραφίζεται στο πρόσωπό τους όταν κάποια Άννα, Μάνια ή Λίζα πρέφεραν τό συνηθισμένο παράπονο: «Τήν ψυχή σου όμως, τήν ψυχή σου δέν τή δίνεις!»... 'Η στάση της Τάνια άπέναντι στο Στάρκ έχει κάτι τό άντρι-

(20) Ναγκρόντοκαγια: «'Η όργη του Διονίσιου».

κό. Νιώθουμε πώς, εάν προσωπικότητα, είναι πιά έντονη, πιά δυνατή και πιά μεγάλη απ' αυτόν. Ἡ Τάνια είναι πολὺ πιά ἀνθρώπινη παρά «θηλυκιά» γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ ἕνα γυμνὸ πάθος· ἀναγνωρίζει κι ἡ Ἰδία πῶς τὸ πάθος της γιὰ τὸ Στάρκ δὲν πλουτίζει τὴν ψυχὴ της, ἀλλὰ ἀντιθετὰ πῶς τὴ φτωχαίνει, τὴν ξεραίνει. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς ἡ Τάνια δὲν ὑποφέρει πολὺ στὴ σκέψη πῶς ἀπατᾶ τὸ σῆζυγό της, ἐνῶ τὴ βασανίζει, στὶς ὥρες πού τὸ μεθύσι τοῦ πάθους χάνει τὴ δυνάμη του, ἡ συνείδηση πῶς ἕνας τέτοιος ἔρωτας εἶναι ἀταίριαστος μὲ τὴ μεθοδική, συστηματικὴ ἐργασία πού εἶναι τὸ κέντρο τῆς ζωῆς της. Τὸ πάθος καταβροχθίζει τὶς δυνάμεις και τὸν καιρὸ της, ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη καλλιτεχνικὴ ἐργασία της. Ἔτσι ἡ Τάνια ἀρχίζει νὰ χάνει τὸν ἑαυτὸ της κι ὅ,τι ἔχει πιά πολὺτιμο στὴ ζωὴ. Καὶ τότε ἡ Τάνια φεύγει, ἡ Τάνια γυρίζει στὸν ἀντρα της, ὄχι γιὰτὶ αὐτὸ εἶναι τὸ «καθῆκον» της, ὄχι ἀπὸ οἶκτο, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της, γιὰ νὰ σώσει τὴν προσωπικότητά της⁽²¹⁾. Μὲ τὸ Στάρκ, κινδύνευε νὰ χάσει τὸν ἑαυτὸ της. Φεύγει λοιπὸν ἔχοντας στὰ σπλάχνα της τὸ παιδί τοῦ Στάρκ. Φεύγει, ἐνῶ τὸ πάθος δὲν ἔχει ἀκόμα σῆσει.

Ἡ Τάνια κάνει τὴν ἴδια ἐκλογὴ μὲ μιά ἀπὸ τὶς πρῶτες γυναῖκες τοῦ νέου ψυχολογικοῦ τύπου, τὴν Ἑλλίντα τοῦ Ἴψεν. Ὅταν ὁ «ἄνθρωπος τῆς θάλασσας» ἀπαιτεῖ ἀπ' τὴν Ἑλλίντα νὰ τὸν ἀκολουθήσει κι ἐνῶ ὁ ἀντρας της τῆς ἀφήνει κάθε ἐλευθερία ἐκλογῆς, ἡ Ἑλλίντα μένει κοντὰ στὸν δεῦτερο. Μένει μὲ τὴ συνείδηση πῶς διατηρεῖ ἔτσι τὴν ἐσωτερικὴ της ἐλευθερία, ξέροντας καλά πῶς θὰ τὴν ἔχανε ἀν ἀκολουθοῦσε τὸν «ἄνθρωπο τῆς θάλασσας». Ἡ Ἑλλίντα ἔχει καταλάβει πῶς ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν πιά τρομερὴ ὑποδούλωση πού μπορεῖ νὰ συμβεῖ σὲ μιά γυναῖκα, τὴν ὑποδούλωση τοῦ πάθους, τὴν ὑποταγὴ στὴν ἐξουσία ἐκείνου πού κρατᾶ τὴ γυναικεία της καρδιά ἀνάμεσα στὰ χέρια του.

(21) Ἡ συγγραφέας θάπρεπε νὰ σταματήσει ἐδῶ. Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ρομάντζου τῆς Τάνιας μὲ τὸ Στάρκ εἶναι φτιαχτό. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν Τάνια πού προσαγομίζεται στὶς περιστάσεις, πού ἀπαρνέεται τὴν τέχνη της, πού ἔχει γίνει ἕνα ἐρωτικὸ ἀνακείμενο τοῦ Στάρκ, δὲν ἀναγνωρίζουμε πιά τὴν παλιὰ, θαρραλὴ καὶ ὀλοκληρωμένη προσωπικότητα τῆς γνωστῆς μας Τάνια. Εἶναι λυπηρὸ πού ἡ Ἰδία ἡ συγγραφέας διέβαλε τόσο τὴν ἡρωίδα της. Ποιά ἀπ' τὶς ἡρωίδες στὰ μυθιστορήματα τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ θὰ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐνεργήσῃ εὖ τὴν Τάνια;

Ἄθούρα ἢ Ζοζέφα⁽²²⁾ μὲ τὸ σταθερὸ τῆς χαραχτή-
ρα καὶ τὸ καθαρὸ τῆς πνεύμα, ἀνοίγει τὸ δρόμο τῆς, παρα-
μερίζοντας μὲ τὰ χέρια τοὺς ἀγκυλωτοὺς θάμνους πού ἀκόμα
ἐμποδίζουν τὸ ἐλεύθερο πέρασμά τῆς. Προετοιμάζει τὸ ἔδα-
φος ὅπου θὰ εὐδοκίμησει ἡ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία τῆς ἀ-
στῆς γυναίκας· τῆς δείχνει τὸ δρόμο γιὰ τὰ ἐλεύθερα ἐπαγ-
γέλματα. Μὲ θῆμα δισταχτικὸ, ἢ λεπτοκαμωμένη καὶ ἐπι-
φυλαχτικὴ Κρίστα Ρουλάν⁽²³⁾ ἀνιχνεύει τὸ δρόμο· γοητευ-
τικὴ πνευματικὴ μορφή τῆς γυναίκας πού ξυπνάει, πού ἐξε-
τάζει τὸν κόσμον μὲ τὰ ὀρθάνοιχτα μάτια τῆς, ἀναζητώντας
τὴ «νέα ἀλήθεια», μὰ γυναίκα πού, γιὰ πρώτη φορά, συνει-
δητοποιεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Τὸ ἑμβλημα τῆς εἶναι: «Ἐγὼ εἶ-
μαι ἐγὼ κι ἐσύ εἶσαι ἐσύ· μόνο στὸν ἔρωτα γινόμεστε ἕνα».

Κρύδοκας τὴν τραγωδίαν τῆς ψυχῆς τῆς, τὴ μεγάλη τῆς
ἀνθρώπινη θλίψη, ἢ Ἑλένη⁽²⁴⁾, ἢ ἥρωίδα τοῦ Γιούτσκε-
βιτς, περνάει μπροστὰ μας δειλὰ, βαδίζοντας παράμερα, μὲ
τὰ μάτια ἀκόμα κλειστὰ στὴ «νέα ἀλήθεια». Δὲν πρόκειται
γιὰ μίαν ἀνύπαντρη γυναίκα, οὔτε κἀν γιὰ μίαν γυναίκα
πραγματικὰ νέου εἶδους· τὰ γνωρίσματα τοῦ νέου καὶ τοῦ
παλιοῦ τύπου ἔχουν δεθεῖ μέσα τους σ' ἕνα πολὺπλευρο κόμ-
πο. Τὸ «αἰώνιο θηλυκὸ» μέσα τῆς εἶναι ἔντονο καὶ ἰσχυρὸ· ἢ
γυναικεία τῆς ψυχῆς, γλυκεία, ἀφοσιωμένη, τρυφερὴ δὲν ἀ-
ποφεύγει τίς γυναικεῖες ἀντινομίες καὶ τὰ κλασικὰ ψέμα-
τα τοῦ σκλάβου, μὰ τὸ ἀντάρτικο, ἐρευνητικὸ πνεῦμα τῆς
συνεχῶς ἀναρωτιέται καὶ κάνει ἔτσι τὴν Ἑλένη μίαν μορφή
νέου τύπου. Ὁ Γιούτσκεβιτς ζωγράφισε τὴν εἰκόνα τῆς μὲ
χρῶματα ἀπαλά, μὲ προσοχὴ κι ἀγάπη σὰν νὰ φοβόταν μὴ-
πως συντρίψει μὲ μίαν λέξιν αὐτὴ τὴν ντελικάτη γυναικεία
ψυχῆς πού καταποντίζεται μέσα στὴν τραγωδίαν τοῦ πνεύ-
ματος.

Μέσα στὸ πλῆθος τίς καινούργιες γυναῖκες ξεχωρίζου-
με τὴ Ρενάτε Φούξ⁽²⁵⁾, αὐτὴ τὴν «επαναστατικὴν ψυχὴν»
πού μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγνότητά τῆς μέσα στὴν ντρο-
πὴ καὶ τὴ λάσπη πού χρειάστηκε νὰ διαβεῖ. Τὸ πρόσωπό τῆς
φωτίζεται ἀπὸ μίαν μεγαλόπρεπην ἡμερίαν· μέσα στὴν ἀγκα-
λιά τῆς, ἀγκαλιά ἀνύπαντρης μητέρας κοιμᾶται ἕνα παιδί,
ὁ μελλοντικὸς «νέος ἄντρας». Πλάι τῆς ἢ ἥρωίδα τῆς Γκρέντ

(22) Ἰλσα Φραβίν: «Ἐργασία».

(23) Χέντβιγκ Ντόμ: «Κρίστα Ρουλάν».

(24) Γιούτσκεβιτς: «Ἐξοδος ἀπ' τὸν κόσμον».

(25) Ζ. Βάσεμαν: «Ρενάτε Φούξ».

Ἄλλενα⁽²⁶⁾ κρατᾶ περήφανα ἀπ' τὸ χέρι τὸ κοριτσάκι της, παιδί τοῦ ἔρωτα, παιδί μιᾶς ἔνωσης πού μὲ τρόπο «ἀποδεικτικό» περιφρόνησε τοὺς νομικοὺς τύπους. Βιαστική καὶ πολυάσχολη ἡ Μαρία⁽²⁷⁾, τρέχει στὸ χημικὸ τῆς ἐργαστήριο· τὸ χαμόγελό της εἶναι ξεκάθαρο: ἔχει βρεῖ τὴν ἁρμονία τῆς ζωῆς. Μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, ἡ πόρνη Μυλάντα⁽²⁸⁾ κρατᾶ ἀμόλυπτη ἀπὸ τὸ δοῦρκο τῆς ζωῆς πού τὴν περιτριγυρίζει τὴν «ἐρῆ ἀποστολή της»... Κρυμμένη πίσω ἀπὸ τὴ μάσκα τῆς «κοκέτας» ἡ ἐπαναστάτρια — σοσιαλίστρια Ἄννα Σιεμένονα⁽²⁹⁾ περνᾶει δρασκελιζοντας τὸ ἴδιο της τὸ πάθος. Ἀψηφώντας τις προκαταλήψεις τῶν ἀνθρώπων ἡ Ἑγγλέζα φοιτήτρια Φάννου⁽³⁰⁾ γλιστρᾶ μὲ τ' ἀνάλαφρο δῆμα της, καὶ τ' ἀέρινα ρούχα της οὔτε ἀκουμπᾶνε στοὺς ἀγκυλωτοὺς θάμνους τῆς ζωῆς. Ἐνα ἄλλο πρόσωπο μᾶς χαιρετᾶει, ἡ φοιτήτρια τοῦ μακρυνοῦ Βορρά, ἡ Ἄννα Μάρ⁽³¹⁾. Οἱ ἥρωίδες τοῦ Μιγύορσον, τοῦ Τζόνας Λῆ⁽³²⁾, τοῦ Γιάκομπσον, τοῦ Λέφλερ, προσπαθοῦν ν' ἀκολουθήσουν τὸ νέο δρόμο. Γεμάτη ἀνησυχία, σὰ ν' ἀκοῦει μέσα της ν' ἀντηχεῖ ἡ φωνὴ τῆς παλιᾶς γυναίκας προχωρεῖ ἡ Τζέννου⁽³³⁾, μὲ δῆμα δισταχτικό. Σὰν τὴν Τάνια τῆς Ναγκροντσάγια ἐγκαταλείπει τὸν πατέρα τοῦ παιδιοῦ πού περιμένει, γιὰ νὰ μὴν μπορέσει ἡ μητρότητα νὰ ἰσχυροποιήσῃ τοὺς δεσμοὺς πού ἤδη τὴν βαραινοῦν. Ἡ φωνὴ ὅμως τῆς παλιᾶς γυναίκας θυμίζει τὸ παρελθόν, ξυπνᾶ συναισθήματα κι ἰδέες πού ἔχουν ξεχαστεῖ. Ἡ Τζέννου σταματᾶ, κοιτάζει πίσω της καὶ καταρρέει...

Δίπλα της ὅμως περνοῦν πάντα νέες μορφές γυναικῶν πού ξυπνοῦν, «ἐπαναστατοῦν», ἀναζητοῦν.

Ἡ γλυκεῖα καὶ γοητευτικὴ σιλουέττα τῆς Φρανσουάζ Οὐντόν⁽³⁴⁾ μὲ τὴν περίεργη ἀγάπη — οἶκτο γιὰ τὸν Κριστόφ καὶ τὸ πάθος της γιὰ ἕναν ἄλλον, τὴν ἀκόρεστη καλλιτεχνικὴ φιλοδοξία της, τὴ σιδερένια της θέληση καὶ τὴν εὐαίσθητη καὶ λεπτὴ ψυχὴ της. Ὁ τόσο ζωντανὸς καὶ ἀλη-

(26) Γκρένε Ἄλλενα: «Ἡ γυναῖκα πού τόλμησε».

(27) Βικτσένω: «Στὶς ζυγαρὲς τῆς ζωῆς».

(28) Ἐλε Τζερούζαλεμ: «Ὁ ἱερός Σααφαβαῖνος».

(29) Ο. Ροῖνοβ: «Ἀγώνας».

(30) Μιέρνας Σῶ: «Πρόωση ἀρχῆς».

(31) Γκ. Χάουτεμαν: «Μοναχικὸς».

(32) Τζ. Λῆ: «Οἱ κόρες τοῦ ταγματάρχου».

(33) Σ. Οὐντοετ: «Τζέννου».

(34) Ρομαίν Ρολλάν: «Σὰν Κριστόφ».

θινός τύπος της εργατικής Σειλ (35), με την Ισορροπημένη δύναμη που αγνοεί ότι η ήρεμη «κατάκτησή της, περιέχει τη «νέα αλήθεια». Η σουφραζέτα Τζούλια Φράνς (36) ή ρωσίδα πρόσφυγας Μαρί Άντίν (37), μια νεαρή έβραία που άποκτᾶ ἀμερικανική υπηκοότητα και καταφέρνει να άποκτήσει μια σίγουρη θέση. Κι όλες οι ήρωίδες της Ρικάρντα, της Γκαμπριέλ Ρόυτερ (38), της Σάρα Γκράντ και του κοσμικού Μαρσέλ Πρεβό (39).

Ο αριθμός τους είναι μεγάλος και δὲν μπορούμε να τις περιλάβουμε όλες σε τούτο τὸ σύντομο σκιαγράφημα. Μά αυτό άκριβῶς τὸ γεγονός, πῶς υπάρχουν τόσες νέες γυναίκες, πῶς κάθε μέρα έρχονται κι άλλες, πῶς οί μορφές αυτές κάνουν τὴν εμφάνισή τους, με τρόπο τυποποιημένο, και μέσα στη φτηνή φιλολογία, είναι σημάδι πῶς ἡ ζωή δημιουργεί και διαμορφώνει ακούραστα τὸ νέο τύπο της γυναίκας.

Ἡ καινούργια γυναίκα φέρνει μαζί της και τὸ άσυνήθιστο, κάτι που ἡ πρωτοτυπία του τὸ κάνει άπωθητικό. Τὴν

(35) Τὸ ἴδιο.

(36) Τζ. Ἄντερτον: «Ἡ Τζούλια Φράνς και ἡ ἔποχή της».

(37) Μαρί Ἄντίν: «Ἡ γῆ τῆς επαγγελίας».

(38) Ἡ Ρόζ από τὸ «Vita Somnium Breves» κ.χ.

(39) Οί περισσότεροι από τούς συγγραφείς που αναφέρουμε είναι γυναίκες. Πολλά άπ' τὰ έργα τους δὲν έχουνε πραγματική καλλιτεχνική αξία με ὁ στόχος τους τὰ κάνει άσύγκριτα αξιῶτερα από πολλά, καλλιτεχνικά άνώτερα, έργα άντρῶν. Τὰ περισσότερα άπ' τὰ μυθιστορήματα και τίς νουβέλλες που έχουνε γραφτεί από γυναίκες, περιέχουν μέρη αυτοβιογραφικά κα αυτό για μᾶς, έχει πολὺ μεγάλο ενδιαφέρον. Ὅσο πὸ άφτιασίδωτη παρουσιάζεται ἡ αλήθεια της ζωῆς, όσο πὸ πιστά και πὸ ολοκληρωτικά αποδίδεται ἡ ψυχολογία της σύγχρονης γυναίκας — ὁ πόνος της, οί αναζητήσεις της, οί ἐπιθυμίες, οί άντινομίες, οί περιουσίες και οί κλίσεις της — τόσο πὸ πλούσιο είναι τὸ ὕλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεῖ για να μελετήσουμε τὴ νέα γυναίκα που μόλις διαμορφώνεται. Ἄς δταν οί γυναίκες συγγραφείς έπαψαν να μιμοῦνται τυφλά τὰ ὑποδείγματα τῶν άντρῶν, άπ' δταν τόλμησαν να ειοχωρήσουν στα μυστήρια της γυναικείας ψυχῆς που μέχρι τώρα έμεναν κρυμμένα άκόμα και για τούς πὸ μεγάλους καλλιτέχνες, άπ' δταν οί γυναίκες συγγραφείς άρχισαν να μιλοῦν με τὴ εδωκή τους γλώσσα για τὰ προβλήματα της γυναίκας, τὰ έργα τους, άκόμα κι αν μερικῆς φορῆς δὲν έχουν τὴν έξωτερική ὁμορφιά της καλλιτεχνικής δημιουργίας, έχουνε ὡστόσο τὴν αξία τους και τὴν εἰδική τους σημασία. Μᾶς βοηθοῦνε, τέλος, ν' αναγνωρίσουμε τὴ γυναίκα, τὴ νέα γυναίκα που διαμορφώνεται μπροστά στα μάτια μᾶς.

κοιτάζουμε και φάχνουμε να βρούμε τα γνωστά, αγαπημένα χαρακτηριστικά που είχαν οι μανάδες κι οι γιαγιάδες μας. Μά μπροστά μας όρθώνεται, σκεπάζοντας το παρελθόν, ένας δλοκλήρος κόσμος από συγκινήσεις, συναισθήματα και ανάγκες καινούργιες. Δεν καταλαβαίνουμε τί συμβαίνει, αισθανόμαστε κάπως απογοητευμένοι. Πού είναι ή χαριτωμένη ύποταγή της γυναίκας, ή παλιά της γλυκύτητα; Πού είναι το συνθησιμένο της ταλέντο να «προσαρμόζεται» στο γάμο, να παραμερίζει, ακόμα και μπροστά σ' έναν άντρα άσημαντο, να του παραχωρεί την πρωτοκαθεδρία στη ζωή;

Άντι για όλα αυτά βλέπουμε μπροστά μας ένα δλοκληρωμένο άνθρωπο, μά προσωπικότητα με το δικό της έσωτερικό κόσμο, μά προσωπικότητα που προσπαθεί να ισχυροποιηθεί και να έκφρασει. Είναι ή νέα γυναίκα που συντρίβει τις σκουριασμένες άλυσίδες της σκλαβιάς της.

Ποιά είναι όμως αυτά τα γνωρίσματα του χαρακτήρα, αυτά τα νέα συναισθήματα, οι ψυχολογικές ιδιότητες της γυναίκας που μάς επιτρέπουν να την ταξινομήσουμε ανάμεσα στις «λεύτερες γυναίκες»;

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της παλιές γυναίκας ήταν ή *ύπεροχή το ύσυναισθημα* το *ς*, κόσμημα και μειονέκτημά της ταυτόχρονα. Η σύγχρονη πραγματικότητα, σπρώχνοντας τη γυναίκα στον ένεργό άγώνα για τη ζωή, άπαιτεί άπ' αυτήν να ξέρει να καταπνίγει τα συναισθήματά της, και τα διάφορα κοινωνικά έμπόδια άπαιτούν να μπορεί να ισχυροποιεί με τη θέλησή της το πνεύμα της, που εύκολα ύποχωρεί και παραδίδεται. Για να διατηρήσει τα νέα δικαιώματα που κατέχτησε, ή γυναίκα είναι άναγκασιμένη να επιβάλλει στον έαυτό της μιάν έκπαλδευση πολύ πιό πλατιά άπ' αυτήν του άντρα. Σκέψεις σκοτεινές, βαριές έγνοιες βασανίζουν τη Ζοζέφα στο μυθιστόρημα της Ίλζε Φραπάν. Οι άδύνατοι ώμοι της κυρτώνουν κάτω από το βαρύ φορτίο της ζωής. Θάθελε να κλάψει, να θρηνήσει για τη δυστυχία της, όπως έκαναν οι παλιές γυναίκες, να παραδοθει στον πόνο της. Η έργασία όμως — ή έργασία στην κλινική, ρυθμισμένη λεπτό το λεπτό — δεν μπορεί να περιμένει. Δεν γίνεται να την άναβάλλεις για όποτε σου άρέσει, όπως γίνεται με το νοικοκυριό ή με το μπάλωμα του παιδικού ρούχου. Η Ζοζέφα

πρέπει λοιπόν να κάνει την προσπάθεια που έχει συνθηώσει ο άντρας και που ήταν άγνωστη στη χτεσινή γυναίκα: να κρύψει την ιδιωτική της ζωή πίσω από ένα τείχος και να βρίσκεται στη δουλειά της την κανονική ώρα.

Η Ματίλντ βλέπει να πεθαίνει το παιδί της, ή μοναδική της χαρά, ότι της έχει απομείνει απ' τον φλογερό έρωτά της. Το επάγγελμά της όμως την κρατά δεμένη στο εργοστάσιο και τα εξασκημένα της δάχτυλα δουλεύουν δίχως να σπάζουν τα νήματα.

Η σύγχρονη πραγματικότητα απαιτεί επιταχτικά από κάθε γυναίκα που έχει ένα επάγγελμα, κάποια δουλειά έξω απ' το σπίτι, μιὰ πειθαρχία και μιὰ δύναμη θέλησης ικανές να καταπνίγουν τα συναισθήματά της. Τέτοιες δυνατότητες μόνο σ' εξαιρετικές περιπτώσεις έβλεπες να διαθέτει ή παλιά γυναίκα.

Η ζήλεια, ή καχυποψία, ή παράλογη «γυναικεία εκδίκηση», όλα αυτά δεν είναι τυπικά χαρακτηριστικά της παλιάς γυναίκας; Η ζήλεια, το συναίσθημα αυτό που πάνω του βασίστηκαν όλες σχεδόν οι τραγωδίες της γυναικείας ψυχής! Βέβαια, ή ζήλεια αποτελεί τραγωδία και για τον άντρα. Μά για τον Όθελλο του, ο Σίξπηρ δεν διάλεξε ένα πειθαρχημένο, πολιτισμένο Άγγλο, ούτε ένα Βενετσιάνο με την έκλεπτυσμένη διάνοια, μιὰ ένα Μαυριτανό που εύκολα κυριεύεται από τα πάθη του.

Αυτή ή εξάρτηση της γυναίκας από τα συναισθήματά της, την έκανε να εκφράζει το μίσος της απέναντι στην αντίζηλό της με τρόπο αποκρουστικό και να βγάζει στην επιφάνεια τους πιο κατώτερους χαρακτήρες του «σκλάβου». Αν ή ήρωίδα δεν χρησιμοποιούσε πάντα διτριόλι ενάντια στην αντίζηλό της, δεν παρέλειπε να χύσει πάνω της το δηλητήριο της συκοφαντίας.

Οι καινούργιες γυναίκες δεν διεκδικούν δικαίωμα ίδιου δικαίου πάνω στον έρωτά τους. Έπειδή άκριτως ζητούν από τους άλλους να σεβαστούν τή συναισθηματική τους έλευθερία, είναι πρόθυμες να παραχωρήσουν και στους άλλους τή ίδια έλευθερία. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τή στάση της ήρωίδας απέναντι στην αντίζηλό της μέσα σε μιὰ σειρά από σύγχρονα μυθιστορήματα. Αντί για το διτριόλι και τή συκοφαντία, βρίσκουμε μιὰ στάση γεμάτη λεπτότητα και κατανόηση απέναντι στην αντίζηλο. Έτσι, στη «Φωνή», ή Μάγια και ή πρώτη γυναίκα του άντρα που αγαπάει όχι μόνο δε μισούν ή μιὰ τήν άλλη,

ἀλλὰ ἀντίθετα βρίσκουν μιὰ γλώσσα κοινή καὶ στίς δυό, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἀνακαλύπτουν πῶς βρίσκονται πιὸ κοντὰ ἢ μιὰ στὴν ἄλλη ἀπ' ὅσο ἀπέχονται στὸν ἄντρα πού κι οἱ δυό τοὺς ἀγαποῦν. Ἡ Μάγια κλαίει γιὰ τὶς προσβολές πού ἔκανε «ἐκεῖνος» στὴν καρδιά τῆς ἄλλης γυναίκας. Κι αἰσθάνεται προσωπικὴ ταπείνωση ὅταν μαθαίνει πόσο ὑποφέρει ἢ ἀντιζῆλῆ τῆς ἐπειδὴ ὁ ἄντρας πού ἀγαποῦν τὴ θεωρεῖ ὡς κάτι δικό του, ὡς ἓνα μέρος τῆς παρουσίας του. Ἡ Μάγια νιώθει πῶς ἔτσι προσβάλλεται ἡ γυναικεία ὑπόσταση, γιὰτὶ τὰ αἰσθήματά της μποροῦν νὰ ξεπερνοῦν τὰ στενά ἀτομικά της ὄρια· μέσα της ξεπροβάλλει κιόλας ἓνα αἰσθημα ἀγνωστο στὴ χτεσινὴ γυναίκα, τὸ αἰσθημα τῆς ἀλληλεγγύης τῆς συντροφικότητας.

Μήπως δὲν εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ στάση τῆς ἴδιας πάλι Μάγιας ἀπέναντι στὴν παράλογη καὶ ἀνόητη προδοσία τοῦ δευτέρου συζύγου της; Δὲν λιποθυμᾷει, δὲν δημιουργεῖ σκάνδαλο. Φεύγει, τρέχει κοντὰ σὰ κρεβάτια τῶν παιδιῶν τῆς πρώτης γυναίκας τοῦ συζύγου της. Τὰ μικρὰ κοιμισμένα κεφαλάκια ἐλαφρώνουν τὴ λύπη της. Γυρίζει στὸ μοναχικό της σπιτικό. Κρυώνει. Ἀνάβει φωτιά, τυλίγεται σ' ἓνα σάλι κι ἀναγκάζει τὸν ἑαυτὸ της νὰ διαβάσει ἓνα ἐνδιαφέρον βιβλίο. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορέσει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὶς μαυρὲς σκέψεις τῆς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ ξαναβρεῖ τὴν ἰσορροπία της.

Ἡ Ἰρίνα, στὸ μυθιστόρημα τοῦ Κρέντο «Στὴν ὁμίχλη τῆς ζωῆς», ὄχι μόνο δέχεται τὸν καλὸ δεσμό τοῦ Βικτόρ, μὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ μέρους του ἓνα λεπτὸ φέροσιμο ἀπέναντι στὴν ἀντιζῆλῶ της. Ὅταν, ἀντίθετα, ὁ Βικτόρ μαθαίνει τὴ παρελθὸν τῆς Ἰρίνα, τὴν ἀνακρίνει μὲ ὄφρος προσβλημένου ἀρσενικοῦ: «Τί ἀριθμὸς ἔχω στὴ σειρά; Θέλω νὰ ξέρω. Ἦταν πολλοὶ πρὶν ἀπὸ μένα;...» Ὁ Βικτόρ εἶναι ἓνας ἀνθρώπος προοδευτικὸς, ἓνας συγγραφέας, μὰ μέσα του τὸ «ζῶο» εἶναι πολὺ πιὸ δυνατὸ ἀπ' ὅ,τι: μέσα στὴν ἀσήμαντη Ἰρίνα, πού ἡ μόνη της ἀξία εἶναι ὅτι ἀπλώνει τὸ χέρι πρὸς τὴ νέα ἀλήθεια τῆς ζωῆς.

Μέσα στὸν καινούργιο τύπο, ἡ «ζηλιάρα γυναίκα» ὑποχωρεῖ τὶς περισσότερες φορές μπροστὰ στὴ «γυναίκα - ἄτομο».

Ἐνα ἄλλο τυπικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχρονης γυναίκας εἶναι οἱ πολὺ μεγάλες ἀπαίτησεις πού ἔχει ἀπὸ τὸν ἄντρα, χαρακτηριστικὸ πού ἡ Ἑλέν Κέυ προβάλλει συχνὰ σὰ γραφτὰ της. Ἡ γυ-

ναίκα του χτές είχε συνηθίσει, στο πέρασμα των αιώνων και κάτω από την επιρροή του κύριου και αφέντη της, να θεωρεί άσημαντο τον έαυτό της και το στενό πνευματικό της κόσμο. Άνεχόταν δίχως να προσβάλλεται το γεμάτο επιείκεια χαμόγελο των αντρών απέναντι στις γυναικείες αδυναμίες και τα θάσανά της και δεχόταν καρτερικά την αδιαφορία των άλλων απέναντι σ' ό,τι σκεφτόταν ή αισθανόταν. Δεν μένουμε, ακόμα και τώρα, κατάπληχτοι όταν ανακαλύπτουμε πώς, από τους άντρες, λίγοι μόνον μπορούν να καταλάβουν τη γυναίκα, ακόμα και στις πιο τρυφερές στιγμές; Αυτή η επιπόλαιη και αδιάφορη στάση των άλλων απέναντι στο γυναικείο «εγώ», υπήρξε από πάντα πρόξενος οικογενειακών δραμάτων.

Οι έμπειροι Δόν Ζουάν ήξεραν να κατακτούν όχι μόνο το σώμα, αλλά και την ψυχή της γυναίκας, παίζοντας υποκριτικά την κωμωδία της «κατανόησης», προσποιούμενοι μιά έρωτική προσοχή απέναντι στο άσημαντο εγώ της γυναίκας, που ο σύζυγος, πιο ειλικρινής, παραμελούσε. Άλλά οι Δόν Ζουάν έργονταν και παρέρχονταν, ενώ ο νόμιμος αφέντης έμενε, και η γυναίκα, αναγκασμένη να προσαρμοστεί στη ζωή καθώς περνούσαν οι αιώνες, περιόριζε τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της.

«Έκείνος» της χάριζε δαχτυλίδια και σκουλαρίκια, «έκεινος» της έφερνε λουλούδια και γλυκά. Έπομένως «έκεινος» την αγαπούσε. Κι αν ήταν δεσποτικός κι αγροίκος, αν επέβαλλε μιά σειρά από απαγορεύσεις κι απαιτήσεις, ήταν δικαίωμα του, το δικαίωμα του αφέντη της καρδιάς της!

Η σιμερνή γυναίκα γίνεται απαιτητική επιθυμεί και ζητάει το σεβασμό της προσωπικότητάς της και της ψυχής της, την εκτίμηση του «εγώ» της. Δεν ανέχεται το δεσποτισμό. Όταν ο έραστής της Μάγιας της απαγορεύει να τραγουδάει στα κονσέρτα και μαθαίνοντας την ανυπακοή της, αποφασίζει να την «τιμωρήσει», να μην της γράφει για δύο βδομάδες, σκοτώνει μέσα της τα αισθήματά της γι' αυτόν. Να την «τιμωρήσει» αυτήν, που του χάρισε ελεύθερα την καρδιά της;

Στον αγώνα αυτό για τη διατήρηση της έσωτερικής ελευθερίας, αναγνωρίζουμε κάτι απ' τη γυναίκα των αρχαίων μύθων, απ' τη γυναίκα των πολύ παλιών καιρών. «Η θέλησή σου πραγματοποιήθηκε, μά έμένα μ' έχασες από γυναίκα σου», φωνάζει η Ροζαμούνδη στο βασιλικό της σύζυγο, όταν αυτός την αναγκάζει να πιει απ' το κρανίο του

πατέρα της που μόλις πριν είχε δολοφονήσει ο ίδιος. Τα λόγια αυτά στο στόμα της Ροζαμούνδης δεν είναι μια απλή απειλή: τελικά σκοτώνει τον άντρα που μέχρι τότε αγαπούσε με πάθος.

Η σύγχρονη γυναίκα μπορεί να παραβλέπει πολλά πράγματα που η παλιά γυναίκα δύσκολα συγχωρούσε: την ανικανότητα του άντρα να της προσφέρει οικονομική άνεση, μια έλλειψη περιποιητικότητας, ακόμα και μια άπιστία· ποτέ όμως δεν θα ξεχάσει, δεν θ' άνεχτεί μια στάση αδιαφορίας απέναντι στο πνευματικό της «έγώ», απέναντι στην ψυχή της. "Αν ο έραστής της «δεν την καταλαβαίνει» οι σχέσεις τους χάνουν, στα μάτια της νέας γυναίκας, τη μισή απ' την αξία τους.

Όταν η Κρίστα Ρουλάν ρωτάει τον έραστή της ποιά είναι η γνώμη του για τη γυναίκα κι αυτός της απαντάει περιπαιχτικά για ν' αρχίσει μετά να εκφράζει τις πιο κοινότοπες τρέχουσες απόψεις, η Κρίστα αισθάνεται άθελά της ν' απομακρύνεται από κοντά του. Πώς μπόρεσε, αυτός που κατάκτησε την καρδιά της με το ένδαιφέρον του γι' αυτήν, για το πνευματικό της «έγώ», πώς μπόρεσε να φανεί τόσο «τυφλός» που να μην καταλαβαίνει πόσο σημαντικό ήταν γι' αυτήν ν' ακούσει κάτι άλλο; Η Κρίστα δε συγχωρεί το Φράνκ, όπως και κάθε καινούργια γυναίκα δε συγχωρεί την άλλη γυναίκα αυτή που παρουσιάζει ο άντρας μετά την έρωτική κατάκτηση: την ίδια γυναίκα που ο άντρας έρωτεύτηκε για το τολμηρό της πέταγμα, για την ανεξαρτησία του πνευμάτός της, προσπαθεί τώρα να την κατέχει απόλυτα, να σήσει μέσα της την «ιερή φλόγα» της αναζήτησης. Λατρεύοντάς την πάντα, προσπαθεί να την κάνει ένα απλό αντικείμενο της απόλαυσής του, της ήδονής του. Με έκπληξη παρατηρεί η Κρίστα Ρουλάν, πως ο ίδιος αυτός Φράνκ που έκανε β,τι μπορούσε για να την τραβήξει στη σφαίρα των πνευματικών ενδιαφερόντων, που δραματιζόταν μια κοινή δραστηριότητα, αρχίζει να χωρίζεται απ' αυτήν, να ζει μέσα στο δικό του διανοητικό κόσμο. Δεν γίνεται πια λόγος για κοινή δραστηριότητα. Άκόμα και τις στιγμές που η Κρίστα συμμετέχει με πάθος στη πνευματική του εργασία, ο Φράνκ δεν βλέπει σ' αυτήν παρά τη γυναίκα που η φινέτσα και η πνευματικότητά της την κάνει πιο έλκυστική. Λες και η Κρίστα με το πνεύμα της, με την ικανότητά της να πετάξει μαζί του στις ύψηλες σφαίρες της σκέψης, δεν έκανε τίποτε άλλο από το να έντεινει την αισθησιακή όρμη του. Δυστυχισμένη, σαν

νά της είχαν κλέψει ένα θησαυρό, ή Κρίστα απομακρύνεται. Ἡ νέα γυναίκα εύκολα θά συγχωρήσει μιὰ προσβολή στο «θηλυκό» μέρος τοῦ ἑαυτοῦ της μὰ δὲ θά ξεγάσει ποτέ μιὰ ἀπλή ἀδιαφορία γιὰ τὴν προσωπικότητά της. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Βέρα Νικοντίμοβνα ζητάει ἀπὸ τὸν ἔραστή μιὰ πνευματικὴ ἀναμόρφωση: «Στὴ γυναίκα — σκέφτεται ἡ Βέρα — ἡ ἐξυπνάδα, ἀκόμα καὶ «καλῆς ποιότητος» δὲν παίζει παρὰ δευτερεύοντα ρόλο. Τὸ σημαντικό, γι' αὐτὴν, εἶναι ἡ ἠθικὴ βάση. Ἡ βάση αὐτὴ ἀναπτύσσεται, ἐκλεπτύνεται, ἀκονίζεται: ὄλο καὶ περισσότερο. Κι ἔτσι γινόμαστε ἰδιαίτερα εὐαίσθητες καὶ ἀπαιτητικές. Στους ἄντρες, ἀντίθετα, ἡ βάση αὐτὴ κρυσταλλώνεται καὶ ἀναπτύσσεται ἐλάχιστα. Νά τί εἶναι αὐτὸ πού μᾶς κάνει δυστυχισμένες. Οἱ ἄντρες, τίς περισσότερες φορές, δὲν καταλαβαίνουν τί μᾶς ἀποδιώχνει ἀπ' αὐτούς».

Ἡ ἀνάγκη τῆς γυναίκας ν' ἀγαπιέται, ὄχι τόσο γιὰ τὴν ἰπρόσωπη θηλυκότητά της, ἀλλὰ γιὰ τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τοῦ «ἐγώ» της, ἔγινε φυσικὰ πιδὲ μεγάλη δταν συνειδητοποίησε τὸν ἑαυτὸ της σάν ξεχωριστὴ ἀτομικότητα. «Καταριέμαι τὸ γυναικεῖο μου κορμί' ἐξ αἰτίας τοῦ δὲν μπορεῖτε νὰ δεῖτε πὼς ὑπάρχει μέσα μου καὶ κάτι ἄλλο, κάτι πιδὲ πολὺτιμο», φωνάζει ἡ Ναντέϊντα Σανζιάρ, μὲ ὄλες τίς σελίδες τοῦ διβλίου της, «Σημειώσεις τῆς Ἄννας». Καὶ τὴ διαμαρτυρία αὐτὴ τὴν ἐπαναλαμβάνουν, μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μορφή, οἱ ἡρωίδες κάθε ἐθνικότητας. Ἀκόμα καὶ ἡ ἀπλή ψυχὴ τῆς Τατιάνας τοῦ Γκόρκι διαμαρτύρεται ἐνάντια σὲ μιὰ στάση ἀπέναντί της πού θέλει νὰ τὴν ὑποβιβάσει στὴ θέση τοῦ ἐρωτικοῦ ἀντικειμένου.

«Θὰ μ' ἔκανε δική του... Καὶ δὲν τὸ θέλω, ὄχι ἔτσι, ἄκαρδα, σὰ γάτος... Τί χοντροκομμένα πλάσματα εἴσαστε ὄλοι σας...».

Ὅσο πιδὲ δλοκληρωμένη εἶναι ἡ προσωπικότητα τῆς γυναίκας, ὄσο πιδὲ «ἄνθρωπος» αἰσθάνεται, τόσο πιδὲ ταπεινωτικὴ εἶναι γι' αὐτὴν ἡ προσβολὴ τοῦ ἄντρα πού, μὲ τὴ χιλιόχρονα διαμορφωμένη νοοτροπία του, δὲν ξέρει νὰ διακρίνει, πίσω ἀπὸ τὴν ἐπιθυμητὴ γυναίκα, τὴν ἀτομικότητα πού ζυπνάει.

Οἱ ἀδξημένες αὐτὲς ἀπαιτήσεις τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸν ἄντρα ἀναγκάζουν πολλές ἡρωίδες συγχρόνων μυθιστορημάτων νὰ πλανοῦνται ἀπὸ τὸ ἕνα πάθος στοῦ ἄλλο, ἀπὸ τὸν ἕνα ἔρωτα στοῦν ἄλλον ἀναζητώντας βασανιστικὰ τὸ ἀπρόσιτο ἰδανικό: τὴν ἄρμονία τοῦ πάθους καὶ τῆς πνευματικῆς συγγένειας, τὴ συνύπαρξη τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ἐλευθερίας,

τήν Ένωση τής συντροφικότητας και τής άμοιβαίας άνεξαρτησίας.

«Τίποτε δέ θέλω περισσότερο άπ' τὸ νά θρῶ Έναν άντρα πού δέ θά χρειαστεῖ νά έγκαταλείψω», λέει ἡ Μάγια ἡ άκούραστη έρευνητρια. Καί ἡ «άλήτσια» διαλύει τὸ δεσμό μέ τόν έραστή τής, μόνο και μόνο έπειδὴ μέσα τής κρατᾶ άσθητο τὸ ιδανικό μᾶς έρωτικῆς συνύπαρξης πιδ' ολοκληρωτικῆς και πιδ' τέλειας. Ἡ τωρινῆ πραγματικότητα έξαπατᾶ όσες άπλοϊκές ψυχές αναζητοῦν Έναν Έρωτα άρμονικό, άπόλυτο. Καί τότε σπάζουν άδίσταχτα τὰ έρωτικά δεσμά και φεύγουν αναζητώντας και πάλι τ' όνειρό τους. Ξεχνοῦν όμως ότι αὐτὸ πού γυρεύουν τώρα δέ θά μπορέσει νά πραγματοποιηθεῖ παρά σ' Ένα μακρυνὸ μέλλον ίσως, μέ άντρες πού θά έχουν νέα ψυχική διαμόρφωση, μέ άντρες πού θά έχουν άφομώσει όργανικά τήν ιδέα πώς, στην έρωτική Ένωση, τήν πρώτη θέση πρέπει νά τήν κατέχει ἡ συντροφικότητα και ἡ έλευθερία.

Ἡ παλιά γυναίκα δέν ἤξερε νά εκτιμήσει τήν άτομική άνεξαρτησία. Τί νά τήν Έκανε, άλλωστε; Ὑπάρχει τίποτε πιδ' άξιολύπητο, πιδ' άνίσχυρο, άπό μιά σύζυγο ἢ μιά έρωμένη έγκαταλειμμένη, αν πρόκειται γιά γυναίκα καλιοῦ τύπου; Μὲ τὸ φευγικό, ἢ τὸ θάνατο τοῦ άντρα, ἡ γυναίκα Έχανε, όχι μόνο τὴ βάση τής οικονομικῆς τής συντήρησης, αλλά και τὸ μοναδικό τής ἠθικό στήριγμα. Ἀνίκανη ν' αντιμετωπίζει τὴ ζωὴ ἢ παλιά γυναίκα, φοβόταν τὴ μοναξιά και ἦταν έτοιμη, στην πρώτη εύκαιρία, ν' άπαρνηθεῖ τήν άχρηστη και δυσάρεστη άνεξαρτησία τής.

Ἡ νέα γυναίκα, όχι μόνο δέ φοβάται τήν άνεξαρτησία, αλλά μαθαίνει νά τήν εκτιμᾷ περισσότερο κάθε μέρα, καθώς τὰ ενδιαφέροντά τής ξεπερνοῦν όλο και περισσότερο τὰ όρια τής οικογένειας, τοῦ νοικοκυριοῦ, τοῦ Έρωτα. Γιά τὴ Βέρα Νικοντίμοβνα, τίποτε δέν εἶναι τόσο άποκρουστικό όσο ἡ οικονομική έξάρτηση άπό τόν άντρα: «ὦ, αν έξαρτιόμουνά άπό Έναν άντρα, αν έπρεπε νά διαλέξω κάποιον πού θά γινόταν σύζυγός μου και θά μέ συντηροῦσε, αὐτὸ θά μ' Έκανε δυστυχισμένη», λέει σέ μιά φίλη τής. Ἡ σκέψη πώς θά μπορούσε νά έχει Ένα «σύζυγο», ιδιοκτήτη και άφέντη τής ψυχῆς τής, τρομοκρατεῖ τὴ Βέρα, όπως ἡ ιδέα τής φυλακῆς φοβίζει τὸ φυλακισμένο πού κατάφερε επί τέλους νά βρεῖ τήν έλευθερία του. «Ποτέ δέ θά δεχτώ μιά τέτοια σκλαβιά... Κάποτε Έζησα κάτι παρόμοιο... — Εἴσαστε λοιπόν παντρε-

μένη; — "Όχι, όχι παντρεμένη, μά είχα κι εγώ τὸ ρομάντζο μου, τὸ πάθος μου».

Ἡ νέα γυναίκα αισθάνεται φυλακισμένη μέσα στὸ γάμο, ἀκόμα κι ὅταν αὐτὸς δὲν εἶναι νόμιμος. Ἡ νοοτροπία τοῦ «παλιοῦ» ἀντρα, ἀκόμα ζωντανή, δημιουργεῖ ἠθικούς δεσμούς, πού δὲν εἶναι λιγότερο δυνατοὶ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικούς τυπικούς δεσμούς.

Ἔτσι, οἱ νέες ἥρωίδες ἀποφεύγουν ὅ,τι θὰ μπορούσε ἐξωτερικὰ νὰ τίς δέσει μὲ τὸν ἄνθρωπο πού ἀγαπᾶνε. Ἡ οικονομικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν ἀντρα, ἡ ἀνίσχυρη θέση της στὴν κοινωνία δίχως τὸ σίγουρο στήριγμα τοῦ ἀντρικοῦ μπράτσου, ἀνάγκαζαν τὴν παλιὰ γυναίκα νὰ ἐνδιαφέρεται πάνω ἀπ' ὅλα γιὰ τὴ μονιμοποίηση τῶν ἐρωτικῶν δεσμῶν. Τότε μόνο αισθανόταν προφυλαγμένη. Ἀντίθετα, ἡ νέα γυναίκα, ὑποχρεωμένη νὰ φέρει στοὺς ὄμους της τὸ ὕλικὸ φορτίο τῆς ζωῆς της, κρατᾷ μιά στάση ἀρνητικὴ ἢ ἀδιάφορη ἀπέναντι στοὺς τύπους. Δὲ βιάζεται καν νὰ δώσει καθορισμένη μορφή στις ἐρωτικὲς της σχέσεις. Στὴν ἐρώτηση τῆς φίλης πού ζητᾷ νὰ μάθει τὴ μορφή τῶν σχέσεών της μὲ τὸν ἀντρα πού ἀγαπάει: «Πρόκειται γιὰ νόμιμο δεσμό ἢ γιὰ μιά προσωρινὴ ἐρωτικὴ ἱστορία;» ἡ Ρενέ, ἢ «ἀλήτσια», ἀπαντᾷ μὲ μιά ἐλαφρὴ κίνηση τῶν ὤμων: «Ἐμεῖς; Ἐμεῖς ἀπλῶς μελετᾶμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον»: «Καὶ τὸ μέλλον;» — «Ὁ, Μαργκό, δὲ μοῦ ἀρέσει τὸ μέλλον!».

Μέχρι τώρα, τὸ βασικὸ περιεχόμενο τῆς ζωῆς τῶν περισσότερων ἥρωίδων συνοψιζόταν σὲ μιά λέξη: Ἐ ρ ω τ α ς. Ὁ ἔρωτας χρωματίζε ἀκόμα καὶ μιά ζωὴ γεμάτη οικονομικὲς στερησεις καὶ ἡ ἀπουσία του ἔκανε τὴ ζωὴ μιᾶς γυναίκας, ἀχρωμῆ, ἀδεια, φτωχεια· οὔτε τὰ ἐξωτερικὰ πλούτη, οὔτε ἡ δόξα, οὔτε καὶ ἡ χαρὰ τῆς μητρότητας μπορούσαν ν' ἀντικαταστήσουν γιὰ τὴ γυναίκα, τὸ χάσιμο ἑνὸς εὐτυχισμένου ἔρωτα (40).

Ὅταν ἡ καρδιά ἦταν ἀδεια, ὀλόκληρη ἡ ζωὴ ἐμοιαζε

(40) Ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσουμε πῶς ἡ μητρότητα σπάθρε πάντα σχεδὸν τὸ τελευταῖο καταφύγιο τῆς γυναίκας. Ὁ γάμος της ἀποτύγχανε, ἀναγκαζόταν νὰ διακόψει κάποιο ἐρωτικὸ δεσμό, χήρευε· τῆς ἔμενε πάντα ἓνα τελευταῖο καταφύγιο: οἱ φροντίδες καὶ οἱ χαρὲς τῆς μητρότητας. Ἡ ἴδια ἡ μητρότητα σπάνια ἦταν αὐτοσκοπὸς καὶ μόνο στὰ γερόματα, ζιπνοῦσαν μέσα στὴ γυναίκα τὰ ἀταβιστικὰ συνασθήματα τῆς «εράτσης» καὶ τῆς οἰκογένειας, εἰδωλα πού λάτρευε ἡ ἴδια καὶ ἀπαταῖσε δεσποτικὰ τὴ λατρεία τους ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας.

άδεια. Σ' αυτό τὸ σημεῖο οἱ παλιές γυναίκες διέφεραν ξεκά-
θαρα ἀπὸ τοὺς ἄντρες. Στὸν ἄντρα, παράλληλα μὲ τὴ συναι-
σθηματικὴ ζωὴ ὑπῆρχε πάντα μιὰ ἄλλη δραστηριότητα καὶ
ἐνῶ ἡ γυναίκα μαράζωνε στὴν προσμονή, «ἐκεῖνος», ὁ ἄν-
τρας, πάλευε μὲ τὴ μοῖρα του, σὲ κάποιο κόσμῳ ἄγνωστο,
ἀκατανόητο. Πόσα ψυχολογικὰ δράματα δὲν ἔχουν τὴν πηγὴ
τοὺς στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄντρας, ποὺ μὲ λαχτάρα περίμενε ἡ
γυναίκα νὰ γυρίσει ἀπ' τὴ δουλειά του, ἀντὶ ν' ἀφιερῶθῃ
ἀποκλειστικὰ σ' «ἐκείνην», ἔβγαζε ἕνα μάτσο χαρτιά ἀπ' τὸ
χαρτοφύλακά του, καταβρόχθιζε βιαστικὰ τὸ φαγητό του, κι
ἔτρεχε νὰ προλάβῃ κάποιο συμβούλιο, ἢ θυθίζόταν σὲ κάποιο
διῆλο. Ἡ γυναίκα τὸν κοίταζε δίχως νὰ καταλαβαίνει, μὲ
τὴν καρδιά γεμάτη παράπονα: αὐτὴ εἶχε πρόθυμα ἐγκατα-
λείψει μιὰ μισοστελειωμένη μπλούζα, εἶχε ἀφήσει τὴν κουζίνα
τῆς μισοσυγυρισμένη, εἶχε βάλει τὰ παιδιὰ τῆς νὰ κοιμη-
θοῦν, μὲ μόνο σκοπὸ νὰ μείνῃ ἐπιτέλους μόνη μαζί του, νὰ
ξεχάσουν μαζί τις ὑποθέσεις, τὴ δουλειά, τὴν πολιτικὴ. Οἱ
γυναίκες κάθε κοινωνικῆς τάξεως ὑπέφεραν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀ-
νικανότητα νὰ καταλάβουν τὸν ἄντρα καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά
του, ποὺ ἀνῆκαν σ' ἕνα κόσμῳ ξένο, μακριὰ ἀπὸ τὰ πλαίσια
τῆς οἰκογενειακῆς φωλιάς. Τὴν ἀνικανότητα αὐτὴ τὴ συ-
ναντᾶμε τόσο στὴ γυναίκα τοῦ καθηγητῆ, ὅσο καὶ σ' αὐτὴν
τοῦ κρατικοῦ λειτουργοῦ, τόσο στὴ γυναίκα τοῦ ἐργάτη ὅσο
καὶ σ' αὐτὴν τοῦ ὑπάλληλου.

Τὸ ἀγανακτισμένο ξέσπασμα τῆς γυναίκας: «Πάλι θὰ
ξαναπᾶς σ' αὐτὸ τὸ ἀπαίσιο συμβούλιο!» ξεπροβοδίζει, συ-
χνά, ἀκόμα καὶ σήμερα, τὸ σύζυγο, εἴτε εἶναι ἐργάτης εἴτε
τραπεζίτης.

Καθὼς ὁμοῦς ἡ γυναίκα συμμετέχει πιὸ πλατιά στὴν
κίνηση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καθὼς γίνεται ἐνεργὸ ἐξάρ-
τημα τοῦ μηχανισμοῦ τῆς οικονομικῆς ζωῆς, ὁ ὀρίζοντάς της
διευρύνεται. Οἱ τοῖχοι τοῦ σπιτιοῦ της, ποὺ ἀποτελοῦσαν ὀ-
λόκληρο τὸν κόσμῳ, γκρεμίζονται καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ
ἡ ἴδια διαποτίζεται ἀπὸ ἐνδιαφέροντα ποὺ πρὶν τῆς ἦταν ἐν-
τελῶς ξένα καὶ ἀκατανόητα.

Ὁ ἔρωτας παύει γι' αὐτὴν νὰ εἶναι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς.
Ἀρχίζει λίγο πολὺ νὰ κατέχει τὴ δευτερεύουσα θέση ποὺ ἔ-
χει καὶ γιὰ τὸν ἄντρα. Φυσικὰ καὶ ἡ καινούργια γυναίκα
ἔχει περιόδους στὴ ζωὴ της, ὅπου ὁ ἔρωτας, τὸ πάθος κα-
τακτοῦν τὴν ψυχὴ της, τὴ διάνοια, τὴν καρδιά καὶ τὴ θέλη-
σή της, ὅπου ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα τῆς ζωῆς ξεθωριά-
ζουν καὶ παραμερίζονται. Σὲ τέτοιες στιγμῆς, ἡ καινούργια

γυναίκα μπορεί να έχει τα έντονα δράματά της, τις χαρές και τις λύπες της, που σε τίποτε δεν είναι κατώτερες απ' αυτές των παλιών γυναικών. Το πάθος όμως, ο έρωτας, δεν είναι παρά ένα μέρος της ζωής της. Το κέντρο της είναι κάτι «ιερό» που η νέα γυναίκα υπηρετεί: μία κοινωνική ιδέα, την επιστήμη, ένα ταλέντο, μία δημιουργική εργασία. Κι' αυτό το έργο, αυτός ο σκοπός, είναι γι' αυτήν, την καινούργια γυναίκα, πιο σημαντικό, πιο πολύτιμο, πιο ιερό απ' όλες τις χαρές της καρδιάς, απ' όλες τις απολαύσεις του πάθους.

Νά λοιπόν πώς δημιουργείται αυτή η νέα στάση απέναντι στην εργασία, ανύπαρκτη στις ήρωίδες του παλιού καλού καιρού. Η ήρωίδα του Μπένετ έχει την πρώτη της έρωτική συνομιλία με τον άντρα που αγαπάει. "Όταν όμως αυτός της προτείνει να ξαναγυρίσει την άλλη μέρα το πρωί, εκείνη τον σταματάει με φρίκη σχεδόν, παρά την αγάπη και το πάθος της: «Όχι όμως πριν απ' το πρόγευμα!» «Όχι πριν απ' το πρόγευμα; Μά γιατί;».

«Ήταν κατάπληχτος. Μά εγώ έχω συνηθίσει, πέντε χρόνια τώρα, να είμαι το μόνο αφεντικό του έαυτού μου. Τα γούστα μου, οι συνήθειές μου, ο ιδιαίτερος τρόπος της ζωής μου έχουν κρυσταλλωθεί. Κανέναν δε δέχομαι πριν απ' το πρόγευμα. Κι αβριο, αβριο ιδιαίτερα, έχω τόση δουλειά! Θ' αφήσω αυτόν τον άντρα να έρθει σαν καταχτητής και να μου χαλάσει το πρωινό μου; Μιά άοριστη άνησυχία γεννιόταν μέσα μου' άνησυχία για την ελευθερία μου, για την ανεξαρτησία μου».

Αυτό δεν είναι ένα καινούργιο χαρακτηριστικό της φυσιολογίας της έρωτευμένης γυναίκας; Μια γυναίκα που με τη θέλησή της καθυστερεί μια συνάντηση επιθυμητή, γεμάτη υποσχέσεις χαράς, μόνο και μόνο επειδή έχει συνηθίσει να γράφει το πρωί, μόνο και μόνο επειδή λυπάται γι' αυτές τις χαμένες ώρες, τις κλεμμένες απ' τη δουλιά της! Η παλιά γυναίκα μπορούσε ποτέ να θεωρήσει χαμένες τις ώρες του έρωτα, τις ώρες που χάριζε στον αγαπημένο της; Η Τάνια στο μυθιστόρημα της Νάγκροντσκαλια, ενώ περνάει το μήνα του μέλιτος με τον Στάρκ, βασανίζεται απ' τη συνείδηση της άργουσχολίας της. Ο μισοτελειωμένος πίνακας την κοιτάζει επικριτικά:

«Είμαι αποφασισμένη να κρατήσω δική μου τη μέρα αυτή και θα παρακαλέσω το Στάρκ να μην έρθει σήμερα», αποφασίζει. Ο Στάρκ όμως (στά παλιά μυθιστορήματα το

ρόλο αυτό τον επαιζε πάντα ή ήρωίδα) αγανακτεί και διαμαρτύρεται: «Μιά ολόκληρη μέρα χωρίς έσένα! λέει με υφος παραχαϊδεμένου παιδιού. Δέν θά σ' ένοχλήσω, θά κάθουμαι φρόνιμος». «'Αρχίζω νά μισώ την τέχνη σου — τής λέει σέ άλλο σημείο — είναι πολύ ισχυρός αντίζηλος».

Ή Τάνια υποχωρεί κι αυτή τή φορά, ή έγνοια όμως τής παραμελημένης εργασίας τή βασανίζει. Ή έρωτική τής εύτυχία δέν μπορεί νά έχει πληρότητα, αν κερδίζεται σέ βάρος τής δουλειάς τής.

«Σήμερα εργάζομαι — σημειώνει ή Τάνια κατευτυχισμένη. Έργάζομαι με πάθος, με ήδονή, χωρίς καμιά διακοπή σχεδόν, από τις πρώτες ώρες του πρωίνου». 'Ο απολογισμός τής μέρας αυτής είναι ξεκάθαρος, χαρούμενος. Αισθάνεται κανείς πώς τó ίδιο τó είναι τής παραμέρισε για λίγο τó μεθύσι τού πάθους και ξαναβρήκε τόν έαυτό του. Δουλεύοντας χαρούμενα, με την παλέττα στό χέρι, ή Τάνια ξύπνησε άπ' τόν ύπνο τής και κατάλαβε ξαφνικά πώς έξω από εκείνην και τó Στάρκ, έξω από τή δική τής άμύσηφα:ρα τού πάθους πού έφτανε μέχρι τήν έκσταση, υπάρχει ένας ολόκληρος κόσμος, γεμάτος χρώματα, όμορφίες, χαρές και όδύνες. Θυμάται ξαφνικά τó φίλο τής τó Βέμπερ, κι αισθάνεται σάν τόν προσκυνητή πού επέστρεψε στό σπίτι μετά από μία μεγάλη άπουσία. Βρέστε μία γυναίκα παλιού τύπου πού, σάν άντρας, θά ξινωθε μία κάποια άνακούφιση στην ιδέα πώς ξέφυγε άπ' τó μεθύσι τού πάθους, πώς επέστρεψε στην παραμελημένη εργασία, μία γυναίκα πού αντί νά λυπάται θά χαιρόταν ξαναβρίσκοντας τήν ανεξαρτησία τής και τήν άτομικότητά τής!

Γιά τήν παλιά γυναίκα ή μεγαλύτερη συμφορά ήταν ή προδοσία ή ή άπώλεια τού αγαπημένου, για τήν καινούργια γυναίκα είναι τó χάσιμο τού ίδιου τ ο υ έ α υ τ ο υ τ η ς, ή άπάρνηση τού «έγώ» τής για χάρη τού αγαπημένου, τής έρωτικής εύτυχίας. Ή καινούργια γυναίκα επαναστατεί κιόλας όχι μόνο ένάντια στις έξωτερικές άλυσίδες, αλλά και ένάντια στην «έρωτική σκλαβιά» φοβάται τά δεσμά με τά όποια ή εποχή μας, με τήν παραμορφωμένη ψυχολογία δένει τούς έραστές. Συνηθισμένη νά διαλύεται ολόκληρη μέσα στό κύμα τού έρωτα, ή γυναίκα, ακόμα και ή καινούργια γυναίκα, αντιμετωπίζει τόν έρωτα πάντα με άνησυχία, με τó φόβο μήπως ή δύναμη τού συναισθήματος ξυπνήσει μέσα τής τήν άταβιστική τάση νά είναι άπλώς ό «άπόηχος» τού άντρα, μήπως τήν άναγκάσει ν' άπαρνηθεί

τόν ἑαυτό της, ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' τὴν ἐργασία της, ἀπ' τὸ ταλέντο της, ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς ζωῆς της.

Δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ δικαίωμα στὸν ἔρωτα, μὰ πρόκειται γιὰ τὴ διαμαρτυρία ἐνάντια στὴν «ἠθικὴ ὑποδούλωση» σ' ἓνα συναίσθημα πού μπορεῖ ἐξωτερικά νὰ εἶναι ἐλεύθερο. Εἶναι ἡ «ἐξέγερση» (41) τῶν γυναικῶν τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς μας, πού δὲν ἔχουν μάθει ἀκόμα πῶς νὰ συνταγιάζουν τὴν ἐσωτερικὴ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία μὲ τὴν καταλυτικὴ δύναμη τοῦ ἔρωτα.

Ἄν ἡ παλιὰ γυναίκα, μὲ τὴν ἀπομάκρυνσή της ἀπὸ τὸν ἔρωτα, βυθιζόταν στὸν ἀχρωμο κόσμο τῆς ξέβαθης καὶ ἀνούσιας ζωῆς της, ἡ νέα γυναίκα, ἀπελευθερωμένη ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ σκλαδιά, σηκώνει τὸ κεφάλι μὲ ἐκπληξή καὶ χαρὰ. «Πάει ἡ ὑποδούλωση τῆς σκέψης — φωνάζει θριαμβευτικά ἡ ἡρωίδα τοῦ Κρέντο, ἀφοῦ βεβαιώθηκε πὼς πέρασε τὸ μεθύσι τοῦ πάθους· πᾶνε τὰ θάσανα, οἱ ἀνησυχίες, οἱ φόβοι: εἶναι ἐλεύθερη καὶ ἡ καρδιά της δὲν ἔχει συντριφτεῖ, γιατί ὁ ἄντρας πού ἀγαποῦσε ἔφυγε γρήγορα ἀπ' τὴν ψυχὴ της». Καὶ ἡ Ἰρίνα χαιρετὰ πού «αἰσθάνεται μέσα της τίς δυνάμεις καὶ τὴν ἐνεργητικότητά» πού ὄλο καὶ μειώνονταν, δταν προσπαθοῦσε νὰ ἀντλήσει μέσα σὲ μιὰ ξένη ψυχὴ μιὰ τέτοια καταπίεση τῶν ἰδίων της τῶν δυνάμεων τῆς ἔδινε πάντα ἓνα συναίσθημα ταπείνωσης καὶ ἐξευτελισμοῦ· γι' αὐτὸ καὶ τὸ ξύπνημά τους τῆς δίνει χαρὰ.

Ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ σκλαδιά μιᾶς ξένης σκέψης, ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὸν πόνο, τὰ θάσανα, τὰ «ὀδυνηρά καὶ φαρμακερά αὐτὰ παιδιὰ τῶν φιλιῶν», νὰ εἶναι πάλι «ὁ ἑαυτὸς της», νὰ ξαναβρεῖ τὴν ψυχὴ της! τί εὐτυχία γιὰ τὴ νέα γυναίκα καὶ τί ἀκατανόητη καὶ ἀγνωστὴ συγκίνηση γιὰ τίς παλιές γυναῖκες!

Χρειαῖσθηκε νὰ γίνεῖ μιὰ σημαντικὴ μεταβολὴ μέσα στὴν ψυχὴ τῆς γυναίκας, ἓνα ἔντονο πλούσιμα τῆς διανοητικῆς τῆς ζωῆς, ἡ συσσώρευση ἑνὸς μεγάλου κεφαλαίου ἰδιαιτέρων ἀξιών, γιὰ νὰ τῆς ἐπιτρέψει νὰ μὴ χρεωκοπήσει τὴ στιγμὴ πού ὁ ἄντρας ἀπέσυρε αὐτὰ πού εἶχε καταθέσει στὴν

(41) Ἡ «ἐξέγερση» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν ἡρωίδων τῆς νέας λογοτεχνίας: ἐξέγερση ἐνάντια στίς κοινωνικο-οικονομικὰ συνθήκες, ἐξέγερση γιὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ «ἐγῶ», ἐξέγερση ἐνάντια στοὺς κανόνες τῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς, ἐξέγερση ἐνάντια στὴν ἐρωτικὴ σκλαδιά. Ἡ ἐξέγερση παίζει τεράστιο ρόλο στὴν ψυχολογία τῆς καινούργιας γυναίκας.

κοινή τους ζωή. Μά ακριβώς επειδή ή ζωή της νέας γυναί-
κας δέν περιορίζεται στον έρωτα, επειδή υπάρχει μέσα της
μιά παρακαταθήκη αναγκών κι ενδιαφερόντων πού την κά-
νουν ξεχωριστή άτομικότητα, γι' αυτό μαθαίνουμε νά χρη-
σιμοποιούμε ένα νέο κριτήριο στην εκτίμηση της ήθικης προ-
σωπικότητας της γυναίκας. Για πολλούς αιώνες ή αξία της
γυναίκας μετριόταν όχι από τά ανθρώπινα στοιχεία της, όχι
από την εξυπνάδα της, όχι από τις ιδιότητες της ψυχής της,
άλλά αποκλειστικά και μόνο από τό άν διέθετε ή όχι τις
γυναικείες άρετές πού απαιτούσε απ' αυτήν ή άστική ήθική
της ιδιοκτησίας. Η «σεξουαλική άγνότητα», ή σεξουαλική
άρετή, καθόριζαν την ήθική όψη της γυναίκας. Δέν ύπήρχε
καμιά μεγαλοψυχία για τή γυναίκα πού είχε άμαρτήσει πα-
ραβαίνοντας τόν κώδικα της σεξουαλικής ήθικολογίας. Και
οι μυθιστοριογράφοι προφύλασαν προσεχτικά τις αγαπημένες
τους ήρωίδες από τά «παραστρατήματα», επιτρέποντας ταυ-
τόχρονα σ' όλους τούς άλλους ν' «άμαρτάνουν», όπως τό έκα-
ναν οι άντρες, πού ώστόσο, δέν έχαναν καθόλου την ήθική
τους αξία.

Οι ήρωίδες των σύγχρονων μυθιστορημάτων, οι και-
νούργιες «άνύπαντρες γυναίκες» συχνά παραβαίνουν τις ά-
παγορεύσεις του κώδικα της σεξουαλικής άρετής, κι ώσ-
τόσο, μήτε ο συγγραφέας, μήτε ο αναγνώστης θεωρούν τις
ήρωίδες αυτές «διεφθαρμένες».

Θαιμάζουμε την άφοβη Μάγδα του Σούντερμαν, παρ'
όλο πού αυτή ή νέα κοπέλλα «άμάρτησε» επανειλημμένα.
Η Ματίλντε του Χάουπμαν μάς συγκινεί παρ' όλους τούς
παράνομους δεσμούς της και τά παιδιά πού έχει από δια-
φορετικούς έραστές (42).

Μήπως δέν συμβαίνει τό ίδιο και με τούς περισσότε-
ρους άντρες, πού δέν πούμε ώστόσο νά «σεβόμαστε»;

Χωρίς καλά - καλά νά τό καταλάβουμε, έχει γίνει μιá
άλλαγή στην ψυχολογία μας. Παραδεχόμαστε τώρα τή νέα
ήθική πού διαμορφώνεται, και αυτό πού έδω και πνήντα

(42) Οι έρωτικές περιπέτειες της Ματίλντε σε τίποτε δέ μάς
έμποδίζουν νά σεβόμαστε αυτή την άγνή και ολοκληρωμένη προ-
σωπικότητα. Μά, όπως ακριβώς και ή ίδια ή Ματίλντε, αισθανό-
μαστε περιφρονητικό οικτο για την άδερφή της Μάρθα, εργάτρια
και αιτή, πού αποκομίζει χρηματικά όφέλη από τις έρωτικές πε-
ριπέτειες. Μιά ολοκληρωμένη άδυσος χωρίζει την έλευθερία της Μα-
τίλντε από τόν πληρωμένο έρωτα της Μάρθας.

χρόνια ήταν ανεξάλειπτο «κηλίδωμα» για μιὰ νεαρή κοπέλα ή μιὰ γυναίκα, τώρα τὸ θεωροῦμε μιὰ λεπτομέρεια πού δὲ χρειάζεται οὔτε δικαιολόγηση οὔτε συγχώρηση. Στὴν ἐποχή της, ἡ Γεωργία Σάνδη, χρειάστηκε νὰ ὑπερασπίσει τὸ δικαίωμα τῆς γυναίκας νὰ ἐγκαταλείπει τὸ νόμιμο σύζυγό της, γιὰ ἕνα ἐλεύθερα ἐκλεγμένο ἔραστή. Στὴ φαρισαϊκὴ Ἀγγλία, ὁ Γκράντ Ἄλλαν, χρειάστηκε, πρόσφατα ἀκόμα, ν' ἀναλάβει τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀνύπαντρης μητέρας. Καθὼς ὁμοῦς ἡ γυναίκα γίνεται ἀνεξάρτητη καθὼς παύει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν πατέρα ἢ τὸ σύζυγο, κι ἀρχίζει νὰ συμμετέγει παράλληλα μὲ τὸν ἄντρα, στὴν κοινωνικὴ πάλη, τὸ παλιὸ κριτήριο γίνεται ἐντελῶς ἀχρηστο.

Ἡ προοδευτικὴ συσσώρευση μέσα στὴ γυναίκα ἀνθρώπινων ἠθικῶν χαρακτηριστῶν καὶ συναισθημάτων, μᾶς διδάσκει νὰ βλέπουμε σ' αὐτὴν ὄχι τὴν ἐκπρόσωπο τοῦ φύλου της, ἀλλὰ μιὰ ξεχωριστὴ ἀτομικότητα καὶ ἡ παλιὰ ἀξιολόγηση, πού ἔβλεπε στὴ γυναίκα ἀπλῶς ἕνα θηλυκὸ ζῶο μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξασφαλίσαι στὸ σύζυγο τὸ νόμιμο ἀπόγονο, σβήνει ἀπὸ μόνη της.

Στὴν ἀρχὴ ἡ ζωὴ μᾶς ἔμαθε νὰ ἐφαρμόζουμε τὸ μέτρο αὐτὸ μόνον στὶς «μεγάλαις ψυχάς». Ἔτσι συγχωρούσαμε στοὺς καλλιτέχνες, στὰ ταλέντα, ὁσες παραβάσεις ἔκαναν στὸν τρέχοντα κώδικα τῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς.

«Γιατί ὁμοῦς τὰ δικαιώματα αὐτὰ νὰ παραχωροῦνται μόνον στὶς «ἐξαιρετικὲς φύσεις» ρωτᾶει δικαιολογημένα ὁ Μπέμπελ, «κι ὄχι στοὺς ὑπόλοιπους;»

«Ἄν ὁ Γκαίτε καὶ ἡ Γεωργία Σάνδη — ἂς πάρουμε μόνον αὐτοὺς τοὺς δυὸ παρ' ὅλο πὺ εἶναι πολλοὶ πού ἀκολουθοῦν τὸν ἴδιο δρόμο — τόλμησαν νὰ ζήσουν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς καρδιάς τους, ἂν οἱ ἐρωτικὲς περιπέτειες τοῦ Γκαίτε γεμίζουν τόμους δλόκληρους πού μὲ θαυμασμὸ κι εὐλάβια, καταβροχθίζουν οἱ θαυμαστὲς καὶ οἱ θαυμάστριές του, γιατί νὰ καταδικάζουμε στοὺς ἄλλους αὐτὸ πού μᾶς μαγεύει στὸ Γκαίτε ἢ στὴ Γεωργία Σάνδη;» (48)

Ἐίμαστε ἔτοιμοι τώρα νὰ κοροιδέψουμε τοὺς ὑποκριτὲς πού θ' ἀρνιόντουσαν νὰ σφίξουν τὸ χέρι τῆς Σάρα Μπερνάρ ἢ νὰ παρακολουθήσουν ἕνα ἔργο της, καταδικάζοντάς την γιὰ τὴν ἐλεύθερη ζωὴ της. Ὅταν ὁμοῦς πρόκειται γιὰ «ἀπλὲς θνητές», συχνὰ διστάζουμε στὴν ἀξιολόγηση μιᾶς προ-

(48) Α. Μπέμπελ: «Ἡ γυναίκα καὶ ὁ Σοσιαλισμός».

οωπικότητας, και στη στάση που πρέπει να κρατήσουμε απέναντι σε μιὰ γυναίκα ελεύθερη και ανύπαντρη. "Αν όμως θέλαμε πραγματικά να εφαρμόσουμε στις γυναίκες αυτές το ήθικό μέτρο των παλιών καιρών, θα είμαστε αναγκασμένοι ν' αποστρέψουμε το βλέμμα από τις πιό ωραίες και τις πιό ανθρώπινες μορφές της σύγχρονης λογοτεχνίας.

Ενώ οι παλιές γυναίκες, μεγαλωμένες μέσα στο σεβασμό για την άσιπλη αγνότητα της Παρθένου, προσπαθούσαν να διατηρήσουν την «ἀρετή» τους και έκρυβαν, κατέπνιγαν τα συναισθήματα που προκαλούσαν οι φυσικές ανάγκες του κορμιού τους, το χαρακτηριστικό γνώρισμα της σημερινής γυναίκας είναι ή θ έ λ η σ ή τ η ς ν ά έ δ ρ α ι ώ σ ε ι τ ό έ γ ώ τ η ς και να διεκδικήσει το δικαίωμα της να εκφράζεται τόσο σ'άν ά τ ο μ ο όσο και σ'άν έ κ π ρ ό σ ω π ο ς τ ο υ φύ λ ο υ τ η ς. Η επανάσταση της γυναίκας ενάντια στη στενοκεφαλιά της σεξουαλικής ήθικης είναι ένα από τα πιό ζωντανά γνωρίσματα της νέας γυναίκας.

Κι αυτό είναι εύκολονόητο. Η γυναίκα, ή μητέρα φέρνει μέσα της το μέλλον. Η φυσιολογία, παρά τις αντίθετες απόψεις των υποκριτών, παίζει στη γυναίκα πολύ μεγαλύτερο ρόλο απ' ό,τι στον άντρα. Η ελευθερία του συναισθήματος, ή ελευθερία της έκλογής του αγαπημένου που πιθανόν να γίνει ο πατέρας του «δικού της» παιδιού, ο αγώνας ενάντια στη «διπρόσωπη ήθικη», αυτό είναι το πρόγραμμα που εφαρμόζουν σοβαρά οι νέες γυναίκες. Το χαρακτηριστικό της παλιάς γυναίκας ήταν ή παραίτηση από τις χαρές της σάρκας, ή «μάσκα της αγνότητας», ακόμα και μέσα στο γάμο. Η νέα γυναίκα δεν απαρνιέται τη γυναικεία της φύση, δεν το θάζει στα πόδια μπροστά στη ζωή και στις «γήινες απολαύσεις» που ή πραγματικότητα, τόσο φειδωλή συνήθως σε χαμόγελα, της παραχωρεί. Οι νέες ήρωίδες γίνονται μητέρες χωρίς να έχουν παντρευτεί, έγκαταλείπουν το σύζυγο ή τον έραστή τους, ή ζωή τους μπορεί νάναι γεμάτη έρωτικές περιπέτειες, κι ωστόσο ούτε οι ίδιες, ούτε ο συγγραφέας ούτε οι αναγνώστες θα τις θεωρήσουν «χαμένα πλάσματα»! Οι ελεύθερες και ξεκάθαρες έρωτικές ιστορίες της Ματίλντε, της Όλγας, της Μάγια, έχουν τη δική τους ήθικη που είναι ίσως πιό τέλεια από την παθητική ά-

ρετή της Τατιάνας του Πούσκιν⁽⁴⁴⁾, ή τη φοβισμένη ήθικότητα της Λίζας του Τουργένιεφ⁽⁴⁵⁾.

Αυτή είναι ή καινούργια γυναίκα. Τα χαρακτηριστικά της; Πειθαρχία αντί για υπερβολική συναισθηματικότητα· εκτίμηση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας αντί για την ύποταξη και την έλλειψη προσωπικότητας· εδραίωση της άτομικότητάς της αντί για τις άπλοϊκές προσπάθειες να διαποτιστεί από το έγω του αγαπημένου άντρα και να το άχτινοβολεί· διεκδίκηση των δικαιωμάτων της πάνω στις «γήινες» απολαύσεις, αντί για την υποκριτική μάσκα της «άγνότητας»· τέλος μεταφορά των έρωτικών έπεισοδίων σε θέση δευτερεύουσα μέσα στη ζωή. Αυτό είναι το πορτραίτο της νέας γυναίκας που δεν είναι πιά το θηλυκό, ο Ισκιος του άντρα, μά μά αυτόνομη και αυτόφωτη προσωπικότητα.

Ποιές είναι όμως αυτές οι νέες γυναίκες; Πώς τις δημιούργησε ή ζωή;

Ή νέα άνύπαντρη γυναίκα είναι το δημιούργημα του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος. Ή άνύπαντρη γυναίκα — όχι σαν παρουσία συμπτωματική, αλλά σαν φαινόμενο καθημερινό, μαζικό, που επαναλαμβάνεται με καθορισμένο τρόπο — γεννήθηκε μαζί με το κολασμένο ούρλιαχτό των μηχανών και της σειρήνας που καλεί τους εργάτες στη φάμπρικα. Ή τεράστια μεταβολή που συντελέστηκε στις συνθήκες παραγωγής, μέσα στα τελευταία χρόνια, κάτω από την επίδραση των άπαντων καταχτήσεων της μεγάλης καπιταλιστικής παραγωγής, ανάγκασε και τις γυναίκες, μέσα στην πάλη για την επιβίωση, να προσαρμοστούν στις συνθήκες της πραγματικότητας. Ο βασικός τύπος της γυναίκας έξαρτάται απόλυτα από τη γενικότερη οικονομική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Με τη μεταβολή των οικονομικών συνθηκών, με την εξέλιξη των σχέσεων παραγωγής, συντελέστηκε και μια αλλαγή μέσα στην ψυχосύνθεση της γυναίκας. Ή νέα γυναίκα, σ ά ν τ ύ π ο ς, δεν μπορούσε να

(44) Πούσκιν: «Ευγένιος Όνέγινο».

(45) Τουργένιεφ: «Ένας κύκλος είνενων».

εμφανιστεί παρά μέ τήν ποσοτική αύξηση τοῦ μισθωτοῦ γυναικείου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Ἐδῶ καί μισόν αἰῶνα, θεωροῦσαν τή συμμετοχή τῆς γυναίκας στήν οἰκονομική ζωὴ σὰ μὰ παρέκλιση ἀπὸ τὸ γενικὸ κανόνα, σὰ μὰ παράβαση στή φυσικὴ τάξη τῶν πραγμάτων. Πολλὰ προοδευτικὰ πνεύματα, ἀκόμα καί σοσιαλιστὲς ἀναζητοῦσαν τὸν τρόπο νὰ ξανακλείσουν τὴ γυναίκα στὸ σπιτικό της. Σήμερα μόνο οἱ ἀντιδραστικοί, πού εἶναι μέχρι τὸ λαιμὸ χωμένοι στὶς προκαταλήψεις καί στήν πιὸ σκοτεινὴ ἀμάθεια ἐπαναλαμβάνουν ἀκόμα αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, πού ἔχουν ἀπὸ καιρὸ ξεπεραστεῖ καί ἀπορριφθεῖ.

Ἐδῶ καί μισὸ αἰῶνα, οἱ πολιτισμένες χώρες, δὲν ἀριθμοῦσαν, στὶς τάξεις τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τους, παρά μερικὲς δεκάδες, ἢ τὸ πολὺ - πολὺ μερικὲς ἑκατοντάδες χιλιάδες γυναικῶν. Σήμερα, ἡ αύξηση τοῦ ἐργαζόμενου γυναικείου πληθυσμοῦ, ξεπερνάει τὴν ἀντρικὴ αύξηση. Οἱ πολιτισμένοι λαοί, διαθέτουν σήμερα, ὄχι ἑκατοντάδες χιλιάδες, ἀλλὰ ἑκατομμύρια γυναικείων ἐργατικῶν δυνάμεων. Ἐκατομμύρια γυναῖκες, συρρέουν, ὅπως κι οἱ ἄντρες στὸ παζάρι τῆς ἐργασίας, χιλιάδες γυναῖκες δουλεύουν στὸ ἐμπόριο, ἑκατοντάδες χιλιάδες ἔχουν κάποια εἰδικότητα, ὑπηρετοῦν τὴν ἐπιστήμη, τὴν τέχνη. Στὴν Εὐρώπη καί στὴ Βόρειο Ἀμερικὴ ἡ στατιστικὴ ἔχει καταχωρήσει 60 περίπου ἑκατομμύρια γυναῖκες στήν τάξη τῶν ἐργαζομένων. Μεγαλόπρεπη πορεία τοῦ ἀνεξάρτητου στρατοῦ τῶν γυναικῶν, τέτοια πού ὁμοιά της δὲν ἔχει ξαναδεῖ ἡ ἱστορία. Κι αὐτὴ ἡ στρατιά περιλαμβάνει περισσότερο ἀπὸ 50% ἀνύπαντρες γυναῖκες, γυναῖκες δηλαδή, πού στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐπίβωση, ὑπολογίζονται ἀποκλειστικὰ καί μόνο στὶς δικὲς τους δυνάμεις, καί δὲν μποροῦν, σύμφωνα μέ τὴν παλιὰ γυναικεῖα συνήθεια, νὰ κρυφτοῦν πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες τοῦ «τροφοδότη».

Οἱ παραγωγικὲς σχέσεις πού, γιὰ πολλὰ χρόνια ἔδεναν τὴ γυναίκα μέ τὸ σπῖτι, μέ τὸν ἄντρα «τροφοδότη», σπάζουν ξαφνικὰ τὶς σκουριασμένες ἀλυσίδες πού τὴν κρατοῦσαν αἰχμάλωτη καί τὴ σπρώχνουν, ἀδύνατη ἀκόμα, ἀσυνήθιστη, στὸν ἀγκαστὸ δρόμο πού ἀνοίγει μπροστά της, περισφίγγοντάς τὴν ταυτόχρονα σ' ἓνα νέο κλοιό: τὴν οἰκονομικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ κεφάλαιο. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ ὅτι θὰ χάσει κάθε ἀσυλο, παρακινημένη ἀπὸ τὶς στερήσεις καί τὴν πείνα, ἡ γυναίκα ἀναγκάζεται νὰ μάθει νὰ στέκεται μόνη της στὰ πόδια της, δίχως τὸ στήριγμα τοῦ πα-

τέρα ή τοῦ συζύγου. Βρίσκεται ἀναγκασμένη νά προσαρμο-
 στεί ταχύτατα στίς ἀλλαγμένες συνθήκες τῆς ὑπαρξῆς της,
 ν' ἀναθεωρήσει διαστικῶς τίς ἠθικές «ἀλήθειες», μέ τίς ὁ-
 ποιῆς τήν ἔχουν ἐφοδιάσει οἱ γαϊγάδες τοῦ παλιοῦ καλοῦ
 καιροῦ. Μὲ μεγάλη τῆς ἐκπληξῆ ἀντιλαμβάνεται πόσο ἀ-
 χρηστο εἶναι τὸ ἠθικὸ φορτίο ποῦ τῆς ἔδωσαν νά κουβα-
 λάει στὸ δρόμο τῆς ζωῆς. Οἱ γυναικεῖες ἀρετὲς ποῦ καλ-
 λιέργησαν μέσα τῆς γιὰ αἰῶνες δλόκληρους — παθητικότη-
 τα, ὑπακοή, γλυκύτητα — ἀποδεικνύονται περιττές, ἀχρη-
 στες κι ἐπιζήμιες. Ἡ σκληρὴ πραγματικότητα ἀπαιτεῖ ἄλ-
 λες ἀρετὲς: τὴ δραστηριότητα, τὴ σταθερότητα, τὴν ἀποφα-
 σιστικότητα, τὴ σκληρότητα, «ἀρετὲς», δηλαδή ποῦ μέχρι
 τώρα περνοῦσαν γιὰ ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν ἀντρῶν. Στε-
 ρημένη ἀπὸ τὴν καθημερινὴ προστασία τῆς οἰκογένειας, πε-
 ταγμένη ἀπὸ τὴ ζεστὴ φωλιά στὸ πεδίο τῆς πάλης γιὰ τὴν
 ἐπιβίωση καὶ τὴν ταξικὴ κυριαρχία, ἡ γυναίκα εἶναι ἀναγ-
 κασμένη νά ὀπλιστεῖ, νά θωραχιστεῖ γρήγορα, πιεσμένη ἀπὸ
 τίς σκληρὲς κι ἀκατανόητες ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Μέσα σ'
 αὐτὴ τὴ διαστικὴ προσαρμογὴ στίς νέες συνθήκες ζωῆς, ἡ
 γυναίκα παίρνει καὶ ἀφομῶνει συχνά χωρὶς κριτικὸ ἔλεγ-
 χο, «ἀλήθειες» ἀντρικῆς, ποῦ ἂν τίς ἐξετάσει κανεὶς προσε-
 χτικῶς, θὰ διαπιστώσει πῶς, συχνά, δὲν ἀποτελοῦν «ἀλήθει-
 ες» παρὰ γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη (46).

Ἡ σύγχρονη καπιταλιστικὴ πραγματικότητα φαίνεται
 νά προσπαθεῖ νά σφυρηλατήσει ἕνα νέο τύπο γυναίκας ποῦ,
 χάρη στὴν πνευματικὴ τῆς διαμόρφωση, νά βρίσκεται πιὸ
 κοντὰ στὸν ἄντρα ἀπ' ὅ,τι στὴν παλιὰ γυναίκα. Αὐτὴ ἡ
 σχετικὴ ἐξομολωση εἶναι μιά φυσικὴ καὶ ἀναπόφευχτὴ συ-
 νέπεια τῆς συμμετοχῆς τῆς γυναίκας στὴν οἰκονομικὴ καὶ
 κοινωνικὴ ζωὴ. Ὁ καπιταλιστικὸς κόσμος δὲν παραδέχε-

(46) Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν ἀπλοποιημένη ἠθι-
 κὴ τοῦ ἀντρα στίς σεξουαλικὲς σχέσεις, ποῦ στηρίζει τὴν κοσμο-
 θεωρία του πάνω στὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ πορνεία εἶναι ἕνα γεγο-
 νός φυσικὸ καὶ ἀναπόφευκτο. Ἡ Ντόρα, ἡ ἐσωτερικῶς ἐλεύθερη
 πρωτοποριακὴ ἡρωίδα τοῦ Βιντσένιο στὸ μυθιστόρημα «Τιμώ-
 τητα ἀπέναντα στὸν ἑαυτό μας» ἀφομῶνει ἀπλοϊκῶς, δίχως κρι-
 τικὸ ἔλεγχο, αὐτὴ τὴν ἀντρικὴ ἀστικὴ «ἀλήθεια». Στ' ὄνομα
 ἑνὸς ἀνωτέρου σκοποῦ καὶ θέλοντας νά δοκιμάσει πόσο βαθύ καὶ
 πνευματικὸ εἶναι τὸ συναίσθημά της καὶ πόσο ἀπέχει ἀπὸ ἕνα
 ἀπλὸ αἰσθητικῶς ἐρεθισμὸ, ἡ Ντόρα εἰσφορᾷ ἕναν ἄντρα...
 Ἡ ψεύτικη ἀντίρρηση καὶ ταξικὴ «ἀλήθεια», θεωρεῖται ἐδῶ, ἀπὸ
 τὴ γυναίκα ποῦ θέλει ν' ἀπελευθερωθεῖ, σὰν ἀνώτερη ἀλήθεια.

ται παρά τις γυναίκες που κατάφεραν να ξεφορτωθούν τις γυναικείες αρετές, και να αφομοιώσουν τη φιλοσοφία της πάλης για την επιδίωξη, φιλοσοφία αντρική. Οι «άπροσάρμοστες» οι γυναίκες δηλαδή του παλαιού τύπου, δεν έχουν θέση στις τάξεις των εργαζομένων. Διαπιστώνουμε έτσι ένα είδος «φυσικής επιλογής» ανάμεσα στις γυναίκες των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων: οι τάξεις των «εργαζόμενων» περιλαμβάνουν πάντα τις πιο δυνατές, τις πιο ανθεκτικές, τις πιο πειθαρχικές φύσεις. Οι αδύνατες, οι παθητικές φύσεις, προσκολλούνται στην οικογενειακή έστια και αν οι οικονομικές ανάγκες τις ξεκολλήσουν από εκεί για να τις ρίξουν στο χείμαρρο της ζωής, αφήνονται να τις παρασύρει το θολό κίμα της «νόμιμης» ή «παράνομης» πορνείας, κάνουν ένα γάμο συμφέροντος ή καταλήγουν στο δρόμο. Οι εργαζόμενες αποτελούν την πρωτοπορία των γυναικών και περιλαμβάνουν αντιπροσώπους από διάφορα κοινωνικά στρώματα. Η μεγάλη πλειοψηφία αυτής της πρωτοπορίας αποτελείται όχι από γυναίκες σαν τη Βέρα Νικοντίμοβνα, περήφανες για την ανεξαρτησία τους, αλλά από τις χιλιάδες Ματίλντες, τυλιγμένες μέσα στα γκριζα σάλια τους, από τις Τατιάνες του Ριαζάν με τα ξυπόλυτα πόδια, που η μζέρια έχει σπρώξει σ' αυτό το άγχαθωτό μονοπάτι.

Πόσο ξεγελασμένοι είναι αυτοί που πιστεύουν ακόμα ότι η νέα, ανύπαντρη γυναίκα είναι ο καρπός της προσπάθειας ορισμένων δυνατών ήρωϊκών ατόμων που συνειδητοποίησαν τον έαυτό τους και τη θέση τους! Δεν είναι η ατομική θέληση, δεν είναι το παράδειγμα της τολμηρής Μάγδας ή της αποφασισμένης Ρενάτε, που δημιούργησαν τη νέα γυναίκα. Η μεταλλαγή της γυναικείας νοστροπίας, της εσωτερικής πνευματικής και συναισθηματικής δομής της, γίνεται πρώτα απ' όλα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, εκεί που, κάτω απ' το μαστίγιο της πείνας, πραγματοποιείται η προσαρμογή της εργάτριας στις ριζικά διαφορετικές συνθήκες της ύπαρξής της. Οι Ματίλντες και οι Τατιάνες δεν ασχολούνται με το γυναικειο πρόβλημα· αντίθετα γαντζώνονται με δλη τους τη δύναμη πάνω στο παρελθόν και μόνο όταν τελικά υποτάσσονται στους νόμους της ιστορικής αναγκαιότητας, στις παραγωγικές δυνάμεις, κάνουν, παρά τη θέλησή τους, τα πρώτα βήματα προς το νέο δρόμο. Περιπλανιούνται θλιμένα, σπέρνοντας τη δυστυχία, γαϊδεύοντας τ' όνειρο του ζεστού σπιτικού των ειρηνικών και ταπεινών οικογενειακών απολαύσεων. "Αχ, να μπορούσαν να φύ-

γουν απ' αυτό το δρόμο, να γυρίσουν πίσω! Οι συντρόφισσές τους όμως έχουν πυκνώσει τις γραμμές τους, κι ό γυναικείος χείμαρρος τις παρασύρει όλο και πιο μακριά απ' το παρελθόν. Είναι αναγκασμένες να προσαρμοστούν σ' αυτή την πνιγερή ατμόσφαιρα, να παλέψουν για τη θέση τους, τα βιοτικά τους δικαιώματα. Κάτω απ' τη βασιλεία του πέτρινου τέρατος, ή γυναίκα της εργατικής τάξης βλέπει να γεννιέται και να δυναμώνει μέσα της ή συνείδηση της αυτονομίας της και μέσα της μεγαλώνει ή πίστη στις δυνάμεις της. Προοδευτικά, αναπόφευκτα και σταθερά, ή εργάτρια αποχτιά τα νέα ήθικά και διανοητικά χαρακτηριστικά, που είναι απαραίτητα στους εκπρόσωπους της τάξης της. Και κάτι ακόμα πιο ουσιαστικό: αυτή ή διαδικασία μεταβολής της έσωτερικής δομής της γυναίκας, δέν γίνεται μόνο σε μεμονωμένα άτομα, αλλά στις μάζες, σε όλο και πιο πλατιούς κύκλους γυναικών. Ή προσωπική θέληση κατακλύζεται, πνιγεται μέσα στη συλλογική προσπάθεια των εκατομμυρίων γυναικών της εργατικής τάξης που βάζουν όλες τους τις δυνάμεις για να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες ζωής. Ό καπιταλισμός αναπτύσσει κι εδώ μια μεγάλη δραστηριότητα: ξερριζώνοντας εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες από το σπίτι τους, από τη φωλιά τους, μεταβάλλει τις ύποταγμένες και παθητικές φύσεις, τις πειθαρχικές σιλάδες του συζύγου, σε μια στρατιά που αγωνίζεται για τα ίδια της τα δικαιώματα και για τα δικαιώματα και τα συμφέροντα της ανθρώπινης κοινότητας' ξυπνάει την επαναστατική δύναμη, ισχυροποιεί τη θέληση. Ή προσωπικότητα της γυναίκας σκληραίνει, σταθεροποιείται.

Άλλοίμονο όμως στην εργάτρια που θα πιστέψει στην άκατανίκητη δύναμη της απομονωμένης ατομικότητας. Το όργανο του κεφαλαίου αναπόφευκτα θα τη συντρίψει. Μόνο οι πυκνωμένες τάξεις των αγωνιστών μπορούν ν' αναγκάσουν το όργανο ν' αλλάξει δρόμο. Γι' αυτό άκριβώς, παράλληλα με τη συνείδηση της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων της, γεννιέται και δυναμώνει μέσα στη νέα εργάτρια ή έννοια της συλλογικότητας, της συντροφικότητας, ένα αίσθημα που αναπτύσσεται πολύ λιγώτερο στη νέα γυναίκα των άλλων κοινωνικών στρωμάτων. Αυτό είναι το βασικό γνώρισμα, ή διανοητική και συναίσθηματική δομή, που διακρίνει ξεκάθαρα τις άνυπαντρες εργαζόμενες γυναίκες σε δύο κύριες κοινωνικές τάξεις. Παρ' όλο που ή ποιοτική τους διαφορά από τις χτεσινές γυναίκες αποτελεί ένα δεσμό

για τις νέες γυναίκες κάθε κοινωνικής τάξης. Παρ' όλο που ή ελσος στα εργατικά πλαίσια αναπτύσσει έξ ίσου σ' όλες τις γυναίκες την ανεξαρτησία τους, Ισχυροποιώντας την προσωπικότητά τους και πλαταίνοντας τον πνευματικό τους κόσμο, ή διαφορά της τάξης απομακρύνει όλο και περισσότερο μεταξύ τους τις νέες γυναίκες των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων. 'Ανάμεσα στις εργαζόμενες, ό ταξικός ανταγωνισμός γίνεται τρομερά πιο αισθητός απ' ό,τι ανάμεσα στις γυναίκες του παλιού τύπου, που την πάλη των τάξεων δέν την είχαν παρά άκουστά. Για την εργαζόμενη γυναίκα, αυτήν που δρασκελίσει τό κατώφλι του σπιτιού της, που δοκίμασε ή ίδια όλη τή δύναμη των κοινωνικών αντιφάσεων, που αναγκάζεται νά συμμετέχει ενεργά στην πάλη των τάξεων, μι άταξική ιδεολογία ξεκάθαρη κι αποφασιστική αποκτά τή σημασία όπλου μέσα στον άγώνα της για την επίβίωση 'Η καπιταλιστική πραγματικότητα χωρίζει αποφασιστικά την Τατιάνα του Γκόρκι από την Τατιάνα της Ναγκρόντοσκιαγια' αυτή είναι ή αίτια που ή ιδιοκτήτρια ενός εργαστηρίου βρίσκεται, χάρη στην ιδεολογία της, πολύ πιο απομακρυσμένη από την εργάτρια, απ' ό,τι είναι ή άπλή νοικοκυρά από τή γειτόνιά της, τή γυναίκα του εργάτη. 'Η καπιταλιστική πραγματικότητα λοιπόν έντείνει τον κοινωνικό ανταγωνισμό ανάμεσα στις εργαζόμενες γυναίκες. Δέν μένει, γι' αυτήν την κατηγορία των γυναικών του νέου τύπου, παρά ένα κοινό σημείο: ή ποιοτική τους διαφοροποίηση από την παλιά γυναίκα, και οι ειδικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν την ανεξάρτητη, λεύτερη γυναίκα. Καί οι πρώτες και οι δεύτερες περνούν τό στάδιο της «έξέγερσης» και οι δύο άγωνίζονται για την έδραωση της προσωπικότητάς τους, οι πρώτες συνειδητά, για λόγους άρχης, οι δεύτερες με τρόπο στοιχειώδη, συλλογικό και σπρωγμένες απ' την ανάγκη.

'Ενώ όμως στη γυναίκα της εργατικής τάξης, ό άγώνας για την αναγνώριση των δικαιωμάτων της, συμφωνεί με τά συμφέροντα της τάξης της, οι γυναίκες των άλλων κοινωνικών στρωμάτων σκοντάφτουν πάνω σ' ένα εμπόδιο: την ιδεολογία της τάξης τους που αντιδρά στην αναμόρφωση του γυναικείου τύπου. Στο αστικό περιβάλλον, ή «γυναικεία επανάσταση» αποκτά χαρακτήρα πολύ πιο όξύ, εκφράζεται με μορφές πολύ πιο έντονες, και τά ήθικά δράματα της άστης νέας γυναίκας είναι πιο συγκλονιστικά, πιο πολύπλευρα και

καλύπτοκα απ' ό,τι συμβαίνει στην προλεταριακή τάξη (47). Μέσα στους εργατικούς κύκλους δέν υπάρχουν και δέν μπορεί νά υπάρχουν έντονες συγκρούσεις ανάμεσα στη σχηματιζόμενη ψυχολογία της νέας γυναίκας και στην ιδεολογία της τάξης της: και ή μία και ή άλλη υπόκεινται σέ μιá διαδικασία αναμόρφωσης, σέ μιάν έξέλιξη η.

Ό νέος τύπος της γυναίκας, μέ την έσωτερική έλευθερία και την ανεξαρτησία, ταιριάζει μέ την ήθική πού διαμορφώνει, πρós τó σμιφέρον της τάξης του, ó εργατικός κόσμος. Η εργατική τάξη, για νά έπιτελέσει την κοινωνική άποστολή της, χρειάζεται όχι μιá άπρσωπη σκιάβα του γάμου και της οικογένειας, μέ τίς πατροπαράδοτες παθητικές γυναικείες άρετές, αλλά μιάν άτομικότητα έχθρική σέ κάθε ύποδούλωση, ένα μέλος συνειδητό, δραστήριο πού νά μπορεί και νά ξέρει ν' άπολαμβάνει όλα τά δικαιώματα της ομάδας, της τάξης.

Η ψυχολογία της νέας, ανεξάρτητης, άνύπαντρης γυναίκας, έπιδρθ πάνω στην ψυχολογία των όπισθοδρομικών γυναικών της έποχής της τά σφυρηλατημένα απ' τη ζωή χαρακτηριστικά των γυναικών της εργατικής τάξης, άποτυπώνονται σιγά - σιγά και στις άλλες. Τί σημασία έχει άν οι εργαζόμενες γυναίκες δέν είναι ακόμα παρά μιá μειονότητα, άν για κάθε μιá απ' αυτές, υπάρχουν δυό, ή και τρεις γυναίκες του παλιού τύπου! Οι εργαζόμενες γυναίκες δίνουνε τó γενικό τόνο στη ζωή, προσδιορίζουνε τó γυναικειό τύπο πού χαρακτηρίζει μιá δεδομένη έποχή.

Άνατρέποντας τίς καθιερωμένες ήθικές και σεξουαλικές άξίες, ό καινούργιες γυναίκες κλονίζουν τη στερεότητα των παλαιών άρχων, μέσα στην ψυχή των γυναικών πού δέν έχουν ακόμα ξανοιχτεί στον καινούργιο δρόμο. Έτσι τά δόγματα, πού κράτησαν τη γυναίκα αιχμάλωτη μέσα στο ίδιο της τó κοσμοείδωλο, χάνουνε την έπιρροή τους μέσα στην ψυχή της.

(47) Αυτό εξηγεί ίσως τó γεγονός όα οι σύγχρονα μυθιστοριογράφοι διαλέγουνε σχεδόν πάντα για ήρωίδα τους μιάν έπρσωπο του άστυκού κόσμου. Έπάρχουνε έλάχιστες ήρωίδες πού ν' άνήκουνε στην εργατική τάξη. Κι όμως, τί πλουσιό ύλικό θάδουσαν οι συγγραφείς άν άποφάσιζαν νά κατέβουνε στα κοινωνικά στρώματα εκείνα όπου ή σκληρή σύγχρονη πραγματικότητα δημιουργεί, όχι σαν μεμονωμένες περιπτώσεις αλλά μιζικά, τόν τύπο της γυναίκας μέ τη νέα ήθική δόμη, τίς νέες ανάγκες και τά νέα συναισθήματα.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ἐργαζόμενων γυναικῶν ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς δικῆς τους ὑπαρξῆς. «Μολύνουν» μὲ τὸν κριτικό τους στοχασμό, τὴ σκέψη τῶν συγχρόνων τους, ἐκθρονίζουν τὰ παλιὰ εἰδωλα, σπρώχνουν τὸ λάβαρο τῆς ἐπανάστασης ἐναντία στὶς «ἀλήθειες» πού εἰσθρῆφαν γενιές ὀλόκληρες γυναικῶν. Καθὼς ἐλευθερώνονται οἱ ἴδιες, οἱ νέες «λεύτερες», ἀνεξάρτητες γυναῖκες, ἀποδεσμεύουν τὸ φυλακισμένο γιὰ αἰῶνες ὀλόκληρους πνεῦμα, τῶν παθητικῶν καὶ ὀπισθοδρομικῶν ἀδερφῶν τους.

Ἡ καινούργια γυναίκα ἔχει μπεῖ στὴ λογοτεχνία, ἀκόμα ὅμως ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἔχει ἐκτοπίσει τίς ἥρωίδες μὲ τὴν παλιὰ ἠθικὴ δομὴ, ὅπως ἀκριδῶς ἡ γυναίκα - ἄτομο, δὲν ἔχει ἀκόμα παραμερίσει ἐντελῶς τὴν παλιὰ γυναίκα - σύζυγο, ἀπόηχο τοῦ ἀντρα της. Παρατηροῦμε ὡστόσο, πῶς οἱ ἥρωίδες παλιοῦ τύπου παρουσιάζουν ὄλο καὶ περισσότερο τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ ψυχολογικὰ γνωρίσματα πού ἔχουν εἰσάγει στὴ ζωὴ οἱ νέες ἀνύπαντρες γυναῖκες. Οἱ τεχνίτες τοῦ λόγου, χωρὶς καθόλου νὰ ἔχουν τὴν πρόθεση νὰ μᾶς ζωγραφίσουν ἓνα «τύπο καινούργιο», ἐφοδιάζουν ἀθελά τους τίς ἥρωίδες τους μ' αἰσθήματα καὶ γνωρίσματα πού δὲ χαρακτηρίζαν καθόλου τίς ἥρωίδες τῆς προηγούμενης λογοτεχνικῆς περιόδου (48).

Ἡ σύγχρονη λογοτεχνία εἶναι γεμάτη κυρίως μὲ μορφές γυναικῶν ἐνὸς τύπου μ ε τ α β α τ ι κ ο ὄ, γεμάτη μὲ ἥρωίδες πού διαθέτουν ταυτόχρονα τὰ γνωρίσματα καὶ τῆς παλιᾶς καὶ τῆς καινούργιας γυναίκας. Ἐξ ἄλλου μέσα στὸν ἤδη σχηματισμένο τύπο τῆς ἀνύπαντρης γυναίκας, δὲν ἔχει ἀκόμα ὀλοκληρωθεῖ ἡ δύσκολη διαδικασία διαμόρφωσης τῶν νέων ἀξιών, πού οἱ παραδόσεις καὶ τὰ παλιὰ συναισθήματα προσπαθοῦν νὰ καταπνίξουν. Ἡ ἐξουσία τῶν περασμένων αἰῶνων ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μεγάλη, ἀκόμα καὶ πᾶνω στὴν ψυχὴ τῆς νέας γυναίκας. Τὰ ἀταβιστικὰ συναισθήματα ἀναστέλλουν καὶ ἀδυνατίζουν τίς νέες αἰσθήσεις, οἱ ξεπερασμένες προκαταλήψεις κρατοῦν ἀκόμα αἰχμάλωτο τὸ

(48) Στὴ ρώσικη λογοτεχνία συναντᾶμε συχνὰ τὰ ψυχολογικὰ γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν τὴ νέα γυναίκα στὶς ἥρωίδες τοῦ Γκόρα. Ἡ καλλιτεχνικὴ, εὐαίσθητη ψυχὴ του, ἀνοικτὴ στὴν αὐριανὴ ἀλήθεια, συλλοσιμᾶνε μὲ μεγαλύτερη εὐκολία ἀπὸ τοὺς ἄλλους τίς λεπτομέρειες πού ξεφεύγουν ἀπ' τὸ βλέμμα τῶν συγγραφέων ἐκείνων πού εἶναι πῶ στενὰ δεμένοι μὲ τὴν καπιταλιστικὴ πραγματικότητα.

πνεύμα της γυναίκας που λαχταρά την ελευθερία της. Το παλιό και το νέο, διεξάγουν, στα βάθη της γυναικείας ψυχής, ένα διαρκή πόλεμο. Έτσι, οι σύγχρονες ήρωίδες βρίσκονται αναγκασμένες να κάνουν ένα διμέτωπο αγώνα: ενάντια στον εξωτερικό κόσμο κι ενάντια τις δικές τους παρορμήσεις που κληρονόμησαν απ' τις μητέρες και τις γιαγιάδες τους.

«Οι νέες σκέψεις, έχουνε κιόλας γεννηθεί μέσα μας — λέει η Χέντβιγκ Ντόμ — οι παλιές όμως δεν έχουνε ακόμη πεθάνει· τα κατάλοιπα από τις περασμένες γενιές είναι ακόμα ισχυρά, παρ' όλο που έχουμε ήδη τη διανοητική ειαμόρφωση της νέας γυναίκας, τη δική της δύναμη θέλησης».

Η αναπροσαρμογή της γυναικείας νοστορίας στις νέες συνθήκες της οικονομικής και κοινωνικής της ύπαρξης, δεν πραγματοποιείται χωρίς μιá σάλη έντονη και δραματική. Κάθε βήμα στην κατεύθυνση αυτή προκαλεί συγκρούσεις, έντελως άγνωστες στις παλιές ήρωίδες. Και οι συγκρούσεις αυτές, που διεξάγονται μέσα στην ψυχή της γυναίκας, αρχίζουν σιγά - σιγά να τραβούν το βλέμμα των συγγραφέων και γίνονται πηγή καλλιτεχνικής έμπνευσης. Η γυναίκα μεταβάλλεται προοδευτικά από ά ν τ ι κ ε ί μ ε ν ο της τραγωδίας της αντρικής ψυχής, σε ύ π ο κ ε ί μ ε ν ο της δικής της τραγωδίας.

Ἄννα Ἀχμάτοβα - ἡ ποιητικὴ ἐκφραση τῆς νέας γυναίκας

Γράμματα-στά ἐργαζόμενα νιάτα,
τρίτο γράμμα(1). Γύρω ἀπ' τὸ δρό-
κοντα καὶ τὸ «λευκὸ πουλί».

Μὲ ρωτᾶς, νεαρή μου συντρόφισσα καὶ συναγωνίστρια,
γιατὶ ἐσὺ μαζί μὲ πολλές ἄλλες φοιτήτριες καὶ ἐργαζόμενες
γυναῖκες τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας, αἰσθάνεσαι νὰ σὲ τραβάει
καὶ νὰ σ' ἐνδιαφέρει ἡ Ἄννα Ἀχμάτοβα, «παρ' ἔλο πού
δὲν εἶναι καθόλου κομμουνίστρια». Ὁ ἐνθουσιασμός γιὰ συγ-
γραφεῖς πού χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἓνα «ξένο σὲ μᾶς σινε-
μα», συμβιβάζεται ἀραγε, μὲ ἓνα καθαρὰ προλεταριακὸ θ-
ραμα τοῦ κόσμου; Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα πού σὲ ἀπα-
σχολεῖ.

Τὸ θέμα αὐτὸ ἀξίζει νὰ τὸ ἐξετάσουμε λεπτομερεια-
κά. Καὶ γιὰ νὰ κάνουμε πιδ παραστατικὴ τὴ σκέψη μας θὰ
πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν ποιήτρια ἀκριβῶς πού προ-
τιμᾶς.

Ἔχω μπροστά μου τρία μικρὰ διβλία τῆς Ἄννας Ἀχ-
μάτοβα: «Τὸ Ροζάριο», «Λευκὰ Πουλιά» καὶ «Ἔτος Κυ-
ρίου 21».

Φυλλομετρώντας τα μπορῶ νὰ σᾶς πῶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ
πὼς ἡ Ἀχμάτοβα δὲν εἶναι τόσο «ξένη» σὲ μᾶς, ὅσο μπορεῖ
νὰ φαίνεται στὴν πρώτη ματιά. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ τρία μι-
κρὰ διβλία αἰσθανόμαστε νὰ σιριτᾶ καὶ νὰ σφύζει μιὰ
ψυχὴ ζωντανή, οἰκεία καὶ κοντινὴ, ἡ ψυχὴ μιᾶς γυναίκας
τῆς μεταβατικῆς τούτης ἐποχῆς, ἐποχῆς ἀναμόρφωσης τῆς
ἀνθρώπινης ψυχολογίας καὶ θανάσιμης πάλης ἀνάμεσα σὲ

(1) Κρίνοντας πὼς πολλὰ μέρη ἀπ' τὸ ἄρθρο τῆς συντρόφι-
σας Κολλοντάι εἶναι ἀμφισβητήσιμα, ἡ σύνταξη δημοσιεύει τὸ
ἄρθρο αὐτὸ μὲ κάθε ἐπαφύλαξη. (Σημείωση τῆς σύνταξης τῆς
Μολοντάια Γκβάφννα).

δυο κουλτούρες, σέ δυο ιδεολογίες, τή μιὰ άστική, τήν άλλη προλεταριακή. Ή "Αννα Άχμάτοβα δέν είναι άπό τή μεριά τών ξεπερασμένων αντίληψεων, άλλά άπ' τή μεριά τής νέας ιδεολογίας πού διαμορφώνεται μπρός στά μάτια μας.

Ή Άχμάτοβα δέν είναι άπλώς μιὰ άπ' τίς άμέτρητες ποιήτριες πού άρκοονται νά επαναλαμβάνουν αυτά πού οι μεγάλοι λογοτέχνες τής περασμένης κουλτούρας, έχουν πει τόσες φορές καλύτερα και ώραιότερα άπό τούς άσήμαντους επιγόνους τους. Ή Άχμάτοβα κάνει έργο δημιουργικό. Σάν ποιήτρια και σάν δημιουργός, προσφέρει στην τέχνη, και στη γνώση τής ανθρώπινης ψυχής κατά συνέπεια, πράγματα πού κι οι μεγαλύτεροι άστοι ποιητές πριν άπ' αυτήν δέν μπόρεσαν νά πούν.

Ή Άχμάτοβα δέν ύμνει τή «γυναίκα» γενικά, άλλά έναν έρισμένο νέο τύπο γυναίκας, αυτήν πού άνοίγει, με τή δουλιά της, τó δρόμο τής ζωής της.

Σά δημιουργικός καλλιτέχνης, ή Άχμάτοβα, δέν περιγράφει τίς συγκινήσεις τής γυναικείας ψυχής, ειδικά μέσα άπ' τó πρίσμα τής άντρικής ψυχολογίας; αυτά πού λέει για τή γυναίκα, τά αισθάνονται στά βάθη τής ψυχής τους όλες σχεδόν οι γυναίκες πού διάλεξαν τó δρόμο τής επαγγελματικής εργασίας και πού τοποθετούνται έτσι στη διασταύρωση δύο εποχών. Αυτή άκριβώς ή πιστότητα στην πηγή μέσα στην εργαζόμενη γυναίκα ή νέα κουλτούρα, άδολκληρωμένο τύπο τής «καινούργιας γυναίκας»; Ή πλειοπεριγραφή τών συναισθημάτων και τών συγκινήσεων πού ζύπνησε μέσα στην εργαζόμενη γυναίκα ή νέα κουλτούρα, άποτελεί τó σπέρμα μιās νέας αντίληψης για τή ζωή και κάνει τó έργο τής Άχμάτοβα νά συγγενεύει με τά συναισθήματα και τίς σκέψεις τής άνερχόμενης τάξης. Αυτή είναι και ή αίτία πού έσύ κι οι συντρόφισές σου αγαπάτε τά τρία μικρά λευκά βιβλία της.

Για νά δημιουργήσει μιὰ νέα κουλτούρα, για νά διαμορφώσει τή δική της ιδεολογία, ή εργαζόμενη ανθρωπότητα δέν μπορεί και δέν πρέπει ν' άντικρίξει τά γεγονότα και τά προβλήματα τής ζωής μονόπλευρα, μόνο άπό τήν άντρική σκοπιά, όπως έκανε ή άστική κοινωνία. Δέν μπορούμε ούτε νά καταλάβουμε ούτε νά κρίνουμε τά γεγονότα βασισμένοι μόνο και μόνο στον τρόπο πού τά αντιλαμβάνονται οι άντρες. Κυρίως όταν πρόκειται για προβλήματα σεξουαλικά, γι' αυτό τó πανάρχαιο «μυστήριο τού έρωτα», πού γύ-

ρω του περιστρέφονται κυρίως τὰ ἔργα τῆς Ἀχμάτοβα καὶ πὺ σὰς προβληματίζει τόσο (2).

Στὴν ἀστική κοινωνία, ἡ γυναίκα δὲν ἀποτελοῦσε ἀνεξάρτητο ἄτομο, οὔτε στὸ κοινωνικόν, οὔτε στὸ ἐργατικὸ ἐπίπεδο: γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὁ δικός της τρόπος νὰ βλέπει τὰ πράγματα, ἡ ψυχολογία της, δὲ λογαριάζονταν. Δὲν μποροῦσε νὰ προσφέρει τίποτε τὸ νέο, τὸ προσωπικὸ στὴν κουλτούρα ἢ στὴ φιλοσοφία.

Ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργατικῆς τάξης — τῆς ἀνερχόμενης τάξης —, ἀπ' τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι συγκεντρώνει τὰ συμφέροντα, τὶς ἐπιδιώξεις, τὰ συναισθήματα καὶ τὶς ἀπόψεις καὶ τῶν δύο φύλων, ἀπαιτεῖ μὴν ἄλλη ἀντιμετώπιση. Δὲν μπορεῖ νὰ θεμελιώσῃ μὴν νέα κουλτούρα ἀποκλείοντας τὸ σημαντικὸ παράγοντα τῆς γυναικείας παρουσίας μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἐργαζόμενης ἀθρωπότητας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἰδιοτυπίες τοῦ γυναικείου πνεύματος πὺ καλλιεργήθηκαν μέσα στὴ γυναίκα ἀπὸ αἰῶνες δλόκληρους, τὴν ἀναγκάζουν νὰ προσεγγίζει μὲ τρόπο διαφορετικὸ μὴν δλόκληρη σειρά φαινομένων — τὴ μητρότητα, τὸ ἐρωτικὸ πρόβλημα, τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, τὴν ἐκλογή τῆς ἐργασίας. Ἡ ἰδεολογία τῆς ἀνερχόμενης τάξης πρέπει νὰ μπορέσῃ νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ προωθήσῃ ὅλες τὶς πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες πὺ ἀντιπροσωπεύουν τὶς ἀπόψεις καὶ τῶν δύο φύλων.

Μὰ γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δώσουμε στὴ γυναίκα τὴ θέση πὺ τῆς ἀρμόζει στὴν προσπάθεια θεμελίωσης τῆς νέας κουλτούρας, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ ξέροῦμε ποιά διεργασία ἐσωτερικὴ πραγματοποιεῖται μέσα στὴν ψυχὴ τῆς μάζας τῶν ἐργαζόμενων γυναικῶν, κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὅπου βλέπουμε νὰ μεταβάλλονται οἱ ἔννοιες καὶ οἱ ἀντιλήψεις. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, τὰ τρία μικρὰ βιβλία τῆς Ἄννας Ἀχμάτοβα παρουσιάζουν ἓνα ἀναμφισβήτητο ἐνδιαφέρον καὶ χαίρομαι, νεαρή μου συντρόφισσα, πὺ τὸ ἐρώτημά σου μὲ παρακινεῖ νὰ μελετήσω βαθύτερα αὐτὴ τὴν ποιήτρια. Ἡ Ἄννα Ἀχμάτοβα δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ, ἴσως, νὰ φωτίσουμε παρὰ μὴν μόνο ἀπ' τὶς

(2) Τὸ γεγονὸς ὅτι, στὰ βιβλία τῆς Ἀχμάτοβα, ἡ κριτικὴ θέση ἀντὶ τῶν ἐρωτῶν ἀποδεικνύει φυσικὰ ὅτι ἡ ἴδια βρίσκεται ἀκόμα στὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ τῶν δύο ἐποχῶν καὶ πὺς ἂν, στὸ θέμα τοῦ ἐρωτῶν, ἡ διαίσθησή της τῆς ἀποκαλύπτει τὴν καινοῦργια ἀλήθεια, ὅτι ἄλλα θέματα δὲν ἔχει ἀκόμα συλλάβῃ πραγματικὰ τὸ περιεχόμενον τῆς νέας κουλτούρας.

πτυχές της γυναικείας ψυχής, δε θα μας βοηθήσει, ίσως, ν' ανακαλύψουμε παρά τα γυναικεία συναισθήματα που συνδέονται με το «μυστήριο του έρωτα». Μά σ' αυτή την εποχή των απότομων μεταβολών έχει κι αυτό την αξία του. Γιατί δε θα πρέπει να ξεχάσουμε τούτο: στις φιλετικές σχέσεις συντελείται σήμερα ή πιό μεγάλη επανάσταση στην ιστορία της ανθρωπότητας και ή ιδεολογία του προλεταριάτου κατέχει το κλειδί αυτού του «μυστηρίου», που στάθηκε άλλοτο μέσα στην άστική κουλτούρα.

Φυσικά, ή "Αννα Αχμάτοβα δεν είναι κομμουνίστρια και γι' αυτό ο δλοκληρωμένος τύπος της μαχητικής, θετικής και αγωνιζόμενης γυναίκας που σφυρηλατεί στους κόλπους της ή εργατική τάξη μέσα σε μία ανελέητη καθημερινή πάλη, μένει γι' αυτήν ξένος κι απόμακρος. Οι γυναίκες που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν λύσει για τον έαυτό τους το έρωτικό πρόβλημα, θα είναι πάντα σε θέση, μπροστά στην παντοδυναμία του "Έρωτα και στους κινδύνους που αντιπροσωπεύει για τη γυναικεία ψυχή, σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο, να περισώσουν το ανθρώπινο «εγώ» τους, δίχως να σπάσουν τους δεσμούς που τις ενώνει με την κοινωνική ομάδα. Είναι όμως πολλές αυτές που ανήκουν στον δλοκληρωμένο τύπο της «καινούργιας γυναίκας»; "Η πλειοψηφία, ή τεράστια πλειοψηφία των γυναικών, είτε έξουσιάζεται από τα κατάλοιπα της άστικής κουλτούρας, είτε, στην καλύτερη περίπτωση, βρίσκεται στη «διαχωριστική γραμμή». "Όχι μόνο οι αγρότισες, οι γυναίκες των εργατών και τον μικροπαλλήλων, αλλά και πολλές γυναίκες «μονίμων μελών του κόμματος» ζουνε μέσα στα πλαίσια της άστικής ιδεολογίας. Δεν βρίσκονται καν σ' αυτή τη «διαχωριστική γραμμή».

Μέσα στη ζωή τους όπως και στον έρωτα, μεταφέρουν αυτούσια την ιδεολογία που κληρονόμησαν απ' τις μανάδες τους. Γι' αυτό και τα μικρά βιβλία της Αχμάτοβα δε θα μιλήσουν ίσως, ούτε στο πνεύμα τους, ούτε στην καρδιά τους... Οι εργάτριες όμως — ή μεγάλη μάζα απ' τις εργάτριες και όχι λίγα μεμονωμένα άτομα — τα φοιτητικά νιάτα, οι γυναίκες που εργάζονται σ' όλους τους τομείς, βρίσκονται σ' αυτή τη «διαχωριστική γραμμή».

Μόνο ένα λεπτό στρώμα της προλεταριακής πρωτοπορίας, ένα στρώμα βαθιά επηρεασμένο από την κομμουνιστική σκέψη, αριθμεί στις τάξεις του αυτό το νέο τύπο γυναίκας, της συντρόφισσας, της αγωνίστριας, της δυνατής προσω-

πικρότητας. Μά ποιός θά τολμούσε νά βεβαιώσει πώς μέσα τους, κάθε Ιχνος πνευματικής και ήθικης υποδοούλωσης της γυναίκας από τὰ κατάλοιπα της άστικής κουλτούρας έχει για πάντα χαθεί;

Δέν υπάρχει καμιά άμφιβολία πώς ή αισθηση της άλληλεγγύης με τό κοινωνικό σύνολο, ή χαρά της συμμετοχής στον άγώνα για τὰ ιδανικά της τάξης, ή περηφάνεια της καλοφτιαγμένης έργασίας, ή επιθυμία νά χτίσεις και νά δημιουργήσεις, ή έμπιστοσύνη στις ίδιες σου τίς δυνάμεις, όλα αυτά τὰ συναισθήματα χαραχτηρίζουν πολύ περισσότερο τον προλετάριο άντρα παρά την εργαζόμενη γυναίκα. Ή γυναίκα μόλις τώρα άρχίζει νά νιώθει τὰ συναισθήματα αυτά κι αυτές τίς επιδιώξεις, καθώς εισέρχεται ενεργά στη ζωή της τάξης της. Για εκατοντάδες, για χιλιάδες χρόνια, ή γυναίκα μεγάλωνε με την ιδέα πώς δέν είναι παρά ό «Ισκιος του άντρα», ή εικόνα του, τό έξάρτημά του. Είναι λοιπόν ν' άπορούμε πού σήμερα, όταν ή σιδερένια φωνή της επανάστασης καλεί τη γυναίκα ν' ανέβει στο πολεμικό άρμα, εκείνη έξακολουθεί νά μήν έχει έμπιστοσύνη στον έαυτό της, νά μήν πιστεύει στην άξία πού μπορεί νά έχει ή ίδια για τό σύνολο, ν' αναζητά ένα στήριγμα στον άντρα, και μιά επιβεβαίωση του έαυτού της στον έρωτα πού εκείνος αισθάνεται γι' αυτήν, στην άναγνώριση της άξίας της από τον άντρα πού διάλεξε;

Κι όμως, ή επανάσταση δέν πέρασε δίχως ν' αφήσει τ' άχνάρια της στη γυναικεία νοστροπία. Μέσα στα μεγάλα χρόνια της επανάστασης, ή γυναίκα γεύτηκε τη δυνατότητα μιάς νέας ζωής, μιάς ζωής όπου ή άυτόνομία της ύπόστασης της και ή λούτητα των δικαιωμάτων της μέσα στο σύνολο θά ήταν άναγνωρισμένες πραγματικότητες. Ή επανάσταση ανέβασε τη γυναίκα σ' ένα ύψος πού δέν είχε ξαναγνωρίσει, την τοποθέτησε στο ίδιο επίπεδο με τον άντρα σύτροφό της στην έργασία και παραδέχτηκε σαν εύλογη αυτή την λούτητα δικαιωμάτων. Ήταν μιά πρόοδος δίχως προηγούμενο. Όλες οι δάσεις της χιλιόχρονης ζωής της γυναίκας κλονίστηκαν. Μέσα στην ψυχή της άρχισε νά πραγματοποιείται ή δύσκολη διεργασία συνειδητοποίησης του «εγώ» της, της θέσης της μέσα στο κοινωνικό σύνολο και των σχέσεών της με τον άλλοτε άφέντη και κύριό της — τον άντρα. Για νά μήν ξεπεραστεί από την ίδια τη ζωή, για νά μήν παραμεριστεί στο δεύτερο πλάνο και νά μήν συντριβεί μέσα στην πάλη για την επιβίωση, ή γυναίκα είναι άναγκα-

σμένη να ξεφορτωθεί χωρίς άργοπορία τις έτοιμόρροπες αξίες της αστικής ιδεολογίας. Και πρώτα απ' όλα πρέπει να επανατοποθετήσει τις σχέσεις της με το άλλο φύλο. Έχει να διαλέξει: ή θα υπακούσει στις έπιταγές της αστικής ιδεολογίας και θα μείνει «στο πλευρό του άντρα», έξω δηλαδή από την ενεργό ζωή του συνόλου, ή θα διαβεί το Ρουβίκωνα για να τοποθετηθεί στο χώρο της προλεταριακής ιδεολογίας, που φέρνει μαζί της μια νέα γλώσσα και νέες σχέσεις ανάμεσα στα φύλα. Τρίτος δρόμος δεν υπάρχει.

Η συνείδηση, που πέντε χρόνια επανάστασης γέννησαν και δυνάμωσαν μέσα στη γυναίκα, ότι είναι απαραίτητη όχι μόνο στην οικογένειά της, στο σύζυγο και στα παιδιά, αλλά στο κοινωνικό σύνολο, έκαναν τη γυναίκα, σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο, ιδιαίτερα απαιτητική και πολύ λίγο «υποχωρητική» απέναντι στον άντρα. Δεν ικανοποιείται πια μ' αυτό που ήταν αρκετό στη μεγαλωμένη μέσα στην αστική ιδεολογία γυναίκα: να είναι ο «άπόηχος» του πνεύματος και της καρδιάς του αγαπημένου, να είναι ο καθρέφτης του, ο ίσκιος του, το συμπλήρωμά του. Απαιτεί τώρα, να μπορεί κι αυτός, ο διαλεχτός της καρδιάς της ν' αντικαθρεφτίζει τη δική της έσωτερική, πνευματική και ήθικη ζωή. Δεν της φτάνει πια ν' αγαπάει και ν' αγαπιέται. Με τρόπο ένστικτώδη και αυθόρμητο ζητά να επεκταθεί και στον έρωτα ή αρχή της συντροφικότητας και της αμοιβαίας αναγνώρισης, που θεμελιώνει τις σχέσεις όλων των μελών μιας κοινότητας διαποτισμένης με την προλεταριακή ιδεολογία. Μια μεγάλη επανάσταση πραγματοποιείται μέσα στην ψυχή μιας μεγάλης μάζας γυναικών που ή δίνη της εργασίας οδηγεί σ' ένα συλλογικό τρόπο ζωής.

Δεν μπορούμε όμως για την ώρα, να πούμε το ίδιο για τη μεγάλη μάζα των αντρών της εργατικής τάξης. Η ανατοποθέτηση των φυλετικών σχέσεων, άφορούσε κατ' αρχήν τις γυναίκες. Δεν άγγιξε τους άντρες παρά έξωτερικά, στο βαθμό δηλαδή που ο άντρας ή ο «σύντροφος» αισθάνθηκαν σαν έμπόδιο την προσχώρηση της γυναίκας στη ζωή του εργαζόμενου συνόλου: κρύο φαγητό έξ αίτίας της γυναικειάς εργασίας, άραφτο κουμπί, ανάγκη να «κρατήσει» τα παιδιά» ο άντρας όσο ή γυναίκα βρίσκεται στη συνέλευση των αντιπροσώπων... Αυτοί είναι όμως παράγοντες έξωτερικοί, περιστασιακοί κι όσο κι αν είναι ένοχλητικοί, δεν έχουν τη δύναμη ν' ανατρέψουν την ψυχολογία και τις ιδέες του μέσου άντρα. Ο άντρας δεν πήρε ακόμα είδηση πως θα έ-

χει να κάνει με μιὰ γυναίκα άλλου είδους, με άλλα διανοητικά και ήθικά ενδιαφέροντα και πώς πέρασε οριστικά ο καιρός που ή γυναίκα, όχι μόνο ήταν σκιάδα του, αλλά παραδεχόταν μέσα της τη θέση αυτή σά δίκαιη και σωστή.

Ο άντρας έξακολουθεί να θεωρεί τη γυναίκα είτε σάν ένα «ευχάριστο μέσο» ίκανοποίησης των σαρκικών αναγκών του, είτε σάν τη νόμιμη και πιστή σκιά του, τη σύζυγο.

Δέν αντιλαμβάνεται ακόμα ότι έφτασε ο καιρός που θα πρέπει να λάβει υπ' όψη του τά ενδιαφέροντα της φίλης και συντρόφιάς του, να προσαρμοστεί ειλικρινά στη νέα της ψυχολογία, αν δέ θέλει να χάσει τον έρωτά της, την τρυφερότητα και τη φίλα της. Ο άντρας μεταφέρει ακόμα στις έρωτικές σχέσεις όλο τό φορτίο που του κληρονόμησαν τά ξεπερασμένα κατάλοιπα της αστικής κουλτούρας, ενώ ή γυναίκα άντλεί τις ανάγκες και τά συναισθήματά της από μιὰ νέα ιδεολογία. Η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη.

Πάνω σ' αυτή τη σύγκρουση συγκεντρώνεται τό περιεχόμενο των τριών μικρών βιβλίων της Άχμάτοβα. Μιά σύγκρουση που όπωσδήποτε αντιμετώπισατε λίγο πολύ, έσύ και οι συντρόφισές σου, μιὰ σύγκρουση που δυσκολεύει την πορεία εκείνων των γυναικών της εργατικής τάξης που θέλουνε να διαδοθν τό Ρουβίκωνα της αστικής κουλτούρας.

Νά λοιπόν, νεαρή μου συντρόφισσα, γιατί αγαπάς τους στίχους της Άχμάτοβα, παρ' όλο που «ύμνει αποκλειστικά και μόνο τον έρωτα». Κάθε σελίδα της Άχμάτοβα είναι ένα όλόκληρο βιβλίο πάνω στη γυναικεία ψυχή. Οι στίχοι της είναι τόσο σωστοί, αληθινοί και τόσο συγκινητικά ζωντανοί που ένας τους και μόνο μας προσφέρει πολύ περισσότερο από τά χοντρά ψυχολογικά μυθιστορήματα πολλών συγχρόνων συγγραφέων.

Αυό βασικά θέματα ξεχωρίζουν κι επαναλαμβάνονται μέσα στα ποιήματά της: ή έρωτική σύγκρουση που προκαλεί ο άντρας με την άδιαφορία του για τό ανθρώπινο «έγώ» της γυναίκας· ή έσωτερική σύγκρουση της ίδιας της γυναίκας που προέρχεται από την άδυναμία της να συμφιλιώσει τον έρωτα με την συμμετοχή της στην ενεργό ζωή.

Θυμηθείτε τό «Απόβραδο» της Άχμάτοβα. Είναι έρωτευμένη και περνά τό πρώτο της βράδυ μόνη μ' αυτόν που αγαπάει. Ο «διαλεχτός» της την έκρινε άξια της προσοχής του, ο διαλεχτός της είναι κοντά της...

Ένας ποιητής που θ' άγνοουσε την πολύπλοκη διεργασία που γίνεται μέσα στην ψυχή της καινούργιας γυναίκας,

θά περιέγραφε την πρώτη αυτή συνάντηση με χρώματα ρόδινα. Θά μιλούσε για «τή θριαμβευτική χαρά των ματιών της», «τά χείλια της που μσανοίγουν για ν' αφήσουν ένα στεναγμό ετυχίας»... Μά για ποιά «θριαμβευτική χαρά» νά μιλήσουμε όταν ή γυναίκα αισθάνεται πώς ο αγαπημένος της δέν υποφιάζεται κών τὸ πραγματικό ἀνθρώπινο «ἐγώ» της; Ὅταν αὐτός πού ἀγαπάει καί πού τήν ἀγαπᾶ δέν βλέπει ὅ,τι μέσα της ὑπάρχει τὸ ἀτομικό, τὸ διαφορετικό, καί τὸ πολῦτιμο ἐπομένως, ἀπὸ κοινωνική ἀποψη, ἀλλὰ μόνο ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸ εἶδος της, τὴ θηλυκότητά της δηλαδῆ; Τὸ κατακάθι τῆς ἀστικής κουλτούρας δηλητηριάζει τίς ἐρωτικές σχέσεις. Ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἄντρες, ἀκόμα καί ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού κατέχουν τίς σωτῆρες θέσεις στὸν ταξικὸ ἀγώνα, πού ξέρου ν' ἀκούσουν μὲ τὸ εὐαίσθητο αὐτὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἐσωτερικὴ φωνή τῆς πολυαγαπημένης τους συντρόφισσας. Για τοὺς περισσότερους ἡ γυναίκα εἶναι πάντα ἡ «Ἐβα θγαλμένη ἀπὸ τὸ πλευρὸ τοῦ Ἀδάμ...».

Ἡ γυναίκα ὅμως περιμένει ἀπ' τὸν ἐκλεκτὸ τῆς καρδιᾶς της νά ξέρει νά τὴ βλέπει καί νά τὴν ἀναγνωρίζει ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, ὡς ἀνθρώπινο πλάσμα καί ὀλοκληρωμένη προσωπικότητα. Ἡ σύγκρουση εἶναι ἀναπόφευκτη. Στὸ «Ἀπόδραδο» τῆς Ἀχμάτοβα ἡ σύγκρουση αὐτὴ παρουσιάζεται ἀνάγλυφα καί σπαραχτικά.

Στὸν κῆπο παίζει μουσικὴ. Εἶναι ἡ πρώτη συνάντηση, μὰ γιὰ κείνην ἡ μουσικὴ αὐτὴ εἶναι γεμάτη μὲ μὴν «ἀνεξήγητη θλίψη». Ἐκεῖνος, ὁ αγαπημένος, δὲ νιώθει τίποτε ἀπ' ὅσα γίνονται μέσα της, οἱ ἐπιθυμίες της, τὸ αὐθεντικό, μοναδικὸ τῆς «ἐγώ» δέν ἀγγίζου τὴν ψυχὴ του... Δὲ βλέπει σ' αὐτὴ παρὰ ὅ,τι τὴν κάνει νάναι «γυναίκα».

Ὅπως κοιτᾶς μιὰ γάτα, ἕνα πουλί,
ὅπως κοιτᾶς μιὰ λυγερὴ ἀμαζόνα(...).

Καί μέσα στὸν ἦχο τῶν βιολιῶν πού παίζουν στὸν κῆπο, ἡ γυναίκα διακρίνει μιὰ πικρὴ εἰρωνεία γιὰ τὴν πολυπόθητη ὥρα τῆς πρώτης συνάντησης:

Ἄς εἶναι δοξασμένοι οἱ οὐρανοί
Γιὰ πρώτη φορὰ εἶσαι μόνη μαζὶ
του (...).

Ἡ θλίψη της ὅμως γίνεται πῶς ἔντονη όταν αὐτὸς πού

ἀγαπᾷ καὶ πού τὴν ἀγαπᾷ, τυφλωμένος ἀπὸ τὴν «ἀντρική του αὐτάρχεια», δὲν βλέπει, δὲν θέλει νὰ τὴν δεῖ σὰ μιά δημιουργική δύναμη ἴση μ' αὐτόν, ἱκανή ὅσο κι ἐκεῖνος νὰ προσφέρει ἀξίες πνευματικές ἢ ὕλικές στὸ θησαυρὸ τῆς ζωῆς. Στὸ ποιημά της «Τότε συναντιόμαστε γιὰ πρώτη φορά», ἡ Ἀχμάτοβα ἀποκαλύπτει ὄλο τὸν ἀπλοϊκὸ ἐγωϊσμὸ τοῦ ἐρωτευμένου ἀντρα πού, μ' ἐλαφρότητα καὶ ἐπιπολαιότητα, ἀνοίγει βαθεῖες πλῆγές στὴν ἀγαπημένη του, χωρὶς κἀν νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται.

Εἶναι κι οἱ δυὸ ποιητές, κι οἱ δυὸ εἶναι δημιουργοί. Καὶ γιὰ τοὺς δυὸ ἡ ποιητικὴ δημιουργία ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς ζωῆς⁽³⁾.

Ἐκεῖνος ὅμως, πού στὸν ἑαυτὸ του ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα νᾶναι δημιουργός, ἀγαπᾷ καὶ δέχεται τὰ πάντα μέσα σ' αὐτὴν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στοιχεῖο πού ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ εἶναι της.

Μιλοῦσε γιὰ τὸ καλοκαίρι κι ἔλεγε
Πὼς ἡ γυναίκα δὲν εἶναι φτιαγμένη
γιὰ ποιήτρια (...).

Καὶ ξαφνικὰ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ πού ἀπὸ καιρὸ ἔκανε τὴ γυναίκα νὰ ὑποφέρει, τὴ βασάνιζε κρυφά, διασποῦσε τὴν ἁρμονία τοῦ ἐρωτᾶ της καὶ θάμπωνε τὴ χαρὰ της, ἀποκαλύπτεται σ' ὅλη τὴν τρομερὴ του πραγματικότητα. Ἄν ἐκεῖνος δὲν θέλει νὰ δεῖ τὴν «οὐσᾶ» της, τὸ γεγονός δηλαδὴ πὼς εἶναι ποιήτρια, τότε τί ἀγαπάει μέσα σ' αὐτὴν; Τὴ «θηλυκότητά» της μόνο;

Ἕνας ὀξύς πόνος αὐξάνει πάντα τὴ δεκτικότητά μας στὶς ἐξωτερικὲς ἐντυπώσεις. Τὰ προσβλητικὰ λόγια πού ἀκούσε ἀπ' τὸ στόμα του, ἔχουν γιὰ πάντα δεθεῖ στὴ μνήμη της μὲ τὸ «μεγαλόπρεπο αὐτοκρατορικὸ παλάτι καὶ τὸ φρούοιο Πέτρος — καὶ — Παῦλος»...

Ὁ ἀντρας; μὴ νιώθοντας τίποτε ἀπὸ τὴ διεργασία πού συντελεῖται μέσα της, τῆς χαρίζει «τὸ τελευταῖο ἀπ' τὰ τρελλὰ τραγούδια». Γι' αὐτὴν ὅμως ἡ τύχη ἔχει κριθεῖ. Μιά ἀπὸ τίς πολλὲς τοὺς συναντήσεις θὰ γίνῃ ἡ «τελευταία».

(3) Ὁ χαρακτηρισμὸς «ποιητῆς» λαμβάνεται ἐδῶ σὰ σύμβολο, δεδομένου ὅτι οἱ δογματισμοὶ αὐτῆς εἶναι ἴδιες γιὰ ὅλες τίς γυναῖκες πού συνεργάζονται, σ' ὁποιοδήποτε τομεᾶ, γιὰ τὸ συλλογικὸ ἔργο.

Ἡ ἴδια δδύνη γιὰ τὴν ἐρωτικὴν δυσαρμονία εἶναι διάχυτη μέσα στὸ ποίημα. «Μὲ τὰ χέρια ἐνωμένα κάτω ἀπ' τὸ σκοῦρο πέπλο». Ἐδῶ ἡ ἐκμετάλλευση ἔχει πιά ολοκληρωθεῖ. Τώρα ἐκείνη τοῦ πετάει καταπρόσωπο ὅλες τὶς πίκρες μᾶς ἀνισῆς ἀγάπης ὅλες τὶς δυσάρεστες ἀλήθειες. Τοῦ θυμίζει πόσες φορές τὴν ταπεινώσε ἀσκεφτα κι ἀνέμελα γιατί, παρ' ὅλη τὴν ἀγάπη του, στάθηκε πάντα κουφός στὴν αὐθεντικὴ φωνὴ τῆς ψυχῆς της. Δὲν μένει παρὰ μιὰ διέξοδος — νὰ διαγράψει ἀπ' τὴ ζωὴ της αὐτὸ τὸν ἀνθρωπο ποῦ ἔφερε μόνο βάσανα καὶ πόνους, αὐτὸ τὸ ἀρρωστημένο αἶσθημα ποῦ δὲν περιέχει τὴν ἐσωτερικὴ ἀναγνώριση τοῦ ἐνὸς ἀπ' τὸν ἄλλον.

Πειραγμένος, ἀνίκανος νὰ καταλάβει ὁ ἀντρας, δὲ βλέπει στὰ λόγια της παρὰ ἓνα πράγμα: δὲν τὸν ἀγαπᾷ πιά!

Β γ ῆ κ ε π α ρ α π α τ ῶ ν τ α ς

**Κ ι ἓ ν α ς μ ο ρ φ α σ μ ὸ ς π ὶ ο ν ο υ σ η μ ᾶ δ ε υ ε
τ ὸ π ρ ὶ σ ω π ὶ ο υ (...).**

Ἐκείνη, σὰ νὰ κατάλαβε ξαφνικὰ πόσο ὀριστικά, πόσο ἀνεπανόρθωτα ἦταν τὰ λόγια της, νιώθει τὴν καρδιά της νὰ ραγίζει. Πρέπει νὰ τὸν σχηματῆσει, νὰ τὸν κρατήσῃ! Αὐτὸς δὲν τὴν κατάλαβε, μὰ ἐκείνη τὸν ἀγαπᾷ, δὲν τοῦ ζητᾷ παρὰ ν' ἀναγνωρίσει τὴν προσωπικότητά της.

Κ α τ ἔ β η κ α π ε τ ῶ ν τ α ς τ ᾶ σ κ α λ ι ᾶ

**Ἔ τ ρ ε ξ α π ῖ σ ω τ ο υ μ ἔ χ ρ ι τ ῆ ν π ὶ ο ρ τ α
Σ ε ψ υ χ ι σ μ ἔ ν η φ ὶ ν α ξ α: ὀ χ ι, ὀ χ ι,
Ἦ τ α ν ᾶ σ τ ε ι ο ἰ! Ἄ ν φ ῦ γ ε ι ς θ ᾶ π ε -
θ ᾶ ν ω (...).**

Μιὰ θανάσιμη ἀπελπισία γεμίζει τὴν ψυχὴ τῆς γυναίκας. Ὁ ἀγαπημένος της ὁμως δὲ βλέπει παρὰ ἓνα πράγμα στὸ κάλεσμα αὐτό: τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀντρικῆς ἐξουσίας του. Κι ἔχοντας πλήρη τὴ συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς του πανω σ' ἐκείνην ποῦ τὸν ἀγαπᾷ, ξεστομίζει μιὰ μικρὴ φράση ἀπόλυτα λογικὴ, ποῦ τὴν πληγώνει ὁμως θανάσιμα:

**Μ' ἓ ν α χ α μ ὶ ὄ γ ε λ ο ἤ ρ ε μ ο, τ ρ ο μ α χ τ ι κ ὸ
Γ ῦ ρ ι σ ε κ α ἰ μ ο ῦ ε ἶ π ε: μ ῆ σ τ ἔ κ ε σ α ἰ
σ τ ὸ ρ ε θ μ α.**

Αυριο — είναι σίγουρος γι' αυτό — όταν εκείνη θάχει ξεχάσει έντελῶς τις γυναικείες «παραξενιές» της, εκείνος θά ξαναγίνει ὁ «ἀφέντης καὶ κύριός της».

Τί τὴν ἔπιασε, σι' ἀλήθεια, νὰ τοῦ πετάξει ὄλες αὐτὲς τις ἀλλόκοτες κακίες, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τρέξη πίσω του μετὰ μὲ τὸ συνηθισμένο της «Ἄν φύγεις θά πεθάνω!»; Ἐκείνη ὁμως, τὸν κοιτάζει νὰ φεύγει μὲ μιὰ μόνη σκέψη στὸ μυαλό της: οὔτε αὐτὴ τῆ φορά κατάλαβε τίποτε!

Ὁ ἄντρας πού στὸ χῶρο τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων δὲν ἔχει ἀκόμα γκρεμίσει μέσα του τὸ τείχος τῆς ἀστικῆς κουλτούρας, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δεῖ καὶ νὰ καταλάβει τὴν πνευματικὴ διάσταση τῆς γυναίκας πού ἀγαπáει παρὰ μέσα στὸ σύντομο εἰσάστημα πού εἶναι ἐριτωεμένος μαζί της. Μόλις περάσει τὸ μεθύσι τοῦ πρώτου ἔρωτα, ὁ ἄντρας ἀπασχολεῖται καὶ πάλι ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ χάνει ξανά κάθε ἱκανότητα νὰ δεῖ τὴ γυναίκα στὴν ὁλότητά της, σὲ ὄλο τὸ ἀνθρώπινο μέγεθος της.

Θ ἄ μ ἔ π λ η γ ὴ σ ε ι π ἄ λ ι

Ὁ π ὠ ς τ ῆ ν τ ε λ ε υ τ α ῖ α φ ο ρ ἄ ,

Ἠ ἄ λ ι θ ἄ π ε ῖ ς π ὠ ς δ ἔ β λ ἔ π ε ι ς τ ἄ
(χ ἔ ρ ι α μ ο υ ,

Τ ἄ χ ἔ ρ ι α καὶ τ ἄ μ ἄ τ ι α μ ο υ ;

ρωτáει ἡ γυναίκα στὸ ποίημα τῆς Ἀχμάτοβα «Καλημέρα! Ἄκου τὸν ἀπαλὸ ψίθυρο...».

Ὅταν ἡ γυναίκα ἔρχεται κοντὰ του, κοντὰ στὸν ἀγαπημένο της, εἶναι συγκρατημένη, γεμάτη ἐπιφυλάξεις. Φοβάται πὼς ἡ ἀνικανότητά του νὰ καταλάβει θά τῆς δημιουργήσει νέες πληγές, πὼς ἡ ὑποτίμηση τοῦ πνευματικοῦ της «ἐγὼ» θά τῆς προκαλέσει ἕνα νέο ἠθικὸ πόνο. Αὐτὸς ὁμως δὲ σκέφτεται παρὰ τὸν ἑαυτὸ του. Τὴν ἔχει ἀνάγκη, μὰ σὰν καθρέφτη γιὰ νὰ καθρεφτίξει τὴ δική του προσωπικότητα. Ἡ γυναίκα βρίσκεται μπροστὰ του, μὲ τὰ χέρια ἀπλωμένα καὶ περιμένει, ὄχι φιλιὰ μὰ τὴ λεπτὴ κι εὐασθητὴ κατανόηση τοῦ εἶναι της. Μάταιη προσμονή. Αὐτὸς δὲ βλέπει «μῆτε τὰ χέρια, μῆτε τὰ μάτια της».

Τὴν ἀγαπᾷ μὰ δὲν τὴ βλέπει.

Ὁ πόνος πού προκαλεῖ αὐτὴ ἡ δυσαρμονία εἶναι τόσο ὀξύς πού γεννᾷ μέσα στὴ γυναίκα τὴν ἀθέλητὴ ἐπιθυμία νὰ βρεῖ μιὰ διέξοδο «κάτω ἀπὸ τὴν πνιγερὴ καμάρια τῆς γέφυρας».

Για αιώνες δλόκληρους ή άστική κουλτούρα συντήρησε, μέσα στον άντρα, συνήθειες αυτοϊκανοποίησης. Και οι άντρες της εργατικής τάξης, στο σύνολό τους, απέγουν πολύ άπ' τó να έχουν ξεπεράσει τις συνήθειες αυτές. Τα εργαζόμενα νάτα όμως πρέπει να συνειδητοποιήσουν πώς οι συνήθειες αυτές δέν είναι «δικιολογημένες» και πώς δέν είναι παρά κατάλοιπα της άστικής φιλοσοφίας, άπολύτως άσυμβίβαστα μέ την προλεταριακή ιδεολογία.

Στον τομέα των σχέσεων ανάμεσα στα φύλα, ή προλεταριακή ιδεολογία βασίζεται πάνω στην αναγνώριση της ισοτιίας όλων των μελών της εργαζόμενης ομάδας. Η ιδεολογία του προλεταριάτου δέν μπορεί να δεχτεί την ύποταγή του ενός στον άλλον, την ανισότητα, άκόμη και μέσα στις έρωτικές σχέσεις.

Η έδραίωση της ιδεολογίας του προλεταριάτου έχει σά συνέπεια, όχι την ενίσχυση της άτομικής ροπής προς την αυτοϊκανοποίηση, όχι την αύξηση των έγωιστικών συνθηκών αλλά, αντίθετα, την άνάπτυξη της εύαισθησίας και της λεπτότητας στις σχέσεις όλων των μελών της κοινωνικής ομάδας, της ικανότητας να διακρίνουμε μέσα στον καθένα τó σύντροφο και τó ανθρώπινο πλάσμα.

Ο άντρας που μέσα του οι συνήθειες της άστικής ιδεολογίας είναι άκόμα ισχυρές — άκόμα κι αν ό ίδιος συχνά δέν τé καταλαβαίνει —, άπαιτεί, για τή δική του έσωτερική και έξωτερική βολή, να θυσιάζει ή γυναίκα για χάρη του, τι έχει πιδό πολύτιμο μέσα της, τó «λευκό της πουλί», την προσωπικότητά της.

Όσο κι αν την αγαπάει σάν τον «ήλιο του Θεού» (δπως τó εκφράζει ή 'Αχμάτοβα) θά κάνει τά πάντα για να «ύποτάξει» τή γυναίκα, για να την κάνει ν' άπαρηγηεί τó «έγώ» της, να μη ζει παρά μέσα άπ' αυτόν, σάν ένα άπλό αντικαθρέφτισμα της δικής του πνευματικής διάστασης.

Αυτή είναι ή μόρφωση που δόθηκε στον άντρα άπό την άστική κουλτούρα.

Στή μεγάλη όμως μάζα των εργαζόμενων γυναικών, ή επανάσταση έχει κιόλας ξυπνήσει τó «λευκό πουλί».

Η καρδιά του χτυπάει, τά φτερά του πεταρίζουν, ζητάει να τó ύπολογίσουν. Αυτό ένοχλει τον άντρα που έχει θραυεί μέ τις συνήθειες της άστικής κουλτούρας, τον έάζει σέ άνησυχίες.

Οι γυναίκες της μεταβατικής έποχής μας δέν έχουν δ-

λες συνειδητοποιήσει την αξία τους σαν άτομα και σαν εργατικό δυναμικό. Δεν έχουν καταλάβει όλες πώς, για ένα μέλος της κοινότητας των εργαζόμενων, το πρώτο καθήκον είναι να υπηρετεί το κοινωνικό σύνολο, και το δεύτερο μόνο να υπηρετεί κάθε άτομο χωριστά, όποιος κι αν είναι ο βαθμός της συμπάθειας ή της φιλίας που αυτό της εμπνέει. Έτσι σ' αυτή τη μεταβατική εποχή, η γυναίκα που αγαπάει και αγαπιέται δεν είναι πάντα σε θέση, μπροστά στην παντοδυναμία του έρωτα, να υπερασπίσει αποφασιστικά και άνυποχώρητα τα δικαιώματά της σαν ανθρώπινο πλάσμα.

Κατά τα φαινόμενα ο άντρας είναι τις περισσότερες φορές ο νικητής. Η Άγμάτοφα όμως (κι εδώ είναι το πιδ ενδιαφέρον και το πιδ σημαντικό) μας αποκαλύπτει τις πτυχές της γυναικείας ψυχής και τη μουσική διεργασία που προκάλεσαν οι σπόροι της νέας αντίληψης για τον κόσμο. Η γυναίκα, που μέσα στην ψυχή της έχει ξυπνήσει το «λευκό πουλί», η γυναίκα που τα συμφέροντα κι οι ανάγκες της τη σπρώχνουν να εργαστεί για το κοινωνικό σύνολο ή που έχει συνειδητοποιήσει το καθήκον της απέναντι στην κοινωνία, δεν μπορεί πια να βρει την ειρήνη και την ευτυχία χωρίς το «λευκό πουλί» της. Όσο ή επιτακτική φωνή του κοινωνικού συνόλου δεν την είχε καλέσει στην υπηρέσία του, η γυναίκα μπορούσε να μη δίνει σημασία στο «λευκό πουλί», να μένει αντικαθρέφτισμα του άντρα. Να όμως, που η φωνή αυτή αντήχησε.

Η γυναίκα μπορεί πολλές φορές να «καταπνίγει» τη φωνή αυτή, μπορεί να υπόσχεται στον αγαπημένο της να μη «δημιουργεί παράλογες ιστορίες» — παντού και πάντα θ' ακούει το οικείο και έλκυστικό κάλεσμα αυτής της φωνής... Το «λευκό πουλί» που της θυμίζει συνεχώς τί θα μπορούσε να είναι η γυναίκα και τί θα μπορούσε να προσφέρει στη συλλογική ζωή αν δεν υπήρχε ο ζυγός των άστικων συνθηκών, σκοτώνει όχι μόνο τη χαρά της ζωής, αλλά και τη χαρά του έρωτα:

Ἡ καρδιά μου έγινε πέτρα⁽⁴⁾.

Ἡ έρωτική σχέση που έχει θεμελιωθεί πάνω στην ύ-

(4) «Ήταν ζηλιάρης, άνησυχος, λεπτός» («Τά λευκά πουλιά»).

ποταγή ενός ατόμου σ' ένα άλλο, πάνω στον άκρωτηριασμό του «εγώ» του ενός προς όφελος του άλλου, είναι ο τερατώδης καρπός της αντίληψης για τις σχέσεις των φύλων που επέβαλλε η αστική κουλτούρα. Μόνο μιά α μ ο ι β α ί α αναγνώριση, εξασφαλίζει την απόλυτη ευτυχία κι επιτρέπει στο λουλούδι του έρωτα ν' ανθίσει...

Την ίδια σκέψη εκφράζει κι ένα άλλο ποίημα της 'Αχμάτοβα:

Είσαι πάντα σκοτεινός, πάντα άλ-
(λιώτικος
Και με σκλαβώνεις κάθε μέρα πιό
(πολύ (...)).

Για να ευχαριστήσει το διαλεχτό της, η γυναίκα άνεχεται το χειρότερο βιασμό του έγώ της, δεν διαμαρτύρεται όταν της απαγορεύει να «τραγουδά και να χαμογελά» (μ' άλλα λόγια να θεμελιώσει τη ζωή της πάνω σ' αυτά που αγαπάει) μιά ή ύποταγή της αυτή δεν αυξάνει τη «χαρά του έρωτα», δέ της φέρνει την ευτυχία. 'Αντίθετα η άποπροσωποίηση αυτή γεννά μέσα στη γυναίκα την άπειρη θλίψη του άνικανοποίητου, την έντύπωση πώς «δέν είναι ίκανή για τίποτε», πώς είναι έντελώς άχρηστη.

Έτσι ξένη παντοῦ, σέ γῆ και σ'
(οὐρανό
Ζῶ και πιά δέν τραγουδῶ (...)).

'Υπάρχει άρχγε μεγαλύτερος πόνος, μεγαλύτερη θλίψη άπ' τὸ να αισθάνεσαι μόνος, άποξενωμένος άπό τῆ γῆ (τὸ κοινωνικό σύνολο) και άπό τὸν οὐρανὸ (τὴν έργασία, τὴ δημιουργία) ;

Ὁ έρωτας, αντί να φέρνει χαρά κι ένθουσιασμό, αντί να είναι μιά «μεγάλη γιορτή», γίνεται ἡ δοκιμασία «διά πυρὸς και σιδήρου». Γίνεται μιά φυλακή — μιά «φυλακή πνιγερή».

Με τὸν καιρό, όταν ὁ τρόπος ζωῆς τῆς νέας κοινωνίας τῶν έργαζομένων θάχει στερεωθεί, όταν ἡ προλεταριακή νοοτροπία θάχει νικήσει σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ἡ γυναίκα θ' άποκτήσει τὴ θεβαιότητα πὺς δέν έχει άλλον άφέντη και κύριο άπ' τὸν άρχηγὸ και τὸν ὀργανωτῆ τῆς συλλογικῆς ζωῆς.

Με τὸν καιρό, όταν οἱ νέες συνήθειες και τὰ νέα κοι-

νωνικά συναισθήματα θάχουν υποσκάψει, μέσα στην αντρική ψυχολογία, την άρχη της αυτοϊκανοποίησης που θέριψε κάτω απ' την καθοδήγηση της αστικής κουλτούρας, δέν θά περνάει καν απ' τὸ μυαλό του άντρα, σάν μέλος της οργανωμένης κοινότητας τῶν εργαζόμενων, ἡ ἰδέα ν' απαιτεί απ' τὴ γυναίκα νά «πνίγει» μέσα της γιά χάρη του τὸ «λευκό πουλί» της. Ἀντίθετα, τὸ «λευκό πουλί» θ' ἀγαπᾶ καὶ θά ἐκτιμᾷ μέσα της, κι ὄχι τὴ θηλυκότητά της, αὐτὸ πού ἔχει κοινὸ μὲ τὰ ἄλλα ἄτομα τοῦ εἴδους της. Θά ἐξαφανιστοῦν τότε αὐτὲς οἱ ὀδυνηρὲς ἐρωτικὲς συγκρούσεις, πού περιγράφει μὲ ἀκρίβεια ἡ πέννα της Ἀχμάτοβα καὶ πού σᾶς κάνουν, ἐσᾶς, τίς κομμουνίστριες, νά κλαίτε διαβάζοντας τὰ τρία μικρὰ βιβλία της μὴ — κομμουνίστριας Ἀχμάτοβα.

Σ' ἀκούω ὁμως νά μέ ρωτᾶς, ἀνικανοποίητη: Ὀλα αὐτὰ «θά γίνουν»! Σὺμφωνοί. Τώρα ὁμως; Σήμερα; Ποιὰ εἶναι ἡ διέξοδος;

Κοίταξε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ σκοπιὰ της προλεταριακῆς ἀντίληψης γιά τὸν κόσμο καὶ ξαναδιάβασε τοὺς στίχους της Ἀχμάτοβα. Ἀκόμα καὶ μέσα στὰ τρία αὐτὰ μικρὰ βιβλία θά δεῖς πῶς ὑπάρχει ἡ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα πού εἶναι τόσο καινὸ γιά σένα ὅπως καὶ γιά τόσες ἄλλες.

Σ' ἐποχές πάλης ἀνάμεσα σὲ δυὸ κουλτοῦρες, σὲ δυὸ ἀπόψεις γιά τὸν κόσμο, ὁ ἔρωτας γιά τὴ γυναίκα μεταβάλλεται, τίς περισσότερες φορές σὲ «ἠθικὴ φυλακὴ».

Τί εἶναι ὁμως ὁ ἔρωτας; Εἶναι μιὰ ὀρισμένη ψυχικὴ κατάσταση πού ὅπως ὅλες οἱ συγκινήσεις μας, ὑποβάλλεται σὲ ἀκριβεῖς καὶ ἀναπόδραστους ψυχολογικοὺς νόμους. Φτάνει νά γνωρίσει κανεῖς αὐτοὺς τοὺς νόμους καὶ ὁ δρόμος γιά νά ξεφύγει ἀπὸ τὴ «φυλακὴ τοῦ ἔρωτα», ἀποκαλύπτεται ἀπὸ μόνος της. Ἡ ζωὴ ἡ ἴδια τὸν φέρνει στὸ φῶς.

Ἡ γυναίκα πού εἶχε τραφεῖ μὲ τὴν ἀστικὴ κουλτοῦρα δεχόταν μὲ σχετικὴ εὐκολία τὴν ἐκμηδένιση της προσωπικότητάς της, ἐν ὄνοματι τοῦ ἔρωτα. Ἡ ἀγάπη της γιά τὸ σύζυγο, γιά τὰ παιδιὰ της, ἦταν ὁ μόνος χῶρος πού της ἐπέτρεπε νά ἐκφραστεῖ, νά δείξει τὰ προτερήματά της.

Ἡ γυναίκα της παλιᾶς κουλτούρας μπορούσε νά καταπιέζει, νά καταπνίγει τὸ μικρὸ «ἐγώ» της — πού κανεῖς δέν τὸ χρειαζόταν ἐκτὸς ἀπ' τὴν οἰκογένειά της — καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ νά εἶναι εὐτυχομένη. Ἡ γυναίκα της ἐρογατικῆς τάξης ἔχοντας ἐπίγνωση της ἀξίας της, ἀκόμα κι ἂν δέν εἶναι παρὰ ἓνα ἐλάχιστο γρανάζι μέσα στὸ μηχανισμό τοῦ

κοινωνικού οικοδομήματος, ποτέ δε θα συγχωρήσει στον έκλεκτό της καρδιάς της, την προσπάθειά του να καταπνίξει μέσα της το «λευκό πουλί».

Ο έρωτας, όταν η έλλειψη ικανοποίησης και ο καταναγκασμός χύνουν μέσα του το κρυφό τους δηλητήριο, είναι μοιραία καταδικασμένος να πεθάνει.

Πνίγοντας μέσα της το «λευκό πουλί», ο άντρας προσπαθεί να δέσει πιά γερά κοντά του τη γυναίκα. Στην πραγματικότητα, μ' αυτή την πράξη, την βοηθά ν' άπασπαστεί άπ' αυτόν έσωτερικά. Ο έρωτας πού μαρμαζώνει σιγά - σιγά άπ' την έλλειψη ικανοποίησης, εύκολώνει την άπόδραση της γυναίκας άπ' την έρωτική φυλακή.

Ίσως νάναι οι καλύτεροι στίχοι της, αυτοί πού η Άχμάτοβα άφιερώνει στην ξέφρενη χαρά της γυναίκας όταν έλευθερώνεται άπ' τις άλυσιδες ένος έρωτα δίχως άμοιβαία άναγνώριση, δίχως πραγματικό συντροφικό πνεύμα.

Ή φωνή μου είναι άδύναμη, μά δχι
(κι ή θέλησή μου,
Χωρίς τόν έρωτα, νιώθω πώς ξα-
(ναζώ (...)).

Η ψυχή της πληγωμένη από τις άγωνίες της δυσαρμονίας και της πάλης για την άπελευθέρωση, ματώνει άκόμα, ή φωνή της είναι άκόμα «άδύνατη», μά έχει ξαναβρεί τη θέλησή της για ζωή, για έργασία, για δημιουργία. Κι ή θέληση αυτή είναι δυνατή. Κι όλας, γι' αυτήν ο κόσμος δέν κλείνεται πιά μέσα στα στενά όρια τών έρωτικών συναισθημάτων:

Η άγρύπνια πέταξε μακριά, να βρει
(άλλους άρρώστους
Δέν θρηνώ πια πάνω στη γκρίζα
(στάχτη
Κι ή στραβωμένη βελόνα του ρο-
(λογισού
Δέν είναι για μένα πια φαρμακερή
(σαίτα (...)).

Θέλεγε κανείς πώς από ένα υπόγειο σκοτεινό και πνιγερό, ή γυναίκα βγήκε στον καθαρό κι ελεύθερο άέρα. πώς άνακαλύπτει το πλάτος του κόσμου, την όμορφιά και την

ποικιλία που έχουν τα καλέσματα της ζωής, έξω απ' το στενό κύκλο που σχηματίζουν «οι χαρές και οι λύπες του έρωτα».

Το ποίημα «Έμαθα να ζω ήρεμα κι απλά» εκφράζει τη χαρά της γυναίκας που μπορεί πιά να αισθάνεται το είναι της έξω απ' το στενό κύκλο του έρωτα. Μακριά απ' τη φυλακή του έρωτα, η γυναίκα μπορεί ξανά να «φτιάχνει σίχους», ν' ακούει τη ζωή, να δημιουργεί.

Κι αν έρθεις να χτυπήσεις την
Πιστεύω πως δεν θα σ' ακούσω⁽⁵⁾.
(πόρτα μου)

Η φυλακή του έρωτα σκότωσε τον έρωτα. Και μαζί του χάθηκε η κυριαρχία ενός πλάσματος πάνω στην ψυχή, στην προσωπικότητα του άλλου.

Τί καλὰ νὰ μὴ χρειάζεταιαι πιά
Νὰ ζηλεύεις⁽⁶⁾ (...).

Τραγουδά η' Αχμάτοβα σέ μιὰ χαρούμενη στροφή, βλέποντας πως η' απελευθέρωσή της από την έρωτική φυλακή έχει τώρα ολοκληρωθεί .

Τώρα κανείς δε θά ναι η αιτία
Ν' ανάθει το κερί ως το ξημέ-
(ρωμα⁽⁷⁾) (...).

Πάει ο έρωτας, πάει και η πίκρα για την ψυχική απόσταση, πάει κι η θλίψη που αισθανόταν η γυναίκα όταν κατέπνιγε μέσα της το «λευκό πουλί». Τότε επαναστατούσε ενάντια στον «αφέντη της καρδιάς» της, τώρα όμως δεν αισθάνεται γι' αυτόν παρά συμπόνια.

Κλαίς; Δεν αξίζω
Ούτε ένα απ' τὰ δάκρυά σου⁽⁸⁾ (...).

(5) «Έμαθα να ζω ήρεμα κι απλά». «Το Ροζάριο».

(6) «Τὰ σιδερένια κάγκελα...». «Έτος Κυρίου».

(7) Το ίδιο.

(8) «Τὰ σιδερένια κάγκελα...». «Έτος Κυρίου».

Οι άλυσίδες της έρωτικής φυλακής έχουν σπάσει — δ-
χι χωρίς δδύνες, ίσως — και ή γυναίκα, κρατώντας ζωντα-
νό μέσα της τδ «λευκό πουλί», χαιρετάει χαρούμενα τή ζωή
ή όργάνωση της κοινωνίας τών εργαζόμενων της έχει κρα-
τήσει μιά θέση, πού της επιτρέπει νά εκφράσει τδ έγώ της
μέ τρόπο δημιουργικό, νά άνώσει τις δυνάμεις της στη δη-
μιουργική προσπάθεια της ανθρώπινης κοινότητας.

Είσαι ελεύθερος — είμαι ελεύθερη.
Τό άδριο θά ναι καλύτερο άπ' τδ
(χτές⁽⁹⁾) (...).

Λέγοντας τδ αντίο στον άγαπημένο, ή γυναίκα δη-
λογει μ' ένα συναίσθημα περήφανης αυτάρκειας:

Θά πάω νά βασιλέψω σ' ένα παρα-
(μυθένιο κήπο
"Ό που θροτίζει τδ χορτάρι και τρα-
(γουδοθν οί μοσσες.

Τή γυναίκα πού ήπτε τδ σωτήριο πιότδ της προλετα-
ριακής ιδεολογίας, δέν τήν περιμένει τδ χάος κι ή μοναξιά,
μά ή δουλιά στον «παραμυθένιο κήπο» της συλλογικής δη-
μιουργίας της ζωής.

"Έτσι λύνεται, μέσα στις σύγχρονες συνθήκες της με-
ταβατικής περιόδου, τδ πρόβλημα τού έρωτα, πρόβλημα πού
στο κέντρο του βρίσκεται ή ολοκληρωμένη άκμα γνώση της
γυναίκας για τά δεσιμά πού τή συνδέουν μέ τήν ανθρώπινη
κοινότητα και ή αυτοϊκανοποίηση τού άντρα όπως τή δια-
τήρησε μέσα του ή άστική κουλτούρα.

"Ό άρσενικός «δράκος» πού αναφέρει ή 'Αχμάτοβα στο
ποίημά της «Ό εύγενικός ταξιδιώτης», πρέπει νά νικηθεί
μέ τήν αναγνώριση της άξιας πού έχει τδ «λευκό πουλί» για
κάθε γυναίκα, για κάθε μέλος της εργαζόμενης κοινότητας.
Πρέπει οι σύντροφοί μας, και πιδ ιδιαίτερα ή νέα γενιά τών
εργαζόμενων, νά μάθουν και νά καταλάβουν πως δέν μπο-
ροθν άτιμώρητα νά σκοτώσουν τδ «λευκό πουλί» της γυναίκας
πού συμμετέχει κιόλας στη συλλογική ζωή. Καταστρέφον-

(9) «'Η καρδιά μου χτυπά ήρεμα, κανονικά. «Ροζάριος.

τας τὸ «λευκὸ πουλί», ὁ «δράκος» κινδυνεύει νὰ βρεθεῖ ὀλομόναχος.

«Τότε λοιπὸν ἡ δραπέτευση ἀπ' τὴν ἐρωτικὴ φυλακὴ, ἢ μὲ ἄλλα λόγια ὁ χωρισμὸς ἀπ' τὸν ἀγαπημένο, εἶναι ἡ μόνη λύση τοῦ «σημερινοῦ ἐρωτικοῦ προβλήματος»; σ' ἀκούω νὰ μὲ ρωτᾷς ἀπογοητευμένη. «Καὶ τί θὰ γίνεῖ ἀν' ἡ καρδιά εἶναι πιὸ δυνατὴ;».

Τὸ ἐρωτικὸ πρόβλημα δὲν μπορεῖ νὰ λυθεῖ σήμερα, μίεσα στὶς πολυπλοκὲς συνθήκες τῆς πολιτιστικῆς μεταβολῆς, δίχως πόνους, κραυγὲς ἀπελπισίας καὶ βαθεῖες πληγῆς στὴν καρδιά. Ἡ δραπέτευση ὁμῶς ἀπ' τὴν ἐρωτικὴ φυλακὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη διέξοδος. Ἵπάρχει ἄλλη μιά, δυσκολώτερη, ἴσως, γιὰ τίς περισσότερες γυναῖκες: νὰ μάθουν στὸ σύντροφό τους νὰ μὴν πληγῶνε τὸ «λευκὸ πουλί», μὰ ἀντίθετα νὰ σκοτώνει μέσα του τὸ «δράκο».

Ὅταν ὁ ἐρωτευμένος ἄντρας θᾶξει καταλάβει ξεκάθαρα πῶς, γιὰ τὴ γυναῖκα, ὑπάρχει, ἔξω ἀπ' τὸν ἐρωτικὸ κύκλο, ἕνας ἄλλος κόσμος, τὸ ἴδιο πολύτιμο, πῶς οἱ χρυσὲς κλωστὲς τῆς γυναικείας καρδιάς δὲν εἶναι μόνο αὐτὲς ποὺ τὴν δένουν μαζί του μὰ πῶς ὑπάρχουν κι ἄλλες, περισσότερες, ποὺ συνδέουν τὴ γυναῖκα ἠθικὰ μὲ τὴ συλλογικὴ ζωὴ, τότε ὁ σύντροφος τῆς ζωῆς σου, νεαρή μου φίλη καὶ συναγωνίστρια, θὰ μπορέσει νὰ ξεπεράσει τὴν «αὐτοϊκανοποίησή» του, νὰ ξαναθεμελιώσῃ καὶ νὰ χτίσῃ τὴν ψυχολογία του πάνω στὴ νέα προλεταριακὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο καὶ τὴ ζωὴ. Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη θὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀναγνωρίζῃ τὸ «λευκὸ πουλί» μέσα στὴν ἀγαπημένη του.

Μοῦ γράφεις, νεαρή μου συντρόφισσα, πῶς ἡ Ἀχμάτοβα σοῦ γίνεται ἰδιαίτερα ἀγαπητὴ καὶ κοντινὴ μὲ τὴν ἰκανότητά της νὰ προβάλλει σ' ὄλη τους τὴ λεπτότητα τὰ γυναικεῖα συναισθήματα. Μοῦ θυμίζεις πόσο ὀδυνηρὰ πληγῶνε τὴ γυναῖκα ἡ ἐντελῶς ἐπιφανειακὴ τρυφερότητα καὶ περιποιητικὸτητα τοῦ ἄντρα ποὺ ἔχει πάψει νὰ τὴν ἀγαπάει.

Ἡ ἀληθινὴ τρυφερότητα πάντα ξεχωρίζει,
Εἶναι ἡρεμὴ (...).

Θαυμάζεις τοὺς στίχους αὐτοῦς, τῆς Ἀχμάτοβα, ἔπου τραγουδαῖ ὄχι τὴν πραγματοποίησιν τῆς εὐτυχίας, μὰ τὴν ἀλαφράδα τῆς ψυχῆς στὴν προσμονὴ τῆς χαρᾶς ποὺ θάρθει. Ἔχεις δίκιο: τὸ ποίημα τῆς Ἀχμάτοβα «Νὰ ξυπνᾷς τὴν

αύγη γιατί ή χαρά σου κόβει την ανάσα...», μπορεί να θεωρηθεί κλασικό, σχετικά με την περιγραφή αυτής της συγκίνησης.

Λές, και δέν διαφωνώ, πώς ή 'Αχμάτοβα κατόρθωσε να συλλάβει και να περιγράψει με ελιχρίνεια ένα άλλο χαρακτηριστικό της γυναίκας; ή χαρά για την όμορφιά της δέν υπάρχει παρά όσο αυτή ή «όμορφιά» αντικαθρεφτίζεται στο θαυμασμό που διαβάζει στά μάτια του έκλεκτου. Χωρίς αυτόν, ή γυναίκα δέν έχει τί να την κάνει την όμορφιά της.

Έπλεξε τά μαλλιά της με φροντίδα
Λές κι οί πλεξοϋδες θά χρειάζον-
(ταν αϋριο (...)).

Αϋριο όμως, ό διαλεχτός της δέ θάρθει κι οί «πλεξοϋδες της θά είναι άχρηστες». Όλες αυτές είναι λεπτομέρειες άληθινές, της γυναικείας ψυχολογίας και ή 'Αχμάτοβα τίς έχει συλλάβει με πολύ λεπτότητα. Είναι όμως άλήθεια, νεαρή μου φίλη, πώς γι' αυτήν την περιγραφή των λιγότερο σημαντικών γνωρισμάτων της γυναικείας ψυχής, αγαπάτε την 'Αχμάτοβα;

Όχι φυσικά.

Σας άρέσει ή 'Αχμάτοβα γιατί ύποστηρίζει τό «λευκό πουλί» και γιατί τά μικρά της διβλία περιγράφουν τη δύσκολη αναζήτηση του δρόμου που οδηγεί τη γυναίκα στο ναό μιας νέας άνθρωπότητας.

Θάχεις παρατηρήσει πώς οί πιο χαρούμενοι, οί πιο γελαστοί στίχοι της 'Αχμάτοβα είναι πάντα αυτόι που περιγράφουν τά συναίσθηματα της γυναίκας όταν είναι μόνη, ελεύθερη άπ' τίς χαρές και τίς δοκιμασίες του έρωτα, όταν εργάζεται. Την σπέρια χαρά της ζωής, ή 'Αχμάτοβα την αισθάνεται όχι όταν βρίσκεται μέσα στην άγκυλιά του άντρα που αγαπά, μά όταν κάνει μά σκληρή δουλιά, όταν προσφέρει τη συνδρομή και την ενεργητικότητά της στις άνάγκες του συλλογικού έργου. Η δουλιά, αυτή είναι ή πηγή της ευτυχίας, μάς λέει ή 'Αχμάτοβα στο ποίημά της «Βγαίνοντας άπ' τό δάσος». Με συγκίνηση και νοσταλγία μάς θυμίζει:

Ω ή μυστηριώδικη άπεραντοσύνη
(του χειμωνιάτικου τοπίου,
Ω ή καλή δουλιά κι ή γλυκειά
(χούραση (...)).

Ἡ τονωτική χαρὰ τῆς ἐργασίας εἶναι αὐτὸ πού συμ-
πληρῶνει τὴν ἁρμονικὴ ἔνωση μὲ τὸ σύντροφο — ὄχι τὸν
ἐκλεκτὸ τῆς καρδιάς τῆς μὰ τὸ σύντροφο καὶ φίλο — μιὰ
ἔνωση πού κάνει τὴν ψυχὴ πιὸ ζωντανή καὶ πιὸ πλούσια,
ἀντὶ νὰ τὴ πτωχαίνει μὲ τὴν «ὑποταγὴ» στὸν ἄλλον.

Μιὰ φίλια δμορφὴ κι ἀνέμελη
Ἐνωσε τίς μοῦσες μας
Σὰν κόρες πού δὲν ξέρουv ἀπὸ
(ἀγάπη (...)).

Οἱ φίλες σου κι ἐσύ, ἀγαπάτε τὴν Ἀχμάτοβα σὰν ἀ-
δερφή, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ ἡρωίδα τῶν ποιημάτων τῆς ἔχει
ξεφύγει ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν συμπερόντων πού συνδέονται μὲ
τὸ γάμο καὶ τὴν οἰκογένεια, ἐπειδὴ ἡ οὐσία τῆς ζωῆς τῆς
δὲν ἔχει γιὰ κέντρο τὸν ἔρωτα, ἐπειδὴ μέσα στὴν ψυχὴ τῆς
κλείνει κιόλας τὸ «λευκὸ πουλί» παρ' ὄλο πού δὲν ἔχει ἀρ-
κετὰ ἀτσαλωθεῖ στὸν ἀγῶνα ὥστε νὰ ξέρει νὰ συμφιλιῶνει
τὴν ἐργασία, τὴ δημιουργία, τὴ συμμετοχὴ στὴ συλλογικὴ
ζωή, μ' αὐτὴ τὴ μεγάλη γιορτὴ πού εἶναι ὁ ἔρωτας. Μέσα
στὸν ἔρωτα, ἡ γυναίκα δὲν ἔχει ἀκόμα μάθε: ν' ἀντιστέκεται
στὸ «δράκο», ὅπως κι ὁ ἄντρας δὲν ξέρει ἀκόμα νὰ ἐκτιμῆσει
τὸ «λευκὸ πουλί» τῆς γυναίκας. Βλέπουμε ὁμῶς, ὄλο καὶ συ-
χνότερα τὴ γυναίκα νὰ κερδίζει ἀνάστημα, σὰ μέλος τῆς
ἐργαζόμενης κοινότητος, νὰ γίνεται ἴση μὲ τὸ σύντροφο τῆς
ζωῆς τῆς καὶ ν' ἀποπαίρνει μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἐκείνων πού
κάποτε ἦταν κύριος καὶ ἀφέντης τῆς:

Ἐγὼ νὰ ὑποταχτῶ σὲ σένα; Εἶ-
σαι τρελλός!

Αὐτὸ πού ἀναζητᾷ ἡ γυναίκα πού φέρνει μέσα τῆς τὸ
«λευκὸ πουλί», δὲν εἶναι ἓνα σύζυγο, μὰ ἓνα σὺ ν τ ρ ο
φ ο. Ὅσο πιὸ βαθιὰ θὰ εἰσχωρεῖ ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργα-
τικῆς τάξης στὶς πλατιές μάζες, τόσο λιγότερη θέση θὰ ἐρι-
σκουν οἱ ἐρωτικὲς συγκρούσεις πού περιγράφουν τὰ μικρὰ
λευκὰ διβλία τῆς Ἀχμάτοβα. Στὴ θέση τῆς «ἐρωτικῆς φυ-
λακῆς», θὰ δοῦμε ν' ἀπλώνει τὰ φτερά τῆς ἡ ἐρωτικὴ χαρὰ,
μιὰ χαρὰ θεμελιωμένη πάνω στὴν ἀμοιβαία ἀναγνώριση, πά-
νω στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐνὸς συντρόφου γιὰ τὸν ἄλλον, πάνω
στὴν εὐαίσθητη ἔνωση τῶν ἁρμονικῶν ψυχῶν.

Ἡ ἀστικὴ κουλτούρα ἔθρεψε καὶ δυνάμωσε μέσα στὸν
ἄντρα τὸ «δράκο», ἐνῶ παράλληλα σκότωσε τὸ «λευκὸ πουλί»
μέσα στὴ γυναίκα. Ἡ κουλτούρα τῆς ἐργαζόμενης ἀνθρω-

πόττας θά δημιουργήσει τις απαραίτητες συνθήκες που θά επιτρέψουν, μαζί με την θελημένη ταπείνωση της γυναίκας, νά εξαφανιστεί κι αυτό τò παλιό πρόβλημα: ο φυλετικός ανταγωνισμός.

Ο «δράκος» θά εξαφανιστεί. Ο νικητής θά είναι τò «λευκό πουλί», ή δημιουργική εργασία τού άντρα και της γυναίκας — μέσα στους κόλπους της κοινωνικής ομάδας.

5 Δεκεμβρίου 1922

Ταξικός αγώνας και σεξουαλικότητα

Ὁ Ἔρωτας καὶ ἡ νέα ἠθικὴ (1)

Γύρω στὰ 1910, όταν τὸ ἐνδιαφέρον στὴ Ρωσσία στρεφόταν γύρω ἀπὸ τὰ σεξουαλικά προβλήματα, δημοσιεύθηκε στὴ Γερμανία μιά ψυχολογικὴ μελέτη τῆς Γκρέτα Μάιτзел — Ἔρς, «Ἡ Σεξουαλικὴ κρίσις». Τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στὸ πλατὺ κοινό: τὸ μυθιστόρημα τῆς Κάριν Μικαέλις, «Ὁ ἐπικίνδυνος Ἄγγελος», βιβλίο δίχως μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἀξία ποὺ ἡ τολμηρότητά του δὲν ξεπερνοῦσε τὰ συμβατικά ὄρια τοῦ λογοτεχνικοῦ «καθωσπρεπισμοῦ», σκέπασε μὲ ἕναν ἀδικιολόγητο θόρυβο τὸ ἔργο τῆς Μάιτзел — Ἔρς, ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ λίγο πρωτότερα. «Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμμένο μὲ ταλέντο, μὰ δὲν εἶναι ἐπιστημονικό», αὕτῃ ἦταν ἡ κριτικὴ. Καὶ μόνο στοὺς ὑψηλοὺς διανοητικοὺς κύκλους, στὴν «ἀφρόκρεμα» τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, χαιρετίσθηκε τὸ βιβλίο μὲ ἐνθουσιώδη χειροκροτήματα ἀπὸ μερικούς, καὶ μὲ σφυρίγματα καὶ ἀγανάκτηση ἀπὸ ἄλλους. Αὕτῃ εἶναι ἡ κοινὴ μοῖρα ὄλων τῶν εἰλικρινῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀλήθειας.

Τὸ γεγονός ὅτι ἀπ' τὸ βιβλίο τῆς Μάιτзел — Ἔρς λείπει μιά ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ ἐπιστημονικά προσόντα — μεθοδικότητα στὴν ἔρευνα, συστηματικότητα — ὅτι ἡ σκέψη ξεφεύγει καὶ παραπατάει, ἐπιστρέφοντας συχνά σὲ ξαναειπωμένα πράγματα, δὲν μειώνει σὲ τίποτα τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας τῆς.

Μιά δροσερὴ πνοὴ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἔργο, ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας διαπερνᾷ τ' ὀλοζώντανο καὶ καυτὸ κείμενο, ποὺ μέσα του ἀντικαθρεφτίζεται μιά παλλόμενη γυναικεία ψυχὴ, πλούσια σὲ γνώση τῆς ζωῆς. Οἱ στοχασμοὶ τῆς Μάιτзел — Ἔρς δὲν φέρνουνε τίποτε τὸ καινούργιο — κι αὐτὸ

(1) Αὐθεντικὸς τίτλος τοῦ κεφαλαίου.

γιατί πλανούνται στον αέρα που αναπνέουμε, γιατί δηλ μας ή ήθικη ατμόσφαιρα είναι διαποτισμένη απ' αυτούς.

"Όλοι μας έχουμε σκεφτεί, έχουμε ζήσει οδυνηρά τὰ προβλήματα που εξετάζει· όλοι μας καταλήξαμε, ακολουθώντας τουτον ή τόν άλλο δρόμο στοχασμού, στά συμπεράσματα που περιέχονται στις σελίδες της «Σεξουαλικής κρίσης»· αϊχμάλωτοι όμως της υποκρισίας που διευθύνει τις πράξεις μας, συνεχίζουμε ακόμα να υποκλινόμαστε δημόσια μπροστά στο γέριχο νεκρό είδωλο — στην άστικη ήθικη. 'Η αξία της Μάϊζελ — "Ές είναι ίδια μ' εκείνην του παιδιού στο παραμύθι του "Άντερσεν: τόλμησε να φωνάξει στην κοινωνία με ήρεμο θάρρος πώς «ό βασιλιάς δέν έχει πουκάμισο», πώς ή σύγχρονη σεξουαλική ήθικη δέν είναι παρά ένας κενός μύθος.

Στήν πραγματικότητα, οι ήθικοί κανόνες που ρυθμίζουν τη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου, δέν μπορούν να έχουν παρά δύο στόχους, δύο προορισμούς: 1) να εξασφαλίσουν στην ανθρωπότητα απογόνους υγιείς, όμαλά ανεπτυγμένους, και να βοηθήσουν ώστε ή σεξουαλική επιλογή να γ.νει πρὸς τό συμφέρον του είδους· 2) να συμβάλουν στον εξευγενισμό της ανθρώπινης ψυχολογίας, στον πλουτισμό της με αισθήματα αλληλεγγύης, συντροφικότητας και κοινωνικότητας. 'Η σημερινή ήθικη που εξυπηρετεί αποκλειστικά και μόνο τὰ συμφέροντα της ιδιοκτησίας, δέν εκπληρώνει κανένα απ' αυτούς τούς σκοπούς. 'Ολόκληρος ό πολύπλοκος κώδικας της σύγχρονης σεξουαλικής ήθικης, με τόν αδιάλυτο μονογαμικό γάμο (που σπάνια έχει τόν έρωτα για βάση), με τόν πλατιά διαδεδομένο θεσμό της πορνείας, όχι μόνο δέν συμβάλλει στην εξυγίανση και στη βελτίωση του είδους, αλλά εύνοει μάλιστα την «σεξουαλική επιλογή κατά την αντίθετη κατεύθυνση». 'Η σύγχρονη ήθικη οδηγεί την ανθρωπότητα στο δρόμο ενός συνεχούς εκφυλισμού.

Οι γάμοι σε μεγάλη ηλικία και οι σεξουαλικές απαγορεύσεις στην πιό εύνοϊκή περίοδο για τεκνοποίηση· ή καταφυγή στην πορνεία που είναι «αγρηστη» από την άποψη του είδους· ή απουσία από τό συμφεροντολογικό γάμο, από τό νόμιμο, αδιάλυτο γάμο του παράγοντα της «ερωτικής έκστασης», που έχει τόση σημασία για τη δημιουργία γερών απογόνων· ή απορρόφηση από τη στείρα πορνεα τών «πιό ώραιων εκπροσώπων του γυναικειού φύλου», τών πιό Ικανών να προκαλέσουν την ερωτική συγκίνηση τών άντρών· ή καταδίκη σε θάνατο τών «παιδιών του έρωτα», τών παράνο-

μων αυτων καρπων του ανθρωπινου ειδους, που αποτελουں την πιθ γερη, ανεπτυγμενη και πολυτιμη κληρονομια μας — αυτα ειναι τα αμεσα αποτελεσματα της τρεχουσας ηθικης και οδηγουں στην εξασθνηση, στον ξεπεσμο και στο σωματικo και ηθικo εκφυλισμο του ειδους. Η προσπάθεια της Μάιζελ — "Εξς να εξαρτησει τη σεξουαλική ηθική από τις αρχές «υγιεινής του ειδους», είναι πολυ ενδιαφερουσα και πρεπει να την προσεξουν ιδιαίτερα οι οπαδοι της ματεριαλιστικης αντίληψης πάνω στην ιστορία. Η υποστήριξη της νέας εργαζόμενης γενιάς, ή προστασία της μητρότητας και του παιδοκοσμου, ο αγώνας ενάντια στην πορνεία και οι άλλες επιδιώξεις των σοσιαλιστικων προγραμμάτων, εξυπηρετουں κατά βάση την «υγιεινή του ειδους», στην πιθ πλατιά της έννοια. Το πιθ άμεσο χρέος μας, αυτό που απαιτεί τη στοχαστική και ευσυνείδητη προσοχή των σοσιαλιστων είναι να ξεκολλήσουμε από τη σεξουαλική ηθική το φωτιστέφανο της «κατηγορηματικής επιταγής», και να την έναρμονίζουμε με τις πραχτικές ζωτικές ανάγκες και με τις απαιτήσεις της ανθρωπινής πρωτοπορίας.

"Όσο πολυτιμες και να είναι οι σκέψεις της Μάιζελ — "Εξς πάνω σ' αυτό το θέμα, θα ξεπερνούσαμε τα πλαίσια του σύντομου σκιαγραφήματος αν καταπιανόμαστε με την ανάλυση αυτού ειδικά του μέρους της εργασίας της. Γι' αυτό θα περιοριστούμε στην εξέταση μιας άλλης πλευράς του σεξουαλικού προβλήματος, μελετώντας τις εξ' Ισου πολυτιμες κι ενδιαφερουσες απαντήσεις που δίνει ή Μάιζελ — "Εξς στο ακόλουθο ερώτημα: οι σημερινές μορφές της σεξουαλικής ηθικής εξυπηρετουں τουλάχιστον το δεύτερο στόχο τους; Γινοται πηγή πλουτισμού της ανθρωπινής ψυχολογίας με αισθήματα αλληλεγγύης και συντροφικότητας;

Άφου υποβάλλει σέ συστηματική ανάλυση τις τρεις βασικές μορφές ένωσης των φύλων, το νόμιμο γάμο, την ελεύθερη συμβίωση και την πορνεία, ή Μάιζελ — "Εξς, φτάνει στο άπαισιόδοξο, μα αναπόφευκτο συμπέρασμα ότι, μέσα στην καπιταλιστική τάξη πραγμάτων, όλες αυτές οι μορφές, βρωμίζουν και παραμορφώνουں την ανθρωπινή ψυχή, διαφεύδοντας κάθε έλπίδα για μια ευτυχία στέρεη και μόνιμη, για μια επικοινωνία ψυχων πραγματικά ανθρωπινή. Μέσα στη στάσιμη, αμετάλλαχτη κατάσταση της σημερινής ανθρωπινής ψυχολογίας, δέν υπάρχει λύση στη σεξουαλική κρίση.

Μόνο μια θεμελιακή μεταβολή της ανθρωπινής ψυχολογίας, ο πλουτισμός της σέ «δυναμικό αγάπης» μπορεί ν' ανοί-

ξει την απαγορευμένη πόρτα που οδηγεί έξω, στον καθαρό αέρα, σε φυλετικές σχέσεις γεμάτες αγάπη και πραγματική συγγένεια, σε σχέσεις πιδ εϋτυχισμένες. Αυτό όμως απαιτεί αναπόφευκτα τη θεμελιακή μεταβολή στις κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις, με άλλα λόγια τη μετάβαση στον κομμουνισμό.

Ποιές είναι οι κυριότερες ατέλειες, οι σκοτεινές πλευρές του ν ό μ ι μ ο υ γ ά μ ο υ; Στη βάση του γάμου αυτού θα βρούμε δύο αρχές εξ Ισου λανθασμένες: πρώτα - πρώτα την Ισθδία διάρκειά του και κατόπιν την ιδέα της «ιδιοκτησίας», της απόλυτης κατοχής του ενός συζύγου από τον άλλον.

Η Ισθδία διάρκεια του γάμου βασίζεται στην αντίθετη πρδς δλη την ψυχολογική επιστήμη ιδέα, ότι ή ανθρώπινη ψυχολογία δέν μεταβάλλεται στο διάστημα της ζωής. Η σύγχρονη ήθικη επιβάλλει στον άνθρωπο νά βρει με κάθε τρόπο την «εϋτυχία» του· τον υποχρεώνει ν' ανακαλύψει μεμιάς και χωρίς λάθη, ανάμεσα στα εκατομμύρια των συνανθρώπων του, την ψυχή που συγγενεύει με τη δική του, αυτό τδ δεύτερο «έγώ» που εξασφαλίζει την εϋτυχία στο γάμο. Κι αν ένα ανθρώπινο πλάσμα, με γυναίκα κυρίως, περιπλανιέται ψηλαφητά αναζητώντας τδ Ιδανικό της, ματώνοντας την καρδιά της στα μυτερά άγκάθια των απογοητεύσεων, ή κοινωνία, παραμορφωμένη από τη σύγχρονη ήθικη, αντί νά υποστηρίξει τδ δυστυχημένο μέλος της, σάν εκδικητική μαινάδα, τδ κυνηγά παντού με την καταδίκη της. «Η εϋτυχία, αυτό τδ αντικείμενο του κοινωνικού καταναγκασιού», νά ποιδ είναι τδ λαμπρό άνθος της σεξουαλικής ήθικης μας. «Μιά έντιμη αλλαγή έρωτικού συντρόφου, θεωρείται από τη σύγχρονη κοινωνία, που ενδιαφέρεται για τὰ συμφέροντα της ιδιοκτησίας (και όχι του «είδους» ή της ατομικής εϋτυχίας), σάν την πιδ μεγάλη προσβολή που μπορεί νά της γίνει». «Όστόσο — παρατηρεί σωστά ή Μάτζελ — Έξς — ό γάμος μοιάζει λίγο μ' ένα διαμέρισμα: οι άσχημες πλευρές του δέ φαίνονται παρά μετά την έγκατάσταση. Φυσικά, αισθάνεσαι λίγο σάν νά σε «καταδιώκει ή μοίρα» όταν αναγκάζεσαι νά έγκαταλείψεις συχνά διαμερίσματα θβολα και κακοστιαγμένα, με τὰ πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα αν είσαι αναγκασμένος νά μείνεις κάτω από μία στέγη γεμάτη ατέλειες». «Η αλλαγή έρωτικού συντρόφου, κατά τη διάρκεια μας μακριάς ανθρώπινης ζωής, και μέσο στη φυσική εξέλιξη της ατομικής προσωπικότητας,

είναι κάτι που πρέπει ν' αναγνωριστεί από την κοινωνία εάν κανονικό και αναπόφευκτο», λέει η Μάιζελ — "Έξς.

"Η «ισόβιος διάρκεια» γίνεται ακόμα πιο παράλογη αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι η πλειονότητα των νομικών γάμων γίνονται: στο «σκοτάδι», ότι οι συμβαλλόμενοι δεν έχουν την παραμικρή ιδέα ό ένας για τον άλλον. "Όχι μόνο δεν ξέρει ό καθένας τίποτα για την ψυχοσύνθεση του άλλου, αλλά — τό κυριότερο — άγνοούν κι οι δύο τους απόλυτα, τό αν υπάρχει ανάμεσα τους αυτή ή φυσική συγγένεια, ή σωματική άρμονία, που αποτελούν την προϋπόθεση της εύτυχίας. «Οι δοκιμαστικές νύχτες — λέει ή Μάιζελ — "Έξς — που συνηθίζονταν τόσο στο Μεσαίωνα, απέχουν πολύ άπ' τό νά είναι ένας «άπρεπής παραλογισμός»: μέσα σε άλλες κοινωνικές συνθήκες και με σκοπό την έξυπνέρτηση του είδους και την έξασφάλιση της εύτυχίας των ατόμων, μπορεί νά γίνουν δεκτές άπ' την πολιτεία».

"Η ιδέα της ιδιοκτησίας, των δικαιωμάτων «άπόλυτης κατοχής» του ένός συζύγου πάνω στον άλλον, άποτελεί τό δεύτερο παράγοντα που δηλητηριάζει τό νόμιμο γάμο. Μ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται, στην πραγματικότητα, ό μεγαλύτερος παραλογισμός: δύο πλάσματα, που οι ψυχές τους σ' έλάχιστα σημεία συναντιούνται, βρίσκονται «άναγκασιμένα», νά προσαρμοστούν τό έν α στο άλλο, με όλες τις πλευρές του πολλαπλού «έγώ» τους. "Η άπολυτότητα της κατοχής έδηγεί σε μιá συνεχή παρουσία του ένός δίπλα στον άλλον, πράγμα ένοχλητικό και για τους δύο. Κανείς πιά δεν έχει «δικό του χρόνο», δική του θέληση και συχνά, κάτω από την πίεση της οικονομικής εξάρτησης, ούτε μιá «γωνιά δική του». "Η συνεχής παρουσία, οι αναπόφευκτες «άπαιτήσεις» άπό τό «κατεχόμενο» αντικείμενο μεταβάλλουν και τον πιο φλογερό έρωτα σε άδιαφορία, και προκαλούν άνυπόφορες και έξευτελιστικές συγκρούσεις. Δεν είναι δυνατόν, πράγματι, νά μη συμφωνήσει κανείς με τη Μάιζελ — "Έξς πώς μιá κοινή ζωή πολύ άσφυκτική κάνει νά μαραίνεται τό λεπτό άνοιξιάτικο λουλούδι και του πιο άγνού έρωτα. Πόσο σεβασμό για την ψυχή του άλλου, πόσα τεράστια άποθέματα τρυφερότητας πρέπει νά έχει κανείς, για νά έλπίζει πώς θά δρέψει τό φθινόπωρο τους γευστικούς καρπούς ένός βαθιού, αδιάλυτου ψυχικού δεσμού!

Οι παράγοντες της ισόβιας διάρκειας και της ιδιοκτησίας στο νόμιμο γάμο έχουν ελαβερή επίδραση στην ανθρώπινη ψυχή, γιατί δεν άπαιτούν παρά έ λ ά χ ι σ τ ε ς προ-

σπάθειες έκ μέρους του καθενός για να κρατήσει κοντά του το σύντροφο της ζωής του, πού είναι έτσι κι αλλιώς δεμένος με άλυσιδες έξωτερικές. Ή σημερινή μορφή του νόμιμου γάμου φτωχαίνει την ψυχή και με κανένα τρόπο δέ βοηθά να συγκεντρωθούν, μέσα στην ανθρωπότητα, τὰ αποθέματα αὐτοῦ τοῦ «μεγάλου ἔρωτα» πού ὑπῆρξε ἡ βαθιά νοσταλγία τοῦ Τολστόι.

Ἡ ἀνθρώπινη ψυχολογία παραμορφώνεται ὁμοίως ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἄλλη μορφή σεξουαλικῆς ἐνωσης: τ ἡ ν π ο ρ ν ε ί α.

«Τί πιδ τερατώδες μπορεί νὰ ὑπάρχει ἀπὸ μιὰ ἐρωτικὴ πράξη πού ἔχει ξεπέσει στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐπαγγέλματος;».

Ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος ὅλες τίς κοινωνικὲς ἀθλιότητες πού συνδέονται μὲ τὴν πορνεία, τίς σωματικὲς ταλαιπωρίες, τίς ἀρρώστειες, τίς παραμορφώσεις και τὸν ἐκφυλισμὸ τοῦ εἶδους, κι ἄς σταθοῦμε μόνο στὸ θέμα τῆς ἐπίδρασης τῆς πορνείας πάνω στὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Τίποτε δὲ στεγνώνει τὴν ψυχή τόσο, ὅσο τὸ καταναγκαστικὸ πούλημα και ἡ ἀγορὰ ξένων χαδιῶν. Ἡ πορνεία σθῆνει τὴν ἀγάπη μέσα στὶς ἀνθρώπινες καρδιές.

Παραμορφώνει τίς σωστὲς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων, φτωχαίνει και δηλητηριάζει τὴν ψυχή, τὴ στερεὶ ἀπὸ τὴν πιδ πολύτιμη ἰδιότητά της, τὴν ἰκανότητα νὰ νιώσει ἕνα αἶσθημα ἐρωτικοῦ πάθους, πού πλαταίνει και πλουτίζει τὴν προσωπικότητα μὲ τὴ συμβολὴ τῶν διωκμάτων. Παραμορφώνει τίς ἐννοίες τῶν πραγμάτων, κάνοντάς μας νὰ βλέπουμε ἕναν ἀπὸ τοὺς οὐσιαστικὸς παράγοντες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὴν ἐρωτικὴν πράξη — αὐτὸ τὸ τελικὸ ταίριασμα πολλαπλῶν ψυχικῶν αἰσθημάτων — σὰν κάτι ντροπιαστικὸ, κατώτερο, και χτηνώδες. Τὸ ψυχολογικὸ κενὸ πού συνοδεύει τὴν ἡδονὴ τοῦ ἀγορασμένου ἔρωτα, ἔχει ἰδιαίτερα καταστροφικὲς συνέπειες πάνω στὴν ἀντρικὴ ψυχολογία: ὁ ἀντρας πού ἔχει συνθῆσει στὴν πορνικὴ ἐρωτικὴν πράξη, ἀπ' ὅπου λείπουν ὅλοι οἱ ψυχολογικοὶ ἐξιδανικευτικοὶ παράγοντες τῆς πραγματικῆς ἐρωτικῆς ἐκσπασης, μαθαίνει νὰ πλησιάζει τὴ γυναίκα μὲ ἀνάγκες «μειωμένες», μὲ μιὰ ψυχολογία ἀπλοϊκὴ και ἀχρωμη. Συνηθισμένος σὲ χάρδια ὑποταγμένα, καταναγκαστικά, δὲν κάνει καμιὰ προσπάθεια νὰ καταλάβει τίς λεπτὲς διεργασίες πού συντελοῦνται μέσα στὴ γυναικεία ψυχή. Παύει ν' ἀκούει» τὰ συναίσθηματά του και νὰ συλλαμβάνει τίς ἀποχρώσεις και τίς μεταλλαγές τους. Πόσα οἰκογενειακὰ δράματα δὲν ἔχουν προκληθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴ χοντροεἰδῆ ψυχολο-

για τοσ άντρα πού έχουν διαμορφώσει οι οικιοι άνοχης! Ή πορνεία άπλώνει τά μαύρα φτερά της τόσο πάνω στη γυναίκα πού «άγαπιέται ελεύθερα», όσο και πάνω στη σύζυγο πού θντας άπλοικά έρωτευμένη γίνεται διαισθητική και άπαιτητική. Αθλητηριάξει άλύπητα τις έρωτικέσ χαρέσ των γυναικών πού αναζητούν στη σεξουαλική πράξη την εύτυχισημένη κατάληξη ένός πάθους άρμονικού και ισχυρού (2) .

Ή κανονική γυναίκα αναζητά στον έρωτα την πληρότητα και την άρμονία· ό άντρας αντίθετα, διαμορφωμένος από την πορνεία, πού άποκλείει την πολλαπλή δόνηση των έρωτικων συναισθημάτων, κινείται με γνώμονα την άχρωμη και μονοκόμματη σαρκική του έπιθυμία, κι αυτό δέν άφήνει τόσο στον ένα όσο και στον άλλο παρά την αίσθηση του άνικανοποίητου και της ψυχικής πείνας. Ή άμοιβαία έλλειψη κατανόησης μεγαλώνει, και όσο πιό έδραιωμένη είναι ή άτομικήτητα της γυναίκας, τόσο πιό έντονη γίνεται ή σεξουαλική κρίση. Ή πορνεία είναι επικίνδυνη, άκριβώς επειδή ή επίδρασή της εκτείνεται πολύ πιό μακριά από τό δικό της ειδικό χώρο.

Δέ χρειάζεται — λέει ή Μάτζελ — "Έςς — νά μελήσουμε για τό σωματικό έκφυλισμό της άνθρωπότητας, για τά άφροδισια νοσήματα, για τη σωματική έξασθένηση του είδους" φτάνει νά σκεφτομε ξανά τόν ψυχολογικό παράγοντα, πού σκοτεινιάζει τις ήθικέσ παρορμήσεις, πού θρυμνίζει και παραμορφώνει την έρωτική συνείδηση και έχει σαν άπο-

(2) Πρέπει νά παρατηρήσουμε εδώ ότι οι κρίσεις της Μάτζελ — "Έςς πάνω στην παραμόρφωση της άναρκής ψυχολογίας από την πορνεία, δίνουν τό κλειδί ένός άλλου φαινομένου, πού μέχρι σήμερα έχει μείνει στο σκοτάδι. Τό γεγονός ότι οι άντρες δέν έχουν συνηθίσει νά λαβαίνουν ύπ' όψη τους την ψυχολογία και τά συναισθήματα των γυναικών, δέν γίνεται φανερό μόνο στην άνικανοπητά τους νά δώσουν προσοχή στη γυναικεία ψυχή, αλλά έξηγεί και τό γιατί οι άντρες άγνωσόν, με έκπληκτική άφέλεια, τίς σωματικέσ αισθήσεις της γυναίκας κατά τη διάρκεια της έρωτικής πράξης. Μόνο οι γιατροί έξέρουν πόσο συχνά οι γυναίκες είναι άνικανοποίητες σ' αυτόν τόν τομέα, πράγμα πού συχνότατα προκαλεί νευρικέσ ασθένειες. Είναι χαρακτηριστικό τό ότι ή λογοτεχνία, πού είναι όλόκληρη διασκοπισμένη από την άντρική ψυχολογία, δέν λέει ούτε λέξη πάνω στο γεγονός αυτό, πού φωνάζει με άλόκληρη σιγή από ούσωγενειακά και έρωτικά δρόματα. Όταν ό Μωυσασσάν τόλμησε ν' άγγίξει τό θέμα αυτό, στο μυθιστόρημά του «Μια ζωή», ή αποκάλυψη που προκάλεσε με γεμάτη άφέλεια έκπληξη στους περισσότερους άντρες.

τέλεσται, ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναίκα νὰ καταλαβαίνουν ὅλο καὶ λιγότερο ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, νὰ ξέρουν ὅλο καὶ λιγότερο πῶς ν' ἀγαπηθοῦν δίχως νὰ ἐκμεταλλεύονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τρίτη μορφή, ἡ ἐλεύθερη συμβίωση ἔχει πολλές σκοτεινὲς πλευρὲς. Οἱ ἀτέλειες αὐτῆς τῆς μορφῆς ἔνωσης προέρχονται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα: ὁ σημερινὸς ἄντρας φέρνει στὴν ἐλεύθερη συμβίωση μιὰ ψυχολογία παραμορφωμένη ἤδη ἀπὸ μιὰ ἠθικὴ ψεύτικη, βλαβερή, δημιούργημα τοῦ νόμιμου γάμου καὶ τῆς σκοτεινῆς ἀδύσσου τῆς πορνείας.

Ὁ ἐλεύθερος ἔρωτας σκοντάφτει πάνω σὲ δύο ἀναπόφευκτα ἐμπόδια: τὴ συναισθηματικὴ ἀνικανότητα ποὺ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἀτομιστικοῦ μας κόσμου, καὶ τὴν ἔλλειψη τοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ πραγματικὲς ἠθικὲς ἀπολαύσεις. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει καιρὸ «ν' ἀγαπήσει». Μιὰ κοινωνία θεμελιωμένη πάνω στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τῆς σκληρῆς πάλης γιὰ τὴν ἐπιβίωση, τοῦ ἀδιάκοπου κυνηγητοῦ εἴτε γιὰ ἕνα κομμάτι ψωμί ἀπλῶς, εἴτε γιὰ ἕνα κέρδος ἢ μιὰ καριέρα, δὲν ἀφήνει χωρὸ γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ἀπαιτητικοῦ καὶ εὐαίσθητου ἔρωτα. Ἡ καθημένη Ἀσπασία, ἀδίκῃ θὰ περίμενε σήμερα, στὴ ροδοστολισμένη κλίνη τῆς, τοὺς «συντρόφους» τῶν ἐρωτικῶν παιχνιδιῶν: σίγουρα δὲν θὰ δεχόταν ποτὲ νὰ μοιραστεῖ τὸ κρεβάτι τῆς μ' ἕναν ἀγροῖκο ποὺ τὸ ἠθικὸ του ἐπίπεδο θὰ τὴ ντροπίαζε, καὶ ὁ ἄντρας μὲ τὴν «ἠθικὴ εὐγένεια» δὲν θὰ εἶχε τὸ χρόνο νὰ περάσει τὴ βραδιά του κοντὰ τῆς.

Ἡ Μάιζελ — Ἐς σημειῶνε: δικιολογημένα μιὰ ἀλήθεια πολὺ διαδομένη: ὁ σημερινὸς ἄντρας θεωρεῖ τὸν ἔρωτα — πάθος σὰν τὴ «μεγαλύτερη δυστυχία» ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν βρεῖ, σὰν ἕνα ἐμπόδιο στὴν πραγματοποίηση τῶν βασικῶν του στόχων: τὴν κατάκτηση μιᾶς οἰκονομικῆς ἀνεστῆς, μιᾶς σίγουρης θέσης, ἐνὸς κεφαλαίου, τῆς δόξας κλπ. Ὁ ἄντρας φοβᾶται μήπως τὰ δεσμὰ ἐνὸς ἔρωτα δυνατοῦ κι ἀληθινοῦ, τὸν ἀποτραβήξουν ἀπὸ τὸ «κύριο» ἀντικείμενο τῆς ζωῆς του. Ἡ ἐλεύθερη σχέση, ὁμῶς, μέσα στὴν πολυπλοκότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀπαιτεῖ ἕνα ζῶδεμα χρόνου καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, πολὺ πρὸ μεγάλο ἀπ' ὅ,τι ὁ νόμιμος γάμος, ἢ τὰ κλεφτὰ, ἀγορασμένα γάδια.

Οἱ συναντήσεις καὶ μόνο καταναλώνουν τόσες πολυτιμὲς ὥρες, ἀφαιρώντας τες ἀπὸ τίς «ἀποθέσεις». Ἐξ ἄλλου χίλιοι δαίμονες ἀπειλοῦν τὸ ζευγάρι ποὺ δένεται μόνο

μέ τα δεσμά του έρωτα: ένα τυχαίο γεγονός, μία στιγμιαία διαφωνία, κι ό χωρισμός βρίσκεται μπροστά τους.

Ό ελεύθερος έρωτας, κάτω από τις σύγχρονες συνθήκες, καταλήγει, σχεδόν πάντα, ή στο χωρισμό ή στο νόμιμο γάμο.

Ό δυνατός και συνειδητός άντρας, αυτός που είναι ικανός να ένσωματώσει τον έρωτα στο σύνολο των ζωτικών του επιδιώξεων, αυτός ό άντρας δέν έχει φανεί ακόμα, σκέφτεται ή Μάτζελ — "Έξς. Γι' αυτό βλέπουμε τους σημερινούς άντρες, άπορροφημένους από τις δύσκολες εργασίες τους, να προτιμούν ν' άνοιξουν τό πορτοφόλι τους και να συντηρούν μία μαιτρέσσα, ή να ξαμπερδεύουν με μία γυναίκα δίνοντάς της τ' «δνομά» τους κι αναλαμβάνοντας έτσι τις εύθυνες μιας νόμιμης οικογένειας, παρά να χάνουν τον «πολύτιμο» καιρό τους, και την ενεργητικότητά τους, σε έρωτικές στιγμές. . .

Άλλά και ή γυναίκα, αυτή κυρίως που ζει από μία ανεξάρτητη εργασία (και υπάρχουν 30 με 40% σ' όλες τις πολιτισμένες χώρες) βρίσκεται μπροστά στο ίδιο δίλημμα: έρωτας ή επάγγελμα; Η κατάσταση της εργαζόμενης γυναίκας περιπλέκεται ακόμα περισσότερο από την πρόσθεση ενός άλλου παράγοντα: της μητρότητας. Φτάνει σι' αλήθεια να ρίξουμε μία ματιά στις βιογραφίες των γυναικών που διακρίθηκαν, για να δεβαιωθούμε για την αναπόφευκτη σύγκρουση ανάμεσα στον έρωτα και τη μητρότητα από τη μία μεριά, και τό επάγγελμα ή τό ταλέντο άπ' την άλλη. "Ίσως γι' αυτό άκριβώς, έπειδή ή ανεξάρτητη, άνυπαντρη γυναίκα καταθέτει, στη ζυγαριά της εύτυχίας του έλευθερου έρωτα, όχι μόνο την ψυχή της, αλλά και την εργασία και άγαπάει, οι απαιτήσεις της από τον άντρα μεγαλώνουν' όταν αντάλλαγμα περιμένει άπ' αυτόν τη μεγαλύτερη άποξήμιση, «τό πιό πλούσιο δώρο», την ψυχή του.

Η έλευθερη σχέση ύποφέρει από την άπουσία ενός ήθικου παράγοντα: της συνείδησης του «έσωτερικου καθήκοντος». Μέσα στην συγκεχυμένη και περίπλοκη κατάσταση των κοινωνικών σχέσεων, δέν έχουμε καιμιά έλπίδα πώς αυτή ή μορφή ένωσης θα θγάλει την άνθρωπότητα από τό άδιέξοδο της σεξουαλικής κρίσης, όπως πιστεύουν οι όπαδοι του έλευθερου έρωτα. Η διέξοδος αυτή δέν είναι δυνατή παρά ύστερα από μία θεμελιακή αναμόρφωση της ψυχολογίας, που κι αυτή, με τη σειρά της, δέν μπορεί να πραγματοποιη-

ηθεί παρά μέ τή μεταβολή δλων τών κοινωνικῶν βάσεων πού καθορίζουν τὸ ἠθικὸ κέντρο τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἔξο τὰ μέτρα καὶ οἱ μεταρρυθμίσεις πού προτείνει ἡ Μάιτσελ — Ἐξο στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ οὐσιαστικῶς καινούργιο. Ἀντιστοιχοῦν ἀπόλυτα στίς διεκδικήσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος: οικονομικὴ ἀνεξαρτησία τῆς γυναίκας, πλατιά προστασία καὶ ἀσφάλιση τῆς μητρότητος καὶ τῶν θρεφῶν, ἀγῶνας ἐνάντια στήν πορνεία μέ βάση οικονομική, κατάργηση ἀκόμα καὶ τῆς ἔννοιας τῶν νομίμων καὶ παράνομων παιδιῶν, ἀντικατάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου μέ τὸν πολιτικὸ πού θὰ ἀκυρώνεται εὐκολα, καὶ ἀνοικοδόμηση τῆς κοινωνίας πάνω σὲ βάση κομμουνιστική. Ἡ ἀξία τῆς Μάιτσελ — Ἐξο δὲν ἐγκριταὶ σίς κοινωνικο-πολιτικῆς διεκδικήσεις τῆς, πού εἶναι ἀνάλογες μ' ἐκεῖνες τῶν σοσιαλιστῶν. Αὐτὸ πού ἔχει μεγαλύτερη σημασία εἶναι τὸ γεγονός ὅτι, μέσα στήν ἀγρυπνὴ ἀναζήτησή τῆς γιὰ τὴ σεξουαλικὴ ἀλήθεια, καὶ ἐνῶ ἡ Ἰδία δὲν εἶναι σοσιαλιστρια, κατέληξε στὸ μοναδικὸ δρόμο πρὸς τὴ λύση τοῦ σεξουαλικοῦ προβλήματος, στὸ σοσιαλισμὸ. Καμιά κοινωνικὴ ἀλλαγὴ — ἀπαραίτητη προϋπόθεση δημιουργίας νέων φυλετικῶν σχέσεων — δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ λύσει τὴ σεξουαλικὴ κρίση, ἀν μασί τῆς δὲ γεννηθεῖ μιά ἰσχυρὴ δημιουργικὴ δύναμη πού νὰ προκαλέσει τὴν αὐξηση τοῦ «δυναμικοῦ ἀγάπης» στήν ἀνθρωπότητα.

Ἡ Μάιτσελ — Ἐξο, ἔφτασε στὸ ἴδιο συμπέρασμα, χάρη στὴ διεισδυτικὴ ἱκανότητα τοῦ ταλέντου τῆς καὶ τῆς διαισθητικῆς τῆς μεθόδου. Κατάλαβε πῶς, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς ψυχῆς στὸν τομέα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων, ὅλη ἡ προσοχὴ τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ στραφεῖ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση.

Ἡ ἐρωτικὴ ἔνωση, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ Μάιτσελ — Ἐξο — ἔνωση θεμελιωμένη πάνω σὲ μιά βαθιὰ ἀμοιβαία κατανόηση, πάνω στὸ ἀρμονικὸ συνταίριασμα ψυχῶν καὶ σωματιῶν — θὰ εἶναι καὶ τὸ ἰδανικὸ τῆς μελλομένης ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ ὅταν μιλάμε γιὰ γάμο θεμελιωμένο πάνω σ' ἓνα «μεγάλο ἐρωτα», δὲν πρέπει νὰ ξεχνῶμε πῶς ὁ μεγάλος ἐρωτας εἶναι ἓνα σπάνιο δῶρο τῆς μοίρας καὶ πῶς δὲν τυχαίνει παρά σὲ λίγους ἐκλεκτοῦς. Ὁ πανίσχυρος αὐτὸς μάγος, ὁ μεγάλος ἐρωτας, πού φωτίζει μέ τίς λαμπερὲς του ἀχτίδες τὴ ζωὴ μας, δὲν ἀγγίζει παρά λίγες καρδιὲς μέ τὸ μαγικὸ ραβδί του· ἑκατομμύρια ἀνθρώποι δὲ γνώρισαν ποτὲ τὴν παντοδύναμη γοητεία του. Τί θὰ γίνουν οἱ ἀδικημένοι

ἀπ' τῆ μοίρα; Εἶναι καταδικασμένοι νὰ καταφεύγουν στίς γαμήλιες, χωρὶς ἔρωτα, περιπτώξεις; Στὴν πορνεία; Θὰ βρίσκονται συνεχῶς — ὅπως στὴ σημερινὴ κοινωνία — μπροστὰ στὸ σκληρὸ δῆλημα: ἢ ὁ μεγάλος ἔρωτας ἢ ἡ σεξουαλικὴ πείνα;

Ἡ Μάτζελ — "Ἐς προσπάθει ν' ἀνακαλύψει μιὰ τρίτη λύση: ἐκεῖ ὅπου ὁ μεγάλος ἔρωτας λείπει, θὰ μποοεῖ ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν «ἔρωτα — παιχνίδι». Γιὰ νὰ μπορέσει ὁ μεγάλος ἔρωτας νὰ γίνῃ κτῆμα δλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος θὰ πρέπει πρῶτα νὰ περάσουμε ἀπὸ ἕνα δύσκολο καὶ ἐξαγνιστικὸ «ἔρωτικὸ σχολεῖο».

Ὁ ἔρωτας — παιχνίδι εἶναι κι αὐτὸς ἕνα σχολεῖο, ἕνας τρόπος νὰ συσσωρευτεῖ μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχολογία τὸ «δυναμικὸ ἀγάπης».

Ποῖός εἶναι λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἔρωτας — παιχνίδι ποὺ πάνω του στηρίζῃ ἡ Μάτζελ — "Ἐς τόσο μεγάλες ἐλπίδες;

Τὸν ἔρωτα — παιχνίδι τὸν συναντᾶμε, στίς διάφορες μορφές του, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Στίς σχέσεις τῆς ἀρχαίας εταίρας μὲ τὸν «ἰδιαιτέρου ἔραστή τῆς», στὸν ἐκλεπτυσμένον ἔρωτα τοῦ «ἔραστη — προσάτη» τῆς Ἀναγέννησης μὲ τὴν ἐρωμένην του, στὴν ἔρωτικὴ φίλια ποὺ ἀνθίξε ἀνάμεσα στὴν ἐλεύθερη καὶ ἀμέριμνη μοδιστρούλα καὶ τὸ φοιτητὴ «σύντροφό» τῆς, εἶναι εὐκολο νὰ δοῦμε τὰ κυριότερα στοιχεῖα τοῦ συναισθήματος αὐτοῦ. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸν καταλυτικὸν ἔρωτα μὲ τὸ τραγικὸ πρόσωπο, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν πληρότητα καὶ τὸ ἀπόλυτο τῆς κατοχῆς, ἀλλὰ δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ τὴ χυδαία σεξουαλικότητα, ποὺ ἔχει καντήσει νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ σωματικὴ πράξη. Ὁ ἔρωτας — παιχνίδι, ὅπως τὸν περιγράφει ἡ Μάτζελ — "Ἐς δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀπλοῦ καὶ χοντροκομμένο.

Ὁ ἔρωτας — παιχνίδι εἶναι ἀπαιτητικός. Δυὸ ἀνθρώπινα πλάσματα ποὺ πλησιάζουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο κινούμενα μόνο ἀπὸ μιὰ ἀμοιβαία συμπάθεια, ποὺ δὲν περιμένουν τὸ ἕνα ἀπ' τὸ ἄλλο παρὰ τὰ χαιμόγελα τῆς ζωῆς, δὲν θὰ ἐπιτρέψουν ποτὲ νὰ βασανίσει κάποιος ἀτιμώρητα τὴν ψυχὴ τους, δὲν θὰ δεχτοῦν νὰ περιφρονεῖ τὴν προσωπικότητά τους ἢ ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν ἐσωτερικὸν τους κόσμον. Δεδομένου ὅτι ὁ ἔρωτας — παιχνίδι ἀπαιτεῖ μιὰ στάση πολὺ πιὸ προσεχτικὴ, πιὸ λεπτὴ, πιὸ στοχαστικὴ τοῦ ἐνὸς ἀπέναντι στὸν ἄλλον. σιγὰ σιγὰ θὰ κάνει τοὺς ἄντρες νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἀδικοιολόγητο ἐγωϊσμό, ποὺ χαρακτηρῆζει σήμερα ὅλα τὰ ἐρωτικὰ συναισθήματα. «Ὁ σεβασμὸς ἀπέναντι στὴν ψυχὴ τοῦ

άλλου, ενώ κεντρίζει τα αισθήματα συμπάθειας, ταυτόχρονα αναπτύσσει τη διαίσθηση, την ευαισθησία και τη λεπτότητα».

Επίσης, ο Έρωτας — παιχνίδι, μη ξεκινώντας από τὴν ἀρχὴ τῆς «ἀπόλυτης» κατοχῆς, συνηθίζει τοὺς ἀνθρώποις νὰ δίνουν μόνο τὸ μέρος τοῦ «ἑαυτοῦ» τοὺς ποὺ δὲν γίνετ. βάρος στὸν ἄλλον, μὰ ποὺ ἀντίθετα βοηθᾶει νὰ γίνετ ἡ ζωὴ του πιὸ φωτεινῆ. Μιὰ τέτοια προετοιμασία, σκέφτεται ἡ Μάτζελ — "Ἐσς θὰ μωοῦσε τοὺς ἀνθρώπους, στὴν «ἀνώτερη παρθενία», στὴν ἱκανότητα δηλαδὴ νὰ δίνονται ὀλοκληρωτικὰ μόνο σ' ἕνα συναίσθημα βαθύ και σταθερό.

Σήμερα ἔχομε τὴν τάση, ἀπὸ «τὸ πρῶτο φιλὶ κίολας», νὰ διεκδικοῦμε ὀλοκληρῆ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου, νὰ τὴ φορτῶνομε μὲ τὸ βάρος «ἄλλης» τῆς καρδιάς μας, ἀκόμα κι ἂν ὁ ἄλλος δὲν αισθάνετ καμιά παρόμοια ἀνάγκη. Κι ὅμως, πρέπει νὰ θυμόμαστε πὺς μόνο τὸ χρῖσμα τοῦ μεγάλου ἔρωτα δίνει «δικαιώματα».

Ὁ ἔρωτας — παιχνίδι ἢ ἔρωτικὴ φιλία ἔχει κι ἄλλα προτερήματα. Προστατεύει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὶς θανάσιμες πλευρὲς τοῦ ἔρωτα, μὰς μαθαίνει ν' ἀντιστεκόμαστε στὸ πάθος ποὺ ὑποδουλώνει, συντρίβει τὸ άτομο. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη μορφή ἔρωτα, μὰς λείει ἡ Μάτζελ — "Ἐσς, ὁ ἔρωτας αὐτὸς συμβάλλει στὴ διατήρηση τῆς ἀτομικότητας. Ἡ φοβερὴ αὐτὴ πράξη ποὺ ὀνομάζεται βίαιη εἰσβολὴ στὸ «ἐγὼ» τοῦ ἄλλου δὲν συμβαίνει ἐδῶ. «Ὁ ἔρωτας — παιχνίδι ἀποκλείει τὴ μεγαλύτερη ἁμαρτία, τὸ χάσιμο τῆς προσωπικότητας μέσα στὰ κύματα τοῦ πάθους. Ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα ζεῖ κάτω ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ ζῶδιο τοῦ πάθους ποὺ πάντα ἀναζητᾶ ἀπληρστὰ νὰ καταβροχθίσει τὸ «ἐγὼ» τοῦ ἄλλου. Ἀπαντώντας σὶς ἔρωτικὲς ἀξιώσεις ἑνὸς κατοίκου τῆς γῆς, (μυθιστόρημα τοῦ Λάσβιτς) μὰ κάτοικος τοῦ Ἄρη λέει: «Ἀπὸ τὸ φτερωτὸ παιχνίδι τῶν συναισθημάτων θὰ πρέπει νὰ ὑποταχῶ στὴ σκλαβιά τοῦ πάθους, νὰ χάσω τὴν ἐλευθερία μου και νάρθῶ μαζί σου στὴ Γῆ. (...) Ἡ Γῆ σας μπορεῖ νὰ ναι πιὸ μεγάλη και πιὸ ὁμορφη, μὰ ἡ βαριά τῆς ἀτιμώσταιρα θὰ μ' ἔπικε. Σὰν τὸν ἀέρα σας βαριὲς εἶναι κι οἱ καρδιές σας. Κι ἐγὼ δὲν εἶμαι παρὰ ἡ Νοῖμα».

Ἡ ἀπουσία τῆς «ἔρωτικῆς τέχνης» εἶναι χαρακτηριστικὴ στὴν ἐποχὴ μας. Οἱ ἀνθρώποι ἀγνοοῦν ἀπόλυτα τὴν τέχνη νὰ διατηροῦν σχέσεις καθαρὲς, φωτεινὲς, ἐλαφρὲς δὲν ξέρουν πόση ἀξία ἔχει ἡ ἔρωτικὴ φιλία. Ὁ ἔρωτας στὴν ἐποχὴ μας εἶναι, ἢ μιὰ ἀπαραχτικὴ τραγωδία, ἢ ἕνα κοινότοπο κωμειδύλλιο. Πρέπει νὰ ἐγάλουμε τὴν ἀνθρωπότητα

ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο, πρέπει νὰ μάθουμε στοὺς ἀνθρώπους νὰ ζοῦν στιγμὲς ὥραίες, φωτεινές, χωρὶς βάσανα. Μόνο ἀφοῦ περάσει ἀπ' τὸ σχολεῖο τῆς ἐρωτικῆς φιλίας, ἡ ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου θὰ εἶναι σὲ θέση θὰ δεχτεῖ μὲ χαρὰ τὸ μεγάλο ἔρωτα, ἐξαγνιασμένο ἀπὸ τὶς σκοτεινές του πλευρές. Κάθε ἔρωτας, ὅποιος καὶ νάναι (καὶ δὲν μιλᾶμε βέβαια γιὰ τὴ χυδαία σωματικὴ πράξη) ἀντὶ νὰ φτωχαίνει, πλουτίζει ἀντίθετα τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Μιὰ ἀνθρώπινη ψυχὴ, γερή, πλούσια καὶ ἱκανὴ ν' ἀγαπάει, δὲν εἶναι, μᾶς λέει ἡ Μάρτζελ — "Ἐς, σὺν τῷ καρβέλι τοῦ ψωμοῦ, πού σοο τὸ τρῶς μικραίνει. «Ὁ ἔρωτας εἶναι μιὰ δύναμη πού μεγαλώνει σοο πιδὸ πολὺ τὴν ξοδεύεις. Ν' ἀγαπάει ὄλο καὶ πιδὸ βαθιά, ὄλο καὶ πιδὸ συχνά, μὲ πάντα μεγαλύτερη αὐταπάρνηση, αὐτὸς εἶναι ὁ φλογερὸς δρόμος κάθε μεγάλης καρδιάς». Ὁ ἔρωτας εἶναι ἀπὸ μόνος του μιὰ σπουδαία δημιουργικὴ δύναμη» διευρύνει καὶ πλουτίζει τὴν ψυχὴ τόσο αὐτοῦ πού τὸν αἰσθάνεται σοο κι αὐτοῦ πού τὸν ἐμπνέει.

Χωρὶς τὸν ἔρωτα, ἡ ἀνθρωπότητα θὰ αἰσθανόταν χαμένη, παραζωυμένη, δυστυχημένη. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς ὁ ἔρωτας θὰ εἶναι ἡ θρησκεία τῶν αἰριανῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ σήμερα κιόλας γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος ν' ἀγωνιστεῖ, νὰ ζήσει, νὰ δουλέψει καὶ νὰ δημιουργήσει, θέλει νὰ ξέρει πὼς τὸν «ὕπολογίζουν», τὸν «ἀναγνωρίζουν». Ἡ ἀγάπη προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τὴ συνειδηση αὐτὴ πού εἶναι καὶ ἡ πηγὴ τῆς ὑπέροχης χαρᾶς τῆς ζωῆς. Αὐτὴ δὲ μὴ ἀκριβῶς ἡ ἀναγνώριση τοῦ «ἐγώ», αὐτὴ ἡ νίκη πάνω στὸ πάντα ἀπειλητικὸ φάσμα τῆς σκληρῆς μοναξιάς, δὲν ἀποχτιέται μὲ τὴ θάναση ἱκανοποίησιν τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας. «Μόνο τὸ αἰσθημα τῆς ἀπόλυτης ἁρμονίας μὲ τὸ πλάσμα πού ἀγαπᾶς, μπορεῖ νὰ σβήσει αὐτὴ τὴ δίψα». Μόνο ὁ μεγάλος ἔρωτας δίνει ἀπόλυτη ἱκανοποίησιν. Ἡ ἐρωτικὴ κρίση ἀποκτάει μεγαλύτερη ὀξύτητα ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι νὰ ἀποθέματα δυναμικοῦ ἀγάπης μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι ἐλάχιστα, ὅτι οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ εἶναι περιορισμένοι, καὶ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχολογία δὲν εἶναι πλούσια σὲ αἰσθήματα ἀλληλεγγύης.

Τὸ ἔργο λοιπὸν τῆς ἐρωτικῆς φιλίας, εἶναι νὰ αὐξήσει τὸ δυναμικὸ ἀγάπης, νὰ διαμορφώσει, νὰ προετοιμάσει τὴν ἀνθρώπινη ψυχολογία νὰ δεχτεῖ τὸ μεγάλο ἔρωτα.

Μερικοὶ θὰ ποῦν πὼς ὁ ἔρωτας — παιγνίδι δὲν εἶναι βέβαια παρὰ ἓνα «φτωχό» ὑποκατάστατο τοῦ μεγάλου ἔρωτα. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν, ἀπαντᾷ ἡ Μάρτζελ — "Ἐς, ὅς

ρίξουν μιά ματιά γύρω τους κι άς δοونه με τί αντικαθιστοδν σήμερα τόν έρωτα: με την πορνεία μεταμφιεσμένη σε μεγάλο έρωτα! Πόση άπύθμενη ύποκρισία, πόσα σεξουαλικά ψέματα δέ συναγτά κανείς στον τομέα αυτό! "Άς πάρουμε στην τύχη ένα παράδειγμα θγαλμένο άπ' τη ζωή. Δυό άρραβωνιασμένοι κατέχονται άπό τόν ίδιο πόθο, άλλα ή αύστηρή ήθικη φωνάζει: «"Όχι ακόμα!»! Κι ο άρραβωνιαστικός καταφεύγει στην πρόρη που δέν επιθυμεί καθόλου τά χάδια του, με που είναι άναγκασμένη να του δοθει, ένω ή άρραβωνιαστικιά του που τόν άγαπά, είναι ύποχρεωμένη να περιμένει τη νομική άδεια. Πόσο πιο φυσικό και πιο ή θ ι κ ό θά ήταν, αν αυτά τά δύο πλάσματα που νιώθουν την ίδια επιθυμία, άναζητούσαν την ήδονή τó ένα στο άλλο, αντί να άναθέτουν την ικανοποίηση της σάρκας τους σ' ένα τρίτο πρόσωπο, έντελώς ξένο στην κατάσταση αυτή. Έκτός άπό τά βασικά οικονομικο - πολιτικά στοιχεία, ή πορνεία περιέχει ένζ ψυχολογικό παράγοντα που την καθορίζει και που είναι βαθιά χαραγμένος στην ανθρώπινη ψυχή: την ικανοποίηση της έρωτικης άνάγκης χωρίς να χρειάζεται κανείς να την πληρώσει με την έλευθερία της ψυχής του, με τó μέλλον του, χωρίς να πρέπει να καταθέσει στα πόδια ένός πλάσματος, που έσωτερικά του είναι ξένο, δλόκληρο τó «έγώ» του. Αυτό τó φυσικό ένστικτο πρέπει ν' άφεθει ελεύθερο. Δέν μπορούμε να πετάμε στο λαμό κάθε άδέξιου έρωτευμένου τó γαμήλιο χαλινάρι. "Ό έρωτας — παιχνίδι μάς δείχνει τó δρόμο που άναζητούμε. «Κι αν θέλουμε να εϊμαστε ελικρινείς, αν άποστρεφóμαστε πραγματικά την ύποκρισία και τά σεξουαλικά ψέματα δέν έχουμε κανένα λόγο ν' άρνιόμαστε την πιθανότητα μιας τέτοιας λύσης για την άνθρωπότητα, όταν θά έχει τοποθετηθεί σε μιά ανώτερη βαθμίδα πολιτιστικής εξέλιξης», λέει ή Μάιτζελ — "Έεε. Καί πράγματι, όταν θά έχει επιτελεστεί με έλόκληρη σειρά άπό κοινωνικές μεταρρυθμίσεις (ή Μάιτζελ — "Έεε τίς ύπογραμμίζει: σάν άπαραίτητες προϋποθέσεις όλων των ήθικών συμπερασμάτων της) γιατί θά είναι έγκληματικό ν' άναζητούν δύο πλάσματα την έρωτική έκσταση στην άγριαλιά τó ένα του άλλου;

Τέλος, τά πλαίσια της έρωτικης φιλίας είναι άρκετά έλαστικά. Είναι πολύ πιθανό, δύο άτομα που κάποια έξη, κάποια έλευθήρη συμπάθεια τά έφερε κοντά, να «βρουν» τó ένα τó άλλο κι άπ' τó παιχνίδι να γεννηθεί ανάμεσά τους ο

μεγάλος έρωτας. Το μόνο πρόβλημα είναι να δημιουργηθούν οι έξωτερικές προϋποθέσεις που απαιτούνται γι' αυτό.

Ποιά είναι όμως τα τελικά συμπεράσματα και οι άμεσες διεκδικήσεις της Μάτζελ — Έρς;

Πρώτα - πρώτα η κοινωνία θα πρέπει να μάθει να δέχεται όλες τις μορφές φυλετικών ενώσεων, όσο ασυνήθιστο περίγραμμα και να έχουν, κάτω όμως από δυο προϋποθέσεις: να μη είναι επίζημιες για το είδος και να μην καθορίζονται άμεσα απ' το ζυγό του οικονομικού παράγοντα. Το ιδανικό παραμένει η μονογαμική ένωση που θεμελιώνεται πάνω στο μεγάλο έρωτα, όχι όμως με μορφή «αμετάβλητη», κρυσταλλωμένη. Όσο πιο πολύμορφη είναι η ψυχολογία ενός ανθρώπου, τόσο πιο αναπόφευκτη γίνεται η μεταβολή. Έπομένως η θεμελιακή μορφή του γάμου είναι η «ελεύθερη συμβίωση» ή η «διαδοχική μονογαμία». Παράλληλα όμως υπάρχει μια δλόκληρη γκάμμα διάφορων μορφών έρωτικών ενώσεων, που μένουν πάντα μέσα στα όρια της έρωτικής φιλίας.

Η δεύτερη απαίτηση είναι η εμπρακτη κι όχι μόνο λεκτική αναγνώριση, του ίερού χαρακτήρα της μητρότητας.

Η κοινωνία έχει την υποχρέωση να εγκαταστήσει σε διάφορα σημεία της ζωής μας γυναίκας, «σταθμούς βοήθειας» μ' όποιαδήποτε μορφή, που να την στηρίζουν ήθικά και υλικά στην πιο δύσκολη περίοδο της ζωής της.

Τέλος για να μη δημιουργούν οι ελεύθερες σχέσεις, στη γυναίκα, τον «τρόμο της κατάρρευσης», είναι απαραίτητο ν' αναθεωρηθούν όλα τα ήθικά εφόδια με τα οποία όπλιζον τη νέα κοπέλλα για την είσοδό της στη ζωή.

Όλη η σύγχρονη μόρφωση της γυναίκας έχει σαν αποτέλεσμα να περιστρέφεται δλόκληρη η ζωή της γύρω απ' το έρωτικό συναίσθημα. Απ' αυτό προέρχονται όλες αυτές οι «ραγιασμένες καρδιές», αυτές οι απελπισμένες γυναικείες μορφές, που καταρρέουν στην πρώτη θύελλα. Πρέπει ν' ανοίξουμε μπροστά στη γυναίκα τις πλατιές θύρες της πολύμορφης ζωής, να σκληρύνουμε την καρδιά της και ν' ατσάλωσουμε τη θέλησή της. Είναι καιρός να διδάξουμε στη γυναίκα να βλέπει τον έρωτα όχι σά βάση της ζωής της αλλά μόνο σαν ένα σκαλί, σαν ένα τρόπο να εκφράζει το πραγματικό της «εγώ». Να μάθει, κι αυτή όπως ο άντρας, να βγαίνει από μια έρωτική σύγκρουση, όχι με τα φτερά τσακισμένα, αλλά με την ψυχή πιο δυνατή. «Νά ξέρεις την κατάλληλη στιγμή ν' απαρνηθείς το παρελθόν και να υποδέχεσαι τη ζωή

σάν να είχες μόλις γεννηθεί», αυτό ήταν το σύνθημα του Γκαίτε. Ἡ αὐγή ἔχει κιόλας προβάλει, βλέπουμε κιόλας να διαγράφονται οἱ νέοι γυναικεῖοι τύποι, οἱ «λευτέρες γυναῖκες» γιὰ τίς ὁποῖες οἱ θησαυροὶ τῆς ζωῆς δὲν περιορίζονται στὸν ἔρωτα. Στὸ χῶρο τῶν ἐρωτικῶν συναισθημάτων δὲν ἀφήνουν τὰ κήματα τῆς ζωῆς νὰ κατευθύνουν ὅπως - ὅπως τὴ βάρκα τους: τὸ τιμὸν εἶναι στὰ ἔγερτα ἑνὸς δοκιμασμένου καπετάνιου, τῆς θέλησῆς τους, πού ἔχει ἀσπαιλωθεῖ στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ γνωστὴ ἔκφραση: «Ἐχει ἕνα κάποιο παρελθόν!» στὸ στόμα τῆς «λευτέρας» γυναίκας ἔχει γίνει: «Δὲν ἔχει παρελθόν; Τί περιεργη μοῖρα!».

Βέβαια μὴν περιμένετε γιὰ τὴν ὥρα, νὰ συναντᾶτε κάθε μέρα τέτοιες γυναῖκες· βέβαια δὲν πρόκειται ν' ἀρχίσει αὐριο κιόλας ἡ νέα σεξουαλικὴ ἐποχὴ πού ὀπωσδήποτε προϋπάρχει μὰ πὺς τέλεια κοινωνικὴ ὀργάνωση, καὶ ἡ βασανιστικὴ σεξουαλικὴ κρίση δὲν πρόκειται νὰ λυθεῖ αὐτόματα, παραχωρώντας τὴ θέση τῆς στὴν αὐριανὴ ἡθικὴ. Ὅμως ὁ δρόμος ἔχει βρεθεῖ· διακρίνουμε μακριὰ τὴν πολυπόθητὴ πόρτα, νὰ μᾶς προσκαλεῖ διάπλατα ἀνοιγμένη.

Τὸ βιβλίον τῆς Μάιζελ — Ἔςς μᾶς δίνει τὸ μίτον τῆς Ἀριάδνης πού χρειαζόμαστε γιὰ νὰ εἰσδύσουμε στὸν περίπλοκο λαβύρινθο τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων καὶ τῶν ψυχολογικῶν δραμάτων. Δὲν μένει παρὰ νὰ συσχετίσουμε τὰ συμπεράσματά της μὲ τὰ οὐσιαστικὰ καθήκοντα τῆς ἀνερχόμενης τάξης, ν' ἀπορρίψουμε τίς λεπτομέρειες, ν' ἀφαιρέσουμε μερικὲς ἀσήμενες ἀνακρίθειες καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ διακρίνουμε καὶ σ' αὐτὸ τὸν τομέα — τὸν τομέα τῶν φυλετικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἐρωτικῆς ψυχολογίας — τὰ πέρματα τῆς νέας κουλτούρας πού σίγουρα θὰ θριαμβεύσει: τ ἡ ς π ρ ο λ ε τ α ρ ι α κ ἡ ς κ ο υ λ τ ο ῦ ρ α ς.

Οι σχέσεις τῶν φύλων καί ἡ πάλη τῶν τάξεων (3)

Ἐνάντια στα πολλά προβλήματα πού βάζουν σέ σύγκριση τή νέηση καί τήν καρδιά τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας, μιά ἀπ' τίς πρώτες θέσεις ἀνήκει, ἀναμφισβήτητα, στό σεξουαλικό πρόβλημα. Δέν ὑπάρχει χώρα, δέν ὑπάρχει λαός, ἐκτός ἀπό τοὺς μυθικούς πιά «ἰθαγενεῖς» τῶν τροπικῶν νήσων, πού τὸ πρόβλημα τῶν φυλετικῶν σχέσεων, νά μὴν ἔχει πάρει ἕνα χαρακτήρα καυτὸ καί βασανιστικό.

Σ' ὀλόκληρη τὴ μακριὰ πορεία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, εἶναι ἴσως ἡ πρώτη φορά πού τὰ σεξουαλικά προβλήματα καταλαμβάνουν μιά τόσο κεντρικὴ θέση, πού οἱ φυλετικές σχέσεις συγκεντρώνουν, ὡς διὰ μαγείας, πάνω τους τὰ ἀνησυχὰ διλήμματα τῶν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, πού τὰ σεξουαλικά δράματα γίνονται ἀστέρευτη πηγή ἔμπνευσης γιὰ τοὺς ἐκπρόσωπους ὅλων τῶν μορφῶν τῆς τέχνης.

Ὅσο ἡ κρίση αὐτὴ διαιωνίζεται καί παίρνει ἕνα χαρακτήρα μόνιμο, τόσο ἡ σημερινὴ κατάσταση μοιάζει ἀδιέξοδη καί τόσο πιδ ἀπεγνωσμένα ἡ ἀνθρωπότητα καταφεύγει σὲ κάθε μέσο πού θά μποροῦσε νά λύσει αὐτὸ τὸ «καταραμένο πρόβλημα». Σὲ κάθε νέα ἀπόπειρα ὅμως, τὸ μπερδεμένο κουβάρι τῶν φυλετικῶν σχέσεων, μπλέκεται ἀκόμα περισσότερο, λὲς καί ἡ ἄκρη πού θά βοηθοῦσε στὸ ξεμπερδεμα τοῦ πολυλαπλοῦ αὐτοῦ κόμπου, εἶχε γίνῃ ἀόρατη. Ἡ φοβισμένη ἀνθρωπότητα πετιέται ἀπ' τὸ ἕνα ἄκρο στὸ ἄλλο, μὰ ὁ μαγικός κύκλος τοῦ σεξουαλικοῦ προβλήματος μένει πάντα κλειστός.

Ἐπρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὸν παλιὸ καλὸ καιρὸ, νὰ ξαναχτίσουμε τὰ παλιὰ οἰκογενειακά θεμέλια, νὰ στερεώσουμε τοὺς παραδοσιακοὺς κανόνες τῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς ἀποφασίζῃ τὸ συντηρητικὸ μέρος τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐπρέπει νὰ καταστρέψουμε τὰ ὑποκριτικὰ ὄχυρά τοῦ ξεπερασμένου κώ-

(3) Αὐθεντικὸς τίτλος τοῦ κεφαλαίου.

δικα σεξουαλικής ήθικης» είναι ώρα να πετάξουμε στα σκουπίδια αυτή την άχρηστη κι ένοχλητική παλιατσάρια... 'Η άτομική συνείδηση, ή άτομική θέληση του καθενός, αυτός πρέπει να είναι ο μοναδικός νομοθέτης σ' αυτό το προσωπικό πρόβλημα», άκούμε να λέγεται στο στρατόπεδο του άστικού άτομισμού. «'Η λύση των σεξουαλικών προβλημάτων δέν μπορεί να δοθεί παρά με την επικράτηση μιάς οικονομικής και κοινωνικής τάξης πραγμάτων που θα διαφέρει θεμελιακά άπ' τή σημερινή», μäs βεβαιώνουν οι σοσιαλιστές· αυτή όμως ή μετάθεση της λύσης σε χρόνους μελλοντικούς δέν δείχνει, άραγε πώς, ούτε κι έμεις, δέν κρατάμε ακόμα στα χέρια μας τή πολυθρόλητη άκρη;

Είναι, σ' αλήθεια, δυνατό ν' ανακαλύψουμε από σήμερα, ή να ύποδειξουμε τουλάχιστον τή μαγική άκρη της κλωστής που ύπόσχεται να λύσει τον κόμπο;

'Η μέθοδος που πρέπει ν' ακολουθήσουμε στην αναζήτηση αυτή μäs δίνεται από την ίδια την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, την ιστορία του άδιάκοπου άγώνα των τάξεων και των κοινωνικών ομάδων που τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις τους, τις φέρνουν άντιμέτωπες. Δέν είναι ή πρώτη φορά που ή άνθρωπότητα περνάει μιά περίοδο άξείας σεξουαλικής κρίσης· δέν είναι ή πρώτη φορά που ή διαύγεια και ή σαφήνεια των έπιταγών της πρέχουσας ήθικης στον τομέα των σεξουαλικών σχέσεων, θολώνουν από την έρμη του κύματος των νέων ήθικών ιδανικών. 'Η άνθρωπότητα πέρασε μιά ιδιαίτερα έντονη σεξουαλική κρίση την εποχή της 'Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης, όταν μιά τεράστια κοινωνική ανακατάταξη έσπρωξε πίσω τή φεουδαρχική άριστοκρατία που, περήφανη για την εύγενική καταγωγή της, είχε συνθίσει να κυβερνά ανεξέλεγκτα, και προετόμασε τό έδαφος για μιά νέα κοινωνική δύναμη που συνεχώς αύξανόταν σε έκταση και ισχύ: τήν άνερχόμενη άστική τάξη. 'Ο κώδικας της σεξουαλικής ήθικης του φεουδαρχικού κόσμου, γεννημένος κι αυτός μέσα στους κόλπους της άριστοκρατικής ζωής, με τή συλλογική οικονομία της και τις άυταρχικές άρχές της κίστας, που έκμηδένιζαν την άτομική θέληση των μεμονωμένων μελών της, αναγκάστηκε να βρεθεί άντιμέτωπος με τό νέο, αντίθετο κώδικα σεξουαλικής ήθικης της άνερχόμενης άστικής τάξης. 'Η σεξουαλική ήθική του άστικού κόσμου γεννήθηκε από άρχές ριζικά αντίθετες προς τις θεμελιακές ήθικές άρχές του φεουδαρχικού κώδικα: αντί για τήν άρχή της κίστας, άρχισε να τονίζεται

τή αξία του α τ ό μ ο υ και να χαράζονται τα κλειστά δ-
 ρια της μικρής οικογένειας· αντί για τον παράγοντα της «συ-
 νεργασίας», πολύ χαρακτηριστικό τόσο στη συλλογική οικο-
 νομία όσο και στην επαρχιακή οικονομία, εμφανίστηκε ο πα-
 ράγοντας του «άνταγωνισμού». Τα τελευταία απομεινάρια
 των κομμουνιστικών ιδεών, που χαρακτήριζαν σε διάφορους
 βαθμούς, όλες τις εξελίξεις του συστήματος της κλάσης, σα-
 ρώθηκαν από τη νικήτρια αρχή της άτομικης και μεμονω-
 μένης ιδιοκτησίας. Η συγχισμένη ανθρωπότητα πλανήθηκε
 παραπατώντας για αιώνες δλόκληρους ανάμεσα σε δύο σε-
 ξουαλικούς κώδικες με τόσο διαφορετικό πνεύμα, προσπα-
 θώντας να προσαρμοστεί στην κατάσταση, περιμένοντας τη
 στιγμή που το σύνθετο εργαστήριο της ζωής θα ξανάχυνε
 τις παλιές νόρμες μέσα στα νέα καλούπια και θα πετύχαινε
 τουλάχιστον μιὰ μορφολογική αρμονία.

Κι όμως, σ' αυτή τη ζωνρή και πολύχρωμη εποχή κοι-
 νωνικών ανακατατάξεων, ή σεξουαλική κρίση, παρ' όλη την
 όξυττήτά της, δεν παρουσιαζόταν τόσο απειλητική όσο σή-
 μερα. Ο λόγος είναι κυρίως ότι στις μεγάλες μέρες της Ά-
 ναγέννησης — σ' αυτό το νέο αιώνα όπου οι λαμπερές άχτι-
 νες μιὰς νέας πνευματικής κουλτούρας γέμισαν με ζωνρά
 χρώματα τη φτωχεια όσ περιεχόμενο ζωή του έτοιμοθάνα-
 του μεσαιωνικού κόσμου — μόνο ένα σχετικά μικρό μέρος της
 κοινωνίας έπηρεάστηκε από την κρίση της σεξουαλικής ήθι-
 κής. Το πιο σημαντικό, από άποψη μεγέθους, στράμα του
 πληθυσμού της εποχής, ο άγροτικός κόσμος, δεν δοκίμασε
 την κρίση παρά έμμεσα, στο βαθμό που πραγματοποιόταν
 στις τάξεις του, σύμφωνα με μιὰ εξαιρετικά άργή διαδικασία,
 ή μεταβολή των οικονομικών βάσεων, στο βαθμό, δηλαδή, που
 οι οικονομικές σχέσεις εξέλισσονταν. Στις κορυφές, αντίθετα,
 της κοινωνικής κλίμακας, διεξαγόταν μιὰ σκληρή πάλη ανά-
 μεσα σε δύο κοινωνικούς κόσμους με αντίκρουόμενες τάσεις·
 έδω, τα ιδανικά και οι νόρμες των δύο αντίθετων αντιλήψε-
 ων πάλευαν καθημερινά· έδω, στρατολογοόσε τα θήματά της
 ή αυξανόμενη και απειλητική σεξουαλική κρίση. Ο άγροτι-
 κός κόσμος, στηριγμένος σε σταθερές βάσεις και πάντα έ-
 χθρικός στους νεωτερισμούς, συνέχιζε ν' αγκαλιάζει σσιχτά
 τις δοκιμασμένες κολόνες των πατρογονικών παραδόσεων, χω-
 ρίς να μεταβάλλει, να μαλακώνει και να προσαρμόζει στις
 αλλαγμένες συνθήκες της οικονομικής του ζωής τον πετρω-
 μένο κώδικα της παραδοσιακής σεξουαλικής ήθικης, παρά
 κάτω από την πίεση της πιο έπιταχτικης αναγκαιότητας.

Ἡ σεξουαλική κρίση, στὴν ἐποχὴ τῆς ἔντονης πάλης ἀνάμεσα στὸν ἀστικὸ καὶ φεουδαρχικὸ κόσμο, δὲν ἔφτανε μέχρι τὸ «στρώμα τῶν ὑποτελῶν» καὶ ὅσο στὶς κορυφές, τὰ παλιὰ θεμέλια γκρεμίζονταν, τόσο ὁ ἀγροτικὸς κόσμος ἔμοιαζε νὰ γαντζώνεται στὶς πατρογονικὲς του παραδόσεις. Παρὰ τὶς ἀδιάκοπες θύελλες ποὺ περνοῦσαν πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τῆς καὶ τοὺς σεισμοὺς ποὺ κλόνιζαν τὸ ἔδαφος κάτω ἀπ' τὰ πόδια τῆς, ἡ ἀγροτικὴ τάξη, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ρώσικη, κατάφερε νὰ διατηρήσει γιὰ αἰῶνες δλόκληρους τὶς βασικὲς ἀρχές τοῦ σεξουαλικοῦ ἠθικοῦ τῆς κώδικα, στὴν πρώτη τους κατάσταση.

Ἡ σημερινὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ. Αὐτὴ τῆ φορὰ ἡ σεξουαλικὴ κρίση δὲν παρακάμπτει οὔτε τὸν ἀγροτικὸ κόσμο. Σὰν μὴ μολυσματικὴ ἀσθένεια ποὺ δὲν γνωρίζει μῆτε βαθμοὺς μῆτε τάξεις», ἐξορμᾷ ἀπὸ τὰ παλάτια καὶ τὶς βίλλες στὶς πυκνοκατοικημένες ἐργατικὲς γειτονιές, εἰσβάλλει στὶς ἡσυχες ἀστικὲς κατοικίες, μέσα στὸ μοναχικὸ ρώσικο χωριό, καὶ διαλέγει ἀνεξέλεγκτα τὰ θύματά τῆς, τόσο μέσα ἀπ' τὴ βίλλα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀστοῦ, ὅσο καὶ μέσα ἀπ' τὸ ὑγρὸ ὑπόγειο τῆς ἐργατικῆς οἰκογένειας, ἢ τὴν καπνισμένη καλύβα τοῦ χωριάτη. Ἐνάντια στὴ σεξουαλικὴ κρίση δὲν ὑπάρχει «πόρτα ποὺ νὰ κρατᾷ». Θὰ κάναμε μεγάλο λάθος ἀν θεωρούσαμε μολυσμένους ἀπ' τὴν ἐπιδημία, μόνο τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ἐκείνων ποὺ ἔχουν οἰκονομικὰ ἐξασφαλισμένη τὴν ἐπιβίωση. Τὰ θολὰ κύματα τῆς σεξουαλικῆς κρίσης δρασκελοῦν ὅλο καὶ συχνότερα τὸ κατώφλι τῆς ἐργατικῆς κατοικίας, δημιουργώντας ἐκεῖ μέσα δράματα ποὺ ἡ ὀδυνηρὴ δξύτητά τους δὲν ὑστερεῖ σὲ τίποτα ἀπὸ τὶς ψυχολογικὲς συγκρούσεις τοῦ ραφινάτου ἀστικοῦ κόσμου.

Ἄλλὰ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ σεξουαλικὴ κρίση δὲν θίγει μόνο τὰ συμφέροντα τῶν «κρατούντων», ἐπειδὴ τὰ σεξουαλικὰ προβλήματα βασανίζουν ἐπίσης ἕνα κοινωνικὸ στρώμα τόσο πλατὺ ὅσο τὸ σύγχρονο προλεταριάτο, εἶναι ἀκατανόητο καὶ ἀσυγχώρητο ν' ἀντιμετωπίζεται τὸ οὐσιαστικὸ καὶ ἀσυγχώρητο καὶ ὀδυνηρὸ αὐτὸ πρόβλημα μὲ τόση ἀδιαφορία. Ἀνάμεσα στὰ πολλαπλὰ καθήκοντα ποὺ ἔχει ἐπιμισθεῖ ἡ ἐργατικὴ τάξη στὴν προσπάθειά τῆς γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ μέλλοντος, βρίσκεται, χωρὶς ἀμφιβολία, καὶ τὸ χρέος νὰ δημιουργήσῃ τὶς προϋποθέσεις γιὰ νέες, ὑγιέστερες καὶ πιὸ εὐτυχησμένες φυλετικὲς σχέσεις.

Ἀπὸ ποῦ προέρχεται λοιπὸν ἡ ἀσυγχώρητη ἀδιαφορία μας ἀπέναντι σ' ἕνα ἀπὸ τὰ πρωταρχικὰ καθήκοντα

της εργατικής τάξης; Πώς εξηγείται η υποκριτική ταξινόμηση του σεξουαλικού προβλήματος στο φάκελο των «οικογενειακών υποθέσεων», με το σχόλιο ότι «δεν χρήζουν συλλογικής προσπάθειας»; Σ'α να μην είχε αποδειχθεί, σ' άλλωστε την Ιστορία, πώς οι φυλετικές σχέσεις και η σύσταση του ήθικου κώδικα που τις ρυθμίζει, είναι ένας από τους μόνιμους παράγοντες των ταξικών αναμετρήσεων όταν οι φυλετικές σχέσεις, μέσα στα όρια μιας καθορισμένης κοινωνικής ομάδας, να μην επιδρούσαν θεμελιακά πάνω στην έκβαση της πάλης ανάμεσα στις αντίθετες κοινωνικές τάξεις!

Το δράμα της σύγχρονης ανθρωπότητας προέρχεται όχι μόνο απ' το γεγονός ότι, μπροστά στα μάτια μας, συντρέχουν οι καθιερωμένες μορφές των φυλετικών σχέσεων και οι κανόνες που τις ρυθμίζουν, αλλά κι απ' το γεγονός ότι μέσα από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αναβλύζουν τα δροσερά κι άγνωστα άρώματα μιας νέας μορφής ζωής, που γεμίζουν την ανθρώπινη ψυχή με τη νοσταλγία ιδανικών μελλούμενων, απραγματοποιήτων στη σημερινή εποχή. Ήμεις, οι άνθρωποι του αιώνα της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας, του αιώνα της έντονης ταξικής πάλης και της ατομικιστικής ήθικης, ζούμε ακόμα και σκεφτόμαστε κάτω απ' το θανάσιμο άστερισμό μιας ασφυκτικής μοναξιάς.

Ίσως ποτέ άλλοτε, σε καμιά άλλη εποχή να μην έγινε αισθητή η ήθικη μοναξιά τόσο έντονα και τόσο απόλυτα όσο σήμερα.

Και δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά. Το μικρό φωτάκι που λάμπει μακριά κάνει τη νύχτα γύρω μας ακόμα πιο αδιαπέραστη.

Μπροστά στα μάτια των σύγχρονων ατομιστών, που ο σύνδεσμός τους με το σύνολο, με τα άλλα άτομα, είναι ακόμα χαλαρός, ένα νέο φως προβάλλει: η μεταβολή των φυλετικών σχέσεων με τρόπο που ο τυφλός, σωματικός παράγοντας να παραχωρεί τη θέση του σ' ένα παράγοντα δημιουργικό — την αλληλεγγύη της συντροφικότητας. Η ήθικη της σημερινής ατομικής ιδιοκτησίας αρχίζει να φαίνεται ιδιαίτερα ασφυκτική. Ο σύγχρονος άνθρωπος, στην κριτική του πάνω στις σεξουαλικές σχέσεις προχωρεί πολύ πιο μακριά από την άρνηση των ξεπερασμένων εξωτερικών μορφών και του κώδικα της τρέχουσας ήθικης. Η βασινομένη απ' τη μοναξιά ψυχή του, επιζητά την ανανέωση της ίδιας της ουσίας των σχέσεων αυτών, επιθυμεί με πά-

θος τὸ μεγάλο ἔρωτα, αὐτὴ τῆ δημιουργικῆ καὶ ζωογόνου δυνάμει, ποὺ μόνη μπορεῖ νὰ διώξει μακριὰ τὸ παγερὸ φάσμα τῆς ἠθικῆς μοναξιάς τοῦ σύγχρονου ἀτομιμοῦ. Ἄν ἡ σεξουαλικὴ κρίσις στὰ τρία τέταρτά της καθορίζεται ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς κοινωνικο - οικονομικὲς σχέσεις, ἕνα μέρος τῆς δέξυτητάς της ὀφείλεται ἀναμφίβολα στὴν ἐκλεπτυσμένη ἀτομιστικὴ ψυχολογία μας ποὺ μὲ τόση φροντίδα ἔχει καλλιεργήσει ἢ κυρίαρχη ἀστικὴ ἰδεολογία. Ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα εἶναι πράγματι, ὅπως τὸ λέει ἡ γερμανίδα συγγραφεὺς Μάικελ—Ἔςς φτωχὴ σὲ «δυναμικὸ ἀγάπης». Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο φύλων ἀναζητοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ὑπολογίζοντας ὁ καθένας νὰ πάρει ἀπ' τὸν & λ λ ο ν, μ ε σ ω τ ο θ & λ λ ο υ, ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες πνευματικὲς καὶ σωματικὲς ἀπολαύσεις γιὰ τὸν ἑ α υ τ ὸ τ ο υ. Ὁ ἔραστής ἢ ὁ ἀρραβωνιαστικὸς σπάνια σέφτονται τὰ συναισθήματα, τῆς ψυχολογικῆς διεργασίας ποὺ συμβαίνει μέσα στὴ γυναίκα ποὺ ἀγαποῦν.

Ὁ χυδαῖος ἀτομισμὸς ποὺ χαρακτηρίζει τὸν αἰῶνα μας, ποῦθεν ἴσως δὲν ἐκφράζεται τόσο ξεκάθαρα ὅσο στὸν τομέα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων. Ὁ ἄνθρωπος προσπαθώντας νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἠθικὴ μοναξιά, φαντάζεται μ' ἀφέλεια πὼς φτάνει ν' ἀγαπήσει, νὰ διεκδικήσει τὰ δ ι κ α ι ὡ μ α τ ἄ του πάνω σὲ μὴν ἄλλη ψυχὴ, γιὰ νὰ ζεσταθεῖ ἀπ' τίς ἀχτίνες μιᾶς σπάνιας εὐτυχίας, τῆς ἠθικῆς συγγένειας καὶ τῆς κατανόησης. Ἔτσι, ἡμεῖς οἱ ἀτομιστές, μὲ μιὰ ψυχὴ πετρωμένη ἀπὸ τὴ συνεχῆ λατρεία τοῦ «ἐγώ» μας, πιστεύουμε πὼς μπορεῖ ν' ἀγγίξουμε τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία — τὸ μεγάλο ἔρωτα μέσα μας καὶ μέσα στοὺς ἄλλους — χωρὶς νὰ δώσουμε γι' ἀντάλλαγμα τοὺς θησαυροὺς τῆς ψυχῆς μας!

Ἀξιώνουμε πάντα τὴν ἀπόλυτη καὶ ἀμέριστη κατοχὴ τοῦ ἀνικείμενου τῆς ἀγάπης μας, ἐνῶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἶμαστε ἀνίκανοι νὰ σεβαστοῦμε τὴν πιὸ βασικὴ ἐπιταγὴ τοῦ ἔρωτα: νὰ πλησιάζει κανεὶς τὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου μὲ τὴ μεγαλύτερη λεπτότητα. Ἡ προϋπόθεσις αὐτὴ θὰ γαραχτεῖ προοδευτικὰ μέσα μας μὲ τίς καινούργιες φυλετικὲς σχέσεις ποὺ διαγράφονται κιόλας στὸν ὄριζοντα, σχέσεις θεμελιωμένες πάνω σὲ δύο νέες ἀρχές: ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἰσότητα καὶ πραγματικὴ συντροφικὴ ἀλληλεγγύη. Γιὰ τὴν ὥρα ὅμως ἡ ἀνθρωπότητα ὑποφέρει ἀπὸ τὴν παγωνιά τῆς ἠθικῆς μοναξιάς καὶ τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει εἶναι νὰ ὀνειρεύεται αὐτὴ τὴν καλύτερὴ αὐριανὴ ἐποχὴ, ἔπου

Όλες οι ανθρώπινες σχέσεις θα έχουν διαποτιστεί από τα αισθήματα αλληλεγγύης, όπως θα τα έχουν διαμορφώσει οι νέοι δροί διαβίωσης. Η σεξουαλική κρίση δεν πρόκειται να λυθεί δίχως να μεσολαβήσει μία θεμελιακή μεταρρύθμιση της ανθρώπινης ψυχολογίας, δίχως ν' αυξηθεί το «δυναμικό αγάπης». Αλλά αυτή η ψυχολογική μεταρρύθμιση εξαρτάται αποκλειστικά από τη θεμελιακή ανοικοδόμηση των κοινωνικο - οικονομικών σχέσεων μας, πάνω σε βάσεις κομμουνιστικές. Έξω απ' αυτή την «παλιά αλήθεια», δεν υπάρχει λύση.

Πραγματικά, είναι φανερό πως όλες μορφές Ένωσης και να δοκιμάσει ή σημερινή ανθρωπότητα, ή σεξουαλική κρίση δε χάνει την οξυγόνιά της. Ποτέ η ιστορία δε γνώρισε τέτοια ποικιλία έρωτικών σχέσεων: τον ισόβιο γάμο με τη σταθερή οικογένεια και παράλληλα την περαστική ελεύθερη σχέση την κρυφή μοιχεία μέσα στο γάμο και τη συμβίωση της νέας κοπέλλας με τον έραστή της· τον πρωτόγονο γάμο, το γάμο των δύο, των τριών και την περίπλοκη μορφή του γάμου των τεσσάρων, χωρίς να λογαριάσουμε τις άμετρητες παραλλαγές της πορνείας. Και κοντά σ' αυτά, βρίσκουμε στον αγρότη και το μικροαστό — απομεινάρια των παλιών ήθων της κάσας ανακατεμένα με τις έτοιμόρροπες αρχές της ατομιστικής αστικής οικογένειας — την καταδίκη της μοιχείας, τη «γαμήλια» σχέση του πεθερού με τη νύφη του, την ελευθερία της νεαρής κοπέλλας και παντού και πάντα «διπρόσωπη ήθικη». Οι σύγχρονες μορφές έρωτικής Ένωσης είναι αναφατικές και υπερδεμένες και δικαιολογημένα αναρωτιόμαστε πως ο άνθρωπος, που έχει διατηρήσει την πίστη του στη σταθερότητα των ήθικων αξιών, κατορθώνει να βρίσκει άκρη μέσα σ' όλες αυτές τις αντιφάσεις και να διολισθαίνει ανάμεσα σ' όλες αυτές τις αντινομικές ήθικες επιταγές που αναιρούν ή μία την άλλη. Ακόμα και η συνθησαυμένη δικιολογία: «Ζω σύμφωνα με τη νέα ήθικη», δεν έχει αξία, γιατί αυτή η «νέα ήθικη» βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της διαμόρφωσης. Το χρέος μας είναι ακριβώς να έντοπίσουμε αυτή την ήθικη που μόλις διαγράφεται, να συλλάβουμε μέσα στο χάος των σύγχρονων και αντιθετικών ήθικων κανόνων, το περιγραμμά των αρχών που εκφράζουν το πνεύμα της ανερχόμενης επαναστατικής τάξης.

Πέρα από το βασικό ελάττωμα της σύγχρονης ψυχολογίας — απόλυτος ατομισμός, λατρεία του εγώ — ή σε-

ξουαλική κρίση επιδεινώνεται από δύο άλλους τυπικούς παράγοντες της σημερινής ψυχολογίας: την ιδέα του δικαιώματος ιδιοκτησίας πάνω σ' ένα άλλο πλάσμα και την προαιώνια προκατάληψη πάνω στην ανισότητα των φύλων σ' όλες τις σφαίρες της ζωής, περιλαμβανομένου και του σεξουαλικού τομέα.

Ἡ ιδέα της ἀπαραβίαστης ιδιοκτησίας τῶν σύζυγων, καλλιεργήθηκε μὲ ἐπιμέλεια ἀπὸ τὸν ἠθικὸ κώδικα τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ ὕψωσε στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἰδανικοῦ τὴν ἀτομιστικὴ, κλειστὴ οἰκογένεια, θεμελιωμένη δλόκληρῃ πάνω στὶς βάσεις τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Στὴν προσπάθειά της νὰ χαράξει τὴν ιδέα αὐτὴ μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχολογία, ἡ ἀστικὴ τάξη εἶχε τρομερὴ ἐπιτυχία. Κατόρθωσε μάλιστα νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἀντίληψη τῆς ιδιοκτησίας στὸ γάμο, πολὺ πρὶν πέρα ἀπ' ὅσο ἐφθανε ὁ ἀριστοκρατικὸς κώδικας τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων. Σ' ὅλη τὴ μακριὰ ἱστορικὴ περίοδο, ὅπου ἡ κάστα ἀποτελοῦσε τὴν ἀπόλυτὴ ἀρχή, ἡ ιδέα τῆς κατοχῆς τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸ σύζυγο (ἡ ἴδια ἡ γυναίκα δὲν εἶχε δικαιώματα ἀπόλυτης ιδιοκτησίας πάνω στὸ σύζυγο) δὲν προχωροῦσε πέρα ἀπὸ τὴν καθαρὰ σωματικὴ κατοχή. Ἡ σύζυγος ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ εἶναι σωματικὰ πιστὴ στὸ σύζυγο, μὰ ἡ ψυχὴ της τῆς ἀνήκε.

Ἀκόμα καὶ οἱ ἀρχόντες ἀναγνώριζαν στὶς γυναῖκες τοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν πλατωνικοὺς ἐραστὲς καὶ νὰ δέχονται τὴ «λατρεία» τῶν ἵπποτῶν καὶ τροβαδούρων. Τὸ ἰδανικὸ τῆς ἀπόλυτης κατοχῆς ὄχι μόνον τοῦ σωματικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ «ἐγώ» ἐνὸς συντρόφου, τὸ ἰδανικὸ ποὺ θεωροῦσε νόμιμὴ τὴ διεκδίκηση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας πάνω στὸν πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἐσωτερικὸ κόσμον τοῦ ἀγαπημένου πλάσματος, εἶναι ἓνα ἰδανικὸ ποὺ γέννησε καὶ καλλιέργησε ἡ ἀστικὴ τάξη μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὰ οἰκογενειακὰ θεμέλια ποὺ τῆς ἐξασφάλιζαν τὴ σταθερότητα καὶ τὴ δύναμη, στὴν περίοδο ἀγώνων γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπικράτηση. Κι αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ, ὄχι μόνον τὸ παραλάβαμε ἐμεῖς σὰν κληρονομιά, μὰ εἴμαστε ἑτοιμοὶ νὰ τοῦ δώσουμε τὸν τίτλο τοῦ ἀκλόνητου ἠθικοῦ «ἀπόλυτου»! Ἡ ιδέα τῆς ιδιοκτησίας ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὰ πλαίσια τοῦ νόμιμου γάμου· εἶναι ἓνα στοιχεῖο ποὺ γλιστράει παντοῦ, ἀκόμα καὶ στὴν πρὶν «ἐλεύθερη» ἐρωτικὴ ἐνωση. Οἱ σημερινοὶ ἐραστὲς καὶ τῶν δυὸ φύλων, παρ' ὅλο τὸ «θεωρητικὸ» σεβασμὸ τους γιὰ τὴν ἐλευθερία, δὲν θάμναν καθόλου ἱκανοποιημένοι μὲ τὴ βεβαιότητα τῆς σωματικῆς

μόνο πιστότητας του αγαπημένου πλάσματος. Για να διώξουμε από μπροστά μας το απειλητικό φάσμα της μοναξιάς, εισβάλλουμε βίαια με μιὰ σκληρότητα και μιὰ βαρβαρότητα που θα είναι άκατανόητες στην αυριανή ανθρωπότητα, στην ψυχή του ατόμου που αγαπάμε και διεκδικούμε τα δικαιώματά μας πάνω στο πιό κρυφό του πνευματικό «εγώ». Ο σύγχρονος έραστής πολυ πιό εύκολα θα συγχωρήσει μιὰ σωματική άπιστία, παρά μιάν ήθικη, και κάθε κλάσμα της ψυχής, που σπαταλιέται έξω από τα όρια της ελεύθερης ένωσης του, του φαίνεται σά μιὰ απαράδεκτη κλοπή θησαυρών που του άνήκουν άποκλειστικά.

Και πόση έλλειψη λεπτότητας έχουν, δίχως να τό ξέρουν, οι έραστές άπέναντι στους άλλους! Σίγουρα ο καθένας μας έχει παρατηρήσει αυτό τό περίεργο φαινόμενο: δύο έραστές, που μόλις πρόλαβαν να γνωρίσουν κάπως ο ένας τόν άλλον, διάζονται να εξασφαλίσουν τα δικαιώματά του ή καθένας πάνω στις προηγούμενες προσωπικές σχέσεις του άλλου, να επέμβουν σ' ό,τι ή ζωή του έχει πιό προσωπικό και πιό ιερό. Δυό πλάσματα που, χτές ακόμα, ήταν άγνωστα τό ένα στο άλλο, που δένονται μόνο από τις κοινές έρωτικές αισθήσεις, βιάζονται να κάμουν κατοχή πάνω στην ψυχή του άλλου, ν' άποκτήσουν ολοκληρωτικά αυτή την άγνωστη μυστηριώδη ψυχή, που πάνω της τό παρελθόν έχει χαράξει εικόνες ανεξίτηλες, και να έγχατασταθούν μέσα της σά στο σπίτι τους. Αύτη ή ιδέα της άμοιβάας κατοχής του ζευγαριού, έχει τόσο πολυ άπλωθεί που έχουμε φτάσει να μη μās ένοχλούν φαινόμενα ιδιαίτερα παράλογα: χτές ακόμα οι νιόπαντροι ζούσαν ο καθένας τη δική του ζωή· σήμερα ο καθένας άνοίγει χωρίς δεύτερη σκέψη την άλληλογραφία του άλλου κι έτσι τό γράμματα ενός τρίτου προσώπου, που δεν βρίσκεται κοντά παρά σ' έναν από τούς δύο συζύγους, γίνονται κι αυτά κοινή ιδιοκτησία. Μιά τέτοια «οικειότητα» δεν μπορεί να υπάρξει παρά σάν έπιστέγασμα μιās μακριάς συμβίωσης γεμάτης δοκιμασμένη φιλία και ψυχική συγγένεια. Μά συνήθως γίνεται ή πιό άνέντιμη υποκατάσταση της οικειότητας αυτής, μιὰ υποκατάσταση που προέρχεται από τη λαθρασιμένη ιδέα ότι ή σωματική οικειότητα ανάμεσα σέ δύο πλάσματα άρκει για να κάνει νόμιμη την επέκταση του δικαιώματος ιδιοκτησίας και πάνω στο ήθικό εγώ.

Ο δεύτερος παράγοντας που παραμορφώνει τη νοστροπία του σύγχρονου ανθρώπου και που έντείνει τη σεξου-

αλική κρίση είναι ή ιδέα της ανισότητας των φύλων: ανισότητα των δικαιωμάτων τους και ανισότητα της αξίας των ψυχο - σωματικών τους αισθημάτων. Η διπλή ήθικη, που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τον άστικό και τον άριστοκρατικό κώδικα, έχει δηλητηριάσει από αιώνες τώρα την ψυχολογία των αντρών και των γυναικών και είναι πολύ πιδ δύσκολο ν' απαλλαγούμε απ' τὸ δηλητήριό της, απ' ὅσο είναι ν' αποτινάξουμε τίς ιδέες που μᾶς κληροδότησε ή άστική ιδεολογία πάνω στην ιδιοκτησία των σζύγων.

Αυτή ή πίστη στην ανισότητα των φύλων, ακόμα και στον τομέα της ψυχο - φυσιολογίας, μᾶς κάνει νά κρίνουμε πάντα με μέτρα διαφορετικά μιά ίδια πράξη, ανάλογα με τὸ φύλο αὐτοῦ που τὴν κάνει. Ἄκόμα και ὁ «πιδ προσδευτικός» άντρας τοῦ άστικοῦ στρατοπέδου, που έχει ξεπεράσει από καιρό τίς έντολές τοῦ κώδικα της τρέχουσας ήθικης. θά παρατηρήσει αὐθόρμητα πὼς πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ή κρίση του εξαρτάται από τὸ αν πρόκειται για άντρα ή γυναίκα. Ἐνα γοντρό παράδειγμα είναι: αρκετό: φανταστείτε ὅτι ένας άστος διανοούμενος, ένας ἐπιστήμιας, ένας πολιτικός, ένας άνθρωπος με κοινωνική δράση, μ' ένα λόγο μιά «προσωπικότητα», συνδέεται με τὴ μαγειρισά του (πράγμα αρκετά συνηθισμένο) κι αποφασίζει μάλιστα νά τὴν κάνει νόμιμη σζυγό του. Τὸ γεγονός αὐτὸ μεταβάλλει τὴ στάση της άστικής κοινωνίας ἀπέναντι σ' αὐτὴν τὴν «προσωπικότητα», θ' αμαυρώσει καθόλου τὴν ήθικὴ του αξία; Φυσικά ὄχι! Φανταστείτε τώρα μίαν ἄλλη περίπτωση: μιά καθωσπρέπει άστὴ γυναίκα — καθηγήτρια, γιαντρός, συγγραφέας — συνδέεται μ' έναν ὕπηρετη και γι' ἀποκορύφωση τοῦ «σκανδάλου», ἐπιστημοποιεὶ τὴ σχέση αὐτὴ με γάμο. Ποιά θά είναι ή στάση της άστικής κοινωνίας ἀπέναντι στην πράξη της γυναικίας αὐτῆς που ὡς τώρα ἦταν σεβαστὴ; Φυσικά θά τὴν κατακεραυνώσει με τὴν «περιφρόνησή» της. Και προσέχτε και τοῦτο: αν, κατά άτυχη σύμπτωση, ὁ σζυγός της — ὁ ὕπηρετης — έχει ένα παρουσιαστικό εὐχάριστο ή ἄλλα «σωματικά προτερήματα», τὰ πράγματα γίνονται ακόμα πιδ σοβαρά! «Πόσο χαμηλά κατακύλγησε αὐτὴ ή γυναίκα!» θά πει τότε ή ὀποκριτικὴ άστικὴ τάξη.

Ἡ άστικὴ κοινωνία δὲν ἐπιτρέπει στη γυναίκα νά ἐξαρτήσει τὴν ἐκλογή της από ένα χαρακτηριστικό κάπως πιδ προσωπικό. Είναι κι αὐτὸ ένα άταξιστικό κατάλοιπο. Σύμφωνα με τὴν παράδοση που μᾶς κληρονόμησαν τὰ ήθη

της κάστας, ή κοινωνία αυτή άπαιτεί ακόμα άπ' τή γυναίκα νά έξαρτά τήν έκλογή της άπό τούς βαθμούς και τίς κοινωνικές τάξεις, άπό τίς έντολές τής οικογένειας και άπ' τά συμφέροντά της. Δέ δέχεται ν' άπελευθερώσει τή γυναίκα άπό τό οικογενειακό κύτταρο και νά τή δει σάν ένα ιδιαίτερο άτομο, έξω άπό τόν κλειστό κύκλο τών οικογενειακών άρετών και καθηρόντων.

Στήν προσπάθειά της νά κηδεμονεύσει τή γυναίκα, ή σύγχρονη κοινωνία πάει πιδ μακριά άπό τήν παλιά τάξη πραγμάτων και τής επιβάλλει, όχι μόνο νά παντρεύεται, αλλά και ν' άγαπά, μόνο τούς άνδρες πού είναι «άξιοι» γι' αυτήν. Σε κάθε βήμα μας συναντάμε άντρες ύψηλού ήθικού και διανοητικού επιπέδου πού διάλεξαν γιά σύντροφο τής ζωής τους ένα πλάσμα άδειο κι άσήμαντο, μέ άξία πολύ κατώτερη άπό εκείνη του συζύγου. Αυτά τά περιστατικά τά βλέπουμε σάν πράγματα φυσικά, χωρίς καν νά τούς ρίξουμε δεύτερη ματιά: τό πολύ - πολύ ν' άκούσουμε «τούς φίλους του τάδε ή τής δεινα νά τόν λυπούνται πού παντρεύτηκε μιá τόσο άνυπόφορη γυναίκα». Μά στην περίπτωση τής γυναίκας, δέν χάνουμε καιρό νά τήν καταχρίνομε: «Πώς είναι δυνατό μιá τόσο ένδιαφέρουσα γυναίκα σάν τήν Α... ή τήν Β... ν' άγάπησε ένα τέτοιο μηδενικό... Θ' άρχίσω, μου φαίνεται ν' άμφιβάλλω γιά τήν έξυπνάδα αυτής τής Α... ή Β...».

Πώς προκύπτει αυτό τό διπλό κριτήριο; Τί τό καθορίζει; Όφείλεται σίγουρα στο γεγονός ότι ή ιδέα τής άνισης άξίας τών δύο φύλων, πού έχουν μοιιάσει στην άνθρωπότητα έδώ και αιώνας, έχει άποτελέσει πιá οργανικό μέρος τής νοοτροπίας μας. Έχουμε συνηθίσει ν' άξιολογούμε τή γυναίκα, όχι σάν π ρ ο σ ω π ι κ ό τ η τ α, μέ προτερήματα και μειονεκτήματα άτομικά, άνεξάρτητα άπό τά ψυχο - φυσιολογικά της αισθήματα, μά μόνο σάν ένα έ ξ έ ρ τ η μ α του άντρα. Ό άντρας, ό σύζυγος ή ό έραστής προβάλλει πάνω στη γυναίκα τή λάμψη του κι εκείνη τήν αντικαθρεφτίζει: αυτόν, κι όχι τήν ίδια, θεωρούμε σάν τό πραγματικό καθοριστικό στοιχείο τής πνευματικής και ήθικής δομής τής γυναίκας. Στην άξιολόγηση τής προσωπικότητας του άντρα άπό τήν κοινωνία, άποκλείονται εκ τών προτέρων οι πράξεις του πού περιλαμβάνονται στη σεξουαλική σφαίρα. Η προσωπικότητα τής γυναίκας, αντίθετα, κρίνεται άπό τή σεξουαλική ζωή της. Αυτός ό τρόπος άξιολόγησης είναι άπόρροια του

ρόλου που ανατέθηκε στη γυναίκα στη διάρκεια των αιώνων και μόνο σιγά - σιγά γίνεται, ή μάλλον αργίζει να διαφαινεταί, ή αναθεώρηση των αξιών πάνω σ' αυτό το σημαντικό τομέα. Μόνο ή μεταβολή του οικονομικού ρόλου της γυναίκας και ή εσοδός της στο δρόμο της ανεξάρτητης εργασίας θα συμβάλλουν στην αποδυνάμωση αυτών των λανθασμένων και υποκριτικών αντιλήψεων.

Αυτοί οι τρεις θεμελιακοί παράγοντες — ο απόλυτος έγωκεντρισμός, ή ιδέα του δικαιώματος ιδιοκτησίας του ενός σ' όγγου πάνω στον άλλον, ή αντίληψη της ανισότητας των φύλων στην ψυχοσωματική σφαίρα — παραμορφώνουν τη σύγχρονη ψυχολογία και φράζουν το δρόμο που οδηγεί στη λύση του σεξουαλικού προβλήματος. Το κλειδί που ανοίγει το μαγικό αυτό κύκλο, δεν θα μπορέσει ή ανθρωπότητα να το βρει παρά όταν θα έχει συσσωρεύσει στην ψυχολογία της αρκετά αποθέματα έκλεπτυσμένων αισθημάτων, όταν το «δυναμικό αγάπης» θάχει αυξηθεί μέσα στην ψυχή των ανθρώπων, όταν ή αντίληψη της ελευθερίας στο γάμο και στην ελεύθερη συμβίωση θα έχει γίνει μιá ισχυρή πραγματικότητα, όταν ή αρχή της συντροφικότητας θάχει θριαμβεύσει πάνω στις παραδοσιακές αντιλήψεις της ανισότητας των φύλων και της ύποταξης του ενός στον άλλον. Χωρίς μιá θεμελιακή αναμόρφωση της ψυχοσύνθεσής μας, το σεξουαλικό πρόβλημα θα παραμείνει άλυτο.

Μιá τέτοια προϋπόθεση όμως, δεν μοιάζει ουτοπική και άπραγματοποίητη; Μήπως θα κάναμε καλύτερα να την αφήσουμε στους ονειροπόλους ιδεαλιστές; Για δοκιμάστε, πράγματι, ν' αυξήσετε το «δυναμικό αγάπης» της ανθρωπότητας! Μήπως σ' αυτό το έργο δεν απέκρωσαν τη ζωή τους όλοι οι σοφοί, από κτήσεως κόσμου, από τον Βούδα και τον Κοιφούκιο ως το Χριστό; Κι όμως, ποιος θα ισχυριστεί πώς το δυναμικό αγάπης αυξήθηκε μέσα στους κόλπους της ανθρωπότητας; Όταν απαντάμε στη σεξουαλική κρίση με τέτοια καλοπροαίρετα ονειροπολήματα, μήπως δεν διμολογούμε έτσι άπλως την ανικανότητά μας και μήπως παραιτούμαστε από την αναζήτηση του μαγικού κλειδιού;

Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Η θεμελιακή αναμόρφωση της ψυχοσύνθεσής μας στον τομέα των σεξουαλικών σχέσεων, είναι σ' αλήθεια όσο φαίνεται ανεφάρμοστη, άπρακταυμένη από την πραγματική; Μήπως, αντίθετα, είναι σωστή ή διαπίστωση πώς τώρα ακριβώς, την ώρα που συντελείται μιá ισχυρή κοινωνική και οικονομική ανακατάτα-

ξη, γεννιούνται οι συνθήκες που θα δημιουργήσουν νέες ζωτικές βάσεις στον τομέα των συναισθημάτων και που ταιριάζουν με τις απαιτήσεις που εκφράσαμε παραπάνω;

Γκρεμίζοντας απ' το θρόνο της τήν αστική τάξη και την ιδεολογία της καθώς και τον ατομιστικό κώδικά της της σεξουαλικής ηθικής, μιá άλλη τάξη, μιá νέα κοινωνική ομάδα, προχωρεί. Αυτή η ανερχόμενη, πρωτοποριακή τάξη, φέρνει αναγκαστικά μέσα της τὰ σπέρματα των νέων φυλετικών σχέσεων, που είναι στενά συνδεδεμένες με τὰ ταξικά κοινωνικά της καθήκοντα.

Ἡ πολυσύνθετη εξέλιξη των οικονομικο-κοινωνικών σχέσεων που γίνεται μπροστά στὰ μάτια μας, που ανατρέπει όλες τις αντιλήψεις μας πάνω στο ρόλο της γυναικας στην κοινωνική ζωή και γκρεμίζει όλα τὰ θεμέλια της αστικής σεξουαλικής ηθικής, έχει δυο συνέπειες αντιφατικές στην πρώτη εξέταση. Ἀπ' τὴ μιá μεριά διαπιστώνουμε τις ἀκάματες προσπάθειες τῆς ἀνθρωπότητας νά προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες τῆς ἀλλαγμένης κοινωνικῆς οικονομίας, προσπάθειες που τείνουν ἢ στη διατήρηση των παλαιῶν μορφῶν με τὴν ἀντικατάσταση τοῦ παλαιοῦ περιεχομένου τους, μ' ἓνα νέο (διατήρηση τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἀδιάλυτου και αὐστηρὰ μονογαμικοῦ γάμου, με παράλληλη πρακτικὴ ἀναγνώριση τῆς ἐλευθερίας των συζύγων) ἢ ἐντίθετα στην ἐγκαθίδρυση νέων μορφῶν που ὡστόσο κρατοῦν ἔλα τὰ στοιχεία τοῦ ἠθικοῦ κώδικα τοῦ ἀστικοῦ γάμου (ἢ ἐλευθερία συμβίωσης, γιὰ παράδειγμα) ἔπου ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαιώματος ἰδιοκτησίας των «ἐλευθέρων» συζύγων, ἐπεκτείνεται ἀκόμη πὺδ πλατιά ἀπ' ὅ,τι στο νόμιμο γάμο). Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, παρατηροῦμε τὴν ἀρνή ἀλλὰ σίγουρη, ἐξέλιξη νέων μορφῶν φυλετικῆς ἑνώσης· οἱ μορφές αὐτές είναι νέες, ὄχι τόσο στο ἐξωτερικό τους, ὄσο στο πνεῦμα που διέπει τοὺς ἀνανεωτικούς τους κανόνες. Ἡ ἀνθρωπότητα ἐρευνᾷ με προσοχὴ αὐτὰ τὰ νέα ἰδανικά, ἀλλὰ φτάνει νά τὰ ἐξετάσουμε ἀπὸ κοντὰ γιὰ ν' ἀναγνωρίσουμε μέσα τους, παρὰ τὴ συγκεκριμένη ἀκόμα διαγραφὴ τους, τὰ χαρακτηριστικά που τὰ συνδέουν στενά με τις ἐπιδιώξεις τοῦ προλεταριάτου, τῆς τάξης δηλαδή που είναι προορισμένη νά καταλάβει τὸ ἕχυρό τοῦ μέλλοντος. Αὐτὸς που θέλει, μέσα στο λαβύρινθο των ἀντιφατικῶν σεξουαλικῶν κανόνων, νά βρεῖ τὰ σπέρματα των αὐριανῶν, ὑγιέστερων φυλετικῶν σχέσεων, των σχέσεων που ὑπόσχονται ν' ἀπελευθερώσουν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴ σεξουαλικὴ κρίση, πρέπει νά ἐγκαταλείψει τοὺς «καλ-

λιεργημένους» κύκλους με τη ραφιναριασμένη ατομιστική τους φυσιολογία και να ρίξει τη ματιά του στις στενές κατοικίες των εργατών όπου, παρά το σκοτάδι και την φρίκη που γέννησε ο καπιταλισμός, παρά τα δάκρυα και τις κατάρτες, αρχίζουν ν' αναβλύζουν δροσερές πηγές.

Κι εδώ, στην εργατική τάξη, κάτω από την πίεση σκληρών οικονομικών συνθηκών, κάτω από το ζυγό της άδυσώπτητης εκμετάλλευσης του κεφαλαίου, παρατηρούμε τη διπλή διαδικασία για την οποία μιλήσαμε παραπάνω: την παθητική προσαρμογή αλλά και την ενεργητική αντίσταση στην υπάρχουσα πραγματικότητα. Η καταστροφική επίδραση του καπιταλισμού που γκρεμίζει τα θεμέλια της εργατικής οικογένειας, αναγκάζει το προλεταριάτο να προσαρμοστεί ένστικτώδεις στις συνθήκες του περιβάλλοντος και προκαλεί, στις σχέσεις των δύο φύλων, μία δλόκληρη σειρά αντιδράσεων ανάλογων μ' εκείνες που συμβαίνουν στις άλλες κοινωνικές τάξεις. Κάτω από την πίεση των χαμηλών ήμερομισθίων ή ηλικία γάμου για τον εργάτη επιβραδύνεται αδιάκοπα και αναπόφευκτα. "Αν, εδώ και είκοσι χρόνια, η μέση ηλικία γάμου του εργάτη, κυμαινόταν ανάμεσα στα είκοσιδύο και στα είκοσιπέντε, σήμερα ο εργάτης δεν φτάνει οικογένεια παρά γύρω στα τριάντα. Κι όσο πιο ανεπτυγμένες είναι, στον εργάτη, οι μορφωτικές ανάγκες, όσο θέλει να εκμεταλλευτεί τη δυνατότητα ν' ακολουθήσει το ρυθμό της μορφωτικής ζωής, να πηγαίνει στο θέατρο, στις διαλέξεις, να διαβάσει εφημερίδες, ν' αφιερώνει τον ελεύθερο χρόνο στο συνδικαλιστικό αγώνα, στην πολιτική ή σε μία απασχόληση που του άρεσει — τέχνη, διάβασμα κλπ. — τόσο η ηλικία γάμου του εργάτη μεγαλώνει: Οι σαρκικές επιθυμίες όμως δε λογαριάζουν την κατάσταση του πορτοφολιού· δεν επιτρέπουν να τις ξεχάσεις. Ο άνυπαντρος εργάτης, ακριβώς όπως ο άνυπαντρος αστός, καταφεύγει στην πορνεία. Αυτή η σειρά γεγονότων ανήκει στο χώρο της παθητικής προσαρμογής της εργατικής τάξης στις δυσμενείς συνθήκες της ζωής του. Ένα άλλο παράδειγμα: Ένας εργάτης παντρεύεται· αλλά το ίδιο πάντα εμπόδιο, το χαμηλό επίπεδο των ήμερομισθίων, τον αναγκάζει σ' έναν έλεγχο των γεννήσεων, όπως κάνουν και οι αστικές οικογένειες.

Η έκταση της παιδοκτονίας, η αύξηση της πορνείας, είναι φαινόμενα ίδιας τάξης, τρόποι παθητικής ή ενεργητικής προσαρμογής στην εφιαλτική πραγματικότητα που περιβάλλει τον εργάτη. Σ' αυτή όμως τη διαδικασία τίποτε δεν α-

ποτελεί ιδιαίτερο γνώρισμα του προλεταριάτου: μιὰ παρόμοια προσαρμογή χαρακτηρίζει όλες τις τάξεις και τὰ κοινωνικά στρώματα πού βρίσκονται ανακατεμένα στην παγκόσμια διαδικασία ανάπτυξης του καπιταλισμού.

Ἡ διαχωριστική γραμμή ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει όταν ἐμφανίζονται ἀρχές ἐνεργητικές, δημιουργικές· όταν δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ προσαρμογή, μὰ μὲ μιὰ ἀντίδραση ἐνάντια στην καταπιεστική πραγματικότητα, όταν γεννιούνται και ἐκφράζονται νέα ἰδανικά, ἔτσι διαγράφονται οἱ δειλὲς ἀπόπειρες δημιουργίας σεξουαλικῶν σχέσεων μὲ πνεῦμα καινούργιο. Ἀὐτὴ ἡ διαδικασία ἐνεργητικῆς ἀντίδρασης δὲν συμβαίνει παρὰ μέσα στην ἐργατικὴ τάξη.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὺς οἱ ἄλλες τάξεις, τὰ ἄλλα κοινωνικά στρώματα — οἱ ἄστοι διανοούμενοι ἰδιαίτερα, πού βρίσκονται πιὸ κοντὰ στους ἐργάτες ἐξ αἰτίας τῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνικῆς τους ζωῆς — δὲν χρησιμοποιοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων αὐτὰ τὰ νέα στοιχεία πού ἡ ἀνερχόμενη ἐργατικὴ τάξη δημιουργεῖ και ἀναπτύσσει στὰ βάθη τῆς. Σπρωγμένη ἀπὸ μιὰ ἐνστικτώδη ἐπιθυμία νὰ ἐμφυχώσει μὲ νέα ζωὴ τὶς ἐτοιμοθάνατες, κι ἐπομένως ἀνεργές, μορφές φυλετικῆς ἔνωσης πού διαθέτει, ἡ ἀστικὴ τάξη ἰδιοποιεῖται τὶς νέες αὐτὲς δυνάμεις πού φέρνει μέσα τῆς ἡ ἐργατικὴ τάξη. Οὔτε ὅμως τὰ ἰδανικά, οὔτε ὁ κώδικας σεξουαλικῆς ἠθικῆς, πού διαμορφώνει προοδευτικὰ τὸ προλεταριάτο, ἀντιστοιχοῦν στην ἠθικὴ οὐσία τῶν ἀστικῶν ταξικῶν ἐπιδιώξεων. Ἐνῶ γιὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη, ἡ νέα σεξουαλικὴ ἠθικὴ, ὅταν καρπὸς τῶν ταξικῶν ἀναγκῶν τῆς, γίνεται νέο ὄπλο. Στὴν κοινωνικὴ τῆς ἀγῶνα, γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη, αὐτοὶ οἱ «νεωτερισμοὶ» κατορθώνουν μόνον νὰ κλονίσουν ἀγιάτρευτα τὶς βάσεις τῆς κοινωνικῆς τῆς κυριαρχίας. Ἄς τὸ ἐξηγήσουμε αὐτὸ καλύτερα μ' ἕνα παράδειγμα: ἡ ἀπόπειρα τῶν ἀστικῶν διανοομένων ν' ἀντικαταστήσουν τὸν ἀδιάλυτο γάμο μὲ τὰ πιὸ χαλαρά, πιὸ εὐθρυστα δεσμὰ τοῦ πολιτικοῦ γάμου, ὑπονομεύει τὸ ἀπαράιπτο θεμέλιο τῆς κοινωνικῆς σταθερότητας τοῦ ἀστισμοῦ: τὴν μονογαμικὴ οἰκογένεια — ἰδιοκτητή.

Γιὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀντίθετα, μιὰ μεγαλύτερη εὐκαμψία, μιὰ σχετικὴ χαλαρότητα τῆς φυλετικῆς ἔνωσης ὄχι μόνον ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὰ βασικὰ συμφέροντά τῆς, μὰ ἀπορρέει κατ' εὐθείαν ἀπὸ αὐτά. Ἡ ἄρνηση τοῦ παράγοντα τῆς ὑπαγωγῆς στὸ γάμο, συντρίβει ἐπίσης τὰ τελευταία τε-

χρητά δεσμά της άστικής οικογένειας. Άντίθετα, ο παράγοντας της ύποταξης ενός μέλους της τάξης σ' ένα άλλο, το ίδιο όπως και ο παράγοντας της ιδιοκτησίας, είναι από την ούσία του ξένος και έχθρικός για την ψυχολογία του προλεταριάτου. Η επαναστατική τάξη δεν έχει κανένα συμφέρον να «δέσει» ένα από τα μέλη της, τον ανεξάρτητο εκπρόσωπό της, που έχει σ'άν πρώτο καθήκον να υπηρετήσει τα συμφέροντα της τάξης του κι όχι τα συμφέροντα ενός χωριστού και μεμονωμένου οικογενειακού κύτταρου. Οι συχνές συγκρούσεις ανάμεσα στα συμφέροντα της οικογένειας και στα ταξικά — στις άπεργίες π.χ., ή στη συμμετοχή στον άγώνα — και τα ήθικα μέτρα που εφαρμόζει το προλεταριάτο σ' αυτές τις περιπτώσεις, δίνουν μιá ξεκάθαρη εικόνα για τις βάσεις της νέας προλεταριακής ιδεολογίας.

Φανταστείτε ένα σοβαρό επιχειρηματία που, σέ μιá στιγμή κρίσιμη για τις υποθέσεις του, άποσύρει το κεφάλαιό του για να έξυτηρηθεί το συμφέρον της οικογένειάς του. Η αξιολόγηση της πράξης του από τη σκοπιά της άστικής ήθικης είναι άπλη. Τα «συνφέροντα της οικογένειας» έρχονται πάντα πρώτα. Συγκρίνετε τώρα τη στάση των εργατών άπέναντι στον άπεργοσάστη, αυτόν που ζημιώνοντας τους συντρόφους του, πάει στη δουλιά κατά τη διάρκεια μιáς άπεργίας, για να σώσει την οικογένειά του από την πείνα. Η αντίδραση των συναδέλφων του μαρτυράει πώς εδώ, στην πρώτη γραμμή βρίσκονται τα τ α ξ ι κ á συμφέροντα. "Άς φανταστούμε τώρα έναν άσσο σύζυγο που κατάφερε, με την άγάπη και την άφοσίωσή του στην οικογένεια, ν' άπομακρύνει τη γυναίκα του άπ' όποιόδήποτε πράγμα δεν έχει να κάνει με το σπίτι, και να τη δέσει όριστικά στην φροντίδα των παιδιών και της κουζίνας. «Ένας ιδανικός σύζυγος που κατάφερε να φτιάξει μιá «ιδανική γυναίκα» — αυτή θα είναι ή άστική κρίση. Ποιά θα είναι όμως ή στάση των εργατών άπέναντι σ' ένα συνειδητό μέλος της τάξης τους, που θα προσπαθούσε ν' άποστρέψει το ενδιαφέρον της γυναίκας του άπ' τον κοινωνικό άγώνα; Ζημιώνοντας την άτομική εύτυχία, ζημιώνοντας την οικογένεια, ή ήθικη της εργατικής τάξης θα άπαιτήσει τη συμμετοχή της γυναίκας στη ζωή, έξω άπ' τους τοίχους του σπιτιού. Τό να κλείσει τη γυναίκα στο σπίτι, να βάλει σέ πρώτο πλάνο τα συμφέροντα της οικογένειας, να διαδώσει την ιδέα του δικαιώματος άπόλυτης ιδιοκτησίας του ενός συζύγου πάντω σ'όν άλλον, είναι πράξεις που αντίβαίνουν στη θεμελιακή άρχή της

ιδεολογίας της εργατικής τάξης, στην αρχή της αλληλεγγύης και της συντροφικότητας και σπάζουν την αλυσίδα της ταξικής συναδέλφωσης. Η ιδέα της κατοχής ενός ατόμου από ένα άλλο, της υπαγωγής και της ανισότητας των μελών της ίδιας τάξης, αντιβαίνει στην ουσία της θεμελιακής προλεταριακής αρχής: τη συντροφικότητα. Αυτή η αρχή, που αποτελεί την ιδεολογική βάση της ανερχόμενης τάξης, χρωματίζει και καθορίζει το νέο κώδικα σεξουαλικής ηθικής του προλεταριάτου, με τη βοήθεια του όποιου ή ψυχολογία της ανθρωπότητας θα μπορέσει να πλουτιστεί σε συναισθήματα αλληλεγγύης κι ελευθερίας αντί για συναισθήματα ιδιοκτησίας, με συναισθήματα συντροφικότητας αντί για ανισότητα και υπαγωγή.

Όλα ξέρουμε πια πως κάθε νέα ανερχόμενη τάξη, γεννημένη μέσα σε οικονομικές συνθήκες διάφορες από αυτήν του προηγούμενου σταδίου οικονομικής εξέλιξης, πλουτίζει **ό λ ό κ λ η ρ η τ ή ν ά ν θ ρ ω π ό τ η τ α** με νέα ιδεολογία, εγαλμένη από την τάξη αυτή. Ο κώδικας της σεξουαλικής ηθικής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος αυτής της ιδεολογίας. Ωστόσο, μόλις προφέρουμε τους όρους «προλεταριακός ηθικός κώδικας» και «προλεταριακή σεξουαλική ηθική», παίρνουμε άμέσως την κοινότοπη απάντηση: η προλεταριακή σεξουαλική ηθική δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια υπερδαμή' όσο δεν έχει αλλάξει η οικονομική βάση, δεν μπορεί να υπάρξει θέση γι' αυτήν. Σάν η ιδεολογία διαπιστώσει τάξη, να σχηματιζόταν μόνο αφού είχε συντελεστεί ή ανατροπή των παλαιών οικονομικο-κοινωνικών σχέσεων και ή εδραίωση των συνθηκών που εξασφαλίζουν την κυριαρχία αυτής της τάξης! Όλη η πείρα της ιστορίας μας διδάσκει ότι η διαμόρφωση της ιδεολογίας μιας κοινωνικής ομάδας, και κατά συνέπεια και της σεξουαλικής ηθικής της, γίνεται **τ α υ τ ό χ ρ ο ν α** με την πάλη της ομάδας αυτής ενάντια στις αντίθετες κοινωνικές δυνάμεις.

Μόνο δημιουργώντας νέες πνευματικές αξίες απόλυτα δικές της και σύμφωνες με τις επιδιώξεις της μπορεί η ανερχόμενη τάξη να επικρατήσει και να ισχυροποιήσει τις κοινωνικές της θέσεις' μόνον ο δρόμος των νέων αρχών και ιδανικών μπορεί να την οδηγήσει στη θριαμβευτική κατάκτηση της εξουσίας, και τη νίκη της πάνω στις αντίπαλες κοινωνικές ομάδες.

Οι ιδεολόγοι της εργατικής τάξης πρέπει ν' αναλάβουν ν' αναζητήσουν το θεμελιακό κριτήριο που εξάγεται από τα

Ιδιαίτερα συμφέροντα της τάξης αυτής και να ταιριάσουν πάνω του τους νέους σεξουαλικούς κανόνες.

Είναι καιρός πιά να καταλάβουμε πώς, μόνον άφου άναγνωρίσουμε τη δημιουργική διαδικασία που συντελείται μέσα στα κοινωνικά βάθη και γεννή νέες ανάγκες, νέα ιδανικά και μορφές, μόνο άφου ξεχωρίσουμε τις βάσεις της σεξουαλικής ήθικης της πρωτοποριακής ανερχόμενης τάξης, θα μπορούσαμε τελικά να βρούμε το δρόμο μας μέσα στο αντιφατικό χάος των φυλετικών σχέσεων και να ξεμπερδέψουμε το κουβάρι του σεξουαλικού προβλήματος.

Είναι καιρός να θυμηθούμε πώς ο κώδικας της σεξουαλικής ήθικης, συνταιριασμένος με τα βασικά καθήκοντα της ανερχόμενης τάξης, μπορεί να γίνει ένα χρήσιμο μέσο ισχυροποίησης της αγωνιστικής θέσης αυτής της τάξης. Αυτό έξ άλλου μας διδάσκει και ή πείρα της Ιστορίας. Γιατί να μην χρησιμοποιήσουμε αυτό το όπλο προς το συμφέρον της εργατικής τάξης, που αγωνίζεται για την επικράτηση του κομμουνισμού και για τη δημιουργία φυλετικών σχέσεων πιο τέλειων και πιο εύτυχισμένων;

Ἡ προλεταριακὴ ἰδεολογία καὶ ὁ ἔρωτας

Θέση στὸν φτερωτὸ Ἔρωτα!
(Γράμμα στὴν ἐργαζόμενη νεολαία).

I.— Ὁ ἔρωτας σὰν κοινωνικὸς ψυχικὸς παράγοντας.

Μέρωτας, νεαρέ μου σύντροφε, ποιά θέση παραχωρεῖ ἡ προλεταριακὴ ἰδεολογία στὸν «ἔρωτα». Ἐκεῖνο πού σέ βάζει σέ σκέψεις εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τῆ σημερινῇ ἐργαζόμενῃ νεολαίᾳ φαίνεται «νά τὴν ἀπασχολεῖ περισσότερο ὁ ἔρωτας καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ θέματα» παρά τὰ μεγάλα ἔργα πού πρέπει ν' ἀντιμετωπίσει ἡ δημοκρατία τῶν ἐργαζομένων. Ἄν τὰ πράγματα εἶναι σι' ἀλήθεια ἔτσι (ἀπὸ μακριὰ μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ τὸ κρίνω), ἄς ἀναζητήσουμε τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, καὶ τότε θὰ μᾶς εἶναι πιὸ εὐκολο νὰ βροῦμε μαζί τὴν ἀπάντησιν τοῦ πρώτου ἐρωτήματος: ποιά θέση κατέχει ὁ ἔρωτας μέσα στὴν ἰδεολογία τῆς ἐργατικῆς τάξης;

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ σοβιετικὴ Ρωσία γνωρίζει μιὰ νέα φάσιν τοῦ ἐμφύλιου πολέμου· τὸ ἐπαναστατικὸ μέτωπο ἔχει μεταθεθῆ ἐπὶ πεδίο τῆς πάλης ἀνάμεσα σὲ δύο ἰδεολογίες, δύο κουλτούρες: τὴν ἀστικὴν καὶ τὴν προλεταριακὴν. Τὸ ἀσυμβίβαστο αὐτῶν τῶν δύο ἰδεολογιῶν γίνεται ὄλο καὶ πιὸ φανερό, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὰς τίς δύο ριζικὰ διαφορετικὰς κουλτούρας ὄλο καὶ πιὸ ἔντονη.

Παράλληλα μὲ τὴν νίκη τῶν κομμουνιστικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδανικῶν στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ πραγματοποιηθῆ μιὰ ἐπανάστασις στὴν κοσμοθεωρία, στὰ συναισθήματα καὶ τὴν πνευματικὴν δομὴ τῆς ἐργαζόμενης ἀνθρωπότητος. Ἀπὸ σήμερα κιόλας διακρίνομε μιὰ νέα στάσις ἀπέναντι στη ζωὴ, στὴν κοινωνία, στὴν ἐργασία, στὴν τέχνην καὶ στοὺς «κανόνες τῆς ζωῆς» (δηλαδή στὴν ἠθικὴν). Ἀναπόσπαστο μέρος αὐτῶν τῶν κανόνων

ζωής αποτελούν και οι σχέσεις ανάμεσα στα φύλα. Ἡ ἐπανάσταση στὸ πνευματικὸ μέτωπο εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς μεγάλης στροφῆς ποὺ πραγματοποιήθηκε στὴν ἀνθρώπινη νοστροπία μέσα στὰ πέντε χρόνια τῆς δημοκρατίας τῶν ἐργαζόμενων.

Ἀλλὰ ὅσο πιὸ ἐντονη γίνεται ἡ πάλη ἀνάμεσα στὶς δύο ἰδεολογίες, τόσο διευρύνεται ὁ τομέας ποὺ καλύπτει καὶ τόσο περισσότερο ὀρθώνονται ἀναπόφευκτα μπροστὰ στὴν ἀνθρωπότητα, ὅλο καὶ πιὸ πολλά, τὰ «αἰνίγματα τῆς ζωῆς», τὰ προβλήματα στὰ ἑποια μόνον ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νὰ δώσει μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση.

Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ προβλήματα βρίσκεται καὶ τὸ θέμα ποὺ σὲ ἀπασχολεῖ — τὸ «αἰνίγμα τοῦ ἔρωτα», μὲ ἄλλα λόγια τὸ πρόβλημα τῶν φυλετικῶν σχέσεων — πρόβλημα τόσο παλιὸ ὅσο κι ἡ ἴδια ἡ ἀνθρωπότητα. Στὰ διάφορα στάδια τῆς ἱστορικῆς τῆς ἐξέλιξης ἡ ἀνθρωπότητα προσπάθησε νὰ τὸ λύσει μὲ διάφορους τρόπους. Τὰ κλειδιά διαδέχονται: τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, μὰ τὸ «αἰνίγμα» παραμένει. Τὰ κλειδιά αὐτὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, τὴν τάξη καὶ τὸ «πνεῦμα τῶν καιρῶν» (τὴν κουλτούρα).

Παλιότερα στὴ Ρωσία, στὰ χρόνια τοῦ ἀποκρυφώματος τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ τοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στὴν ἀποδιοργάνωση, λίγοι ἀνθρώποι ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ αἰνίγμα αὐτό. Ἡ ἐργαζόμενη ἀνθρωπότητα ἦταν ὀλόκληρη ἀποροφημένη ἀπὸ ἄλλα συναισθήματα, ἄλλες δοκιμασίες καὶ πάθη. Σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ποῖος θ' ἀσχολιόταν σοβαρὰ μὲ τοὺς καθημοὺς καὶ τὰ δάσανα τοῦ ἔρωτα, στὰν πίσω ἀπ' τὸν καθένα παρὰφύλαγε ὁ θάνατος, στὰν τὸ μόνον πρόβλημα ἦταν: ποῖος θὰ νικήσει, ἡ ἐπανάσταση, δηλαδὴ πρόβος, γιὰ ἡ ἀντεπανάσταση, δηλαδὴ ἡ ἀντίδραση; Μπροστὰ στὸ τρομερὸ πρόσωπο τῆς μεγάλης ἐπαναστατικῆς ἀνταρσίας, ὁ γλυκὸς φτερωτὸς ἔρωτας γεμάτος φόβο ἔτρεξε νὰ χαθεῖ ἀπ' τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε οἱ ἠθικὲς δυνάμεις περισσεύαν γιὰ νὰ τίς ἀφιερῶσει κανεὶς στὶς «χαρὲς καὶ τὰ δάσανα» τοῦ ἔρωτα. Αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος ποὺ ἐξασφαλίζει τὴ διατήρηση τῆς κοινωνικῆς πνευματικῆς ἐνέργειας τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ κατευθύνεται πάντα στὸ σύνολό τῆς πρὸς τὸν κύριο, ἄμεσο στόχο τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς. Γιὰ ἓνα διάστημα στὰ ἐρωτικὰ πράγματα κυριαρχοῦσε ἀπλῶς ἡ φωνὴ τῆς φύσης — τὸ βιολογικὸ ἐνστικτο ἀναπαραγωγῆς, ἡ ἔλξη τῶν ἀντιθέτων φύλων. Ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναίκα ἐνώνονταν καὶ χωρίζαν εὐκολα, πολὺ πιὸ εὐκολα, πιὸ ἐλεύθερα

ἀπ' ὅ,τι πρὶν. Ἐνώνονταν χωρὶς μεγάλες ψυχολογικὲς περιπλοκὲς καὶ χωρίζαν δίχως δάκρυα καὶ πόνο.

Ὁ ἔρωτας δὲν ἔφερε χαρὰ
οὔτε κι ὁ χωρισμὸς θὰ φέρει θλίψη

Ἡ πορνεία εἶναι ἀλήθεια πὼς εἶχε εξαφανιστεῖ, μὰ εἶδαμε νὰ πολλαπλασιάζονται καταφάνερα οἱ ἐλεύθερες σεξουαλικὲς σχέσεις, δίχως ἀμοιβαίες ὑποχρεώσεις, μὲ κίνητρο τὸ ἀναπαραγωγικὸ ἔνστικτο, δίχως τὰ στολίδια τοῦ συναισθηματισμοῦ. Πολλοὶ τρώμαξαν δλέποντάς τα αὐτά. Μὰ εἶναι ἀλήθεια πὼς σὲ κείνα τὰ χρόνια οἱ φυλετικὲς σχέσεις δὲν μπορούσαν νὰ πάρουν ἄλλη τροπή. Ἡ ἐρωτικὴ ἔνωση ἢ ἀποχτοῦσε διάρκεια πάνω στὴ βάση μιᾶς δοκιμασμένης συντροφικότητας, μιᾶς μακροχρόνιας φιλίας ποῦ ἡ σοβαρότητα τῆς στιγμῆς ἔκανε πιδ στέρεα, ἢ ἦταν παροδική, γινόταν, ἀνάμεσα σ' ὄλες τὶς ἄλλες σκοτοῦρες, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση μιᾶς ἀνάγκης καθαρὰ βιολογικῆς, καὶ οἱ δύο συμπαίχτες διέζονταν νὰ τὴ διαλύσουν γρήγορα γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐνοχλεῖ στὴν κῦρια καὶ βασικὴ ἀπασχόλησή τους, τὴν ἐπανάσταση.

Τὸ καθαρὸ ἔνστικτο ἀναπαραγωγῆς ποῦ εὐκόλα ἐμφανίζεται γιὰ νὰ εξαφανιστεῖ ἐξ Ἰσοῦ εὐκόλα, αὐτὴ ἡ σεξουαλικὴ ἔλξη δίχως ρίζες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς, αὐτὸς ὁ «ἄφτερος Ἐρωτας», ἀποροφᾷ πολὺ λιγότερο τὶς ἠθικὲς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου ἀπ' ὅ,τι ὁ ἀπαιτητικὸς «φτερωτὸς Ἐρωτας» ποῦ εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ ἓνα λεπτὸ πλέγμα συγκινήσεων (συναισθημάτων) κάθε εἶδους, πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως. Ὁ «ἄφτερος Ἐρωτας» δὲν προκαλεῖ λευκὲς νύχτες, δὲν ἀδυνατίζει τὴ θέληση, δὲν φέρνει τὴ σύγχυση στὴν ψυχρὴ δραστηριότητα τῆς νόησης. Τὴ στιγμὴ ποῦ στ' αὐτιά ὀλόκληρης τῆς ἐργαζόμενης ἀνθρωπότητας ἀντηχοῦσε τὸ ἀδιάκοπο κᾶλεσμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ συναγεριμοῦ, ἡ τάξη τῶν ἀγωνιστῶν δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποκύβει στὴν ἐξουσία τοῦ «φτερωτοῦ Ἐρωτα». Ἐκείνες τὶς ὥρες δὲν ἦταν σκόπιο τὰ μέλη τῆς ἀγωνιζόμενης ομάδας νὰ ἐξανθοῦν τὶς δυνάμεις τους σὲ δοκιμασίες περιθωριακὲς, δίχως ἀμεση χρησιμότητα γιὰ τὴν ἐπανάσταση. Ὁ ἀτομικὸς ἔρωτας, αὐτὸς ποῦ βασίζεται πάνω στὸ «ζευγάρι» κι ἀπευθύνεται σ' ἓνα καὶ μόνον πλάσμα, ἀπαιτεῖ ἓνα τεράστιο ξόδεμα πνευματικῆς ἐνέργειας.

ας. Ἡ ἐργατική τάξη όμως, στήν φροντίδα της νά χτίσει τὰ θεμέλια τῆς νέας ζωῆς, ἦταν ἀναγκασμένη νά ξοδεύει μέ φειδῶ ὄχι μόνο τὰ ὕλικά της μέσα, ἀλλά καί τήν πνευματική ἐνέργεια τοῦ καθενός, γιά νά μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίσει τὰ συλλογικά καθήκοντα τῆς κοινωνικῆς ομάδας. Νά γιατί, σ' αὐτή τήν περίοδο τοῦ ἔντονου ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα, ὁ καταλυτικός «φερωτός Ἐρωτας» εἶχε παραχωρήσει αὐθόρμητα τή θέση του στό λιγότερο ἀπαιτητικό ἔνστικτο ἀναπαγωγῆς, στόν «ἄφτερο Ἐρωτα».

Σήμερα όμως ἡ εἰκόνα ἔχει ἀλλάξει. Ἡ σοβιετική δημοκρατία καί μαζί της ὅλη ἡ ἐργατική κοινωνία μπαίνουν σέ μιὰ περίοδο σχετικῆς καί προσωρινῆς ἡρεμίας. Ἀρχίζει νά πραγματοποιεῖται μιὰ πολύπλευρη διαδικασία συνειδητοποίησης καί ὀλοποίησης ὅλων αὐτῶν πού καταχτήθηκαν, κατορθώθηκαν, δημιουργήθηκαν. Σάν θεμελιωτῆς νέων μορφῶν ζωῆς τὸ προλεταριάτο πρέπει νά ξέρει νά διδάσκεται ἀπό κάθε κοινωνικό καί πνευματικό φαινόμενο, νά τὸ καταλαβαίνει, νά τὸ συνειδητοποιεῖ καί νά τὸ ἐξουσιάζει, κἀνοντάς το ἔτσι ὄπλο τῆς ταξικῆς του αὐτοάμυνας. Μόνο ἔτσι θά ἔχει συλλάβει ὄχι μόνο τοὺς νόμους πού διέπουν τὴ δημιουργία τῶν ὕλικῶν ἀγαθῶν ἀλλά κι αὐτούς πού ρυθμίζουν τήν πνευματικὴ κίνηση, μόνο τότε τὸ προλεταριάτο θά εἶναι πραγματικά πάνοπλο ἀπέναντι στόν ἐτοιμόρροπο ἀστικό κόσμο. Μόνο τότε ἡ ἐργαζόμενη ἀνθρωπότητα θά μπορεῖ νά πει πῶς νίκησε ὄχι μόνο στό μέτωπο τῆς ἐργασίας καί τοῦ πολέμου ἀλλά καί στό μέτωπο τῆς κουλτούρας.

Τώρα πού ἡ ἐπανάσταση στή Ρωσία ἐπεκράτησε καί στερεώθηκε, τώρα πού τὸν ἄνθρωπο δὲν τὸν ἀποροφᾷ πιὰ ὀλοκληρωτικά ἡ ἀτιμωφαῖρα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα, ὁ τρυφερός «φερωτός Ἐρωτας», πού εἶχε διαγραφεῖ προσωρινά ἀπ' τὸν κατάλογο «εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης», ἀρχίζει νά διεκδικεῖ ξανά τὰ δικαιώματά του. . .

Εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι παρατηρεῖται σήμερα στή σοβιετικὴ δημοκρατία μιὰ αὐξηση τῶν πνευματικῶν καί ἡθικῶν ἀναγκῶν, μιὰ ἐφεση πρὸς τὴ γνώση, μιὰ ἐλξη πρὸς τὰ ἐπιστημονικά θέματα, τὴν τέχνη, τὸ θέατρο. Ἡ στροφή αὐτῆ, πού ἔχει γιά στόχο τὴν ἀξιοποίηση, στὰ πλαίσια τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας, τοῦ πνευματικοῦ πλοῦτου τῆς ἀνθρωπότητας, περιλαμβάνει ἀναπόφευκτα καί τὴ σφαῖρα τῶν ἐρωτικῶν συγκινήσεων. Ὑπάρχει μιὰ ἀνανέωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τὴ σεξουαλικὴ ψυχολογία, γιά τὸ αἰνίγμα τοῦ ἔρωτα. Σέ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμῶ, ὅλοι ἀπασχολοῦν-

ται μ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ τῆς ζωῆς. Μὲ κατάπληξη βλέπουμε σοβαροὺς ἐργάτες πού μέχρι χτές δὲν διάβαζαν παρὰ τὸ κύριο ἄρθρο τῆς «Πράβντα», πρωτόκολλα καὶ πρακτικά, νὰ κρατοῦν στὰ χέρια λογοτεχνικά βιβλία πού ἐξιμνοῦν τὸν «φερωτὸ "Ἐρωτα"...

Πῶς ἐξηγεῖται αὐτό; Εἶναι ἀντίδραση; Εἶναι σύμπτωμα παρακμῆς τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔργου; Τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά. Εἶναι καιρὸς νὰ ξεφορτωθῶμε τὴν ὑποκρισία τῆς ἀστικῆς σκέψης. Εἶναι καιρὸς νὰ ὁμολογήσουμε μὲ εὐλικρίνεια πῶς ὁ ἔρωτας δὲν εἶναι μόνον ἓνας ἐπιταχτικὸς φυσικὸς νόμος, μὰ βιολογικὴ δύναμη, μὰ κι ἓνας κοινωνικὸς παράγοντας. Ὁ ἔρωτας εἶναι στὴν οὐσία του μὰ συγκίνηση βαθιὰ κοινωνικὴ. Σ' ὅλα τὰ ἐξελικτικὰ στάδια τῆς ἀνθρωπότητος — μὲ μορφές καὶ ὄψεις διαφορετικές, εἶναι ἀλήθεια — ὁ ἔρωτας ἀποτέλεσε ἀναπόσπαστο μέρος τῆς πνευματικῆς κουλτούρας τῆς κοινωνίας. Ἀκόμα καὶ ἡ ἀστικὴ τάξη, πού δὲλῳνε ὅτι ὁ ἔρωτας εἶναι μὰ «ιδιωτικὴ ὑπόθεση», ἤθερε πῶς νὰ χρησιμοποιοεῖ πρακτικὰ τοὺς ἠθικοὺς τῆς κανόνες, ὥστε νὰ ὀδηγεί τὸν ἔρωτα στὶς κατευθύνσεις πού ἐξυπηρετοῦσαν καλύτερα τὰ ταξικά τῆς συμφέροντα.

Γιὰ ἓνα λόγο παραπάνω, ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργατικῆς τάξης θὰ πρέπει νὰ λαβαίνει ὑπ' ὄψη τῆς τῆ μεγάλη σημασία τῆς ἐρωτικῆς συγκίνησης καὶ νὰ τὴν ὑπολογίζει ὡς ἀν παράγοντα πού (ὅπως καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλο ψυχο-κοινωνιολογικὸ φαινόμενο) μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ πρὸς ὄφελος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἔρωτας δὲν εἶναι καθόλου ἓνα «ιδιωτικὸ» φαινόμενο, προσωπικὴ ὑπόθεση δύο «καρδιῶν» πού ἀγαπιούνται, μὰς τὸ ἀποδεικνύει τὸ ὅτι, σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἱστορικῆς τῆς ἐξέλιξης, ἡ ἀνθρωπότητα ἐφτιαξε κανόνες πού καθόριζαν πότε καὶ κάτω ἀπὸ ποιὸς συνθήκες ὁ ἔρωτας ἦταν «νόμιμος» (ἀπαντοῦσε δηλαδὴ στὰ εἰδικὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου) καὶ πότε ἦταν «ἔνοχος», ἐγκληματικὸς (πότε δηλαδὴ ἦταν ἀντίθετος μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς κοινωνίας).

II.— Ἱστορικὲς ἀναφορές.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας στάδια τῆς κοινωνικῆς τῆς ὑπαρξῆς, ἡ ἀνθρωπότητα θέλησε νὰ ρυθμίσει μὲ νόμους. ὄχι μόνον τὶς σχέσεις τῶν φύλων ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἔρωτα.

Στὴν πατριαρχικὴ κοινωνία ἡ ἠθικὴ θεωροῦσε ὡς ὑπέρτατη ἀρετὴ τὸν ἔρωτα πού καθορίζεται ἀπὸ τοὺς δεσμοὺς

αίματος. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τόσο ἡ οἰκογένεια ὅσο καὶ ἡ πατριὰ ἀποδοκίμαζαν τὴ γυναίκα πού θά θυσιαζόταν γιὰ τὸν ἄντρα πού ἀγαποῦσε, ἀλλὰ θεωροῦσαν ἀρετὴ τὴ συναίσθηματικὴ δέσμευση ἀνάμεσα σὲ ἀδέρφια. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ἡ Ἀντιγόνη, μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς τῆς θάβει τὰ πτώματα τῶν ἀδερφῶν τῆς, πράγμα πού τὴν ἠρωοποιεῖ στὰ μάτια τῶν συγχρόνων τῆς. Ἡ ἀστικὴ κοινωνία δὲν θάβλεπε στὴν πράξη αὐτὴ μιᾶς ἀδερφῆς (κι ὄχι μιᾶς συζύγου) παρὰ ἕνα κοινωνικὸ «περίεργο».

Τὴν ἐποχὴ πού κυριαρχοῦσε ἡ κοινωνικὴ ἀρχὴ τῆς φυλῆς, καὶ πού ἀρχίζαν νὰ σχηματίζονται οἱ πρῶτες πολιτικὲς δομές, ἡ φιλία ἀνάμεσα σὲ δύο μέλη τῆς ἴδιας φυλῆς ἦταν ἡ μορφή τοῦ ἔρωτα πού συναντοῦσε τὴ μεγαλύτερη ἐπιδοκιμασία. Στους αἰῶνες αὐτοὺς ἦταν πολὺ σημαντικὸ γιὰ μιὰ ἀδύνατη κοινωνικὴ ὁμάδα πού μόλις εἶχε ξεπεράσει τὸ στάδιο τῶν στοιχειωδῶν σχέσεων συγγένειας, νὰ βρεῖ δεσμούς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τάξης πού νὰ συνδέσουν στέρεα τὰ μέλη τῆς. Τὸ συναίσθημα πού ταίριαζε καλύτερα σ' αὐτὸ τὸ στόχο, δὲν ἦταν ὁ φυλετικὸς ἔρωτας, μὰ ὁ ἔρωτας — φιλία. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου ἀπαιτοῦσαν νὰ ἰσχυροποιηθοῦν καὶ νὰ πολλαπλασιαστοῦν, μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀνθρωπότητος, ὄχι οἱ ἠθικοὶ καὶ πνευματικοὶ δεσμοὶ μεταξύ συζύγων, ἀλλὰ αὐτοὶ πού ἔνωσαν τὰ μέλη τῆς φυλῆς, τοὺς ὀργανωτὲς καὶ τοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς πολιτείας (τοὺς ἄντρες, βέβαια: κανεὶς δὲν ἐνδιαφερόταν τότε γιὰ τὴν φιλία ἀνάμεσα στὶς γυναῖκες, δεδομένου ὅτι ἡ γυναίκα δὲν ὑπολογιζόταν ὡς παράγοντας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς). Τὸν ἔρωτα «μεταξύ φίλων» τὸν ἐξυμνοῦσαν καὶ τὸν τοποθετοῦσαν πολὺ πρὸ ψηλὰ ἀπ' τὸ συζυγικὸ ἔρωτα. Ἡ δόξα τοῦ ζεύγους Κάστορας — Πολυδεύκης ὀφειλόταν πολὺ λιγότερο στὰ κατορθώματά τους ἀπέναντι στὴν πατρίδα, ὅσο στὴν ἀμοιβαία τους πιστότητα καὶ στὴν ἀκλόνητη φιλία τους. Ἀκόμα κι ὁ σύζυγος πού ἀγαποῦσε τὴ γυναίκα του ἦταν ἀναγκασμένος νὰ παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸ συζυγικὸ κρεβάτι, στὸν καλύτερό του φίλο, ἢ στὸν φιλοξενούμενο μὲ τὸν ὅποιο ἤθελε ν' ἀποχτήσει φιλικὲς σχέσεις.

Στὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος, ἡ φιλία, «ἡ ἐπίσθη στὸν φίλον ἕως τὸν τάφο», περιλαμβάνονταν μέσα στὶς ἀρετὲς τοῦ πολίτη. Ὁ ἔρωτας, μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια τοῦ δρου, δὲν ἐπαίξε κανένα ρόλο καὶ δὲν τραβοῦσε τὴν προσοχή, οὔτε τῶν ποιητῶν οὔτε τῶν δραματικῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἰδεολογία πού κυριαρχοῦσε τότε κατέβαζε τὸν ἔρωτα στὸ ἐπί-

πεδο τῶν καθαρὰ ἀτομικῶν συναισθημάτων, πού ἡ κοινωνία δὲ λογάριζε καθόλου ὅσο γιὰ τοὺς γάμους, αὐτοὶ θεμελιώ-
 νονταν πάνω στὸ συμφέρον κι ὄχι πάνω στὸν ἔρωτα. Ἡ θέ-
 ση πού παραχωροῦσαν στὸν ἔρωτα ἦταν πλάι στὶς ἄλλες ψυ-
 χαγωγίες ἦταν μιὰ πολυτέλεια πού μποροῦσε νὰ ἐπιτρέψει
 στὸν ἑαυτό του ὁ πολίτης ἐκεῖνος πού εἶχε ἐκπληρώσει: ἕλες
 τίς ὑποχρεώσεις του ἀπέναντι στὴν πολιτεία. Στὸν κόσμο
 τῆς ἀρχαιότητας ἡ «καλὴ συμπεριφορὰ στὸν ἔρωτα», πολὺτι-
 μο προσόν γιὰ τὴν ἀστική ἰδεολογία, ὅσο βέβαια ὁ ἔρωτας
 δὲν βγαίνει ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς ἠθικῆς, δὲν ὑπολογι-
 ζόταν ὅταν ἤθελαν νὰ καθορίσουν τίς «ἀρετές» καὶ τὰ προ-
 τερήματα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἐκτιμοῦσαν παρὰ τὸ συναί-
 σθημα τῆς φιλίας. Ὁ ἄντρας πού ἔκανε διάφορα κατορθώ-
 ματα καὶ ἔβαζε τὴ ζωὴ του σὲ κίνδυνο γιὰ χάρη ἑνὸς φίλου
 του ἦταν γι' αὐτοὺς ἕνας ἥρωας καὶ ἡ συμπεριφορὰ του χαρα-
 χτηρίζεταν ὡς «ἠθικὴ ἀρετὴ». Ἀντίθετα, ὁ ἄντρας πού δια-
 κινδύνευε τὴ ζωὴ του γιὰ τὴ γυναίκα πού ἀγαποῦσε συναν-
 τοῦσε μόνο τὴν ἀποδοκιμασία ἢ καὶ τὴν περιφρόνηση. Ὁ ἔ-
 ρωτας τοῦ Πάρη γιὰ τὴν ὠραία Ἑλένη, πού στάθηκε ἀφορμὴ
 τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου, χαρακτηρίζεται ὡς ἕνα λάθος πού
 εἶχε γιὰ συνέπεια τὴν παγκόσμια «δυστυχία».

Ἀντίθετα μὲ τίς συνήθειες τῆς φεουδαρχικῆς ἐποχῆς, ἡ
 ἠθικὴ τῆς Ἀρχαιότητας δὲν ἀνέφερε κἀν ὡς παράδειγμα
 ἀξιόμητο τὸν ἔρωτα πού ἐνέπνεε μεγάλα κατορθώματα. Μό-
 νο στὴν φιλία ἐβλεπε ὁ κόσμος τῆς ἀρχαιότητας τὸ σύνολο
 ἐκεῖνο τῶν συγκινήσεων καὶ τῶν συναισθημάτων πού εἶναι
 ἱκανὰ νὰ στερεώσουν δεσμούς πνευματικούς ἀνάμεσα στὰ
 μέλη τῆς φυλῆς καὶ νὰ ἰσχυροποιήσουν μιὰ κοινωνικὴ ὀργά-
 νωση ἀκόμα χαλαρῆ. Στὰ κατοπινά, ἀντίθετα, στάδια ἐξέ-
 λιξης τῆς κουλτούρας, ἡ φιλία θὰ πάψει νὰ θεωρεῖται ἠθικὴ
 ἀρετὴ. Στὴν ἀστικὴ κοινωνία πού εἶναι θεμελιωμένη πάνω
 στὸν ἀτομισμό, πάνω στὴν ξέφρενη ἀμιλλα καὶ τὴν ἀνταγω-
 νισμό, ἡ φιλία δὲν ἔχει καμιά θέση ὡς ἠθικὸς παράγοντας.
 Ὁ αἰώνας τοῦ καπιταλισμοῦ βλέπει τὴν φιλία ὡς ἐκδήλω-
 ση ἑνὸς ἀπαράδεκτου «συναισθηματισμοῦ», ὡς μιὰ ἐντελῶς
 ἄχρηστη καὶ μᾶλλον βλαβερὴ ψυχικὴ ἀδυναμία πού ἀπει-
 λεῖ τοὺς στόχους τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἔτσι ἡ φιλία καταλή-
 γει νὰ γίνεται ἀντικείμενο κοροϊδίας. Στὴ σημερινὴ Νέα Ἰ-
 ὄρκη ἢ στὸ σίτυ τοῦ Λονδίνου, ὁ Κάστορας κι ὁ Πολυδεύκης
 θ' ἀντιμετωπίζονταν μ' ἕνα χαμόγελο περιφρόνησης.

Ἀκόμα καὶ ἡ φεουδαρχικὴ κοινωνία δὲν θεωροῦσε τὴ
 φιλία ὡς συναίσθημα πού ἀξίζε: νὰ τὸ καλλιεργήσει κανεὶς

καί νά τὸ ἐνθαρρύνει. Ἡ φεουδαρχικὴ κυριαρχία στηριζόταν πάνω στήν αὐστηρὴ τήρησι τῶν κανόνων ποὺ ὑπαγόρευαν τὰ συμφέροντα τῆς ἀριστοκρατικῆς οἰκογένειας, τῆς γενιάς. Αὐτὸ ποὺ τότε καθόριζε τίς ἀρετὲς δὲν ἦταν τόσο οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ὅσο τὰ καθήκοντα ἑνὸς μέλους τῆς γενιάς ἀπέναντι σ' αὐτὴν καὶ τίς παραδόσεις τῆς. Ὁ γάμος ἐξαρτιόταν ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογένειας καὶ ὁ νέος ἄντρας (ἢ νέα κοπέλλα δὲν εἶχε κανένα δικαίωμα ἐκλογῆς) ποὺ διάλεγε μὲ γυναίκα ἀφηγώντας τὰ συμφέροντα αὐτὰ διακινδύνευε μὴν αὐστηρῶς καταδικῆ. Τὴν ἐποχὴ τῆς φεουδαρχίας ἦταν ἀπαράδεχτο νὰ τοποθετεῖς ἕνα αἰσθημα, μιά προσωπικὴ κλίση, πάνω ἀπ' τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογένειας· μιά τέτοια πράξη χαρακτηρίζονταν ὡς ἀμάρτυμα. Σύμφωνα μὲ τίς ἀντιλήψεις τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας, ὁ γάμος κι ὁ ἔρωτας δὲν ἦταν καθόλου ἀπαραίτητο νὰ συμπέσουν.

Ὡστόσο, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς φεουδαρχίας, τὸ ἴδιο τὸ συναίσθημα τοῦ ἔρωτα ἀνάμεσα στοὺς ἐτερόφυλους δὲν ἦταν καθόλου παραμεριάζομενο σὲ δεύτερο πλάνο· ἀντίθετα, τότε μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς πολιτογραφήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Σὲ πρώτη ματιὰ μᾶς φαίνεται περίεργο ποὺ ὁ ἔρωτας κέρδισε τὴν ἀναγνώριση σὲ μιά ἐποχὴ αὐστηροῦ ἀσκητισμοῦ, ἀγριῶν καὶ θάνασων ἡθῶν, σὲ μιά ἐποχὴ ποὺ βασίλευε ἡ βία καὶ τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου. Μὰ ἂν κοιτάξουμε πιὸ προσεχτικὰ τὰ αἰτία ποὺ προκάλεσαν τὴν παραδοχὴ τοῦ ἔρωτα ὡς φαινόμενο κοινωνικὰ νόμιμο, καὶ ἐπιθυμητὸ πολλὰ φορὲς, θὰ ξεχωρίσουμε ὀλοκάθαρα ποὺ στηρίζεται αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση.

Ὁ ἔρωτας, σὲ μερικές περιπτώσεις καὶ κάτω ἀπὸ ὠριμένες συνθήκες, μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἰσχυρὸ κίνητρο ἰκανὸ νὰ ὠθήσει τὸν ἐρωτευμένο ἄντρα νὰ πραγματοποιήσῃ μιά ὀλοκληρῆ σειρά κατορθώματα ποὺ θὰ ἦταν ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ διαπράξῃ σὲ στιγμὲς μικρότερου ἐνθουσιασμοῦ, μικρότερης ἡθικῆς ἐξαρσης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἱπποτισμὸς ἀπαιτοῦσε στὸν τομέα τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὰ μέλη του, ἀρετὲς πολὺ ὕψηλές καὶ καθαρὰ προσωπικές: θάρρος, ἀντοχὴ, ἀφοβία κλπ. Καὶ τοῦτο γιατί τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ ἔκβασι μᾶς μάχης δὲν ἐξαρτιόταν τόσο ἀπὸ τὴν ὀργάνωσι τῶν στρατευμάτων ὅσο ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ προτερήματα τῶν ἀγωνιζομένων (1). Ἐρωτευμένος μὲ μὴν ἀπρόσιτη «εὐγενικὴ δέ-

(1) Θὰ ἦταν πολὺ πῶ οὐστὸ νὰ λέγαμε πὼς ἡ ὀργάνωσι τῶν

σποινα» ὁ ἱππότης πραγματοποιοῦσε μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία «θαύματα ἀνδραγαθίας», ὁρμοῦσε πρὸ πρόθυμα σὲ ἀγῶνες μοναδικούς, δεχόταν εὐχάριστα νὰ θυσιάσει τὴ ζωὴ του στὸ ὄνομα τῆς ὠραίας του. Ὁ ἐρωτευμένος ἱππότης ἦταν γεμάτος μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ «διακριθεῖ» γιὰ νὰ τραβήξει πάνω του τὴ ματιὰ τῆς ἀγαπημένης του.

Ἡ ἱπποτική ἰδεολογία ἔλαβε ὑπ' ὄψη τῆς τὸ φαινόμενο αὐτὸ καὶ τὸ ἀντιμετώπισε ὡς ἐξῆς: ἀναγνώρισε μὲν τὸν ἔρωτα ὡς ψυχικὴ κατάσταση πολὺ χρήσιμη γιὰ τοὺς ταξικούς στόχους τῆς φεουδαρχίας, διατήρησε ὁμως τὸ ἴδιο τὸ αἰσθημα αὐτὸ μέσα σὲ στενὰ πλαίσια. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οὔτε ἐκτιμοῦσαν οὔτε ἐξιμνοῦσαν τὸ συζυγικὸ ἔρωτα· ἡ συνοχὴ τῶν οἰκογενειῶν ποὺ ζοῦσαν στοὺς πύργους τῶν δυτικῶν φεουδαρχῶν καὶ τῶν ρώσων βογυάρων δὲν ὀφειλόταν σ' αὐτόν. Ὁ ἔρωτας ὡς κοινωνικὸς παράγοντας δὲν ὑπολογιζόταν παρὰ στὴν περίπτωση τοῦ ἱππότη ποὺ ἦταν ἐρωτευμένος μὲ τὴ γυναικα ἐν ὄσ ἀλλοῦ, πρᾶγμα ποὺ τὸν ἀνάγκαιζε νὰ πολεμήσει γι' αὐτὴν ἢ νὰ πραγματοποιήσῃ: ἀλλὰ ἱπποτικά κατορθώματα. Ὅσο πρὸ ἀπρόσιτη ἦταν ἡ γυναίκα τόσο μεγαλύτερη ἐπιμονὴ καὶ σταθερότητα ἔπρεπε νὰ διαθέτει ὁ ἱππότης γιὰ νὰ κερδίσει τὴν καρδιά τῆς καὶ τόσο περισσότερο, κατὰ συνέπεια, ἔπρεπε νὰ ἀναπτύσσει μέσα του τὰ προτερήματα καὶ τὶς ἀρετὲς ποὺ ἐκτιμοῦσε ἡ κάστα του (τόλμη, ἀντοχὴ, ἐπιμονὴ, ἀνδρεία κλπ.).

Ἡ συνήθεια ἦταν νὰ διαλέγει ὁ κάθε ἱππότης γιὰ «δέσποινα τῶν λογισμῶν του» τὴ γυναίκα ἀκριβῶς ποὺ ἦταν λιγότερο προσιτὴ: τὴ σύζυγο τοῦ ἡγεμόνα του καὶ συχνὰ τὴ βασίλισσα. Μόνον ἓνας τέτοιος «πλατωνικὸς ἔρωτας», δίχως σαρκική ἱκανοποίηση, ποὺ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἱππότη σὲ ἡρωϊκὰ κατορθώματα σπρώχνοντάς του νὰ κάνει θαύματα ἀνδραγαθίας⁽²⁾, κρινόταν ἀξιολίμητος καὶ ἔπαιρνε τὸν τίτλο τῆς «ἀρετῆς». Οἱ ἱππότες δὲ διάλεγαν σχεδὸν ποτὲ γιὰ ἀντικείμενο τῆς λατρείας τους μιὰ νεαρὴ κοπέλλα. Ὅσο πρὸ φηλὰ ἀπ' τὸν ἱππότη καὶ νὰ ἦταν τοποθετημένη ἡ νέα κοπέλλα στὴν κλίμακα τῆς φεουδαρχικῆς ἱεραρχίας, ὁ ἔρω-

στρατευμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπαιτοῦσε ἀπὸ κάθε πολεμιστῆ ἱψηλὰ ἀτομικὰ προτερήματα, δεδομένου ὅτι ὅλες σχεδὸν οἱ μάχες ποὺ γίνονταν ἦσαν σῶμα μὲ σῶμα.

(2) Τὶς περισσότερες φορές, φυσικά, δὲν ἦταν ὁ πλατωνικὸς ἔρωτας αὐτὸ ποὺ ἐκέντριζε, τοὺς ἱππότες, μὰ ἡ δίψα τοῦ κέρδους καὶ τοῦ πλάτακου (Σημ. τῆς σύνταξης).

τας γι' αὐτὴν μπορούσε νὰ καταλήξει στὸ γάμο κι ἔτσι νὰ χαθεῖ ἀναπόφευκτα τὸ ψυχολογικὸ κίνητρο ποὺ ὄρθωσε τὸν ἱππότη στὰ κατορθώματα. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ ἤθελε ἡ φευδαρχικὴ ἠθικὴ κι ἔτσι βλέπουμε νὰ συνυπάρχουν τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἕνα ἰδανικὸ ἀσκητισμὸ (σεξουαλικὴ ἐγκράτεια) καὶ ἡ ἐξύψωση τοῦ ἔρωτα στὸ ἐπίπεδο τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Μέσα στὴν σφοδρὴ τους ἐπιθυμία νὰ ἐξαγνίσουν τὸν ἔρωτα ἀπὸ κάθε σαρκικὸ στοιχεῖο, ἀπὸ κάθε «ἀμαρτία», νὰ τὸν μεταβάλλουν σ' ἕνα συναίσθημα ἀφηρημένο κι ἐντελῶς ξεκομιένο ἀπὸ τὴ βιολογικὴ του βάση, οἱ ἱππότες ἔφταναν στοὺς πιὸ περτωμένους παραλογισμοὺς: διάλεγαν γιὰ «δέσποινα τῶν λογισμῶν» τους μιὰ γυναίκα ποὺ δὲν εἶχαν δεῖ ποτέ τους. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς βρισκόμαστε τὴν «Παρθένα Μαρία, Μητέρα τοῦ Θεοῦ» ... (πιὸ μακριὰ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πᾶνε...).

Ἡ ἰδεολογία ἐβλεπε πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸν ἔρωτα ὡς ἕνα ἰσχυρὸ διεγερτικὸ ποὺ δυνάμωνε τὰ ἀπαραίτητα προτερήματα κάθε ἱππότη· ὁ «πλατωνικὸς ἔρωτας», ἡ λατρεία τοῦ ἱππότη γιὰ τὴ δέσποινα τῶν λογισμῶν του, ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντα τοῦ ἱπποτικοῦ τάγματος: αὐτὸ καθόριζε τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἔρωτα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ χρόνια τῆς φευδαρχίας. Ἐνας ἱππότης ποὺ χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμὸ ἔκλεινε τὴ γυναίκα του στὸ μοναστήρι ἢ ἔβαζε νὰ τὴ βασανίσουν γιὰ λόγους σαρκικῆς ἀπιστίας, «μοιχείας», κολακεύεταν ὅταν ἕνας ἄλλος ἱππότης τὴ διάλεγε γιὰ «δέσποινα τῶν λογισμῶν» του καὶ ποτέ δὲν θὰ σκεφτόταν νὰ ἐμποδίσει τὴ γυναίκα του νὰ διατηρεῖ «τρυφεροὺς φίλους», «ἀκόλουθους».

Ἐνῶ ὅμως ἐξυμνοῦσε καὶ ἐξύψωνε τὸν πλατωνικὸ ἔρωτα, ἡ ἱπποτικὴ ἠθικὴ τῆς φευδαρχίας δὲν εἶχε καμιά ἀπαίτηση νὰ βασιλεύει ὁ ἔρωτας στὸ γάμο ἢ σ' ὅποιαδήποτε ἄλλη φιλετικὴ ἔνωση. Ὁ ἔρωτας κι ὁ γάμος ἦταν δυὸ πράγματα ἐντελῶς ξεχωριστά. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τίς δύο ἔννοιες ἡ φευδαρχικὴ ἰδεολογία ἔκανε ξεκάθαρη διάκριση⁽⁸⁾. Μόνο

(8) Στὸ 12ο αἰῶνα, μὲ τὴν πρωτοβουλία τῶν σιζύγων τῶν ἱπποτῶν, ποὺ ἡ συμπεριφορὰ τους ἐρχόταν ὀλο καὶ πιὸ πολὺ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐκκρατούσα ἠθικὴ, σχηματίστηκαν ἐθρῳικὰ δικαστήρια ποὺ εἶχαν γιὰ δικαστὲς εὐγενεῖς δέσποινες. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ τὰ δικαστήρια ἔδωσε τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἀν ὁ πραγματικὸς ἔρωτας μπορούσε νὰ ὑπάρχει στὸ νόμιμο γάμο: Ὅλος ἡμεῖς ποὺ βρισκόμαστε ἐδῶ κρίνουμε καὶ θεβαινόμαστε ὅτι ὁ ἔρωτας δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὰ δικαιώματά του σὲ δύο ἄτομα ἐνωμένα μὲ τὰ δεσμιὰ τοῦ γάμου. Δύο ἐρωτευμένα, ποὺ δὲν ὑπόκεινται σὲ κανέναν ὑπολογισμὸ καὶ καταναγκασμὸ, μποροῦν ἐλεύθερα καὶ αὐτόβουλα νὰ παραχωρήσουν τὰ

αργότερα, στο 14ο και 15ο αιώνα τις ένωσε ή ήθικη του ά-
νερχόμενου άστισμοϋ. Γι' αυτό τὸ λόγο συναντάμε στὸ Μεσαί-
ωνα, παράλληλα μὲ μιὰ μεγάλη ἐκλέπτυνση τῶν ἐρωτικῶν
συναισθημάτων, μιὰ ἐξ Ἰσου ἀδιανόητη θαναυσότητα ἡθῶν
στὶς σεξουαλικές σχέσεις. Τὸ σεξουαλικὸ ζευγάρισμα, τόσο
ἐξω ἀπ' τὸ γάμο ὅσο καὶ μέσα στὴν πιὸ νόμιμη σύζυγική ἐνω-
ση, στερημένο ἀπ' τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἐξιδανίκευση
τοῦ ἔρωτα, εἶχε καταστήσει μιὰ καθαρὰ σωματικὴ πράξη.

Ἐπιφανειακά καὶ ὑποκριτικά ἡ Ἐκκλησία κατακεραύ-
ωνε τὴν ἀκολασία, ἀλλὰ ἐνθαρρύνοντας μὲ λόγια τὸν «πλα-
τωνικὸ ἔρωτα», εὐνοοῦσε πρακτικὰ τὶς πιὸ χτηνώδεις σεξουα-
λικές σχέσεις. Ὁ ἴδιος ἱερότης ποῦ δὲν ἐθγάζε ποτὲ ἀπὸ
πάνω του τὸ ἔμβλημα τῆς δέσποινας τῶν λογισμῶν του, ποῦ
συνέθετε πρὸς τιμὴν τῆς τοῦς πιὸ τρυφεροῦς στίχους, ποῦ
διακινδύνευε τὴ ζωὴ του μόνο γιὰ ἓνα τῆς χαμόγελο, δὲν δι-
σταζε νὰ διᾶσει μὲ ἐλαφριά καρδιά νεαρὲς ἀστές ἢ νὰ δια-
τάξει τὸν ἐπιστάτη του νὰ φέρει μὲ τὴν βία στὸν πύργο του
τὶς ὠραιότερες χωριατοπούλες γιὰ τὴ διασκέδασή του. Οἱ
γυναῖκες τῶν ἱερατῶν, ἀπὸ τὴ δικὴ τους πλευρά, δὲν ἔγαναν
τὴν εὐκαιρία ν' ἀπολαύσουν, κρυφὰ ἀπ' τὸ σύζυγο, τὶς σαρ-
κικές ἡδονές μὲ τοὺς νεαροὺς ἀκόλουθους ἢ τοὺς τροβαδού-
ρους, δὲν ἀρνιόντουσαν τὰ χάρδια τοὺς ἀκόμα καὶ σ' ἓναν ὑ-
πηρέτη ποῦ τοὺς ἄρρεσε, παρ' ὅλη τὴν περιφρόνηση ποῦ ἔτρε-
φε μιὰ δέσποινα τῆς φεουδαρχίας γιὰ τὴν παρκαταγιὰ αὐτὴ
τάξη.

Μὲ τὴν παρακμὴ τῆς φεουδαρχίας καὶ τὴ δημιουργία
τῶν νέων συνθηκῶν ζωῆς ποῦ ὑπαγόρευαν τὰ συμφέροντα τοῦ
νεογέννητου άστισμοῦ, βλέπουμε νὰ σχηματίζεται σιγά - σιγά
ἓνα νέο ἡθικὸ ἰδανικὸ γιὰ τὶς σεξουαλικές σχέσεις. Ἀπορρί-
πτοντας τὸ ἰδανικὸ τοῦ «πλατωνικοῦ ἔρωτα», ἡ άστικὴ τάξη
ὑποστηρίζει τὰ δικαιώματα τοῦ κορμοῦ ποῦ καταπιεζόταν καὶ
εἰσάγει μέσα στὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ ἔρωτα τὴν ἐνωσή,
τὴ συνύπαρξη τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ στοιχείου.
Σύμφωνα μὲ τὴν άστικὴ ἡθικὴ ὁ ἔρωτας κι ὁ γάμος δὲν

πάντα ὁ ἓνας στὸν ἄλλον. Δύο σύζυγοι, ἀντίθετα, ποῦ βρίσκον-
ται δεμένοι ἀπὸ τὸ κοινὸ τους σπαιδιό, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ
ὑποτάσσονται στὴ θέληση ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου καὶ κατὰ συνέπεια
νὰ μὴν ἀρνοῦνται τίποτα ὁ ἓνας στὸν ἄλλον. Εἶθε ἡ ἀπό-
φασή αὐτή, ποῦ εἶναι προῖόν μεγάλης σκέψης καὶ ἀνταπροσωπεύ-
ει τὴ γνώμη πολλῶν εὐγενικῶν κυριῶν, νὰ θεωρηθεῖ ἀλήθεια κα-
θερωμένη καὶ ἀναμφισβήτητη. (Ἀπόφαση VIII λαμβανθεῖσα τὴν
8ην ἡμέραν τοῦ Μαΐου 1174).

πρέπει να διαχωρίζονται, όπως συνέβαινε με τον Ισποτισμό· αντίθετα ο γάμος θα πρέπει να εξαρτάται από την αμοιβαία συναισθηματική κλίση των μελλοντικών συζύγων. Στην πραγματική, βέβαια, ή ίδια ή αστική τάξη παρέβαινε, για λόγους συμφέροντος, πολύ συχνά αυτή την ήθικη επιταγή, με τη αναγνώριση του έρωτα σαν βάση του γάμου είχε βαθιές ταξικές ρίζες.

Στο φεουδαρχικό σύστημα, οι οικογενειακοί δεσμοί σφραγίζονταν δεσποτικά από τις παραδόσεις της αριστοκρατικής οικογένειας, της πατριάς. Ο γάμος ήταν στην πραγματικότητα αδιάλυτος· πάνω στο ζευγάρι βάραιναν οι εντολές της Έκκλησίας, ή απεριόριστη εξουσία του άρχηγού της οικογένειας, ή δύναμη των παραδόσεων και ή θέληση του ήγεμόνα.

Οι συνθήκες διαμόρφωσης της αστικής οικογένειας ήταν έντελώς διαφορετικές· είχαν σαν βάση όχι την κοινοκτημοσύνη του πλούτου της γενιάς, αλλά τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Η οικογένεια ήταν πάντα ένας ζωντανός φρουρός του πλούτου· αλλά για να επιταχυνθεί ή συσσώρευση του ήταν σημαντικό για την αστική τάξη να ξοδεύονται τα αγαθά που είχαν αποκτηθεί απ' τον πατέρα και το σύζυγο με «οίκονομία», με σύνεση και ύπολογοισμό, με άλλα λόγια, να είναι ή γυναίκα όχι μόνο «μιά καλή νοικοκυρά», με ή πραγματική φίλη και συνεργάτρια του συζύγου της.

Με την επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων και της αστικής κοινωνίας, στέρετη μπορούσε να είναι μόνο ή οικογένεια όπου, παράλληλα με μιά καλή οικονομική διαχείριση, υπήρχε μιά συνεργασία όλων των μελών της οικογένειας στην προσπάθεια συσσώρευσης του πλούτου. Αυτή ή συνεργασία όμως γινόταν ακόμα πιο πλήρης και αρμονική, όσο πιο πολλοί ήταν οι συναισθηματικοί και πνευματικοί δεσμοί ανάμεσα στους συζύγους, όπως και ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά.

Ο νέος τρόπος οικονομικής ζωής αυτής της εποχής, που αρχίζει στα τέλη του 14ου και στις αρχές του 15ου αιώνα, γέννησε μιά νέα ιδεολογία. Σιγά σιγά οι έννοιες του έρωτα και του γάμου μεταβλήθηκαν. Ο μεταρρυθμιστής Λούθηρος, καθώς και όλοι οι στοχαστές και άνθρωποι της δράσης της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης (15ος και 16ος αιώνας), συνέλαβαν και αξιολόγησαν πολύ σωστά την κοινωνική δύναμη που έκλεινε μέσα του το έρωτικό συναισθηματικό. Καταλαβαίνοντας ότι για να στερεωθεί ή οικογένεια

νεια — ή οικονομική αυτή μονάδα που αποτελεί τη βάση της αστικής κοινωνίας — χρειαζόταν μία σύμπνοια ανάμεσα στα μέλη της, οι επαναστάτες ιδεολόγοι του ανερχόμενου αστισμού, δημιούργησαν ένα νέο ήθικό ιδανικό του Έρωτα: τον Έρωτα που συνδυάζει και το σαρκικό και το ήθικό στοιχείο. Κηρύσσοντας τον πόλεμο στην αγαμία των κληρικών, οι μεταρρυθμιστές της εποχής εκείνης διακημιδοούσαν αλύπητα τον «πλατωνικό Έρωτα» των Ιπποτών, που υποχρέωνε τον έρωτευμένο Ιππότη να τρέφει πάντα έρωτικές επιθυμίες, χωρίς να μπορεί ποτέ να ικανοποιησει τους σαρκικούς του πόθους. Οι ιδεολόγοι του αστισμού, οι μεταρρυθμιστές παραδέχονταν σαν νόμιμες τις φυσικές ανάγκες του κορμού. Ο φεουδαρχικός κόσμος διαχώριζε τον Έρωτα στην καθαρή σεξουαλική πράξη από τη μιά μεριά (γάμος ή παράνομη έρωτική σχέση) και στον «εύγενικό», πλατωνικό Έρωτα (τον Έρωτα του Ιππότη για τη δέσποινα των λογισμών του) από την άλλη μεριά. Το ήθικό ιδανικό του αστισμού περιλάμβανε μέσα στην έννοια του Έρωτα τόσο τη φυσική φυλετική Έλξη, όσο και τη συναισθηματική Ένωση. Το φεουδαρχικό ιδανικό διαχώριζε τον Έρωτα απ' το γάμο. Ο αστισμός 'Εά ξαναένωνε. Στην πραχτική φυσικά ή αστική τάξη συχνά παρέβαινε το ίδιο το ιδανικό της' ενώ όμως, την εποχή της φεουδαρχίας οι γάμοι αποφαιζονταν χωρίς κ'αν να γίνεται θέμα για άμοιβαία Έλξη, ή αστική ήθική απαιτούσε, ακόμα και στους γάμους από συμφέρον, να δίνουν οι σύζυγοι υποκριτικά την εντύπωση πως αγαπιούνται πραγματικά.

Κατάλοιπα των παραδόσεων της φεουδαρχίας και των αντιλήψεών της πάνω στο γάμο και στον Έρωτα, έχουν διατηρηθεί, μέσα απ' τους αιώνες, και στις μέρες μας ακόμα, όπου τα βλέπουμε να συμβιώνουν αρμονικά με την αστική ήθική. Αυτές οι άρχες ρυθμίζουν ακόμα σήμερα τη συμπεριφορά των έστειμένων οικογενειών και της άριστοκρατίας που τις περιβάλλει. Στους κύκλους αυτούς θεωρούν «γελοίο» και άξέξιο ένα γάμο που γίνεται από άμοιβαία συμπάθεια. Οι νεαροί πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες είναι ακόμα αναγκασμένοι να υποτάσσονται στις έπιταγές της έτοιμοθάντης οικογενειακής παρόδσης και στους πολιτικούς ύπολογισμούς και να συνδέουν για πάντα τη ζωή τους με κάποιον που δέν αγαπούν. Η ιστορία μπορεί ν' άπαριθμήσει μιά όλόκληρη σειρά από δράματα όμοια μ' εκείνο του δυστυχισμένου γιού του Λουδοβίκου 15ου που όδηγήθηκε στο θωμό του δεύτερου γάμου, ενώ τα δάκρυα που έχυνε για την τρυφερή αγα-

πημένη νεκρή του γυναίκα, ακόμα δεν είχαν στεγνώσει.

Μιά παρόμοια εξάρτηση του γάμου από ύπολογιστικούς οικογενειακούς και οικονομικούς υπάρχει στην αγροτική τάξη. Η αγροτική οικογένεια, αντίθετα από την οικογένεια του βιομηχανικού αστισμού των πόλεων, είναι πρώτα απ' όλα μία μονάδα εργασίας και οικονομικής παραγωγής. Τα συμφέροντα και οι οικονομικοί υπολογισμοί, ενώνουν την αγροτική οικογένεια, τόσο σφιχτά και τόσο στέρεα που οι ήθικοι δεσμοί παίζουν μόνο δευτερεύοντα ρόλο. Το ίδιο και στις συντεχνιακές οικογένειες του Μεσαίωνα, όπου ο έρωτας δεν έπαιζε ρόλο στη σύναψη ενός γάμου. Κι αυτό γιατί στο συντεχνιακό σύστημα, η οικογένεια ήταν πάλι μία παραγωγική μονάδα και η ένότητά της ήταν βασισμένη πάνω στην εργασία. Το ιδανικό του έρωτα στο γάμο δεν κάνει την εμφάνισή του στην αστική τάξη παρά όταν η οικογένεια αρχίζει σιγά - σιγά να μεταβάλλεται, από μονάδα παραγωγής σε μονάδα κατανάλωσης, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα τη θέση του φύλακα του συσσωρευμένου κεφαλαίου.

Ένώ όμως υποστήριζε πως «δυο καρδιές είχαν το δικαίωμα ν' αγαπιούνται» και να ενώνονται, ακόμα και άφηφώντας τις οικογενειακές παραδόσεις, ενώ κορόιδευε τον «πλατωνικό έρωτα» και τον ασκητισμό και διακήρυσσε πως ο έρωτας ήταν το θεμέλιο του γάμου, η αστική ήθικη κρατούσε ώστόσο τον έρωτα μέσα σ' ένα αυστηρά περιορισμένο πλαίσιο. Ο έρωτας δεν ήταν επιτρεπτός παρά όταν απέβλεπε στο γάμο. Έξω απ' το νόμιμο γάμο, ο έρωτας ήταν ανήθικος. Είναι αυτόνοτο πως το ιδανικό αυτό υπαγορευόταν από καθαρά οικονομικούς υπολογισμούς: την επιθυμία πρώτα απ' όλα να εμποδιστεί το μόρασμα του κεφαλαίου στα φυσικά τέκνα. Ολόκληρη η αστική ήθικη βασιζόταν πάνω σ' αυτή την επιδίωξη, να εξασφαλίσει τη συγκέντρωση του κεφαλαίου. Το έρωτικό ιδανικό ήταν το παντρεμένο ζευγάρι που ένομιμο πρόσφερε τις δυνάμεις του για ν' αυξηθεί ο πλούτος και η ευημερία του άσημονομένου απ' την κοινωνία οικογενειακού κύτταρου. Κάθε φορά που τα συμφέροντα της οικογένειας έρχονταν σε αντίθεση μ' εκείνα της κοινωνίας, η αστική έβγαζε απόφαση υπέρ της οικογένειας. (Παράδειγμα: η επιεικής στάση, όχι του νόμου, αλλά της αστικής ήθικης ακριβώς, απέναντι στους λιποτάχτες, η ήθικη αλιείωση του μετόχου που οδηγεί τους άλλους συνεταιίρους του στην καταστροφή για να σώσει την οικογένειά του κλπ.). Μ^ε τη χρησιμοθηρία που τη χαρακτηρίζει, η αστική τάξη έκανε

δτι μπορούσε γιά νά βγάλει κέρδος κι απ' τόν ίδιο τόν έρωτα, μεταβάλλοντας τό συναίσθημα αυτό σέ κίνητρο γιά τό γάμο, σέ μέσο ισχυροποίησης τής οίκογένειας.

Τό έρωτικό συναίσθημα, φυσικά, δέν мүόρεσε νά βρει τή θέση του μέσα στά πλαίσια πού του καθόρισε ή άστική ιδεολογία. Είδαμε νά γεννιούνται και νά πολλαπλασιάζονται οι «έρωτικές συγκρούσεις» πού βρήκαν τήν έρμηγεία τους σ' ένα νέο είδος λογοτεχνίας: τό μυθιστόρημα, λογοτεχνικό είδος πού γέννησε ό άστισμός. Με κάθε ευκαιρία ό έρωτας έβγαине από τά στενά όρια τών νόμιμων συζυγικών σχέσεων και εκδηλωνόταν είτε με τήν μορφή τής ελεύθερης σχέσης, είτε με τή μορφή τής μοιχείας πού мүόρει μόν νά καταδικάζεται από τήν άστική ήθική, δέν παύει όμως νά ύπάρχει στήν πραχτική.

Τό άστικό ιδανικό δέν άπαντά στις άνάγκες του πιο σημαντικού στρώματος του λαού: τής εργατικής τάξης. Έπίσης δέν εκφράζει τόν τρόπο ζωής τής εργαζομένης Ιντέλιγκέντσια. Γι' αυτό άκριβώς παρατηρούμε στις χώρες του πολύ άνεπτυγμένου καπιταλισμού αυτό τό ενδιαφέρον γιά τά σεξουαλικά και έρωτικά προβλήματα, αυτή τήν έπίμονη άναζήτηση του κλειδιού πού θά βοηθούσε στη λύση του παλιού και βασανιστικού αίνιγματος: πώς νά διαμορφώσουμε τις φυλετικές σχέσεις με τρόπο πού νά κάνουν τόν άνθρωπο ευτυχισμένο δίχως νά έρχονται σέ αντίθεση με τά συμφέροντα του συνόλου.

Σ' αυτό άκριβώς τό έρώτημα καλείται ξανά ν' άπαντήσει σήμερα ή εργαζομένη νεολαία τής Σοβιετικής Ρωσίας. Μιά γρήγορη ματιά στήν εξέλιξη του ιδανικού τών έρωτικών και συζυγικών σχέσεων θά σέ βοηθήσει, νεαρέ μου σύτροφε, νά καταλάβεις πώς ό έρωτας δέν είναι καθόλου ένα «ιδιωτικό ζήτημα» όπως φαίνεται στο πρώτο κοίταγμα. Ό έρωτας είναι ένας πολύτιμος ψυχο - κοινωνικός παράγοντας, πού ή ανθρωπότητα ένστικτώδεια οδηγεί προς τό συμφέρον του συνόλου σ' όλη τήν ιστορία της. Η εργαζόμενη ανθρωπότητα, όπλισμένη με τήν επιστημονική μέθοδο του μαρξισμού και διδαγμένη από τις περασμένες εμπειρίες, έχει τήν ύπογρέωση νά εξετάσει τούτο: ποιά θέση πρέπει ή ανθρωπότητα νά παραχωρήσει στον έρωτα μέσα στις κοινωνικές σχέσεις; Και στή συνέχεια, ποιά πρέπει νά είναι τό έρωτικό ιδανικό πού ανταποκρίνεται στα συμφέροντα τής τάξης πού αγωνίζεται νά κυριαρχήσει;

III 'Ο Έρωτας — συντροφικότητα

Ἡ νέα κοινωνία τῶν ἐργαζομένων, ἡ κομμουνιστική κοινωνία, βασίζεται πάνω στήν ἀρχή τῆς συντροφικότητας καί τῆς ἀλληλεγγύης. Τί εἶναι ὁμως ἡ ἀλληλεγγύη; Δέν εἶναι μόνο ἡ σ υ ν ε ἰ ὄ η σ η τῆς κοινότητας τῶν συμπερόντων, μὰ καί οἱ πνευματικοί καί ἠθικοί δεσμοί πού πλέκονται ἀνάμεσα στά μέλη τῆς ἐργαζόμενης κοινωνίας. Μία κοινωνική δομή θεμελιωμένη πάνω στήν ἀλληλεγγύη καί στή συνεργασία, ἀπαιτεῖ ἀπό τήν κοινωνία αὐτή ἕνα ἀρκετά ἀνεπτυγμένο «δυναμικό ἀγάπης», μιά μεγάλη δηλαδή ἱκανότητα τῶν ἀνθρώπων νά αἰσθανθοῦν γιά τούς ἄλλους πραγματική συμπάθεια. Χωρίς τὸ δυναμικό αὐτό ἡ ἀλληλεγγύη δέν μπορεῖ νά διαρκέσει. Γι' αὐτὸ καί ἡ προλεταριακὴ ἰδεολογία προσπαθεῖ νά προκαλέσει καί νά ἰσχυροποιηθεῖ μέσα σὲ κάθε μέλος τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἕνα αἰσθημα συμπόνιας γιά τὰ βάρσανα καί τίς ἀνάγκες τῶν συντρόφων του, μιά κατανόηση τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἄλλου καί τῆ βαθιὰ καί ἔντονη συνείδηση τῶν δεσμιῶν του μὲ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὅλα ὁμως αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, ἡ συμπάθεια, ἡ συμπόνια, ἡ κατανόηση, ἀπορρέουν ἀπὸ μιά μοναδική καί κοινὴ πηγή: τὴν ἱκανότητα γιά ἀγάπη, ὄχι μὲ τὴ στενὴ σεξουαλικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου.

Σὰ συγκίνηση (συναίσθημα) ὁ ἔρωτας εἶναι ἕνα στοιχεῖο ἑνωτικό καί κατὰ συνέπεια στοιχεῖο ὀργανωτικό. Αὐτὸ ἡ ἀστική τάξη τὸ γινώριζε πολὺ καλά καί τὸ ὑπολόγιζε. Γι' αὐτὸ καί ἡ ἀστική ἰδεολογία, γιά νά στερεώσει τὴν οἰκογένεια, ἔκανε τὸ «συζυγικὸ ἔρωτα» ἠθικὴ ἀρετὴ. Γιὰ τὸν ἀστικό κόσμο τὸ νά εἶσαι ἕνας «καλὸς πᾶτερ - φαμίλιας» ἦταν ἕνα μεγάλο καί σπουδαῖο ἠθικὸ χάρισμα.

Τὸ προλεταριάτο, μὲ τὴ σειρά του, δέν μπορεῖ νά μὴ λογαριάσει τὸν ψυχο - κοινωνικὸ ρόλο πού ὁ ἔρωτας, τόσο στήν εὐρύτερη ἔννοιά του ὅσο καί στὸν καθαρὰ σεξουαλικὸ τομέα, μπορεῖ καί πρέπει νά παίξει στήν ἰσχυροποίηση, ὄχι τῶν οἰκογενειακῶν καί συζυγικῶν δεσμιῶν, ἀλλὰ τῶν δεσμιῶν πού ἀφοροῦν στήν ἀνάπτυξη τῆς συλλογικῆς ἀλληλεγγύης.

Ποῖο εἶναι λοιπὸν τὸ ἐρωτικὸ ἰδανικὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης; Ποῖα εἶναι τὰ συναίσθηματα καί οἱ συγκινήσεις πού τοποθετεῖ ἡ προλεταριακὴ ἰδεολογία στή βάση τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων;

Ἐχομε κιόλας διαπιστώσεις, νεαρό μου σύντροφε, πὼς κάθε ἐποχὴ ἔχει τὸ ἐρωτικὸ ἰδανικὸ τῆς, πὼς κάθε τάξη,

μέ γνώμονα τὸ συμφέρον της, θέλει νὰ εἰσάγει στὴν ἠθικὴ ἔννοια τοῦ ἔρωτα, τὸ δικό της περιεχόμενο. Κάθε βαθμίδα πολιτιστικὴ ποὺ φέρνει μαζί της ἀνθρώπινα συναισθήματα πρὸς πλοῦσια στὸν πνευματικὸ καὶ τὸν ἠθικὸ τομέα, ξαναχρωματίζει μὲ τὰ δικά της χρώματα τὰ λεπτὰ φτερά τοῦ ἔρωτα. Μὲ τὰ διαδοχικὰ στάδια ἐξέλιξης τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας «ἔρωτας» ἄλλαξε ὀρισμένες ἀπὸ τὶς συναισθηματικὰ ἀποχρώσεις ποὺ συνιστοῦν τὸ αἰσθητὴ τοῦ ἔρωτα δυνάμωσαν, ἐνῶ ἄλλες ἀτροφῆσαν.

Ξεκινώντας ἀπὸ ἓνα ἀπλό βιολογικὸ ἔνστικτο — τὸ ἔνστικτο τῆς ἀναπαραγωγῆς — κοινὸ σὲ ὅλα τὰ ζῶα, ἀνώτερα καὶ κατώτερα, ὁ ἔρωτας, μέσα στὴν πορεία τῶν χιλιετιῶν τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἔγινε ὄλο καὶ πρὸ σύνθετος, δημιουργώντας ὁλοένα καὶ πρὸ νέες πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ συγκινήσεις. Ἀπὸ βιολογικὸ φαινόμενο, ὁ ἔρωτας ἔγινε ἔτσι ψυχο - κοινωνικὸς παράγων.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων, τὸ βιολογικὸ ἔνστικτο ἀναπαραγωγῆς, ποὺ καθόριζε τὶς σεξουαλικὰς σχέσεις στὰ πρῶτα ἐξελικτικὰ στάδια τῆς ἀνθρωπότητας, ὑπέστη δύο ἐκφυλισμοὺς σὲ ἕκ διαμέτρου ἀντίθετες κατευθύνσεις. Ἀπὸ τὴ μιά πλευρά, καὶ σχετικὰ μὲ τὸν ἀναπαραγωγικὸ στόχο, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἀπάνθρωπων οἰκονομικο - κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἰδιαίτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ κεφάλαιου, τὸ φυσιολογικὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο, ἢ φυσιολογικὴ ἔλξη ἀνάμεσα στὰ φύλα, ἐκφυλίστηκε σὲ ν ο σ η ρ ῆ φ ι λ η δ ο ν ί α. Ἡ σεξουαλικὴ πράξη ἔγινε αὐτοσκοπός, κατεβαίνοντας ἔτσι στὸ ἐπίπεδο τῆς λαγνείας ποὺ οἱ καταχρήσεις, οἱ διαστροφές καὶ ὁ ἀρρωστημένος ἐρεθισμὸς φτάνουν σὲ παροξυσμὸ. Ὅταν ἓνας ἄντρας συνδέεται μὲ μιὰ γυναίκα, αὐτὸ δὲ γίνεται πρὸς αὐτὴν γιὰ τὴν μιὰ ὑγιᾶς σεξουαλικὴ ἔλξη τὸν ὠθεῖ πρὸς αὐτὴν εἰδικὰ τὴ γυναίκα· ἀντίθετα, δίχως ἀκόμα νὰ αἰσθανθεῖ τὴν παραμικρὴ σεξουαλικὴ ἀνάγκη, ὁ ἄντρας ἀ ν α ζ η τ α μιὰ γυναίκα ποὺ νὰ ζυγνήσει μέσα του μὲ τὴν παρουσία της μιὰ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία, ἐπιτρέποντάς του ἔτσι νὰ νιώσει τὴν ἡδονὴ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐρωτικὴν πράξη. Πάνω σ' αὐτὸ ἀκριβῶς στηρίζεται ἡ πορνεία. Ὅταν ἡ παρουσία τῆς γυναίκας δὲν προκαλεῖ τὸν ἀναμενόμενο ἐρεθισμὸ, ὁ ἄντρας, ποὺ οἱ σεξουαλικὰς καταχρήσεις ἀμβλύναν τὶς αἰσθήσεις του, καταφεύγει μοιραῖα σὲ κάθε εἶδος διαστροφῆς.

Πρόκειται γιὰ μιὰν ἐκτροπὴ τοῦ βιολογικοῦ ἔνστικτου,

πού πάνω του στηρίζεται ο Έρωτας, προς την νοσηρή φιληδονία που οδηγεί τελικά αυτό το ένστικτο πολύ μακριά από την αρχική πηγή του.

Από την άλλη πλευρά είναι αλήθεια πως μέσα στις χιλιετίες της κοινωνικής ζωής και των πολιτιστικών μεταβολών, η σωματική εξέλιξη των φύλων πλουτίστηκε με μία δολόκληρη σειρά από πνευματικές και ηθικές συγκινήσεις. Κάτω από τη σημερινή του μορφή, ο Έρωτας είναι μία πολυσύνθετη ψυχική κατάσταση που από καιρό έχει απομακρυνθεί από την αρχική πηγή της — το βιολογικό ένστικτο αναπαραγωγής — και βρίσκεται μάλιστα σε απόλυτη συχνά αντίθεση μ' αυτό. Ο Έρωτας είναι ένα σύνολο, ένα μίγμα από πάθος, φιλία, μητρική τρυφερότητα, έρωτική εξέλιξη, πνευματική συγγένεια, συμπόνια, θαυμασμό, συνήθεια και πολλές άλλες λεπτότερες αποχρώσεις συναισθημάτων και συγκινήσεων. Μπρός στην πολυπλοκότητα των αποχρώσεων αυτών, και του ίδιου του Έρωτα, το βρίσκουμε δύσκολο να συσχετίσουμε άμεσα τη φωνή της φύσης, τον «αφτερο Έρωτα» (η σωματική εξέλιξη των φύλων) και το «φτερωτό Έρωτα» (η σαρκική εξέλιξη που περιλαμβάνει και συγκινήσεις πνευματικές και ηθικές). Ο Έρωτας - φιλία που δεν περιέχει ούτε ένα μόριο σωματικής εξέλιξης, ο πνευματικός Έρωτας για ένα σκοπό ή μία ιδέα, ο απρόσωπος Έρωτας για την ανθρωπότητα — όλα αυτά τα φαινόμενα μαρτυρούν το πόσο το έρωτικό συναισθηματικό έχει αποκαπει από τη βιολογική του βάση, για να γίνει κάτι το «πνευματικό».

Και δεν είναι μόνο αυτό. Πολύ συχνά βλέπουμε να γεννιέται, ανάμεσα στις διάφορες εκδηλώσεις του έρωτικού συναισθήματος, μία έντονη αντίθεση, ή απαρχή μιας σύγκρουσης. (Ο Έρωτας για ένα ιδανικό (ένα ιδανικό που το θεωρούμε «πολύτιμο») δύσκολα συμβιβάζεται, με τον Έρωτα που αισθανόμαστε για τον εκλεκτό ή την εκλεκτή της καρδιάς μας) ο Έρωτας για την ανθρωπότητα είναι αναγκασμένος ν' αγωνιστεί: ενάντια στον Έρωτα για το σύζυγο, για τη γυναίκα, για τα παιδιά. Ένας Έρωτας — φιλία βρίσκεται σε αντίθεση μ' ένα ταυτόχρονο Έρωτα — πάθος. Στη μία περίπτωση έχουμε την κυριαρχία της πνευματικής αρμονίας, στην άλλη ο Έρωτας θεμιτώνεται πάνω στο σαρκικό ταίριασμα.

Ο Έρωτας έχει γίνει πολύμορφος και πολύχορδος. Αυτό που ο σημερινός άνθρωπος — μέσα στον οποίο οι διαδοχικές φάσεις του πολιτισμού ανέπτυξαν και τόνισαν με το πέρασμα των χρόνων διάφορες αποχρώσεις του Έρωτα — αισθάνεται

στον τομέα τῶν ἐρωτικῶν συγκινήσεων δὲ χωράει μέσα στο στενό, ἀόριστο καὶ κατὰ συνέπεια ἀνακριθῆ, ὄρο «Ἐρωτας».

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ — ἀστικοῦ τρόπου ζωῆς, ὁ πολὺμορφος χαρακτήρας τοῦ ἔρωτα δημιουργεῖ μιὰ δλόκληρη σειρά ἀπὸ ὀδυνηρὰ καὶ ἀδιέξοδα ψυχολογικὰ δράματα. Ἀπὸ τὰ τέλη κιδίας τοῦ 19ου αἰῶνα, αὐτὸς ὁ πολὺμορφος χαρακτήρας τοῦ ἔρωτα, ἔχει γίνεи τὸ ἀγαπημένο θέμα τῶν ψυχολόγων συγγραφέων. Ὁ «Ἐρωτας γιὰ δύο», ἀκόμα καὶ «γιὰ τρεῖς», ἀπασχόλησε καὶ προβληματίσε μὲ τὸ «μυστήριό» του πολλοὺς διορατικοὺς ἐκπρόσωπους τῆς ἀστικῆς κουλτούρας. Στὰ 1860, ὁ ρώσος στοχαστὴς καὶ πολιτικὸς ἀρθρογράφος Χέρτσεν (Ἰσκάντερ) στὸ μυθιστόρημά του «Ποῖός φταίει;» προσπαθοῦσε νὰ ἐξηγήσει αὐτὴ τὴν πολυπλοκότητα τῆς ψυχῆς, αὐτὸ τὸ μοίρασμα στὰ δύο τοῦ συναισθήματος. Στὸ κοινωνικὸ του διήγημα «Τί νὰ κάνουμε;» ὁ Τσερντοφόσκι προσπάθησε κι αὐτὸς νὰ βρεῖ τὴ λύση τοῦ ἴδιου προβλήματος. Οἱ πῖο μεγάλοι σκανδιναβοὶ συγγραφεῖς — Χάμσουν, Ἴψεν, Μπγιόρνσον, Χάιντεσταμ — περιέγραψαν πολλὲς φορές αὐτὴ τὴ διπλὴ ὑπόσταση τοῦ συναισθήματος, αὐτὴ τὴν πολυμορφία τοῦ ἔρωτα. Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ περασμένου αἰῶνα — τόσο ὁ Ρομὰιν Ρολλάν πού δὲν βρίσκεται μακριὰ ἀπ' τὸν κομμουνισμὸ δσο καὶ ὁ Μετερλένκ, συγγραφέας ἐντελῶς ξένος πρὸς τίς ἰδέες μας ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα αὐτό. Τὸ πολὺπλοκο αὐτὸ πρόβλημα, αὐτὸ τὸ «μυστήριό τοῦ ἔρωτα», ποιητικὲς μεγαλοφυεῖς ὡς τὸ Γκαίτε καὶ τὸ Μπάυρον καὶ τοιμηροὶ πρωτοπόροι στὸν τομέα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων ὡς τὴ Γεωργία Σάνδη, προσπάθησαν νὰ τὸ λύσουν πραχτικά μὲ τὴ ζωή τους· ὁ συγγραφέας τοῦ μυθιστορήματος «Ποῖός φταίει;» — ὁ Χέρτσεν — δοκίμασε προσωπικά τὴν ἐμπειρία αὐτή, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι στοχαστές, ποιητές, πολιτικοὶ ἄντρες... Σήμερα ἀκόμα τὸ «μυστήριό τῆς διαφοροῦμενης ὑπόστασης τοῦ ἔρωτα» βαραίνει μὲ τίς πραχτικὲς του συνέπειες τοὺς ὄμιους πολλῶν «ἀπλῶν» ἀνθρώπων πού ἀναζητοῦν μάταια τὴ λύση μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς σιέψης. Τὴ λύση ὅμως τὴν κρατᾶει στὰ χέρια του τὸ προλεταριάτο. Μόνον ἡ ἰδεολογία καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τῆς νέας ἐργαζόμενης ἀνθρωπότητας μποροῦν νὰ βροῦν ἄκρη σ' αὐτὸ τὸ πολὺπλοκο πρόβλημα.

Μιλᾶμε ἐδῶ γιὰ τὴ διαφοροῦμενη ὑπόσταση τοῦ ἔρωτα, γιὰ τίς περιπλοκὲς τοῦ «φτερωτοῦ Ἐρωτα», δὲν πρέπει ὅμως νὰ τὰ συγχέουμε μὲ τὴν περίπτωση τοῦ ἄντρα πού ἔχει σεξουαλικὲς σχέσεις — χωρὶς Ἐρωτα — μὲ πολλὲς γυναῖκες

ή αντίστροφα. Οι πολυγαμικές σχέσεις, απ' όπου το συναίσθημα λείπει έντελώς, μπορούν να προκαλέσουν μιá σειρά από συνέπειες δυσάρεστες, βλαβερές (πρώωρη έξάντληση του οργανισμού, αύξημένοι κίνδυνοι αφροδίσαιων νοσημάτων κάτω από τις σημερινές συνθήκες, κλπ.) μιá τέτοιες σχέσεις, όσο μπερδεμένες κι αν είναι, δέν δημιουργούν «πνευματικά δράματα». Τα «δράματα», οι συγκρούσεις αρχίζουν από τη στιγμή που διάφορες αποχρώσεις, διάφορες εκδηλώσεις του έρωτα, συνυπάρχουν. Μιá γυναίκα αγαπάει κάποιον άντρα «από τά βάθη τής ψυχής της», οι σχέψεις τους, οι επιθυμίες, οι θελήσεις τους είναι έναρμονισμένες· αλλά ή δύναμη τής σαρκικής έλξης τήν τραβάει άκατανίκητα προς κάποιον άλλον. Ένας άντρας αισθάνεται για μιá γυναίκα μιá βαθειά τρυφερότητα, μιá μεγάλη συμπάθεια και στοργή ενώ ταυτόχρονα βρίσκει σέ μιάν άλλη τήν κατανόηση και τó στήριγμα τών καλύτερων επιδιώξεων του «εγώ» του. Σε ποιá από τις δύο θά πρέπει ν' αφιερώσει όλόκληρο τόν Έρωτά του; Και γιατί πρέπει όπωοδήποτε να διαιρέσει, ν' άκρωτηριάσει τήν ψυχή του, αν ή πλήρωση του είναι του δέν γίνεται παρά μέ τήν παρουσία και τών δύο δεσμών;

Στήν άστική κοινωνία, αυτή ή διπλή ύπόσταση του Έρωτα, του συναίσθήματος, δημιουργεί καταστάσεις άδιέξοδες. Για όλόκληρες χιλιετίες, μιá κουλτούρα θεμελιωμένη πάνω στο ένστικτο τής ιδιοκτησίας χάραξε στήν ψυχή τών ανθρώπων τήν πεποίθηση ότι τó έρωτικό συναίσθημα είχε κι αυτό, σαν βάση, τήν άρχή τής ιδιοκτησίας. Η άστική ιδεολογία άποτύπωσε στο μυαλό τών ανθρώπων τήν ιδέα ότι ο Έρωτας, άχόμα και όταν ήταν άμοιβαίος, έδινε ένα δικαίωμα τής όλ ο κ λ η ρ ω τ ι κ ή ς κ α ι ά μ έ ρ ι σ τ η ς κατοχής πάνω στήν καρδιά αυτού που αγαπάμε. Αυτό τó ιδανικό, αυτή ή άποκλειστικότητα στον Έρωτα, ήταν τó φυσικό επακόλουθο τής επικρατούσης μορφής τής συζυγικής ένωσης και του άστικού ιδανικού που πρόσθευε τόν «ολόκληρωτικό και άποκλειστικό» Έρωτα μεταξύ τών συζύγων. Ένα τέτοιο ιδανικό, όμως, μπορεί ν' ανταποκριθεί στα συμφέροντα τής εργατικής τάξης; Μήπως, αντίθετα, είναι σημαντικό και επιθυμητό, από τήν άποψη τής προλεταριακής ιδεολογίας, τά ανθρώπινα συναίσθηματα να γίνουν πιο πλούσια και πιο πολύμορφα; Τό γεγονός ότι ή ψυχή έχει πολλές χορδές και τó πνεύμα πολλές πλευρές, δέν είναι άκριβώς παράγοντας που μπορεί να προωθήσει τήν αύξηση και τήν ίσχυροποίηση αυτού του πολύπλοκου πλέγματος πνευματικών και ήθικών δεσμών,

χάρη στο όποιο θα γίνει πιο σπέρη η κοινωνική ομάδα των εργαζομένων; Όσο πιο πολλά είναι τα νήματα που θα δένουν έτσι τις ψυχές, τις καρδιές και τα πνεύματα, τόσο πιο βαθιές θα γίνουν οι ρίζες της αλληλεγγύης και τόσο πιο προσιτή θα γίνει η πραγμάτωση του ιδανικού της εργατικής τάξης: συντροφικότητα κι ενότητα.

Η αποκλειστικότητα στον έρωτα, η «απορρόφηση του ατόμου» απ' το συναίσθημα — δεν είναι, σύμφωνα με την προλεταριακή ιδεολογία, τα ιδανικά που πρέπει να καθορίζουν τις σχέσεις των φύλων. Το προλεταριάτο, αντίθετα με την υποκριτική αστική τάξη, δεν αισθάνεται μήτε φρίκη, μήτε ήθικη αγανάκτηση στην ανακάλυψη πως ο φτερωτός Έρωτας είναι πολύμορφος και πολύπλευρος. Ένδιαφέρεται αντίθετα να προσανατολίσει το φαινόμενο αυτό προς μία κατεύθυνση που να εξυπηρετεί τις ταξικές επιδιώξεις στην κάθε στιγμή του αγώνα, στην κάθε στιγμή της οικοδόμησής της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Τό ίδιο το γεγονός ότι ο Έρωτας είναι πολύμορφος δεν έρχεται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα του προλεταριάτου. Διευκολύνει, αντίθετα τό θράμβο αυτού του έρωτικού ιδανικού των φυλετικών σχέσεων, που ήδη έχει αρχίσει να σχηματίζεται και ν' αποκρυσταλλώνεται στους κόλπους της εργατικής τάξης και είναι ο Έρωτας — συντροφικότητα.

Η πατριαρχική ανθρωπότητα έβλεπε τον Έρωτα σαν ένα συναίσθηματικό δεσμό μεταξύ ομοαίματων (αγάπη ανάμεσα στ' αδέρφια, αγάπη για τους γονείς). Ο αρχαίος πολιτισμός τοποθετούσε πιο ψηλά απ' όλα, τον Έρωτα — φίλια. Ο φεουδαρχικός κόσμος ύψωνε στο επίπεδο του ιδανικού τον «πλατωνικό» Έρωτα του Ιππότη, τον Έρωτα που δεν είχε σχέση με τό γάμο, και απέιχε από τη σαρκική ικανοποίηση. Τό έρωτικό ιδανικό της αστικής ήθικης ήταν ο συζυγικός Έρωτας, τό νόμιμο ζευγάρι.

Τό έρωτικό ιδανικό της εργατικής τάξης, που απορρέει από τη συνεργατική αλληλεγγύη και τη συγγένεια πνεύματος και βούλησης των μελών της τάξης αυτής, αντρών και γυναικών, διαφέρει όπως είναι φυσικό, τόσο στο περιεχόμενο, όσο και στη μορφή, από τις έννοιες του Έρωτα που χαρακτήριζαν άλλες πολιτιστικές εποχές. Τι είναι όμως αυτός ο «Έρωτας — συντροφικότητα»; Μήπως αυτό σημαίνει ότι η αυστηρή ιδεολογία της εργατικής τάξης που διαμορφώθηκε μέσα στην αγωνιστική ατμόσφαιρα της πάλης για τη δικτατορία του προλεταριάτου, έχει σκοπό ν' απομακρύνει βά-

κωσα από τις σεξουαλικές σχέσεις τόν τρυφερό και παλλόμενο «φτερωτό Έρωτα»; Και βέβαια όχι! Η ιδεολογία της εργατικής τάξης, όχι μόνο δε σκοπεύει να καταργήσει τόν «φτερωτό Έρωτα» μά αντίθετα ανοίγει τόν δρόμο για τήν αναγνώριση της αξίας του σάν ψυχολογική δύναμη.

Η ύποκριτική ήθικη της άστικής κουλτούρας παρέλυσε τά πολύχρωμα και λαμπερά φτερά του Έρωτα υποχρεώνοντάς τον να επισκέπτεται μόνο τά «νόμιμα ζευγάρια». Έξω άπ' τόν γάμο, ή άστική ιδεολογία δέν άφηγε χώρο παρά στό μονοσήμαντο και «άφτερο Έρωτα» — τή στιγμιαία σεξουαλική έλξη πού κατέληγε σέ χάδια άγορασμένα (πορνεία) ή κλεφτά (μοιχεία).

Η ήθικη της εργατικής τάξης, αντίθετα, στό σημεία πού έχει κιόλας άρχίσει να κρυσταλλώνεται, άδιαφορεί έντελώς για τήν έξωτερική μορφή πού μπορούν να πάρουν οι έρωτικές σχέσεις ανάμεσα στό φύλα. Για τά ταξικά συμφέροντα του προλεταριάτου δέν έχει καμιά σημασία τó αν ó Έρωτας παίρνει τή μορφή μιάς παρατεινόμενης και νομιμοποιημένης ένωσης ή αν έκφράζεται άπλούστερα μέσα σέ μιά διαβατική σχέση. Η ιδεολογία της εργατικής τάξης δέν επιβάλλει κανένα τυπικό περιορισμό στόν Έρωτα. Αντίθετα, από τώρα κιόλας, ένδιαφέρεται ιδιαίτερα για τó π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο του Έρωτα, για τίς διαβαθμίσεις των συναισθημάτων και των συγκινήσεων πού συνδέουν τά δύο φύλα. Καί μ' αυτή τήν έννοια, ή ιδεολογία της εργατικής τάξης θά καταδικάσει τόν «άφτερο Έρωτα» (τήν φιληδονία, τήν εγωιστική σαρκική ικανοποίηση του άγορασμένου Έρωτα, τή μεταμόρφωση της σεξουαλικής πράξης σέ αυτοσκοπό, σέ «έγκολη ήδονή»), πολύ πιό άυστηρά κι άλύπητα από τήν άστική ήθικη. Ο «άφτερος Έρωτας» είναι αντίθετος μέ τά συμφέροντα της εργατικής τάξης. Πρώτα άπ' όλα οδηγεί άναπόφευκτα σέ καταχρήσεις και σέ μιά φυσική εξασθένηση, πού δέν μπορεί παρά να μειώσει τόν δυναμικό έργασίας της άνθρωπότητας. Έγστερα φτωχαίνει τήν ψυχή, έμποδίζοντας έτσι τήν ανάπτυξη και τήν ένίσχυση των πνευματικών δεσμών και των «συναισθημάτων συμπαθείας». Καί, τελικά, συνήθως βασίζεται πάνω στην άνισότητα των δικαιωμάτων στις σεξουαλικές σχέσεις, στην εξάρτηση της γυναίκας από τόν άντρα, στην άντρική φιλαυτία και θαναυσότητα, πράγμα πού κινδυνεύει να σταματήσει τήν ανάπτυξη του συναισθήματος της συντροφικότητας. Η παρουσία του «φτερωτού Έρωτα» έχει ακριβώς τήν αντίθετη επίδραση.

Είναι αυτονόητο ότι στην βάση του «φτερωτού Έρωτα» βρίσκουμε την ίδια έλξη του ενός φύλου για το άλλο που υπάρχει και στον «άφτερο Έρωτα», ή διαφορά, όμως, βρίσκεται στο γεγονός ότι στον άνθρωπο που αγαπά ένα άλλο ανθρώπινο πλάσμα, ξυπνούν και εκδηλώνονται οι ιδιότητες αυτές της ψυχής που είναι απαραίτητες στους οικοδόμους του νέου πολιτισμού: λεπτότητα, ευαισθησία, διάθεση αλληλοβοήθειας. Η άστική ιδεολογία ήθελε να μην φανερώνει ο άνθρωπος τις αρετές αυτές παρά απέναντι στο διαλεκτό ή την διαλεκτή της καρδιάς του, δηλαδή απέναντι σ' ένα και μόνο άτομο. Για την προλεταριακή ιδεολογία όμως αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι να ξυπνήσουν και ν' αναπτυχθούν οι αρετές αυτές μέσα στο ανθρώπινο πλάσμα και να εκδηλωθούν όχι μόνο στις σχέσεις του με τον εκλεκτό της καρδιάς του, αλλά και στις σχέσεις του με όλα τα μέλη της κοινωνικής ομάδας.

Είναι επίσης αδιάφορο για το προλεταριάτο ποιές αποχρώσεις, ποιές πλευρές του «φτερωτού Έρωτα» θα κυριαρχήσουν: ή λεπτότητα των έρωτικών συναισθημάτων, ή φωτιά του πάθους ή ή πνευματική αρμονία; Το μόνο πράγμα που ενδιαφέρει την εργατική τάξη είναι να περιέχει ο Έρωτας, όποιες και να είναι οι αποχρώσεις του, τα πνευματικά και ήθικά στοιχεία που είναι απαραίτητα στην ένισχυση και την ανάπτυξη της συντροφικότητας.

Αναγνώριση, ακόμα και στον Έρωτα, των αμοιβαίων δικαιωμάτων, ενδιαφέρον για την προσωπικότητα του άλλου, προσφορά αμοιβάας υποστήριξης, στοργής και εγκάρδιου ενδιαφέροντος απ' τον καθένα για τις ανάγκες του άλλου, μαζί με την κοινότητα των συμφερόντων ή των επιδιώξεων, αυτά είναι τα στοιχεία του ιδανικού Έρωτα — συντροφικότητα, που σφυρηλατεί μπρός στα μάτια μας ή προλεταριακή ιδεολογία για ν' ανακαταστήσει το έτοιμόρροπο ιδανικό του «δυναστευτικού» και «αποκλειστικού» συζυγικού Έρωτα της άστικής κουλτούρας.

Ο Έρωτας — συντροφικότητα είναι το ιδανικό που χρειάζεται το προλεταριάτο στη γειμάτη εθθνες και δυσκολίες έποχή του άγώνα για τη θεμελίωση και τη στερέωση της δικτατορίας του. Δέν υπάρχει όμως καμιά άμφιβολία ότι, όταν ή κομμουνιστική κοινωνία θά γίνει πραγματικότητα, ο Έρωτας, ο «φτερωτός Έρωτας», θά παρουσιαστεί με έντελως άνανευμένη μορφή, άγνωστη σέ όλους μας. Τότε, οι «δεσμοί συμπαθείας» ανάμεσα σ' όλα τα μέλη της νέας κοινωνίας θά

Έχουν άναπτυχθεί και ισχυροποιηθεί, τὸ «δυναμικὸ ἀγάπης» θὰ εἶναι πολὺ πρὸ ὕψηλὸ και ὁ ἔρωτας — ἀλληλεγγύη θὰ παίξει ἕνα ρόλο κινήτριας δύνάμεις ἀνάλογο μὲ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε ὁ ἀνταγωνισμὸς και ὁ ἐγωισμὸς στὴν ἀστική κοινωνία. Ὁ κολλεκτιβισμὸς τοῦ πνεύματος και τῆς θέλησης θὰ νικήσει τὴν ἀτομιστική φιλαυτία. Ἡ «παγερή ἠθική μοναξιά» ποὺ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀστικής κοινωνίας προσπαθοῦσαν συχνά ν' ἀποφύγουν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἔρωτα και τοῦ γάμου, θὰ ἔχει ἐξαφανιστεῖ· δεσμοὶ πολλαπλοὶ και πολύμορφοι θὰ ἐνώνουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ μιὰ πραγματική πνευματική και ἠθική κοινότητα. Τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα θὰ κλίνουν πρὸς τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, ἐνῶ ἡ ἀνισότητα τῶν φύλων, ποὺ θὰ ἔχει θαφτεῖ στὴ μνήμη τῶν περασμένων αἰώνων, μαζί μὲ κάθε ἄλλη μορφή ὑποταγῆς τῆς γυναίκας στὰν ἄντρα, θάχουν χαθεῖ δίχως ν' ἀφήσουν σημάδια.

Σ' αὐτὴ τὴ νέα κοινωνία ποὺ θὰ εἶναι κολλεκτιβιστική στὸ πνευματικὸ και συναισθηματικὸ ἐπίπεδο, ὁ ἔρωτας θὰ κατέχει, πάνω στὸ φόντο τῆς χαρούμενης ἐνότητας και ἀδερφοσύνης ὄλων τῶν μελῶν τῆς ἐργαζόμενης και δημιουργικῆς κοινωνίας, μιὰ θέση τιμητική, ὅπως ταιριάζει σ' ἕνα συναισθηματικὸ ἰκανὸ νὰ δεκαπλασιάσει τὴ χαρὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ποῖὸς θάναυ ὁμως αὐτὸς ὁ νέος, ὁ μεταμορφωμένος ἔρωτας; Ἀκόμα κι ἡ πρὸ τολμηρὴ φαντασία εἶναι ἀνίκανη νὰ ζωγραφίσει τὴν εἰκόνα του. Ἐνα πρᾶγμα ὁμως εἶναι ξεκάθαρο: ὅσο πρὸ σέρεξ εἶναι ἐνυμένη ἡ νέα ἀνθρωπότητα μὲ δεσμοὺς ἀλληλεγγύης, τόσο πρὸ μεγάλη θὰ εἶναι ἡ πνευματική και ἠθική συνοχή τῆς σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, τῆς δημιουργίας, τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων και τόσο λιγότερος χῶρος θὰ μένει γιὰ τὸν ἔρωτα, ὅπως τὸν ἐννοοῦμε τώρα. Τὸ συνηθισμένο μειονέκτημα τοῦ ἔρωτα μὲ τὴ μορφή ποὺ ἔχει: σήμερα, εἶναι ὅτι ἀπορροφώντας τίς σκέψεις και τὰ συναισθήματα τῶν «ἐρωτευμένων», ἀπομονώνει και ἀποκόβει τὸ ζευγάρι ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο κοινωνικὸ σύνολο. Αὐτὸ τὸ ξεμονάχισμα τοῦ «ἐρωτευμένου ζευγαριοῦ», αὐτὴ ἡ ἠθική ἀπομόνωση ἀπὸ ἕνα κοινωνικὸ σύνολο ὅπου τὰ συμφέροντα, τὰ καθήκοντα και οἱ ἐπιδιώξεις ὄλων τῶν μελῶν του σχηματίζουν ἕνα σφιχτὸ και πολυσύνθετο πλέγμα, θὰ εἶναι ὄχι μόνον περιττὰ μὰ ψυχολογικὰ ἀπραγματοποιήτα. Στὸν καινούργιο αὐτὸ κόσμο, ἡ ἀναγνωρισμένη, φυσιολογική και ἐπιθυμητὴ μορφή τῆς φυλετικῆς ἐνώσεως θὰ εἶναι πιθανότατα θεμελιωμένη πάνω σὲ μιὰ ὑγιῆ, ἐλεύθερη και φυσική σεξουαλικὴ ἔλξη (δίχως ὑπερβο-

λές και καταχρήσεις), πάνω στο «μεταμορφωμένο Έρωτα».

Για την ώρα όμως βρισκόμαστε στο σημείο που διασταυρώνονται δύο κουλτούρες. Σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο, όπου βλέπουμε σ' όλα τα μέτωπα, ακόμα και στο ιδεολογικό, να κορυφώνεται ή σφοδρή πάλη ανάμεσα σε δύο κόσμους, το προλεταριάτο έχει συμφέρον να ευνουχίσει όσο πιο γρήγορα μπορεί τη συσσώρευση «συναίσθημάτων συμπαθείας». Στην περίοδο αυτή, το ήθικό ιδανικό που θα καθορίζει τις σεξουαλικές σχέσεις δεν θα είναι το άμω σεξουαλικό ένστικτο, μα μια μεγάλη ποικιλία αισθημάτων Έρωτα και συντροφικότητας τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες. Για ν' ανταποκρίνονται προς τις διαμορφωνόμενες έπιταγές της νέας προλεταριακής ήθικης, οι συγκινήσεις αυτές θα πρέπει να στηρίζονται πάνω σε τρεις βασικές αρχές:

1. πλήρη ισότητα (δχι άντρική φιλαυτία, δχι γυναικεία ύποδούλωση που καταλήγει στην έκμηδένιση της προσωπικότητας από τον Έρωτα),

2. αμοιβαία αναγνώριση των δικαιωμάτων του άλλου αποκλείοντας τη δυνατότητα άξίωσης του ενός να κατέχει δολοκληρωτική την καρδιά και την ψυχή του άλλου,

3. συντροφικό ενδιαφέρον και στοργή, διαθεσιμότητα στο ν' ακούς και να καταλαβαίνεις τις ψυχικές διεργασίες του αγαπημένου προσώπου (ή άστική κουλτούρα άπαιτούσε αυτές τις άρετές στον Έρωτα μόνο από τη μεριά της γυναίκας).

Ένώ όμως ύποστηρίζει τα δικαιώματα του «φετωτωτό Έρωτα», ή ιδεολογία της έργατικης τάξης ύποτάσσει ώστόσο τον Έρωτα των μελών του κοινωνικού συνόλου σ' ένα συναίσθημα πιο έπιταχτικό: τον Έρωτα — καθήκον άπέναντι στο ίδιο το κοινωνικό σύνολο. Όσο μεγάλος και νάναι ο Έρωτας που ένώνει δυο ανθρώπους, όσο πολλαπλά και να είναι τά δεσμά που έχει πλέξει ανάμεσά τους, οι δεσμολ και των δύο με το κοινωνικό σύνολο θα πρέπει να είναι περισσότεροι, πιο δυνατοί, πιο όργανικοί. Η άστική ήθική πρόσταζε: τα πάντα για τον άνθρωπο που αγαπάμε. Η προλεταριακή ήθική επιδιώκει: τα πάντα για το κοινωνικό σύνολο.

Νομίζω όμως πως άκούω κιόλας το έρώτημά σου, νεαρέ μου φίλε: έντάξει, θα μου πεις; Άς παραδεχτούμε πως οι

έρωτικές σχέσεις πάνω στην βάση ενός γερού πνεύματος συντροφικότητας θ' αποτελέσουν το ιδανικό της εργατικής τάξης. Το ιδανικό όμως αυτό, αυτό το νέο «ήθικό μέτρο» του έρωτα δεν θα καταπιέσει κι αυτό με τη σειρά του τις έρωτικές συγκινήσεις, δεν θα τσαλακώσει και θα τσακίσει τα τρυφερά φτερά του «δειλού Έρωτα»; Μήπως απελευθερώσαμε τον έρωτα από την ουλακή της άστικής ήθικης για να τον δέσουμε με νέες αλυσίδες;

Ναι, νεαρέ μου φίλε, έχεις δίκιο. Με το να απορρίπτει την άστική «ήθική» στον τομέα των έρωτικών και συζυγικών σχέσεων, η προλεταριακή ιδεολογία δεν παύει αναπόφευκτα να σφυρηλατεί τη δική της ταξική ήθική, τους δικούς της νέους νόμους γύρω από τις σεξουαλικές σχέσεις για να εξυπηρετήσει καλύτερα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, προσανατολίζει τα συναισθήματα της πάξης της προς μια όριση κατεύθυνση και επιβάλλει έτσι όριμένους περιορισμούς στα συναισθήματα. Κάθε φορά που θα συναντά τη μορφή του έρωτα που σχημάτισε και ανέπτυξε η άστική κουλτούρα, είναι σίγουρο ότι το προλεταριάτο θα πληγώσει σε πολλά σημεία τα φτερά του Έρωτα που διαμόρφωσε η άστική τάξη. Αλλά το να λυπόμαστε που η εργατική τάξη σημαδεύει κι αυτή με τη σφραγίδα της τις σχέσεις των φύλων με σκοπό να συντονίσει το έρωτικό συναίσθημα με τις επιδιώξεις της, σημαίνει πως δεν ξέρουμε να βλέπουμε προς το μέλλον. Είναι φανερό πως η ιδεολογία της ανερχόμενης τάξης θα φροντίσει ν' αντικαταστήσει με νέα τα παλιά φτερά του Έρωτα, κι αυτά τα νέα φτερά θα έχουν πρωτοφανή δύναμη, όμορφιά και λαμπρότητα. Δεν πρέπει να ξεχνάς, νεαρέ μου φίλε, πως ο έρωτας αλλάζει και μεταμορφώνεται αναπόφευκτα μαζί με τις οικονομικές και πολιτιστικές βάσεις της ανθρωπότητας.

Αν στις έρωτικές σχέσεις το τυφλό, απαιτητικό, παντοδύναμο πάθος χάνει τη δύναμή του, αν το αίσθημα της ιδιοκτησίας και η εγωϊστική επιθυμία να «προσεταιριστούμε για πάντα» το πλάσμα που αγαπάμε άγονο, αν η άντρική φιλαυτία και η εγκληματική παραίτηση της γυναίκας απ' το «έγώ» της εξαφανίζονται, ο έρωτας θ' αποκτήσει άλλες ιδιότητες, πιο πολύτιμες. Θα δοίμε να ισχυροποιείται ο σεβασμός για την προσωπικότητα του άλλου, η ικανότητα να λογαριάζουμε τα δικαιώματά του· θα δοίμε ν' αναπτύσσεται η αμοιβαία ψυχική λεπτότητα, να μεγαλώνει η επιθυμία να εκφράζουμε τον έρωτά μας όχι μόνο με χάδια και φιλιές άλ-

λά με τή συνταυτισμένη δράση, με τήν ένωμένη θέληση, τὸ κοινὸ ἔργο.

Ἡ ἐπιδίωξη τῆς προλεταριακῆς ἰδεολογίας δὲν εἶναι νὰ διώξει τὸν ἔρωτα μακριὰ ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς σχέσεως, ἀλλὰ νὰ πλουτίσει τὴ φαρέτρα του μὲ νέες σαφτεῖς, νὰ διαμορφώσει τὸ ἐρωτικὸ συναίσθημα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς νέας μεγάλης ψυχικῆς δυνάμεως: τῆς ἀλληλεγγύης — συντροφικότητος.

Ἐλπίζω πὺς τώρα θὰ κατάλαβες καλά, νεαρέ μου φίλε, ὅτι τὸ αὐξημένον ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνει ἡ ἐργαζόμενη νεολαία γιὰ τὰ ἐρωτικὰ προβλήματα, δὲν εἶναι δείγμα «παράκμης». Τώρα θὰ ξέρεις νὰ βρεῖς μόνος σου ποιά θέση πρέπει νὰ κατέχει ὁ ἔρωτας, ὄχι μόνον μέσα στὴν ἰδεολογία τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ καὶ μέσα στὶς ζωντανῆς σχέσεις τῶν ἐργαζόμενων νέων.

Ἡ αὐριανὴ κοινωνία

(...) Ἄς καθουχάσουν οἱ ἐργαζόμενες μητέρες: ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία δὲ σκοπεύει ν' ἀπομακρύνει τὸ παιδί ἀπ' τὸ γονιό του, ἢ ν' ἀρπάξει τὸ βρέφος ἀπ' τὴν ἀγκαλιά τῆς μάνας του· οὔτε ἔχει τὴν πρόθεση νὰ καταφύγει σὲ βίαια μέσα γιὰ νὰ καταστρέψει τὴν οἰκογένεια. Τίποτε τέτοιο! Λύττοι δὲν εἶναι οἱ στόχοι τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας. Τί βλέπουμε σήμερα νὰ γίνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας; Ἡ παλιὰ οἰκογένεια ἀπουσιάζει· σιγά - σιγά ξεφορτώνεται ὅλες τὶς οἰκιακὲς ἐργασίες ποὺ ἀποτελοῦσαν τοὺς ἀχρογωνιαίους λίθους αὐτῆς τῆς οἰκογένειας. Τὸ νοικοκυριό; Ἐγείνεται νὰ εἶναι μιὰ ἀναγκαιότητα. Τὰ παιδιά; Οἱ προλετάριοι γονεῖς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ φροντίσουν· δὲν μποροῦν νὰ ἐξασφαλίσουν οὔτε τὴ συντήρησή, οὔτε τὴν ἀνατροφή τους. Ἀπ' τὴν κατάστασιν αὐτὴ ὑποφέρουν σὲ ἴσο βαθμὸ τόσο οἱ γονεῖς ὅσο καὶ τὰ παιδιά. Ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία ἐρχεται νὰ συναντήσῃ τὸν ἐργάτη καὶ τὴν ἐργάτρια γιὰ νὰ τοὺς πεί: εἰσαίστε νέοι, ἀγαπίσαστε. Ὅλοι ἔχουν δικαιώματα στὴν εὐτυχία. Ζεῖστε λοιπὸν κι ἐσεῖς τὴ ζωὴ σας, μὴν ἀποφεύγετε τὴν εὐτυχία, μὴ φοβόσαστε τὸ γάμο ποὺ γιὰ τὸν ἐργάτη καὶ τὴν ἐργάτρια τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας ἦταν σ' ἀλήθεια μιὰ φυλακὴ. Κυρίως, μὴ φοβόσαστε, γεμάτοι ὅπως εἰστε μὲ νιάτα καὶ ὕγεια, νὰ χαρίσαστε στὴν ἐργατικὴ πατρίδα νέους ἐργαζόμενους, νέους πολίτες καὶ γιούς. Ἡ κοινωνία τῶν ἐργαζόμενων χρειάζεται νέες ἐργατικὲς δυνάμεις καὶ χαιρετίζει τὸν ἐρχομὸ στὸν κόσμον κάθε νεογέννητου. Ἀκόμα, δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῆτε γιὰ τὸ μέλλον τοῦ παιδιοῦ σας: δὲν θὰ παινᾷ, οὔτε θὰ κρυώνει, δὲν θάναί δυστυχισμένο, δὲν θὰ ἐγκαταλειφθεῖ στὴν τύχη τοῦ ὅπως γινόταν κάτω ἀπ' τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς. Ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία, τὸ κράτος τῶν ἐργαζόμενων, ἐξασφαλίζει στὸ παιδί καὶ στὴ μητέρα συντήρησιν καὶ στοργικὴ φροντίδα, ἀμέσως μόλις τὸ βρέφος ἔρθῃ στὸν κόσμον. Τὸ παιδί θὰ τραφεῖ, θὰ μορφωθεῖ χάριτι στίς φροντίδες τῆς κομμουνιστικῆς πατρίδας, μὰ μὴ νομίσαστε πῶς

ή πατρίδα αυτή θα το απομακρύνει απ' τους γονείς αυτούς που θα θελήσουν να συμμετέχουν στην ανατροφή του. 'Η κομμουνιστική κοινωνία θ' αναλάβει τὰ βάρη της ανατροφής του παιδιού, μὰ τις πατρικές χαρές, τις μητρικές Ικανοποιήσεις, θά τις αφήσει σ' εκείνους που θ' αποδεχτούν Ικανοί νὰ τις καταλάβουν και νὰ τις γευτούν. Μπορούμε νὰ τ' ονομάσουμε αυτό διάλυση της οικογένειας μὲ βίαια μέσα ἢ αναγκαστικό χωρισμό του παιδιού ἀπὸ τὴ μητέρα;

Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία: πέρασε ὁ καιρὸς της παλιάς οικογένειας, τὸ κομμουνιστικὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτα πάνω σ' αὐτό, ἢ εὐθύνη ἀνήκει στὶς νέες οικονομικές συνθήκες. 'Η οἰκογένεια ἔχει πάψει νὰ εἶναι ἀπαραίτητη στὸ κράτος, ὅπως ἦταν στὰ παλιὰ χρόνια. Ἀντίθετα ἀποσπᾶ χωρὶς λόγο τις ἐργαζόμενες γυναῖκες ἀπὸ μὴ δουλειὰ πὺδ παραγωγικὴ καὶ μὲ διαφορετικὴ σοβαρότητα. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπαραίτητη οὔτε στὰ ἴδια τὰ μέλη της κοινωνίας ἀφοῦ ἡ φροντίδα της ἀνατροφής τῶν παιδιῶν, πὺ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια, περνάει ὅλο καὶ περισσότερο στὰ χέρια τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Πάνω ὅμως στὰ εἰρήπια της παλιάς οἰκογένειας, θὰ δοῦμε σὲ λίγο νὰ ξεπηδήσει μὴ νέα μορφή πὺ θὰ περιλαμβάνει ἐντελῶς διαφορετικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὸν ἄντρα καὶ στὴ γυναῖκα καὶ πὺ θὰ εἶναι μὴ ἔνωσῃ γεμάτη στοργή καὶ συντροφικότητα, ἢ ἔνωσῃ δύο ἴσων μελῶν της κομμουνιστικῆς κοινωνίας, δύο ἐλεύθερων καὶ ἀνεξάρτητων ἐργαζόμενων. 'Οχι πιά οἰκιακὴ «σκλαβιά» της γυναίκας! 'Οχι πιά ἀνισότητα μέσα στὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια!. 'Η γυναῖκα δὲν θὰ φοβάται πιά μήπως μείνει ὄχιωσθι στὴριγμια καὶ βοήθεια, μὲ τὰ παιδιὰ στὴν ἀγκαλιά, ἀν ὁ ἄντρας τὴν ἐγκαταλείψει. 'Η γυναικὰ της κομμουνιστικῆς πολιτείας δὲν ἐξαρτᾶται πιά ἀπὸ τὸ σύζυγο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐργασία της. Δὲν εἶναι ὁ ἄντρας αὐτὸς πὺ τὴν τρέφει, μὰ τὰ ἐργατικά της μπράτσα. Δὲν θὰ ὑπάρχει πιά ἡ ἀγωνία γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν. Αὐτὸ θὰ τὸ ἀναλάβει τὸ κράτος τῶν ἐργαζόμενων. Θὰ δοῦμε τὸ γάμο νὰ ἐξογνίζεται ἀπὸ τις ὕλικές πλευρές του, ἀπὸ τοὺς οικονομικούς ὑπολογισμούς, αὐτὴ τὴν ἀπαίσια πληρῆ της σημερινῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. 'Ο γάμος θὰ γίνετὸ ὑπέροχο συνταίριασμα δύο ψυχῶν πὺ ἀγαπιῶνται, πὺ πιστεύουν ἢ μὴ στὴν ἄλλη, αὐτὸ τὸ συνταίριασμα πὺ ὑπόσγεται σὲ κάθε ἐργαζόμενο ἄντρα ἢ γυναῖκα, τὴ μεγαλύτερη χαρὰ καὶ ταυ-

τόχρονα την πληρέστερη Ικανοποίηση πού μπορούν να αισταν-
θούν δσα ανθρώπινα πλάσματα έχουν αποκτήσει συνείδηση
του έαυτού τους και του κόσμου πού τά περιβάλλει. Μ ι α
έ λ ε ύ θ ε ρ η Έ ν ω σ η, Ισχυροποιημένη από το συντρο-
φικό πνεύμα πού θα την εμπνεύσει, άντι για τή συ-
ζυγική σκλαβιά του χτέος, να τί ύ-
πόσχεται να χάρισει ή αύριανή κομ-
μουνιστική κοινωνία στον άντρα και
στη γυναίκα. "Όταν οι συνθήκες εργασίας θα έχουν
αλλάξει και ή ύλική εξασφάλιση των εργαζόμενων θα έχει
αυξηθεί, όταν ο θρησκευτικός γάμος — αυτός ο ύποτιθέμε-
νος Ισόβιος γάμος πού στο βάθος του ήταν μιá άπάτη — θα
έχει παραχωρήσει τη θέση του στην ελεύθερη και ειλικρινή
ένωση δυο έραστών και συντρόφων, τότε θα δοίμε ταυτό-
χρονα να εξαφανίζεται από μπροστά μας αυτή ή ντροπιαστι-
κή μάστιγα, αυτή ή άλλη άπαισία πληγή πού έξευτελλίζει την
άνθρωπότητα και πού παραμονεύει κυρίως την πεινασμένη
εργάτρια: ή πορνεία.

Αυτή τη συμφορά την όφείλουμε στο τωρινό οικονομικό
σύστημα, στο σύστημα της άτομικής ιδιοκτησίας. Μόλις το
σύστημα αυτό εκμηδενιστεί, το εμπόριο της σάρκας θα εξα-
φανιστεί κι αυτό με τη σειρά του.

"Ας μη θλίβονται λοιπόν οι γυναίκες της εργατικής τά-
ξης πού βλέπουν τη σημερινή οικογένεια καταδικασμένη να
χαθεί. Καλύτερα θα κάνουν να χαιρετίσουν μ' ένθουσιασμό
τον έρχομό της νέας κοινωνίας πού θα ελευθερώσει τη γυ-
ναίκα από τη σκλαβιά του σπιτιού, πού θα μοιραστεί μαζί
της το βάρος της μητρότητας και πού θα βοηθήσει να δοίμε
επιτέλους να εξαφανίζεται ή φοβερή αυτή κατάρα πού άπει-
λει τη γυναίκα και πού όνομάζεται πορνεία.

"Η γυναίκα πού καλεΐται ν' άγωνιστεί στο μεγάλο έργο
της άπελευθέρωσης των εργατών, αυτή ή γυναίκα πρέπει
να είναι σε θέση να καταλάβει πώς μέσα στη νέα πολιτεία
δέν μπορούν να υπάρχουν οι παλιοι διαχωρισμοί πού έλεγαν:
"Αυτά είναι τα δικά μου παιδιά, σ' αυτά θα δώσω δη μου
τη μητρική φροντίδα, δη μου τη στοργή. Αυτά είναι τα
δικά σου παιδιά, τα παιδιά της γετόνιας και δέ μ' ενδιαφέ-
ρουν καθόλου. Μοσ φτάνουν τα δικά μου!". "Από δω και
μπρός, ή εργαζόμενη μητέρα, έχοντας συνείδηση του κοι-
νωνικού της ρόλου, πρέπει να μάθει να μην ξεχωρίζει ανά-
μεσα σε δικά μου και δικά σου, πρέπει να
θυμάται πάντα πώς όλα τα παιδιά είναι δικά μας,

παιδιά της κομμουνιστικής πολιτείας, πού άντρει σέ όλους τούς εργαζόμενους.

Τò κράτος τών εργαζόμενων χρειάζεται μιά νέα μορφή στις σχέσεις τών φύλων. Ή άσφυρακή και άποκλειστική άγάπη της μητέρας γιά τò παιδί της πρέπει νά πλατύνει και ν' άγκαλιάσει όλα τά παιδιά της μεγάλης προλεταριακής οικογένειας. Στη θέση του άδιάλυτου γάμου, τού θεμελιωμένου πάνω στη γυναικεία ύποδούλωση, θά δούμε νά γεννιέται ή ελεύθερη ένωση, ίσχυροποιτημένη από την άμοιβαία άγάπη και τò σεβασμό δυό μελών της εργατικής κοινωνίας με ίσα δικαιώματα και ύποχρεώσεις. Στη θέση της άτομιστικής και εγωιστικής οικογένειας, θά ξεπηδήσει ή μεγάλη καθολική εργατική οικογένεια, όπου όλοι οί εργαζόμενοι, άντρες και γυναίκες, θά είναι, πρώτα άπ' όλα, άδέρφια και σύντροφοι. Αυτές θά είναι οί σχέσεις ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα μέσα στην αύριανή κομμουνιστική κοινωνία. Αυτές οί νέες σχέσεις θά χάρισουν στην ανθρωπότητα όλες τις χαρές ένός ελεύθερου έρωτα, έξευγενισμένου από την πραγματική κοινωνική ισότητα τών δυό συζύγων, χαρές πού ή κερδοσκοπική κοινωνία του καπιταλιστικού συστήματος άγνοούσε έντελώς.

Ένα αύριο με παιδιά γερά και εύρωστα, ένα αύριο με νάτα ρυμαλέα, γεμάτα δίψα γιά τή ζωή και τις χαρές της, ελεύθερα σά συναισθήματα και στις συγκινήσεις τους: αυτό είναι τò σύνθημα της κομμουνιστικής κοινωνίας. Σαδ όνομα της ισότητας, της ελευθερίας, και του ελεύθερου έρωτα, κάλουμε τις εργάτριες και τούς εργάτες, τις αγρότισες και τούς αγρότες, νά αναλάβουν με θάρρος και πίστη τò έργο της άνοικοδόμησης της ανθρώπινης κοινωνίας, με σκοπό νά την κάνουν πιά τέλεια, πιά δίκαιη και πιά ίκανή νά χάρισει στό άτομο την εύτυχία πού τού αξίζει. Τά κόκκινα λάβαρα της κοινωνικής επανάστασης πού ύψώνουν, μετά τή Ρωσία, κι άλλες χώρες του κόσμου, μας αναγγέλλουν κιόλας την αύριανή πραγματοποίηση του επίγειου παράδεισου, πού από άλλους δολόκληρους λαχταρά ή ανθρωπότητα.

Έπανάσταση στην καθημερινή ζωή

Τò σύνολο του νέου οικονομικού συστήματος έπαιξε κι αυτό, στα χρόνια του μαχητικού κομμουνισμού, τò ρόλο του στη μεταβολή της καθημερινής ζωής, των ήθων, των ιδεών και των αντιλήψεων.

Όποιος ξέρει να βλέπει και να παρατηρεί σωστά, είναι αναγκασμένος ν' αναγνωρίσει ότι συντελείται στις μέρες μας μιá σημαντική áλλαγή. Μέσα σέ λίγα χρόνια, άπ' όταν οι έργάτες πήραν την έξουσία, οι ρίζες της προαιώνιας ύποδούλωσης της γυναίκας ξεριζώθηκαν μιá - μιá. Άπό τò ένα μέρος ή δημοκρατία των εργαζόμενων κάνει τή γυναίκα να συμμετέχει στην παραγωγική εργασία και άπό την άλλη προσαθεί να οργανώσει την καθημερινή ζωή πάνω σέ νέες βάσεις πού θά στηρίξουν τά θεμέλια του κομμουνισμού, διδάσκοντας στους άνθρωπους συνήθειες κολλεκτιβιστικές.

Μιá άπό τίς βάσεις πού νέου συστήματος κομμουνιστικής παραγωγής είναι ή οργάνωση και ό έλεγχος όχι μόνον της ίδιας της παραγωγής μιá και της κατανάλωσης. Τò να ρυθμίσεις την κατανάλωση σημαίνει να έξυπηρετήσεις τους καταναλωτές όχι τόσο με μιá ομοιόμορφη κατανομή όλων των προϊόντων και των αγαθών της χώρας όσο με την οργάνωση της κατανάλωσης πάνω σέ βάσεις νέες, κομμουνιστικές.

Η πρώτη φροντίδα του εργατικού και άγροτικού Κράτους ήταν να οργανώσει την κατανάλωση με τρόπο σωστό, λογικό, αίστηρό και οικονομικό. Αυτό τò στόχο είχε, και' άρχήν, ή καθιέρωση τ ο υ σ υ λ λ ο γ ι κ ο υ έ π ι σ ι τ ι σ μ ο υ.

Μόνον μ' αυτό τò μέσο, ξαναθέτοντας δηλαδή την κατανάλωση σέ βάσεις κοινωνικές και συλλογικές, μπορέσαμε, σέ όποιο μέτρο τουλάχιστον μās επέτρεπε ή σημερινή μας ένδεια και ή έλλειψη άποθεμάτων, ν' άγωνιστούμε ένάντια στη γενική έξαθλίωση και την πείνα.

Τò μέτρο αυτό του σ υ λ λ ο γ ι κ ο υ έ π ι σ ι τ ι σ μ ο υ τò υιοθέτησε ή δημοκρατία των εργαζόμενων και

τὸ ἐφάρμοσε σ' ὅλες τις πόλεις ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1918. Οἱ δημοτικὲς καντίνες καὶ τὰ δωρεὰν γεύματα γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀντικατέστησαν τὴν οἰκογενειακὴν οἰκονομία. Φυσικὰ ἢ ἐνδεῖά μας, ἡ ἔλλειψη τῶν εἰδῶν διατροφῆς ἐμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ συλλογικοῦ ἐπισιτισμοῦ καὶ δὲν ἄφησαν νὰ γενικευτεῖ. Δημιουργήσαμε μηχανισμούς, ἀνοίξαμε δρόμους ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ κέντρο μποροῦσε νὰ προωθεῖ τὸ λαϊκὸ ἀνεφοδιασμό, μὰ τὰ προϊόντα ποὺ θὰ διανεμόνταν ἔλειπαν...

Ἡ χώρα εἶχε φτάσει στὴν ἐξαθλίωση, ἡ πείνα βασιλευε. Ἐξ ἄλλου ὁ πεισματικὸς καὶ κακόβουλος ἀποκλεισμός μας ἀπὸ τίς ἰμπεριαλιστικὲς δυνάμεις ἐμπόδιζε τὰ ἐμπορεύματα τῶν ξένων χωρῶν νὰ φτάσουν ὡς τὰ κεντρικὰ λαϊκὰ καταστήματα. Κι ὡστόσο, παρ' ὅλες αὐτὲς τίς ἑλλείψεις, παρὰ τὴ θλιθερὴ ποιότητα ποὺ εἶχαν οἱ καντίνες μας, παρὰ τὰ λιγοστὰ προϊόντα καὶ τὴν κακὴ χρησιμοποίησή τους, ὁ συλλογικὸς ἐπισιτισμὸς ρίζωσε στὴ συνείδηση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων σὰν ἀπαραίτητος παράγοντας τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Στὸ Πέτρογκραντ, στὰ 1919—1920, τὸ 80% περίπου τῶν κατοίκων εἶχαν γραφτεῖ στοὺς καταλόγους τοῦ συλλογικοῦ ἐπισιτισμοῦ. Στὴ Μόσχα περισσότερο ἀπὸ 60% τοῦ πληθυσμοῦ, κατέφευγε ταχτικά στις καντίνες· στὰ 1920 οἱ ὄργανισμοὶ συλλογικοῦ ἐπισιτισμοῦ ἐξυπηρετήσαν μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο 12 ἑκατομμύρια πολίτες, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν παιδιῶν. Εἶναι αὐτονόητο πὼς αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ μόνον εἶχε σὰ συνέπεια μὰ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὴν «καθημερινὴ ζωὴ» καὶ ἰδιαιτέρα στὶς συνθήκες διαβίωσης τῆς γυναίκα. Ἡ κοῦζίνα ποὺ σκλαβώνει τὴ γυναίκα ἀκόμα περισσότερο κι ἀπ' τὴ μητρότητα, ἔπαψε νὰ εἶναι ὁρος ἀπαράβατος τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιβίωσης. Συνέχισε βέβαια νὰ παίζει ἕνα ρόλο σημαντικὸ στὴ μεταβατικὴ περίοδο, δταν ἀκόμη βάζαμε ἀπλῶς τὰ ὄροσσημα στὸ μεγάλο δρόμο τοῦ κομμουνισμοῦ, δταν οἱ ἀστικὲς μορφὲς τῆς κοινῆς ζωῆς δὲν εἶχαν ἀκόμα ἐντελῶς σῆσει, καὶ οἱ βάσεις τῆς οἰκονομίας δὲν εἶχαν ἀκόμα ριζικὰ μεταβληθεῖ. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴ μεταβατικὴ περίοδο, ἡ οἰκιακὴ ἐστία ἄρχισε νὰ παραμερίζεται, καὶ δὲν ἦταν παρὰ ἕνα στήριγμα, ἕνα συμπλήρωμα τοῦ συλλογικοῦ ἐπισιτισμοῦ, στὸ βαθμὸ ἀκριβῶς ποὺ ἡ φτώχεια, ἡ ἀποδιοργάνωση καὶ ἡ πείνα μᾶς ἐμπόδιζαν νὰ ὑψώσουμε τίς καντίνες στὸ ἐπιθυμητὸ ἐπίπεδο. Ἡ κάθε ἐργάτρια ἄρχισε ν' ἀντιλαμβάνεται πόσες ὥρες ἐξοικονομοῦσε μὲ τὸ ἔτομο φαγητὸ τῆς καντίνας, κι ἂν διαμαρτυρόταν ἦταν γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια καὶ τὴ μικρὴ θρεπτικὴ ἀξία τοῦ φαγητοῦ,

πού την υποχρέωνε, ήθελε δὲν ήθελε, νά «μαγειρεύει συμπληρώματα». Ἄν ὁ συλλογικός ἐπισιτισμός ήταν καλύτερος, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θά παρουσιάζονταν πολλές γυναίκες πρόθυμες νά ξανασταθοῦν πλάι στό φοβρὸ τους. Ἐξ ἄλλου, ἂν στήν ἀστική κοινωνία ἡ γυναίκα ἔκανε τόσες θυσιές γιά νά ἱκανοποιήσει γαστρονομικά τὸν τροφοδότη — σύζυγο, αὐτὸ γίνεταν γιὰτί ὁ σύζυγος ήταν πραγματικά «τροφοδότης» της. Στὸ ἐργατικό Κράτος ὁμως, ὅπου ἡ γυναίκα ἔχει ἀναγνωριστεῖ σὰν ἀνεξάρτητο ἄτομο καὶ σὰν πολίτης, δὲν εἶναι καθόλου σίγουρο ὅτι θά βροῦμε πολλές γυναίκες πρόθυμες νά σπαταλήσουν ὥρες ὀλόκληρες στήν κουζίνα τους, γιά νά κερδίσουν τὴν εὖνοια τοῦ συζύγου τους. Ἄς μάθουν λοιπὸν οἱ ἄνδρες ν' ἀγαποῦν καὶ νά ἐκτιμοῦν τὴ γυναίκα τους ὄχι ἐπειδὴ ξέρεῖ νά ζυμώνει καλά, ἀλλὰ γιά ὅσα πολύτιμα κρύβει μέσα της, γιά τῆς προσωπικῆς της ἀρετῆς, γιά τὸ ἀνθρώπινο «ἐγώ» της. . . Ὁ «διαχωρισμός της κουζίνας ἀπ' τὸ γάμο» — νά μιά μεγάλη μεταρρύθμιση, ὄχι μικρότερη ἀπ' τὸ διαχωρισμὸ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας, σ' ὅτι ἀφορᾷ τουλάχιστον τὰ ἱστορικᾶ πεπρωμένα της γυναίκας. Στὰ χρόνια βέβαια, τοῦ μαχητικοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς μόλις πού διαγραφόταν εἶναι ὁμως σημαντικό τὸ γεγονός ὅτι ἡ δημοκρατία της ἐργασίας, δοκιμάζοντας τὴ γενική γραμμὴ ἐξέλιξης τῶν νέων οικονομικῶν μορφῶν, χρειάστηκε νά καταπύγει στὸ συλλογικὸ ἐπισιτισμὸ, κρίνοντας πῶς ήταν ἡ πιδὸ οικονομική καὶ ἡ πιδὸ λογική μορφή κατανάλωσης, γιὰτί ἀπαιτοῦσε τὸ λιγότερο ξόδεμα ἐργασίας, καυσίμων καὶ εἰδῶν διατροφῆς. Ὅσο πιδὸ δύσκολη ήταν ἡ οικονομική κατάσταση της πολιτείας, τόσο πιδὸ πιεστική ἀποδεικνυόταν ἡ ἀνάγκη νά ὀργανωθεί ὁ συλλογικός ἐπισιτισμός.

Ἡ μεταμόρφωση της καθημερινῆς ζωῆς καὶ κατὰ συνέπεια τῶν συνθηκῶν διαβίωσης της γυναίκας, ἐπηρέαστηκε ἐπίσης καὶ ἀπὸ τίς νέες στεγαστικές συνθήκες πού καθιέρωσε ἡ δημοκρατία τῶν ἐργαζόμενων. Ἡ κοινοδιακὴ στέγαση, τὰ κοινόδια γιά οἰκογένειες καὶ ἰδιαίτερα γιά μοναχικά ἄτομα, εἶναι πολὺ διαδεδομένα στὴ χώρα μας. Σὲ καμιά χώρα δὲν ὑπάρχουν τόσες κοινοδιακῆς ἐστῆες ὄσες στὴ δημοκρατία τῶν ἐργαζόμενων. Ὅλοι ἐπιδιώκουν νά ἐγκατασταθοῦν σὲ μιά κοινοδιακὴ κατοικία. Ὅχι γιά «λόγους ἀρχῆς», βέβαια, ὄχι ἀπὸ πεποίθηση, ὅπως ἔκαναν οἱ οὐτοπιστές στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα πού ἀκολουθώντας τὰ διδάγματα τοῦ Φουριέ, ὀρ-

γάνωναν τεχνητά και καταδικασμένα «φαλανστήρια»⁽¹⁾, αλλά απλά και μόνο επειδή είναι πιο εύκολο, πιο βολικό να ζεις μέσα σε μια κοινή στέγη. Τα κοινόδια είναι πάντα καλύτερα εξοπλισμένα από τις ιδιωτικές κατοικίες· το φως και η θέρμανση είναι εξασφαλισμένα. Συχνά διαθέτουν ζεστό νερό και κεντρική κουζίνα. Το νοικοκυριό γίνεται από επαγγελματίες. Σε μερικά κοινόδια υπάρχει κεντρικό πλυντήριο, σε άλλα βρεφοκομείο ή παιδικός κήπος. Όσο η ακρίβεια της ζωής, ή έλλειψη καυσίμων και η αποδιοργάνωση γίνονταν πιο οδυνηρά αισθητές τόσο πιο επιταχτική γινόταν η επιθυμία για τον καθένα να εγκατασταθεί σε ένα κοινόδιο, σε μια κοινόκτητη εστία. Αύτοι που ζούσαν σε ατομικές κατοικίες ζήλευαν εκείνους που κατοικούσαν στα κοινόδια. Ο κατάλογος των υποψήφιων για τα κοινόδια δλο και μεγάλωνε.

Βέβαια τα κοινόδια απέχουν πολύ απ' το να έχουν αντι-καταστήσει τις ιδιωτικές κατοικίες· ή μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού των πόλεων άρχισαν ακόμα στη διαείωση μέσα σε συνθήκες ατομικής στέγασης και οικιακής οικονομίας. Το γεγονός όμως ότι η οικιακή οικονομία έπαψε να είναι ο μοναδικός κανόνας ζωής, είναι κιόλας ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός. Άκόμα κι αν οι οικογένειες και τα μοναχικά άτομα επιζητούν να εγκατασταθούν σε κοινόδια κάτω από την πίεση δυσμενών οικονομικών συνθηκών, αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι η συνειδητοποίηση ότι, αν τώρα, μέσα στις πιο δύσκολες οικονομικές συνθήκες, το κοινόδιο παρουσιάζει μια σειρά δλόκληρη πλεονεκτημάτων, τότε αργότερα, όταν η παραγωγή θα έχει πάρει το δρόμο της, όταν τα κοινόδια θα μπορούν να φτάσουν σε ύψηλο επίπεδο, θ' αντιμετωπίσουν μ' έπσυαχία το συναγωνισμό της ατομικής οικογενειακής οικονομίας, που είναι πιο πολυδάπανη και απαιτεί μεγάλη σπατάλη γυναικείας εργασίας. Οι γυναίκες κυρίως, όλες όσες αναγκάζονται να συνδυάσουν εργασία και οικογένεια, είναι εκείνες που συνειδητοποιούν πληρέστερα τα πλεονεκτήματα του κοινόδιου. Γι' αυτές τις εργαζόμενες γυναίκες, ή κοινή στέγαση είναι το μεγαλύτερο ευεργέτημα, είναι η σωτηρία. Η γυναίκα κάνει οικονομία στις δυνάμεις της χάρη στις επαγγελματίες του νοικοκυριού, στην κοινή κουζίνα, στο κεντρικό πλυντήριο και χάρη στο γεγονός ότι το σπίτι

(1) Κοινόδια. Λέξη φτιαγμένη στα 1816 από τον Φουριέ, με τα συνθετικά «φάλανγα» και «μοναστήρι» (Σημ. τ. μ.).

Έχει εξασφαλισμένο το φως, τη θέρμανση και το ζεστό νερό. Η μεγαλύτερη επιθυμία κάθε σημερινής εργαζόμενης γυναίκας είναι να γίνουν δυο δυνατών περισσότερα τα σπίτια αυτά, και να περιλάβουν όριστικά όλες τις πλευρές της εξαντλητικής και όχι αποδοτικής οικιακής οικονομίας. Υπάρχουν, βέβαια, ακόμα και σήμερα, γυναίκες που γαντζώνονται πεισματικά απ' το παρελθόν είναι ο κλασικός γυναικείος τύπος που λέει «πρώτα απ' όλα γυναίκα» και που συγκεντρώνει δηλ την υπαρξή της στην κουζίνα της. Άκόμα και μέσα σ'α κοινόβια, οι γυναίκες αυτές, που συντηρούνται νόμιμα από τους συζύγους τους, επιμένουν ν' αφιερώνουν τη ζωή τους σ'α πιάτα και τις κατασάρβλες. . . Το μέλλον όμως δεν είναι μαζί τους. Άχρηστες για την κοινωνία των εργαζόμενων, οι γυναίκες αυτές είναι καταδικασμένες από την ιστορία σ'ε μι' αναπόδραστη εξαφάνιση, καθώς θ'ε ενισχύεται στο σύνολο του οικονομικού μετώπου, ή ολοδόμηση του κομμουνιστικού τρόπου ζωής. Η εμπειρία της δικής μας επανάστασης μ'ε επιβεβαιώνει ότι τα κοινόβια δεν είναι μόνο ή πιό λογική λύση, από την άποψη της οικονομίας των πόλεων, στο πρόβλημα της στέγωσης, αλλά διευκολύνει αναμφισβήτητα τη ζωή της εργαζόμενης γυναίκας, δημιουργώντας συνθήκες που της επιτρέπουν, στη σημερινή μεταβατική περίοδο, να συνδυάζει την οικογένεια με την επαγγελματική εργασία. Όσο θ'ε αυξάνονται οι κοινές έστιες διαφόρων τύπων, προσαρμοσμένες σ'ε ανάγκες και γούστα διαφορετικά, είναι φυσικό κι αναπόφευκτο ν'ε άτροφήσει και ν'ε στήσει ή οικογενειακή οικονομία και ή εξαφάνιση της ατομικής αυτής οικονομίας, που περιορίζεται σ'α στενά πλαίσια της ιδιωτικής κατοικίας, θ'ε έχει σ'α συνέπεια την αποδυνάμωση των θεμελιακών δεσμών της σημερινής αστικής κοινωνίας. Παύοντας ν'ε είναι καταναλωτική μονάδα, ή οικογένεια, με τη σημερινή της μορφή, δεν θ'ε μπορέσει πιά ν'ε επιζήσει. . . Θ'ε αποσυνταθεί, θ'ε εξαρθρωθεί. Η πρόβλεψη όμως αυτή δεν πρέπει ν'ε φοβίζει πούς όπαδούς της αστικής οικογένειας με την ατομική οικονομία και τόν κλειστό και έγωιστικό κόσμο της: υπάρχει, δυστυχώς, ακόμα πολύς δρόμος ως τη νίκη του κομμουνιστικού τρόπου κατανάλωσης. Στην περίοδο μετάβασης από τόν καπιταλισμό σ'όν κομμουνισμό, στην εποχή της δικτατορίας της εργατικής τάξης, ένας σκληρός αγώνας διεξάγεται ακόμα ανάμεσα σ'ίς μορφές κοινωνικής κατανάλωσης και σ'ίς ιδιωτικές οικογενειακές οικονομίες. Τή νίκη της πρώτης μόνο ένα μέρος του πληθυσμού, με τη συνειδητή προσέγγιση του προβλή-

ματος, μπορεί να την επιταχύνει, το μέρος αυτό που ενδιαφέρεται άμεσα: οι εργαζόμενες γυναίκες.

Οι στατιστικές της Σοβιετικής Ένωσης είναι ακόμα πολύ φτωχές σε δεδομένα γύρω από το πρόβλημα της στέγασης και τις λύσεις του. Ωστόσο, από την εποχή κίβλας του μαχητικού κομμουνισμού, οι άριθμοι μαρτυρούν ότι τα κοινόδια έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οικονομία των πόλεων, των μεγαλουπόλεων τουλάχιστον. Έτσι, στα 1920, στη Μόσχα από 23.000 κατοικίες, περισσότερες από 8.000 ήταν κοινόδια, πράγμα που σημαίνει πως η κοινή στέγαση ανεργόταν στα 40%. Βλέπουμε, λοιπόν πως η δημοκρατία των εργαζόμενων, από τα πρώτα κίβλας χρόνια της ύπαρξής της, μεταβάλλοντας ριζικά το παραγωγικό και οικονομικό σύστημα, δημιούργησε τις απαραίτητες συνθήκες για ν' απελευθερωθεί προσθευτικά, αλλά σίγουρα, η γυναίκα από τις οικιακές, μη παραγωγικές εργασίες.

Η μείωση όμως της μη παραγωγικής εργασίας της γυναίκας μέσα στην οικιακή οικονομία δεν είναι παρά μ'ια πλευρά του προβλήματος της γυναικείας απελευθέρωσης. Η γυναίκα καθηλώνεται στο σπίτι, γίνεται δοϋλος της οικογένειας έξ αιτίας ενός άλλου φορτίου, που δεν είναι καθόλου ελαφρότερο: την φροντίδα και την άνατροφή του παιδιού. Η σοβιετική έξουσία, με την κομμουνιστική πολιτική της στον τομέα της προστασίας της μητρότητας και της κοινωνικής μόρφωσης, ξελαφρώνει σημαντικά τη γυναίκα απ' αυτό το βάρος, αναθέτοντάς το στο κοινωνικό σύνολο, στο εργατικό Κράτος.

Μέσα στην αναζήτησή της για νέες μορφές ζωής και οικονομίας, Ικανές ν' άνταποκριθούν στις άνάγκες του προλεταριάτου, η σοβιετική δημοκρατία διέπραξε, άνασφραυκτα, πολλά λάθη, κι άναγκάστηκε πολλές φορές ν' αλλάξει και να διορθώσει τη γραμμή της. Στον τομέα όμως της κοινωνικής μόρφωσης και της προστασίας της μητρότητας, η δημοκρατία των εργαζόμενων διάλεξε από την άρχή το σωστό δρόμο. Κι έτσι, στον τομέα αυτό άκριβώς γίνεται σήμερα η μεγαλύτερη, ή πιο βαθειά επανάσταση ήθών και άναλήψεων. Προβλήματα που έμειναν άλυτα στο άστικό καθεστώς λύνονται με τρόπο άπλο και φυσιολογικό στη χώρα αυτή όπου δλόκληρη η πολιτική ύπαγορεύεται από την έπιθυμία να ύψωθεί το οικονομικό επίπεδο και να ένισχυθούν οι σοσιαλιστικές δομές.

Η σοβιετική Ρωσία προσέγγισε το πρόβλημα της προστασίας της μητρότητας βλέποντάς το από τη σκοπιά του βασικού καθήκοντος της δημοκρατίας των εργαζόμενων: την

ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας, την ανόρθωση και την προώθηση της παραγωγής. Για να πραγματοποιήσει την επιδίωξη αυτή έπρεπε πρώτα απ' όλα ν' απελευθερώσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό εργατικών δυνάμεων από μιὰ εργασία μη παραγωγική, να χρησιμοποιήσει με τρόπο λογικό όλα τὰ διαθέσιμα χέρια για την προώθηση της οικονομικής παραγωγής και κατόπιν να εξασφαλίσει στη δημοκρατία των εργαζόμενων μιὰ συνεχή ροή νέων εργατικών δυνάμεων για τὸ μέλλον, μιὰ πληθυσμιακή αύξηση.

Όταν ξεκινάει κανείς απ' αὐτή τὴν ἀποψη, τὸ πρόβλημα τῆς σωστῆς προστασίας τῆς μητρότητας, λύνεται ἀπὸ μόνο του. Τὸ ἐργατικὸ Κράτος θέτει ἕνα ἐντελὸς νέο ἀξίωμα: ἡ φροντίδα τῶν παιδιῶν τῆς ἀνερχόμενης γενιᾶς δὲν εἶναι ἀτομικὸ, οἰκογενειακὸ πρόβλημα, μιὰ πρόβλημα κοινωνικὸ, κρατικὸ ζήτημα. Ἡ μητρότητα πρέπει νὰ εξασφαλίζεται, νὰ προστατεύεται, ὄχι μόνο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἴδιας τῆς γυναίκας ἀλλὰ, ἀκόμα περισσότερο, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐθνικῆς οικονομίας στὸ στάδιο τῆς μετάβασης στὴν ἐργατικὴ κοινωνία: δὲν πρέπει πιά ἡ γυναίκα νὰ σπαταλᾷ τίς δυνάμεις τῆς με τρόπο μὴ παραγωγικὸ, γιὰ τὴν οἰκογένεια, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τίς χρησιμοποιήσει πιὸ ἀποτελεσματικὰ πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου· πρέπει νὰ προστατεύσουμε τὴν ὑγεία τῆς, προσφέροντας ἔτσι στὴ δημοκρατία τῶν εργαζόμενων, αὐριανούς πολίτες γεμάτους ὑγεία. Στὸ ἀστικὸ Κράτος δὲν μπορούμε κἄν νὰ θέσουμε τὸ πρόβλημα ἔτσι· οἱ ταξικὲς ἀντινομίες, ἡ ἔλλειψη ἐνότητας ἀνάμεσα στὰ ἀτομικὰ οικονομικὰ συμφέροντα καὶ τὰ οικονομικὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου, τὸ κάνουν ἀδύνατο. Στὴ δημοκρατία τῶν εργαζόμενων, ἀντίθετα, ὅπου με τὴν προοδευτικὴ οἰκοδόμησι τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὰ ἀτομικὰ οικονομικὰ συμφέροντα θὰ συγχωνευτοῦν σιγά - σιγά μέσα στὰ γενικὰ οικονομικὰ συμφέροντα, ἡ λύση αὐτῆ τοῦ προβλήματος τῆς μητρότητας ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ἡ δημοκρατία τῶν εργαζόμενων θεωρεῖ πρώτα απ' ὅλα τὴ γυναίκα ὡς ἐργατικὴ δύναμη, ὡς ζωντανὴ μονάδα ἐργασίας· θεωρεῖ τὰ μητρικὰ καθήκοντα ὡς ἔργο σημασιεπικότερο, μιὰ συμπληρωματικὸ, καὶ κυρίως ὡς ἔργο, ὄχι μόνο ἰδιωτικὸ, οἰκογενειακὸ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὸ.

«Αὐτὸ πὸ καθοδηγεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς προστασίας τῆς μητρότητας καὶ τῶν παιδιῶν, λέει ὠσπὶ ἡ Βέρα Πάβλοβνα Λεμπέντεβα, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὴ γυναίκα τὴ ἐλέπουμε πάντα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς προόδου τῆς ἐργασίας».

Γιὰ νὰ δώσουμε ἑμῶς στὴ γυναίκα τὴ δυνατότητα νὰ συμμετέχει στὴν παραγωγικὴ ἐργασία, δίχως ν' ἀσκήσουμε οἷα πάνω στὴν ἴδια τῆς τὴ φύση, χωρὶς νὰ τὴν ἀναγκάσουμε νὰ κόψει τοὺς δεσμοὺς τῆς μὲ τὴ μητρότητα, ἔπρεπε νὰ κάνομε ἓνα δεῦτερο βήμα: νὰ ἐλαφρῶσουμε τοὺς γυναικίους ὤμους ἀπ' ὅσες φροντίδες σχετίζονται μὲ τὴ μητρότητα, φορτώνοντάς τες στὴν κοινωνία, παραδεχόμενοι ἔτσι πῶς ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν θγαίνει ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς οἰκογενειακῆς δομῆς γιὰ νὰ γίνῃ κοινωνικὸς θεσμὸς, κρατικὸ ζήτημα..

Ἡ σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζεται ἡ μητρότητα ἔχει ἀλλάξει: ἡ σοσιετικὴ ἐξουσία ἀναγνωρίζει ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα κοινωνικὸ πρόβλημα. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτῆ, τὰ σοσιέτ ἔχουν ἀρχίσει νὰ παίρνουν μιὰ σειρά ἀπὸ μέτρα πού ἔχουν σκοπὸ ν' ἀπαλλάξουν τὴ γυναίκα ἀπὸ τὸ φορτίο τῆς μητρότητας καὶ νὰ τὸ ἀναθέσουν στὸ Κράτος. Τὴν φροντίδα τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ὑλικὴ προστασία του ὅπως καὶ τὴ δίκαιη ὀργάνωση τῆς κοινωνικῆς μόρφωσης τὴν ἀναλαμβάνουν τὸ σοσιετικὸ Κράτος μέσω τοῦ τμήματος Προστασίας τῆς μητρότητας καὶ τοῦ παιδιοῦ καὶ μέσω τοῦ τομέα κοινωνικῆς Μόρφωσης τῆς Λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Παιδείας.

Ἡ ἀρχὴ πού ἔχουν υἱοθετήσει τὰ σοσιέτ γιὰ νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τῆς μητρότητας, εἶναι ν' ἀπαλλάξουν τὴ μητέρα ἀπὸ τὸ φορτίο τῆς μητρότητας γιὰ νὰ τῆς ἀφήσουν μόνο τὸ χαρούμενο χαμόγελο πού φέρνει στὰ χεῖλη τῆς ἡ προσωπικὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ παιδί τῆς.

Ἡ ἀρχὴ, βέβαια, ἀπέχει ἀκόμα πολὺ ἀπ' τὸ νὰ ἔχει γίνῃ πραγματικότητα. Στὴν πραχτικὴ βρισκόμαστε πολὺ πίσω ἀπ' τοὺς στόχους μας. Ἡ ἐπιθυμία μας νὰ φτιάξουμε νέες μορφές ζωῆς ἱκανές ν' ἀπελευθερώσουν τὴν ἐργαζόμενη γυναίκα ἀπὸ τίς οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις, προσκρούει πάντα στὸ ἴδιο μόνιμο ἐμπόδιο: τὴν οἰκονομικὴ μας καθυστέρηση καὶ τὴν ὑποπαραγωγικότητά μας. Τὰ θεμέλια ὅμως ἔχουν μπεῖ, ἔχουν τοποθετηθεῖ τὰ ὄρθογωνα τοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς μητρότητας, δὲν μένει ἐπαμένως παρὰ νὰ βαδίσουμε σταθερὰ καὶ ἀποφασιστικὰ στὸ χαραγμένο δρόμο.

Ἡ δημοκρατία τῶν ἐργαζόμενων δὲν περιορίζεται σὲ μιὰ οἰκονομικὴ προστασία τῆς μητρότητας, στὰ οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα. Προσπαθεῖ, πρῶτα ἀπ' ὅλα ν' ἀλλάξει τὴ ζωὴ, νὰ μεταβάλλῃ τίς βιοτικὲς συνθῆκες μὲ τέτοιο τρόπο πού ἡ γυναίκα νὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀναλάβῃ ὀλοκληρωτικὰ τὰ μητρικὰ τῆς καθήκοντα, προστατεύοντας ταυτόχρονα τὸ μικρὸ παι-

δι και περιβάλλοντάς το με όλες τις απαραίτητες φροντίδες για το καλό της δημοκρατίας.

Από τους πρώτους κιόλας μήνες της δικτατορίας του προλεταριάτου στη Ρωσία, η εργατική και αγροτική εξουσία φρόντισε να καλύψει τη δημοκρατία των εργαζόμενων με ένα δίκτυο οργανισμών προστασίας της μητρότητας και κοινωνικής μόρφωσης. Η μητέρα και το παιδί έγιναν το αντικείμενο της ιδιαίτερης φροντίδας της σοβιετικής πολιτικής. Στους πρώτους μήνες της επανάστασης, το κυριότερο καθήκον της Λαϊκής Επιτροπής Κοινωνικής Ασφάλειας — που τότε λεγόταν Λαϊκή Επιτροπή Δημόσιας Αρωγής — ήταν να χαράξει το δρόμο που θ' ακολουθούσε στην εξέλιξη της η πολιτική της δημοκρατίας των εργαζόμενων στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων της γυναίκας, τόσο σαν εργάτρια όσο και σαν μητέρα.

Από το Γενάρη του 1918 κιόλας, δημιουργήθηκε στη Λαϊκή Επιτροπή Κοινωνικής Ασφάλειας, ένας σύλλογος επιφορτισμένος με την προστασία της μητρότητας και μπήκαν οι βάσεις για την οργάνωση ενός Μεγάλου Υποδειγματικής Μητρότητας. Από τότε και κάτω από την ενεργητική διεύθυνση της συντρόφισσας Βέρας Πάβλοβνα Λεμπέντεβα, η προστασία της μητρότητας ρίζωσε και καρποφόρησε.

Η εξουσία των σοβιέτ προσφέρει στην εργαζόμενη γυναίκα τη συνδρομή της από τη στιγμή της εγκυμοσύνης. Τα ιατρικά γραφεία για έγκυους και θρέψη είναι διαδομένα σ' όλη τη δημοκρατία. Στην τσαρική Ρωσία υπήρχαν μόνον εξη, ενώ τώρα υπάρχουν χιλιάδες, θπικς και κέντρα βρεφοκομίας.

Είναι αυτόνοτο όμως ότι εκείνο που προέχει είναι ν' απελευθερωθεί η εργαζόμενη γυναίκα από τη μη παραγωγική φροντίδα του παιδιού. Μητρότητα δεν σημαίνει καθόλου να είσαι αναγκασμένη να πλένεις μόνη σου το παιδί, να το αλλάξεις, να είσαι καθηλωμένη δίπλα στην κούνια του. Σαν κοινωνικό καθήκον η μητρότητα σημαίνει πρώτα απ' όλα να φέρνεις στον κόσμο παιδιά γερά και ευρωστα. Για να μπορεί να γίνει αυτό, πρέπει η δημοκρατία των εργαζόμενων να περιβάλλει την εγκυο με συνθήκες ευνοϊκότερες, και η γυναίκα, από τη δική της πλευρά πρέπει να τηρεί όλους τους κανόνες της υγιεινής που επιβάλλονται για την εγκυμοσύνη, δάζοντας καλά στο μυαλό της πώς για έννια μήνες παύει να ανήκει στον εαυτό της, πώς είναι στην υπηρεσία του συνόλου, πώς «παράγει», με τη σάρκα και το αίμα της, ένα νέο έρ-

γάτη, ένα νέο μέλος της δημοκρατίας της εργασίας. Το δεύτερο καθήκον της γυναίκας, από την άποψη πάντα της κοινωνικής λειτουργίας της μητρότητας, είναι να θηλάζει ή ιδία το παιδί της. Μόνο ή γυναίκα, το μέλος αυτό του εργαζόμενου συνόλου, που θηλάσει μόνη της το παιδί της, έχει το δικαίωμα να λείει πώς έκανε το κοινωνικό της καθήκον απέκτικα του. Όλες τις άλλες φροντίδες που απαιτεί ή νέα γενιά μπορεί να τις αναθέσει στο κοινωνικό σύνολο. Φυσικά, το μητρικό ένστικτο είναι δυνατό και δεν πρέπει να τ' αφήσουμε να σβήσει. Γιατί όμως το ένστικτο αυτό πρέπει να εκφράζεται μόνο στην αγάπη και τις φροντίδες που δίνει ή μητέρα σ' ένα μόνο παιδί, στο δικό της; Γιατί να μη δώσουμε στο ένστικτο αυτό, που είναι πολύτιμο για την εργαζόμενη ανθρωπότητα, τη δυνατότητα να φουντώσει, ν' άπλωθει και να φτάσει στο ανώτερο στάδιο: στην φροντίδα των παιδιών που δεν είναι δικά μας μιά έχουν την ανάγκη μας, στην αγάπη και την τρυφερότητα για τα παιδιά των άλλων;

Το σύνθημα «να είσαι μητέρα όχι μόνο για το δικό σου παιδί αλλά για όλα τα παιδιά των εργατών και των αγροτών» πρέπει να διδάξει στις εργαζόμενες γυναίκες μιά νέα ήθικη πάνω στη μητρότητα. Είναι παραδεχτό π.χ. ν' αρνείται μιά μητέρα, πολλές φορές μάλιστα κομμουνίστρια, το στήθος της σ' ένα παιδί που άρροπεθαίνει από έλλειψη γάλακτος, μόνο και μόνο επειδή δεν είναι δικό της παιδί; Η αύριανή ανθρωπότητα που θα είναι κομμουνιστική τόσο στις απόψεις της όσο και στα συναισθήματά της, θα μένει κατάλληλη μπροστά σέ μιά τέτοια πράξη αντικοινωνικού έγωισμού, όπως μένουμε τώρα έμεις κατάλληχοι μαθαίνοντας πώς ένας άγριος που αγαπά τρυφερά τα παιδιά του, μπορεί να φάει με βρεξη τα παιδιά μιάς άλλης φυλής.

Μιά άλλη άνωμαλία: είναι παραδεχτό να στερεί μιά μητέρα το παιδί από το γάλα της, μόνο και μόνο επειδή δεν θέλει να φορτωθεί αυτή τη σκοτούρα; Είναι αποδειγμένο πώς στη Σοβιετική Ένωση ο αριθμός των έκθετων παιδιών είναι ακόμα πολύ μεγάλος. Το φαινόμενο αυτό βέβαια όφείλεται στο γεγονός ότι στη χώρα μας το πρόβλημα της μητρότητας δεν έχει ακόμα λυθεί, ότι ακόμα βρίσκεται στο δρόμο για την επίλυσή του. Στη δύσκολη μεταβατική περίοδο που ζούμε τώρα, εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες γέρνουν κάτω απ' το διπλό αυτό φορτίο: τον άγώνα για το μεροκάματο και τη μητρότητα. Δεν υπάρχουν αρκετά βρεφοκομεία, παιδικές χαρές, νηπιαγωγεία, τα χρηματικά έπιδόματα δεν ακολουθούν

την άνοδο των τιμών στην ελεύθερη αγορά, κι δια αυτά κάνουν την εργάτρια και την υπάλληλο νά φοβούνται τó βάρος της μητρότητας, αναγκάζοντας πολλές μητέρες νά «έγκυκαταλείπουν» τά παιδιά τους στο Κράτος. Αύτη όμως ή αύξηση τοú αριθμού των έγκυκαταλειμένων παιδιών άποδεικνύει και κάτι άλλο: ότι οι γυναίκες της δημοκρατίας των εργαζόμενων δέν έχουν ακόμα συνειδητοποιήσει τó γεγονός ότι ή μητρότητα δέν είναι ιδιωτική ύπόθεση μά κοινωνικό καθήκον.

Οι συντρόφισσες πού έχουν αναλάβει τή γυναικεία διαφύτωση θά πρέπει νά προσέξουν ιδιαίτερα τó πρόβλημα αύτό, θά πρέπει νά εξηγήσουν στις εργάτριες, στις άγρότισσες, στις υπάλληλους, ποιά είναι τά καθήκοντα πού δημιουργεί ή μητρότητα μέσα στη νέα κατάσταση της δημοκρατίας μας. Ταυτόχρονα όμως θά πρέπει νά εντείνουμε τις προσπάθειές μας γιά ν' αναπτυχθεί τó δίκτυο προστασίας της μητρότητας και κοινωνικής μόρφωσης. Όσο πιό εύκολα θά μπορούν οι μητέρες νά συνδυάζουν εργασία και μητρότητα, τόσο πιό λίγα έκθετα παιδιά θά υπάρχουν.

Μητρότητα δέν σημαίνει καθόλου πώς τó παιδί πρέπει νά μένει συνέχεια κοντά στη μητέρα του, πώς αύτη πρέπει ν' αναλαμβάνει τή σωματική και ήθική άνατροφή του. Η σωστή άποψη γιά τά καθήκοντα της μητέρας άπέναντι στο παιδί, είναι νά τούς εξασφαλίσει συνθήκες πιό φυσιολογικές και πιό υγιεινές γιά τó μεγάλωμα και τήν ανάπτυξή τους.

Σέ ποιά τάξη της άστικής κοινωνίας βρίσκουμε τά πιό γερά, τά πιό εύρωστα παιδιά; Στην τάξη των προνομιούχων, ποτέ στην τάξη των φτωχών. Σέ τί όφείλεται αύτό; Στο γεγονός ότι οι άστές μητέρες άφιέρωσαν όλη τή ζωή τους στην άνατροφή των παιδιών τους; Καθόλου. Οι άστές μαιμάδες πο-λύ εύκολα ξεφορτώνονταν τά παιδιά τους παραχωρώντας τήν φροντίδα τους σέ μά μισθωτή εργατική δύναμη: νταντάδες, υπηρέτριες, γκουβερνάντες. Μόνο στις φτωχές οικογένειες οι μητέρες έφεραν όλο τó βάρος της μητρότητας, τότε όμως τά παιδιά άφήνονταν συνήθως στη μοίρα τους κι οι μόνοι παιδαγωγοί τους ήταν ό δρόμος και ή τύχη. Στην εργατική τάξη, και γενικότερα στα φτωχά στρώματα τοú πληθυσμού των άστικών χωρών, τά παιδιά παραμένουν κοντά στη μητέρα τους, μά πεθαίνουν κατά δεκάδες' όσο γιά τήν άνατροφή και τή μόρφωση, άς μη γίνει λόγος. Άκόμα και μέσα στην άστική κοινωνία, μά μητέρα συνειδητή και προοδευτική διά-ζεται νά μεταφέρει στην κοινωνία ένα μέρος τουλάχιστον άπό

τά καθήκοντά της: στέλνει τὸ παιδί στὸ νηπιαγωγεῖο, στὸ σχολεῖο, στίς κατασκευαστικὰ. Μιά συνειδητὴ μητέρα καταλαβαίνει ὅτι ἡ κοινωνικὴ μόρφωση δίνει στὸ παιδί, αὐτὸ ἀκριβῶς πὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ χαρίσει ἀκόμα κι ἡ πιὸ ἀποκλειστικὴ ἀγάπη, ἡ μητρικὴ.

Στὰ προνομιούχα στρώματα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ὅπου δίνουν μεγάλη σημασία στὴ σωστὴ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν — ἀπὸ τὴν ἀστικὴ ἀποψη φυσικά —, οἱ γονεῖς ἐμπιστεύονται τὰ παιδιὰ τους σὲ εἰδικούς, σὲ νταντάδες, νοσοκόμες, παιδαγωγούς, ὑγιεινολόγους. Μισθωτοὶ ὑπάλληλοι ἔχουν ἀντικαταστήσει τὴ μητέρα στίς σωματικὲς φροντίδες καὶ τὴν ἡθικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν: ἔτσι, στὴν πραγματικότητά οἱ γυναῖκες δὲν ἔχουν διατηρήσει παρὰ μιὰ ψυχολογικὴ καὶ ἀναπόφευκτη ὑποχρέωση — νὰ φέρουν τὰ παιδιὰ στὸν κόσμο.

Ἡ δημοκρατίз τῶν ἐργαζόμενων δὲν ἀρπάζει μὲ τὴν δία τὰ παιδιὰ ἀπ' τὶς μητέρες τους, ὅπως ὑποστήριζαν στὴν ἐποχὴ τους οἱ ἀστικὲς χῶρες, περιγράφοντας τὴν φρίκη «τῶν μπολσεβίκων καὶ τοῦ συστήματός τους», προσπαθεῖ ὁμως νὰ φτιάξει ἰδρύματα πὺ δίνουν, ὄχι μόνο στίς πλούσιες γυναῖκες, μὰ σ' ὅλες τὶς μητέρες, τὴ δυνατότητα νὰ μεγαλώσουν τὰ παιδιὰ τους μέσα σὲ συνθήκες ὑγιεῖς, ψυχολογικὲς κι εὐχάριστες γι' αὐτὰ. Ἀντὶ ἡ κάθε μητέρα ν' ἀναθῆται τὴν φροντίδα τῶν παιδιῶν τῆς σὲ μιὰ μισθωτὴ παραμάνα, ἡ δημοκρατία τῶν σοσιέτ ἐπιδιώκει νὰ δώσει σὲ κάθε γυναῖκα, ἐργάτρια ἢ ἀγρότισσα, τὴ δυνατότητα νὰ πάει στὴν δουλειά τῆς μὲ ἑλαφριά καρδιά, ξέροντας πὺς τὸ μικρὸ τῆς εἶναι στὸ βρεφοκομεῖο, στὸ νηπιαγωγεῖο ἢ στὸ σπίτι τοῦ παιδιοῦ.

Μέσα στὴν ὑγιή ἀτμόσφαιρα τῶν ἰδρυμάτων κοινωνικῆς μόρφωσης — μιᾶς μόρφωσης πὺ στὴν ΕΣΣΔ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν βρεφικὴ ἡλικία γιὰ νὰ φτάσει ὡς τὰ 16 χρόνια — κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση παιδαγωγῶν καὶ γιαιτρῶν, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ μητρικὸ ἔλεγχο (στὰ βρεφοκομεῖα ὑπάρχει ὑποχρεωτικὰ μιὰ μόνιμη μητρικὴ παρακολούθηση), τὰ παιδιὰ μεγαλώνουν μέσα στίς εἰδικὲς συνθήκες πὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νέου ἀνθρώπου. Τὰ ἦθη καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα πὺ ἐπικρατοῦν μέσα στὰ βρεφοκομεῖα, στὰ νηπιαγωγεῖα καὶ τὶς παιδικὲς χαρὲς, χαράζουν μέσα στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν τοὺς χαρακτήρες καὶ τὶς συνήθειες πὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ κομμουνισμοῦ. Ὁ ἀνθρώπος πὺ θὰ ἔχει μεγαλώσει μέσα σ' αὐτὰ τὰ μορφωτικὰ ἰδρύματα θὰ εἶναι σίγουρα πιὸ ἑτοιμος νὰ ζήσει στὴν ἐργαζόμενη κοινότητα ἀπ' αὐτὸν

πού πέρασε δλη τήν παιδική του ήλικία μέσα στην κλειστή σφαίρα τών ἐγωϊστικῶν οἰκογενειακῶν συνηθειῶν.

Τά παιδιά πού ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπανάστασης τοποθετήθηκαν στά βρεφοκομεία καί στά σπίτια τοῦ παιδιοῦ, δέν μοιάζουν μ' ἐκεῖνα πού μεγάλωσαν πλάι σέ μιὰ μητέρα γεμάτη ἀτομιστική ἀγάπη. Τά πρῶτα ἔχουν μέσα τους βαθιά ριζωμένες τίς συλλογικές συνηθειές, οἱ νοσητικές δομές τους εἶναι δομές «ομάδας». Συνηθισμένη σκηνή σ' ἕνα σπίτι τοῦ παιδιοῦ: ὁ «καινούργιος» ἀρνείται νά κάνει αὐτό πού κάνει ἡ ομάδα στήν ὁποία ἀνήκει. Ἡ ομάδα ταραάζεται, περιτριγυρίζει τόν «καινούργιο», τοῦ δίνει ἐξηγήσεις. Μποροῦμε νά μὴν πᾶμε περίπατο, ἀν δλόκληρη «ἡ ομάδα μας» πηγαίνει; Μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε νά καθαρίσουμε καί νά ταχτοποιήσουμε δταν δλη «ἡ ομάδα μας» εἶναι ὑπηρεσία; Μπορεῖ κανεὶς νά κάνει θόρυβο, δταν «ἡ ομάδα μας» ἐργάζεται; Στά παιδιά αὐτά ἡ αἰσθησις τῆς ἰδιοκτησίας δέν ἀναπτύσσεται. «Ἐμεῖς δέν ἔχουμε δικό σου καί δικό μου, δλα εἶναι γιά δλους μας», μοῦ ἐξηγεῖ σοβαρά - σοβαρά ἕνα πιτσιρίκι τεσσάρων χρόνων. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά μιὰ στάση οἰκονομίας ἀπέναντι σ' ὅ,τι ἀνήκει στήν «ομάδα» εἶναι ἕνας ἀπό τούς βασικούς κανόνες τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν. Καί τὰ παιδιά τιμωροῦν ἀπό μόνα τους, δσους σπαταλοῦν τὰ ἀγαθὰ τους, τὰ ἀγαθὰ τοῦ νηπιαγωγείου.

Γιά νά προστατεύσει τή γυναίκα, σάν δημιουργό τῆς νέας γενιάς, ἡ δημοκρατία τῶν ἐργαζόμενων ἔφτιαξε, ἀπό τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς ἐπανάστασης, αἰκούς μητρότητας, παντοῦ ὅπου ἡ ἀνάγκη τους ἦταν ἐντονη. Αὐτοὶ οἱ αἰκοὶ μητρότητας δίνουν τήν εὐκαιρία ὄχι μόνο στή μοναχική γυναίκα νά βρεῖ ἕνα καταφύγιο στήν πιό δύσκολη περίοδο τῆς ζωῆς τῆς ἀλλά καί στίς γυναῖκες πού ἔχουν οἰκογένεια νά ξεφύγουν γιά λίγο, στούς τελευταίους μῆνες τῆς ἐγκυμοσύνης καί τούς πρώτους μῆνες μετὰ τόν τοκετό, ἀπό τὸ σπίτι, τήν οἰκογένεια καί τίς ἀναπόφευκτες σκοτοῦρες, γιά ν' ἀφοσιωθοῦν ἀποκλειστικά στήν ἀνάκτηση τῶν δυνάμεών τους, καί στήν παρατήρηση τοῦ παιδιοῦ στίς πρῶτες — τίς πιό ἐνδιαφέρουσες — ἑβδομάδες τῆς ζωῆς του. Ἀργότερα, ἡ μητρική ματιὰ δέν θάχει καί τόση σημασία, μὰ στίς πρῶτες δδομάδες φαίνεται πῶς ὑπάρχει ἀκόμα ἀνάμεσα στή μητέρα καί στό παιδί ἕνα εἶδος σωματικοῦ δεσμοῦ κι' εἶναι παράλογο νά τους χωρίζουμε αὐτή τήν ἐποχή.

Γιά τίς μητέρες πού ἐργάζονται σάν ἐργάτριες καί σάν ὑπάλληλοι, ὑπάρχουν βρεφοκομεία τῆς ἐπιχείρησης καί δη-

μόσια ή άπλώς βρεφοκομεία του δήμου, της γειτονίας. Είναι περιττό να ύπογραμμίσουμε πώς τα βρεφοκομεία προσφέρουν στις εργαζόμενες γυναίκες μιá σημαντική ανακούφιση. Τό κακό είναι ότι δέν έχουμε άρκετά, ότι δέν μπορούμε να ικανοποιήσουμε παρά τό ένα δέκατο των άναγκών που έχουν οι μητέρες σέ βοηθητικά ιδρύματα τέτοιου είδους.

Έκτός από τά βρεφοκομεία και τά σπítια του παιδιού, όπου μεγαλώνουν όρφανά και παιδιά έγκαταλειμένα ως τά τρία τους χρόνια, τό δίκτυο κοινωνικής μόρφωσης που έχει σκοπό ν' άπαλλάσει τή μητέρα από έξουθενωτικές φροντίδες, περιλαμβάνει ακόμα: τίς παιδικές χαρές για παιδιά 3—7 χρόνων, τίς παιδικές έστíες για παιδιά προσχολικής ηλικίας, τίς παιδικές λέσχες και τελικά τά κοινόδια και τίς λέσχες εργασίας για νέους. Μέσα σ' αυτό τό δίκτυο της κοινωνικής μόρφωσης που στόχο του έχει να μεταφέρει τήν φροντίδα των παιδιών από τούς γονείς στο Κράτος, περιλαμβάνονται οι δωρεάν καντίνες για μαθητές και παιδιά προσχολικής ηλικίας, που όφείλουν τήν ύπαρξή τους στη συντρόφισσα Βέρα Βελίτσκινα (Μπόντς Μπρουγιέβιτς) που πέθανε στα 1919 στην έπαναστατική της θέση. Τό μέτρο αυτό μας βοήθησε έξαιρετικά στα δύσκολα χρόνια του έμφύλιου πολέμου κι έσωσε πολλά παιδιά προλεταρίων άπ' τήν άσιτία και τό θάνατο. Τό ενδιαφέρον του Κράτους για τά παιδιά συμπληρώνεται ακόμα με τίς δωρεάν διανομές γάλακτος, με τήν παραχώρηση συμπληρωματικών μερίδων στα παιδιά και με τήν παροχή ρούχων και παπουτσιών στους πιό άπορους.

Όλες οι προσπάθειες αυτές άπέχουν δέδια πολύ άπ' τό να έχουν ολοκληρωθεί. Πραχτικά δέν έχουμε ακόμα άγγίξει παρά ένα πολύ στενό μέρος του πληθυσμού. "Αν ή άπόπειρά μας να εξααφρώσουμε τό ζευγάρι από τό βαρύ έργο της άνατροφής των παιδιών παρουσιάζει όρισμένες άνεπάρκειες, αυτό δέν είναι έπειδή διαλέξαμε λανθασμένο δρόμο, αλλά γιατί ή έλλειψη καλής οργάνωσης της οικονομίας μας δέν μας έπιτρέπει ακόμα να πραγματοποιήσουμε στην έντέλεια τό σχέδιο κοινωνικής μόρφωσης που έχει χαράξει ή έξουσία των σοβιετ. Η γραμμή που χάραξε ή δημοκρατία της εργασίας για να λύσει τά προβλήματα της μητρότητας είναι σωστή. Οι οικονομικοί μας πόροι όμως είναι τέτοιοι που έμποδίζουν να τήν ακολουθήσουμε πιστά.

Για τήν ώρα δια αυτά άποτελούν πειράματα μικρής κλίμακας. Έχουν όμως κιόλας δώσει τ' άποτελέσματά τους. Τά μέτρα αυτά άνέτρεψαν τούς παλιούς τύπους οικογενειακής

ζωής και έφεραν μιá ριζική áλλαγή στις σχέσεις τών φύλων.

Βλέπουμε έτσι πώς μιá από τις επιδιώξεις της σοβιετικής έξουσίας ήταν νά τοποθετήσει τή γυναίκα μέσα σέ συνθήκες τέτοιες πού ή δραστηριότητά της νά μὴν καταναλώνεται στη μὴ παραγωγική εργασία τοῦ νοικοκυριοῦ και τῆς φροντίδας τοῦ παιδιοῦ, μὲ ν' αφιερώεται στη δημιουργία νέου πλοῦτου, στο Κράτος, στο εργαζόμενο σύνολο. Ταυτόχρονα έπρεπε νά προστατεύσει τὰ συμφέροντα τῆς γυναίκας και τῆ ζωῆ τών παιδιοῶν, δίνοντας στη γυναίκα τή δυνατότητα νά συνδυάσει τὴν εργασία μὲ τὴ μητρότητα. Ἀπό τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς επανάστασης ή έξουσία τών σοβιέτ προσπάθησε νά δημιουργήσει συνθήκες τέτοιες πού σέ καμιá περίπτωση νά μὴν εἶναι καταδικασμένη ή γυναίκα νά ζεῖ πλάι σ' ένα άπαίσιο σύζυγο, μόνο και μόνο επειδὴ μὲ τὰ παιδιá στá χέρια δὲν έχει πού άλλου νά πάει, τέτοιες πού ή άνύπαντρη μητέρα νά μὴν κινδυνεύει νά χάσει και τὴ ζωῆ της και τὸ παιδί της μόνο και μόνο επειδὴ φοβάται πώς θά βρεθεῖ χαμένη κι εγκαταλειμένη. Στη δημοκρατία μας ή εργαζόμενη γυναίκα δὲν περιμένει οὔτε από τις φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες, οὔτε από τὴν εξευτελιστική έλεημοσύνη νά τὴ συνδράμουν γιατί ξέρει πώς οι σύντροφοί της στὸν άγώνα για τὴ δημιουργία μιáς νέας κοινωνίας, οι εργάτες και οι άγρότες, έχουν υποχρέωση νά καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για νά ξελαφρώσουν τὴ γυναίκα από τὸ βάρος τῆς μητρότητας. Και ή γυναίκα, πού φέρει ἐξ Ἰσου μὲ τὸν άντρα τὸ βάρος τῆς άνοικοδόμητης τῆς οικονομίας, πού συμμετείχε στὸν εμφύλιο πόλεμο, έχει τὸ δικαίωμα ν' απαιτεῖ μὲ τὴ σειρά της από τὴ δημοκρατία τών εργαζόμενων, σέ μιá τόσο σοβαρὴ στιγμή τῆς ζωῆς της — τὴ στιγμή πού ετοιμάζεται νά δώσει: στὴν κοινωνία ένα νέο μέλος — ν' αναλάβει τὸ κοινωνικό σύνολο τὴν υγεία και τὸ μέλλον τοῦ νέου της πολίτη. Αὐτὴ εἶναι ή πολιτική μας στὸν τομέα τῆς προστασίας τῆς μητέρας. Φυσικά όμως στὴν πραχτική βρισκόμαστε ακόμα πολὺ μακριά απ' τὸ ἰδανικό.

Ὅσοοι οι δραστηριότητες και οι επιτυχίες τῆς υπηρεσίας προστασίας τῆς μητρότητας και τοῦ τομέα κοινωνικής μόρφωσης δλοένα αυξάνονται και διευρύνονται. Δὲν εἶναι όμως, άρκετό. Ἡ μεταβατική περίοδος τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου θάζει τὴ γυναίκα σέ συνθήκες ιδιαίτερα δύσκολες: τὸ παλιό έχει καταστραφεί μá τὸ καινούργιο δὲν έχει ακόμα δλοκληρωθεῖ. Τὸ κόμμα και ή σοβιετικὴ έξουσία πρέπει νά δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στο πρόβλημα τῆς μη-

τρόπιας και στην εξεύρεση της λύσης του. "Αν λυθεί με τρόπο σωστό δε θα κερδίσει μόνο η γυναίκα, με δλόκληρη η παραγωγή της δημοκρατίας, δηλ η έθνική οικονομία.

Μένει να ποιήμε ακόμα μερικά λόγια για ένα θέμα που σχετίζεται στενά με το πρόβλημα της μητρότητας, για τη στάση δηλαδή της σοβιετικής δημοκρατίας απέναντι στην άμβλωση. Με το νόμο της 20ής Νοεμβρίου 1920, η δημοκρατία των εργαζόμενων αναγνώρισε ότι η άμβλωση δεν είναι έγκλημα. Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε με την πρωτοβουλία και τη θερμή συμμετοχή του Γυναικείου τομέα. Ποιά είναι τα αιτιολογικά μας παρόμοιας στάσης πάνω σ' αυτό το πρόβλημα; Αναγνωρίζουμε ότι η ΕΣΣΔ υποφέρει όχι από υπερπάρκεια εργατικού δυναμικού, αλλά από έλλειψη. Η ΕΣΣΔ δεν έχει πρόβλημα υπερπληθυσμού, αντίθετα μάλλον στη χώρα μας τα εργατικά χέρια είναι μετρημένα. Πώς λοιπόν μπορούσαμε να θεσπίσουμε ότι η άμβλωση δεν είναι καταδικαστέα; Το προλεταριάτο δεν αγαπά την υποκρισία και τον ταρτουρισμό στην πολιτική του. Η άμβλωση είναι ένα φαινόμενο που συνδέεται με το πρόβλημα της μητρότητας και προκύπτει από την έπισηπλη θέση της γυναίκας (δεν μιλάμε για την άστική τάξη όπου η άμβλωση έχει άλλα αίτια: άπροθυμία στο «μοίρασμα της κληρονομιάς», απέχθεια των γυναικών, που διψούν για μία ζωή άνεμελη, να υποστούν τις ωδίνες της μητρότητας, να χαλάσουν τη σιλουέττα τους, να χάσουν μία «σαιζόν διασκεδάσεων» κλπ.).

Η άμβλωση υπάρχει και ανθίζει σ' όλες τις χώρες και μήτε νόμοι μήτε κατασταλτικά μέτρα μπόρεσαν να την ξεριζώσουν. Υπάρχουν πάντα τρόποι να διαστρέφεις το νόμο. Η «λαβραία δούθεια» όμως που προσφέρεται στις έγκυες γυναίκες τελικά τις σακατεύει, κλοντάς τις για μεγάλο διάστημα άχρηστο βάρος για το Κράτος και μειώνοντας την ποσότητα του εργατικού δυναμικού. Η άμβλωση που γίνεται κάτω από συνθήκες κανονικής χειρουργικής επέμβασης είναι πολύ λιγότερο βλαβερή και επικίνδυνη. Σ' αυτή την περίπτωση η γυναίκα μπορεί να γυρίσει γρήγορα στη δουλειά της. Έτσι η εξουσία των σοβιέτ, καταλαβαίνοντας ότι η άμβλωση δεν θα καταργηθεί παρά όταν η δημοκρατία από τη μία μεριά θα διαθέτει ένα ευρύ δίκτυο ίδρυμάτων προστασίας της μητρότητας και κοινωνικής μόρφωσης και όταν οι γυναίκες, από την άλλη μεριά, βάλουν καλά στο μυαλό τους την ιδέα ότι το να φέρουν στον κόσμο ένα γερό παιδί είναι κοινωνικό καθήκον, δέχτηκε τη νόμιμη εφαρμογή της άμβλω-

σης, μέσα σε υγιεινές κλινικές συνθήκες. Η αναγκαιότητα της ξυμβλωσης θα μειωθεί επίσης και με τα μέτρα υγιεινής και ρύθμισης των γεννήσεων.

Η επιδίωξη της δημοκρατίας των εργαζόμενων είναι να ισχυροποιήσει μέσα στη γυναίκα, με την ευρεία ανάπτυξη της προστασίας της μητρότητας, ένα υγιές μητρικό ένστικτο, να σφιγίλιώσει τη μητρότητα με την κοινωνική εργασία και να εξουδετερώσει έτσι την αναγκαιότητα της ξυμβλωσης. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο προσέγγισε η δημοκρατία των εργαζόμενων τη λύση του προβλήματος αυτού, που αντιμετώπιζον ακόμα, σ' όλη του την ένταση, οι γυναίκες των αστικών χωρών.

Οι γυναίκες των αστικών κρατών αγωνίζονται να τὰ εγάλουν πέρα μέσα στη δύσκολη κατάσταση που δημιούργησε ο παγκόσμιος πόλεμος και στενάζουν κάτω απ' το διπλό αυτό βάρος: τη μισθωτή εργασία για το κεφάλαιο (μεροκάματο) και τη μητρότητα. . . Στη Ρωσία των εργαζόμενων, αντίθετα, η εργάτρια και η αγρότισσα, βοηθώντας το κομμουνιστικό κόμμα να θάλει τα θεμέλια μιᾶς νέας οικονομίας, γρημίζουν τον παλιό τρόπο ζωής που υποδούλωνε τη γυναίκα.

Όταν η γυναίκα θὰ ἔχει γίνει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, μιὰ ἀπαραίτητη ἐργαζόμενη μονάδα, θὰ βρεθῆι και τὸ κλειδί που θὰ δώσει λύση στὰ πολὺπλοκα και θεμελιακά προβλήματα τῆς ὑπαρξῆς τῆς. Μέσα στὴν ἀστική κοινωνία, όπου ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία συμπληρώνει τὸ καπιταλιστικὸ οἰκονομικὸ σύστημα, όπου ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία παγιώνει τὸ κλειστὸ οἰκονομικὸ πλαίσιο, οἱ γυναίκες που ἐργάζονται δὲν ἔχουν διέξοδο.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆι παρὰ μὲ μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει παρὰ μὲ τὴ ριζικὴ ἀναδιοργάνωση ὅλης τῆς παραγωγῆς, πάνω στὶς νέες βάσεις τῆς κομμουνιστικῆς οικονομίας.

Τούτη τὴ στιγμή πραγματοποιεῖται κάτω ἀπ' τὰ μάτια μας μιὰ ἐπανάσταση στὴν καθημερινὴ ζωὴ: κάθε μέρα κερδίζει σὲ ἔκταση και βάθος και μαζί τῆς βλέπουμε νὰ μπαίνει στὴ ζωὴ μας, στὴν πραχτικὴ τῆς καθημερινότητος, ἡ ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας.

Ἐπανάσταση στὰ ἦδη

Ἡ ἐπανάσταση πού ἔγινε στήν καθημερινή ζωή, στὰ χρόνια τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, δέν περιορίζεται βέβαια στόν κοινωνικό ἐπισιτισμό, στήν ἴδρυση κοινοβίων, στήν κοινωνική μόρφωση καί τήν προστασία τῆς μητρότητας. Μιά τέτοια ἐπανάσταση εἶναι πολὺ πιὸ βαθιά, πολὺπλοκή καί πολὺμορφη. Εἰσβάλλει σ' ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς μας, καί ἡ ἐπίδρασή της εἶναι ιδιαίτερα δυνατὴ πάνω στὰ ἦθη καί στήν ἀνθρώπινη νοοτροπία. Ἀργότερα, οἱ ἱστορικοὶ θὰ μελετήσουν μ' ἐνδιαφέρον αὐτὴ τὴν πολὺχρωμὴ καί γεμάτη κίνηση ἐποχῆ, ἐποχὴ ἐπανεξέτασης τοῦ παρελθόντος, ἀναζήτησης νέων μορφῶν ζωῆς, οἰκονομίας καί νέων θέσεων στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ἐμεῖς δὲν μπορούμε κἀν νὰ ὑποφιαστοῦμε πόσο ἡ ζωὴ μας εἶναι γεμάτη μὲ σπέρματα μελλοντικῶν καρπῶν. Δὲν ξέροῦμε ἀκόμα νὰ διακρίνοῦμε πῶς στὰ πεδία τοῦ ἐμφύλιου πολέμου ξεπρόβαλαν ἐπίμονα, δροσερά, γερὰ καί γεμῆτα χυμὸ τὰ νέα βλαστάρια τοῦ κομμουνιστικοῦ αἵμου. . . Ὅσο κι ἂν ἡ σκόνη τῶν αἰῶνων πού ξεστήκωσε σὰν οἴφουνας ἢ ἀγρία ἀναμέτρηση δύο ἀντίπαλων κόσμων, ἀκόμα τὰ σκεπάζει, ὅσο κι ἂν τὸ φρεσκοχυμένο αἶμα θοαιπώνει: ἀκόμα τὴ νεανική τους λάμψη, τὰ βλαστάρια αὐτὰ ὑπάρχουν, τρυποῦν, σὰν τ' ἀνοιξιὰτικα ρυάκια, τὸ παχὺ χιόνι, γεμίζουν τὰ παγωμένα αὐλάκια, κι ἐξαγνίζουν τὴ γῆ προσημαζόντάς την γιὰ τὰ θερμὰ καί ζωογόνα χάρδια τοῦ ἀνοιξιὰτικου κομμουνιστικοῦ ἡλίου.

Ρίξτε μὰ ματιὰ γύρω σας: ἡ Ρωσία πού βλέπετε εἶναι ἴδια μ' ἐκείνην πού ξέραμε πρὶν ἀπ' τὰ 1917; Οἱ ἐργάτες, οἱ ἀγρότες, οἱ ἀπλοὶ «κάτοικοι» εἶναι ἴδιοι μὲ κείνους πού ζοῦσαν κάτω ἀπ' τὸν τσαρισμό; Σκέψεις, συναισθήματα, ἐπιδιώξεις, προβλήματα — ὅλα εἶναι διαφορετικὰ καί πρωτόγνωρα, ὅπως διαφορετικὴ καί πρωτόγνωρὴ εἶναι ὁλόκληρὴ ἡ κατάσταση τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας. Ὅταν συναντᾶμε ἀνθρώπους πού ζοῦν ἀκόμα κάτω ἀπὸ καθεστῶς ἀσυκο-κα-

πιταλιστικό έχουμε την έντύπωση πώς κάναμε ένα πήδημα προς τα μπρός, περνώντας πάνω από αιώνες δολικλήρους, και πώς απ' αυτό το σημείο, απ' τους μελλοντικούς αιώνες, κρίνουμε την εξέλιξη των γεγονότων σε χώρες οπισθοδρομικές από επαναστατική άποψη. Γνωρίζουμε εμπειρικά αυτά που οι φίλοι μας, κλεισμένοι μέσα στα σύνορα των αστικών χωρών, αντιλαμβάνονται με τη σκέψη, μα που δεν έχουν γίνει γι' αυτούς «κομμάτι της ψυχής» τους. Ή εμπειρία αυτή έχει απομακρύνει από μας το κοντινό κι ακόμα ζωντανό παρελθόν κι έχει φέρει κοντά μας, ζωντανεύοντάς το, το μέλλον. Έμιας μίας είναι πιο εύκολο να κοιτάξουμε μπροστά παρά πίσω.

Όσο πολλά κι αν είναι τα λάθη που έχουμε διαπράξει, το επαναστατικό μας πείραμα είναι ή πιο τολμηρή απόπειρα αναδιοργάνωσης της ζωής, ή πιο μεγάλη προσπάθεια ολοποίησης της επιθυμίας που αισθάνεται ένα σύνολο εκατομμυρίων ανθρώπων να κυριαρχήσει πάνω στους τυφλούς νόμους της οικονομίας. Ή εργατική επανάσταση στη Ρωσία άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Και, όσο δυσκολη και άργη κι αν είναι ή εφαρμογή του κομμουνισμού σ' όλο του το πλάτος, έμεις κάναμε την αρχή. Έτσι το προλεταριάτο θα βαδίζει: απτότητα στο σκοπό του, έχοντας κιόλας αποκτήσει ακλόνητη εμπιστοσύνη στον έαυτό του, στον ιστορικό του ρόλο και στην αξία του σχετικά με την οικοδόμηση της νέας κοινωνίας. Ο σκοπός αυτός έπαψε να είναι ένα απλό όνειρο, το προλεταριάτο κατάφερε, απλώνοντας τα χέρια του, ν' άγγιξει με τα δάχτυλα την ύψη και την ουσία του...

Ή μεταβολή που προκάλεσε ή Όχτωβριανή επανάσταση εκδηλώθηκε κυρίως μέσα στην ίδια τη νοοτροπία του προλεταριάτου στη θεώρησή του πάνω στη ζωή. Κοιτάχτε τον εργάτη: Έτσι ήταν πριν απ' την επανάσταση; Τότε ήταν ένας άβουλος σκλάβος, άλλοτε άφανισμένος απ' την άθλιότητα μα ύποταγμένος, κι άλλοτε άγριος μα ανίκανος ν' αντιδράσει. Δεν είχε καμιά εμπιστοσύνη στον έαυτό του. Και θεωρούσε ακλόνητες πραγματικότητες την τάξη και το νόμο που τον καταπίεζαν και τον εξευτέλιζαν. "Αν του έλεγε κανείς: «Άρκει τα εκατομμύρια του προλεταριάτου να το θελήσουν και θα γίνουν οι άφέντες της μοίρας τους», κουνούσε το κεφάλι γεμάτος δυσπιστία.

Τώρα όμως; Ή ζωή βέβαια είναι ακόμα σκληρή για τον προλετάριο, ακόμα δεν έχει ούτε τα ροχα ούτε τα παπούτσια

πού του χρειάζονται, ύφίσταται ακόμα άπειρες στερήσεις και κάνει άνυπολόγιστες θυσίες. Σέ αντίσταθμιστα, όμως, έχει κερδίσει την έμπιστοσύνη στον έαυτό του και στις δυνάμεις του. Έχει κιάλας διδαχτεί αυτήν τή μεγάλη και νέα άλήθεια, ότι ή μοίρα του καθενός, οι νόμοι, ή ζωή, όλα αλλάζουν όταν ή κοινωνία διευθύνεται από μία νέα τάξη, από μιάν άνερχόμενη τάξη. Η μορφή που έχουν πάρει τὰ πράγματα κάτω από την κυριαρχία των εργαζόμενων είναι έντελώς διαφορετική άπ' αυτήν που είχαν κάτω από τον τσάρο, τούς βιομηχανους και τούς χτηματίες. Ο εργατής αισθάνεται τώρα κύριος τής ζωής του, δημιουργός τής. Άκόμα κι αν τὰ δημιουργήματά του είναι άδέξια, αυτός δημιουργεί και σ' αυτή τή δύσκολη μαθητεία μäs συνειδητής ύποταξης στη συλλογική, θέληση των νόμων τής οικονομικής εξέλιξης, σ' αυτή την έπιβολή τής γενικής θέλησης πάνω στις τυφλές δυνάμεις τής οικονομίας, βρίσκειται ή πιο μεγάλη νίκη τής εργαζόμενης ανθρωπότητας.

*Ας πάρουμε την εργάτρια. Έδώ ή μεταβολή είναι πιο χειροπιαστή. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο τής αλλαγής είναι ή ανάπτυξη, μέσα στις πλατιές γυναικείες μάξες, ενός συναισθηματος κοινωνικής ευθύνης, τής συνείδησης των δεσμών που τις ένώνουν με τὸ κοινωνικό σύνολο, και τής γνώσης των υποχρεώσεών τους άπέναντι στη δημοκρατία τής εργασίας. Αυτό για τή γυναίκα είναι έντελώς καινούργιο, αν σκεφτούμε πώς αιώνες δόλοκληρους τή μάθαιναν να μην αναγνωρίζει τίποτε άλλο πέρα άπ' τὰ καθήκοντά τής άπέναντι στην οικογένεια. Η σημερινή εργάτρια ή ή γυναίκα του εργάτη, όχι μόνο έχει την εσωτερική βεβαιότητα, ότι είναι ένας ολοκληρωμένος πολίτης, μα θα προσπαθήσει, αν δέν έχει αναλάβει κανένα κοινωνικό έργο, να δικαιολογηθεί στα ίδια της τὰ μάτια: θα πει πώς την εμποδίζουν τὰ παιδιά ή τὸ νοικοκυριό. Και θα μäs θυμίσει αναπόφευκτα πώς δέν έχουμε αρκετά ιδρύματα για παιδιά, αρκετά κοινόβια. Αν όλα πήγαιναν καλά, θα μπορούσε κι αυτή να εργάζεται για τὸ κόμμα, σε μιὰ ύπηρεσία, σ' ένα συνδικάτο.

Η επανάσταση, όχι μόνο άπελευθέρωσε τή γυναίκα από την κλειστή και πνιγερή ατμόσφαιρα τής οικογένειας, μεταφέροντάς την στους άνοιχτούς χώρους τής κοινωνικής ζωής, αλλά χάραξε με καταπληχτική ταχύτητα στην ψυχή τής τὸ αίσθημα του δεσμού τής με τὸ κοινωνικό σύνολο. Η έπιτυχία που είχαν τὰ κομμουνιστικά Σάββατα στα χρόνια του εμφύλιου πολέμου είναι ένα τρανταχτὸ παράδειγμα. Οι πιο πρό-

θιμες να λάβουν μέρος στα Σάββατα ήταν οι εργάτριες, οι εργαζόμενες γυναίκες που δεν ήταν στο κόμμα, οι γυναίκες των εργατών και οι αγρότισες. Στα 1920, σε 16 επαρχίες, 150.000 εργαζόμενες γυναίκες έλαβαν μέρος στα Σάββατα. Αυτό δείχνει μια μεγάλη πρόοδο του κοινωνικού αισθήματος, της συνείδησης πώς μόνο με συλλογική προσπάθεια μπορεί κανείς να καταπολεμήσει την αποδιοργάνωση, τις επιδημίες, το κρύο και την πείνα. Τα Σάββατα, ή έθελοντική εργασία δηλαδή για το κοινωνικό σύνολο, συμπλήρωναν την υποχρεωτική εργασία. Έτσι η εργασία έπαψε να είναι αναγκαιότητα (ή δουλιά του σκλάβου, του εργάτη που τον κατατρέπει ή ανάγκη) κι έγινε ένα καθήκον απέναντι στο σύνολο, ένα κοινωνικό καθήκον, όπως ήταν στα πολύ παλιά χρόνια, όταν κάθε μέλος της φυλής συμμετείχε στην ύπηρεσία της φυλής του. Σειρές δόκιμες από εργαζόμενες που δεν ήταν στο κόμμα, από απεσταλμένες μας, άφησαν στη μέση τις οικιακές τους ασχολίες για να ρθούν έγκαιρα στα Σάββατα, έπυξερφώναν καύσιμα, σκουπίζανε τὸ χιόνι ἀπ' τὸς δρόμους, ράβανε ἐσώρουχα γιὰ τὸν ἐρυθρὸ στρατό, φτιάχνανε παιδικὰ ρουχα, ἀναλάμβαναν τὸ καθάρισμα καὶ τὸ νοικοκύρεμα τῶν νοσοκομείων, τῶν στρατῶνων κλπ. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς εἶχαν δική τους οἰκογένεια κι ἦταν ἐπομένως φορτωμένες μετὸ νοικοκυριὸ καὶ τίς ἄλλες οἰπικὲς ἀσχολιές, πὸς ἡ ἐργάτρια δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ παρὰ τὴ μέρα τῆς ἑδομάδας πὸς εἶναι ἐλεύθερη. Μὰ μέσα τους εἶχε γεννηθεῖ καὶ θέριευε ἡ συνείδηση ὅτι ἦταν λιγότερο σημαντικό ν' ἀφήσουν ἀτέλειωτο τὸ δικὸ τους μικρονοικοκυριὸ, παρὰ νὰ μὴν προσφέρουν ἔγκαιρα τὴ συνδρομὴ τους στὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ, ἀφιερώνοντας τίς δυνάμεις τους στὰ πῶς ἐπείγοντα καθήκοντα τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας.

Έτσι οι γυναίκες ἄφηναν μισοτελειωμένες τίς οἰπικὲς τους ἀσχολιές κι ἔτρεχαν βιαστικὲς στὰ Σάββατα.

Μερικοὶ θὰ μᾶς ποῦν: ναι, ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἔξω ἀπ' τὸ κόμμα ἐργάτριες καὶ ἀγρότισες εἶναι μιὰ μειονότητα. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Γιὰ τὴν ὥρα δὲν εἶναι πολλὲς. Τὸ σημαντικό ὅμως εἶναι πὸς ὁ ἀριθμὸς τους δὲ μειώνεται ἀντίθετα ὀλένα αὐξάνεται. Ὑστερα θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε πὸς ἀνάμεσα στὶς γυναίκες πὸς ἐνεργοῦν ἔτσι δὲν βρίσκονται μόνον κομμουνίστριες ἀλλὰ καὶ γυναίκες πὸς δὲν εἶναι στὸ κόμμα. Τέλος, ἡ στάση αὐτὴ τῆς μειονότητας συμβάλλει στὸν προσανατολισμὸ τῶν πλατιῶν μαζῶν πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτό. Γιὰ προσέξτε μετὶ πάθος, μετὶ πόση ὀργὴ μερικὲς φορὲς, ἡ ἐργάτρια

πού δὲ συμμετέχει στὴν κοινωνικὴ ἐργασία, πού δὲν θέλει νὰ εἶναι «ἐκλεπητή», ὑπερασπίζει τὸ δικαίωμά της ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐργασία. Θὰ σὰς παρουσιάσει δέκα δικαιολογίες γιὰ ν' ἀποδείξει πῶς, ἐκείνη εἰδικά, ἔχει ἠθικὰ τὸ δικαίωμα νὰ μὴν εἶναι «ἀπεσταλμένη». Εἶναι σπάνιο νὰ βροῦμε σήμερα στὴν πόλη (στὴν ὑπαιθρο, γιὰ τὴν ὥρα, τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ) μιὰ ἐργάτρια πού ν' ἀδιαφορεῖ ἀπλῶς γι' αὐτὸ τὸ θέμα· καὶ τοῦτο γιὰτὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ρίξωσε βαθιὰ ἡ συνείδηση τοῦ δεσμοῦ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στοῦ βαθμοῦ καλῆς λειτουργίας τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας καὶ τῆ δυνατότητα νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ ἄτομο, χάρη σ' αὐτόν, τὶς προσωπικὲς του ἀνάγκες. Τί ἔγινε στὰ χρόνια τοῦ ἀποκλεισμοῦ; Μᾶς ἔλειπαν τὰ καύσιμα καὶ τὰ θαγόνια μὲ τὰ ξύλα μένανε γεμάτα, μὴ ἔχοντας κανένα νὰ τὰ ξεφορτώσει. Στὴ στιγμὴ ριχνόταν ἀπὸ παντοῦ τὸ σύνθημα: γιατί νὰ μὴν καλέσουμε τὸ λαὸ στὰ Σάββατα; Μιὰ ἐπιδημία παρουσιάζεσταν κι ἔβλεπες πάλι τὴν ἴδια προθυμία: ἄς κάνουμε ἕνα Σάββατο γιὰ νὰ ἐξυγιάνουμε τὴν πόλη. Ἄς προσφέρουμε, μὲ ἄλλα λόγια, ἐθελοντικὴ ἐργασία γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουμε, μὲ τὶς κοινὲς μας προσπάθειες, αὐτὸ πού ἐμποδίζει τὴν οἰκονομία μας, γιὰ νὰ νικήσουμε τὴ γεγκὴ μᾶστιγα, τὴν ἀρρώστια. Μὲ πόση αὐστηρότητα στιγμάτιζαν οἱ ἐργάτες, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅσους ἀρνιόντουσαν νὰ προσφέρουν τὸν ὀβολὸ τῆς ἐργασίας τους στὴν κοινὴ προσπάθεια! Εἶδαμε λοιπὸν ἔτσι νὰ διαμορφώνεται ὁ κώδικας καὶ οἱ θέσεις μιᾶς νέας ἠθικῆς. Παρουσιάστηκαν ἐννοίες καινούργιες ὅπως ἡ ἐννοία τοῦ λ ι π ο τ ἄ χ τ η τ ῆ ς ἔ ρ γ α σ ί α ς. Ἡ ἀστικὴ κοινωνία καταδίκαιζε τὸν τεμπέλη, αὐτὸν πού παραμελοῦσε τὴ δουλιὰ του. Ὁπόσο, γιὰ τὴν ἀστικὴ ἀντίληψη, ἡ ἐργασία ἦταν μιὰ ὑ π ὄ θ ε σ η ἰ δ ι ω τ ι κ ῆ. Δούλεψε ἂν θέλεις, πέθανε ἀπ' τὴν πείνα ἂν τὸ προτιμᾶς, ἢ προσπάθησε νὰ κάνεις τοὺς ἄλλους νὰ δουλέψουνε γιὰ σένα. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ προσδὸν «τὸ ταλέντο τοῦ ἐπιχειρηματία» τὸ ἐκτιμοῦσαν ὅλοι καὶ τὸ θεωροῦσαν ἄξιο σεβασμοῦ. Ἄν ὁ ἀστικὸς κόσμος καταδίκαιζε τὸν τεμπέλη, αὐτὸ γινόταν στοῦ μέτρο ἀκριβοῦς πού ὁ ἄνθρωπος ἐργαζόταν γιὰ τὸν ἄλλο καὶ ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Κι ἂν στὴ δουλιὰ του, δὲν ἔβαζε ὄλη του τὴν ἐνεργητικότητα, τότε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀστικὴ ἀντίληψη, «ἔξαπατοῦσε» τὸ ἀφεντικὸ του κάνοντάς το νὰ χάνει ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ κέρδη του· γι' αὐτὸν τὸ λόγο λοιπὸν ὁ ἀστικὸς κόσμος καταδίκαιζε τὴν ὀκνηρία καὶ τὴν ἀμέλεια. Ὁ γιὸς ὅμως τοῦ ἐπιχειρηματία καὶ ὁ μικροευγενῆς, πού τὴ θέση του δὲν τὴ χρωστοῦσε

παρά στην κάστα του ή στο οικογενειακό του δέντρο, μπιρνούσε άνετα να είναι ένας άχρηστος, ένας αδιόρθωτος τεμπέλης· δεν κινδύνευε καθόλου να τον κτητηγορήσουν πώς απέφευγε την εργασία. Τό αν ο άνθρωπος ήθελε να δουλέψει ή όχι, αυτό ήταν δική του δουλιά και δεν άφορούσε παρά τον ίδιο: αυτή ήταν ή άποψη του άστικού κόσμου. Άκόμα κι αν, από όκηνηρία ή, άδιαφορία ένας μικροχτηματίας άγρότης άφηνε άκαλλιέργητο τό χτήμα του, ή άστική κοινωνία δεν τον σιγμάτιζε για τό ζήτημά που έκανε στο σύνολο της οικονομίας, τον περιφρονούσε μόνο για ή ελαχεια του: για δειτε τον αυτόν, έλεγε, δεν ξέρει ούτε τά συμφέροντά του να διαφυλάξει.

Ή στάση της δημοκρατίας των εργαζόμενων είναι έντελώς διαφορετική από εκείνη της άστικής τάξης, κι αυτή είναι ή αίτία δημιουργίας νέων ήθων που γεννούν στον εργαζόμενο λαό ένα άλλο πνεύμα, αναγκάζοντάς τον να σκέφτεται και να αισθάνεται διαφορετικά.

Άπό τη στάση μας άπέναντι στην εργασία άπορρέει μιá νέα στάση άπέναντι σε μιá δλόκληρη σειρά φαινομένων, δημιουργούνται νέα ήθικá κριτήρια, νέοι νόμοι δηλαδή που καθορίζουν τις σχέσεις ανθρώπων και συνόλου. Στην άστική κοινωνία ή ήθική διεύθυνε κυρίως τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους· όσο για τις σχέσεις τους με την κοινωνία, άπλώς συμπλήρωναν τό γενικό κώδικα (τό σύνολο των κανόνων) της άτομικής ήθικης. Οι κανόνες που καθορίζαν τις υποχρεώσεις του ανθρώπου άπέναντι στην κοινωνία ήταν πολύ λιγότεροι άπ' αυτούς που ρύθμιζαν τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους. Στους πρώτους άνήκε ή υπεράσπιση της πατρίδας, ή υποχρέωση των ανθρώπων να υπηρετούν «τή χώρα και τον τσάρο» και τό πολύ συμβατικό «ού φονεύσεις». Άνάμεσα στους δεύτερους βρίσκουμε έναν άτέλειωτο κατάλογο με έντολές που προέκυψαν άπό την άνάγκη να προστατευτεί ή άτομική ιδιοχτησία και τά άτομικά δικαιώματα: δεν θά κλέψεις, δεν θά είσαι όκηηρός, δεν θά άποσπάσεις μιá γυναίκα άπέ τό νόμιμο σύζυγό της, δεν θά έξαπωτήσεις στις έμπορικές συναλλαγές, θά είσαι οικονομός κλπ.

Κάτω άπό τη δικτατορία του προλεταριάτου οι κανόνες της ήθικης άπορρέουν κατ' εύθε'αν άπό τά συμφέροντα του συνόλου. Άν τό φέρσιμό σου δεν βλάπτει τό σύνολο, δεν άφορα κανέναν. Άντίθετα στη δημοκρατία των εργαζόμενων καταδικάζεται αυτό που στο άστικό καθεστώς ήταν τιμητικό. Ποιά ήταν, για παράδειγμα, ή στάση του άστικού Κράτους ά-

πέναντι σ' ένα μεγαλέμπορο; * Αν τὰ βιβλία τοῦ ταμείου του ἦταν ἐντάξει, ἀν δὲν προετοίμαζε μὰ δολία πώχευση, ὄχι μόνο δὲν τὸν ἔβαζαν στὴν φυλακὴ μὰ ἀντίθετα τοῦ χάριζαν τιμητικούς τίτλους: «ἀξιοσέβαστος μεγαλέμπορος», «κληρονομικός πολίτης», «ἐπίτιμος πολίτης» κλπ.

* Ἄς δοῦμε τώρα ποιά ἦταν ἡ δικιά μας στάση ἀπέναντι στοὺς «σπεκουλαδόρους», στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπανάστασης, τὴν ἐποχὴ τοῦ μαχητικοῦ κομμουνισμοῦ. Ὀνομάζαμε «σπεκουλαδὸρο» ὅποιονδήποτε δὲν ἐργαζόταν γιὰ τὸ καλὸ τῆς δημοκρατίας, ὅποιον προσπαθοῦσε, ὄχι γιὰ τὸ Κράτος ἀλλὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, νὰ κερδίσει ἀπὸ τὴν «ἀναστάτωση», μ' ἕνα λόγο κάθε «ἐπιδέξιο κομπιναδόρο». Αὐτὰ τὰ «ἄχρηστα στοιχεία», ὄχι μόνο δὲν τὰ γεμίζαμε μὲ τιμητικούς τίτλους, μὰ τὸ πιδ συχνὰ τὰ σέρναμε στὴν Τσέκα. Γιατί δλα αὐτὰ; Μὰ γιατί τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν μπορούσαμε νὰ σώσουμε τὴν ἐξαρθρωμένη οἰκονομία μας καὶ νὰ ξαλαφρώσουμε ἔστω καὶ λίγο τὸ σύνολο τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ ἀπὸ τίς στερήσεις κι ἀπ' τὴν πείνα, παρὰ ἐφ' ὅσον ὄλοι οἱ ἐνήλικες πολῖτες ἀνταποκρίνονταν στὸ κάλεσμα τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας. * Ὅποιος προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει ἕνα εἰσόδημα χωρὶς νὰ δουλεύει, χωρὶς νὰ δημιουργεῖ νέες ἀξίες καὶ προϊόντα, χωρὶς νὰ συμβάλλει στὴν ὀργάνωση τῆς ζωῆς καὶ τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ πλούτιζε ἀπὸ ἐπιδέξεις οἰκονομικὲς κομπίνες, ἢ ζοῦσε εἰς βάρος ἄλλων, αὐτὸς ἔβλαπτε τὰ συμφέροντα δλόκληρης τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας καὶ μεγάλωνε τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς χώρας. Μὲ ἄλλα λόγια ἦταν ἐπιζήμιος γιὰ τὸ σύνολο. Καὶ κατὰ συνέπεια γίνονταν φανερό πὼς ὁ «σπεκουλαδόρος» ἔπρεπε νὰ καταδικαστεῖ σὰν ἄτομο πού ἡ ὑπαρξὴ του ἦταν ἄχρηστη καὶ βλαβερὴ γιὰ δλη τὴν κοινωνία. Καὶ σήμερα ἀκόμα ἐξακολουθοῦμε νὰ θεωροῦμε ἐπιζήμιος καὶ ἀνεπιθύμητο τὸ «ὀκνηρὸ στοιχεῖο» πού γιὰ τὴν ΕΣΣΔ ἀποτελοῦν π.χ. οἱ γεωκτῆμονες, οἱ παπάδες, οἱ λαθρέμποροι συναλλάγματος κλπ. Ἐνῶ στὶς ἀστικές χώρες, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπολαμβάνει τίς μεγαλύτερες τιμές!

Ἡ ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν ζωῆς δημιουργοῦσε νέα ἥθη, νέους κανόνες κοινῆς ζωῆς (μὰ νέα ἠθική). Εἶναι αὐτονόητο βέβαια πὼς δὲν φτάνει μιά ἢ περισσότερες δεκαετίες γιὰ νὰ ξαναχύσουμε τὴν ἀνθρωπότητα σὲ νέο καλούπι, γιὰ νὰ κάνουμε τὸν καθένα αὐθεντικὸ κομμουνιστῆ. Ἄξιζει ἔμως νὰ σημειώσουμε πὼς αὐτὸ τὸ φαινόμενο παρατηρεῖται κιόλας μὲ τρόπο ξεκάθαρο καὶ καταλήγουμε ν' ἀποροῦμε μὲ τὴν τα-

χύτητα που ή ψυχολογία μας, δηλαδή ό τρόπος που σκεφτόμασσε, προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες κι αρχίζει να συνθέτει νέους κανόνες για τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις.

Οι ανθρώπινες σχέσεις όμως είναι τό σημείο όπου ή επανάσταση γίνεται πιο αισθητή. "Ήδη, όχι μόνο στη Ρωσία, αλλά σ' όλες τις εμπόλεμες χώρες, ό πόλεμος κλόνησε τη σταθερότητα της άστικής οικηγένειας. Ή αύξηση κατ' αρχήν της γυναικείας εργασίας προκάλεσε την οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών και, δευτερογενές φαινόμενο, ό αριθμός των εκτός γάμου γεννήσεων μεγάλωσε σημαντικά. Μπρός στον κίνδυνο του θανάτου όλες οι έπιταγές της άστικής ήθικης έγιναν συντρίμμα. "Όποιο ζευγάρι αναπιδόταν ένωνόταν δίχως να ύπολογίζει τις προσαγές της Έκκλησίας και τις άστικές προκαταλήψεις. Ή αύξηση των εξώγαμων παιδιών έχει γίνει πιά τόσο διαδεδομένο κοινωνικό φαινόμενο, που οι άστικές κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να παραχωρήσουν στις μη νόμιμες συζύγους των στρατιωτών τά ίδια δικαιώματα στο επίδομα, με τις νόμιμες γυναίκες.

Στη δημοκρατία των σοβιέτ, όπου από τους πρώτους μήνες καταργήθηκε ό θρησκευτικός γάμος και ή διάκριση ανάμεσα σέ νόμιμα και παράνομα παιδιά (άπόφαση 18 και 19 Δεκέμβρη 1921) και όπου ή ύποχρεωτική εργασία προκάλεσε την αναγνώριση της γυναίκας σαν μονάδα εργασίας από την έθνική οικονομία, ό θρησκευτικός γάμος αλλά κι ό πολιτικός άκόμα, έχασαν πολύ απ' τη σημασία τους. Στην άστική κοινωνία ό γάμος είναι ένα συμβόλαιο, μιá συναλλαγή άνάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα, που προσυπογράφει από μάρτυρες και γίνεται ισχυρό και άδιάλυτο με την έπιθεση της θείκης σφραγίδας. "Ό άντρας αναλαμβάνει τη διατροφή και τη συντήρηση της γυναίκας κι εκείνη με τη σειρά της αναλαμβάνει να περιφρουρεί και να διαφυλάσσει τά αγαθά του, να ύπηρετεί αυτόν και τους απογόνους του, τους αδριανούς κληρονόμους (προσφέροντας είτε προσωπική εργασία, είτε οργανώνοντας την οικιακή οικονομία με τη βοήθεια μισθωτών ύπηρετών) και να το είνι απόλυτα πιστή για να μην αναγκάσει τό σύζυγό της να συντηρήσει τό παιδί ένός άλλου άντρα. Τό γεγονός ότι ή γυναικεία μοιχεία καταστρέφει την ίσορροπία της ιδιωτικής οικογενειακής οικονομίας, μάς εξηγεί τό γιατί ή άστική κοινωνία καταδιώκει αλύπητα τη γυναίκα που προδίδει τό νόμιμο «τροφοδότη» της. "Όσο για την προδοσία του συζύγου ή άστική τάξη για να την κοιτάξει καλύτερα κλείνει τά μάτια: ή συμπεριφορά του άντρα

σ' αυτό το σημείο δεν βάζει σε κίνδυνο τα συμφέροντα της οικογενειακής οικονομίας. Γιατί όμως ή αστική κοινωνία κατατρέχει σε πέτοιο βαθμό την ανύπαντρη μητέρα; 'Αν ένας έρωτικός δεσμός δεν είναι πουθενά καταγραμμένος, αν δηλαδή τυπικά δεν υπάρχει γάμος, ποιός θά «θρέψει», ποιός θά συντηρήσει το παιδί; Κατά πάσα πιθανότητα ή το παιδί θά γίνει βάρος στους γονείς της κοπέλλας πού «έσφαλε», πράγμα πού δεν εξυπηρετεί σε τίποτα τὰ συμφέροντα της ιδιωτικής οικογενειακής οικονομίας του πατέρα, ή ή συντήρηση του παιδιού θά βαρύνει την τοπική διοίκηση ή τὸ Κράτος, πράγμα ἀπολύτως ἀνεπιθύμητο για τὴν αστική κοινωνία πού δεν έχει καμιά διάθεση νά φορτώνεται εὐθύνες κοινωνικής βοήθειας.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ 19ου αἰώνα, όταν ή γυναίκα άρχισε νά συντηρεῖ μόνη της τὸν ἑαυτό της με τὴ μισθωτὴ εργασία της, ή στάση ἀπέναντι στὴν ανύπαντρη μητέρα άρχίζει σιγά - σιγά νά μεταβάλλεται ἀκόμα και μέσα στὸν αστικό κόσμο. Μιά σειρά δλόκληρη μυθιστορήματα και πολλά έργα στοχαστῶν τοῦ τέλους τοῦ 19ου και τῆς άρχῆς τοῦ 20ου αἰώνα, ἀφιερώνονται στὸ θέμα «τοῦ γυναικείου δικαιώματος στὴ μνηρότητα» και στὴν υπεράσπιση τῶν ανύπαντρων γυναικῶν.

Στὴ δημοκρατία τῶν εργαζόμενων, και κατά τὴν περίοδο τοῦ μαχητικοῦ κομμουνισμοῦ, όπου ή οίκιακή οικονομία παρουσίασε τὴν τάση νά παραχωρήσει τὴ θέση της στὴ συλλογικὴ κοινωνικὴ κατανάλωση (κοινόδια, κοινωνικὲς καντίνες κλπ.), όπου κάθε γυναίκα συμμετείχε στὴν εργασία για τὸ σύνολο (ὕποχρεωτικὴ εργασία) ἐξ ἴσου με τὸν άντρα και ἔπαιρνε τὸ μερίδιό της ανεξάρτητα ἀπ' τὸν άντρα της, τὸ θέμα τοῦ γάμου και τῆς οικογένειας άρχισε νά παίρνει νέα μορφή. Ἡ γυναίκα ὄχι μόνο ἔπαιρνε τὸ δικό της μερίδιο ξεχωριστὰ ἀπ' τὸ σύζυγο, ἀλλὰ και τὰ παιδιά ἦταν ἐγγεγραμμένα στὸ δικό της βιβλιάριο, και ἔτσι ή μητέρα, και ὄχι ὁ πατέρας, εἰσέπραττε τὸ μερίδιο τῶν παιδιῶν. Εἶναι ἐπομένως φανερό πῶς, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ή ἐξάρτηση της γυναίκας ἀπ' τὸν άντρα της δεν μειώθηκε ἀπλῶς, μὰ ἐξαφανίστηκε.

Στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἦταν δύσκολο, στὴν πόλη κυρίως, νά «ἀποφασίσει κανεὶς ἕνα γάμο ἀπὸ οικονομικὸ ὑπολογισμό», για νά ἐξασφαλίσει τὸ «σπιτάκι» του και τὴ σιγουριά του, για νά ἔχει (ὁ άντρας) στὴ διάθεσή του μιὰ ἀνέξοδη δύναμη εργασίας, ή για νά ἐξασφαλίσει (ή γυναίκα) ἐριστικὰ ἕνα νόμιμο τροφοδότη. Βέβαια, και ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, βλέπαμε περιπτώσεις γάμων πού βασίζονταν σε «λόγους οικονομικούς». Ἄλλὰ, σε γενικὸ κανόνα, ὁ γάμος δεν ἐξασφά-

λιζε πιά στά δυό μέρη τὰ πλεονεκτήματα αὐτὰ πού τοὺς πρό-
σφερε στό καπιταλιστικό καθεστῶς. Ὁ ἄντρας δὲν μπορούσε
πιά νὰ «συντηρεῖ» μιὰ γυναίκα μὲ τὸ μισθό του, δεδομένου
δτι δλα τὰ ἀναγκαῖα — στέγη, ροῦχα, τροφή, καύσιμα —
περιορίζονταν σὲ ποσότητες πού μόλις ἀρκοῦσαν γιὰ ἓνα ἄ-
ιομο. Καί ἡ γυναίκα δὲν μπορούσε νὰ εἶναι «μισθιῆ ἐργά-
τρια» τοῦ σιζύγου της, ἀπ' τὸ γεγονός δτι δὲν τοῦ ἀφιέρωνε
ὄλο τὸ χρόνο της μὰ ἦταν ἀκόμα φορτωμένη καί μὲ τὴν
π α ρ α γ ω γ ι κ ῆ ἐργασία ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι της (ὑποχρε-
ωτική ἐργασία), καί πῶς, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἂν ἔπρεπε
νὰ μοιράζεται μαζί της τὸ δικό του «μερίδιο», ὁ γάμος ἔπαυε
νὰ εἶναι «ἐπιωφελέης». Καί, πράγματι, τόσο οἱ ἄντρες ὅσο καί
οἱ γυναῖκες, παραλάμβαναν ὁ καθένας τὸ μερίδιό του προ-
σωπικά, μὲ τὰ δικά του δελτία, κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα
πού τὸν χρησιμοποιοῦσε, καί ὄχι μέσω τοῦ ἢ τῆς σιζύγου του
ὁ καθένας· ἔτσι αὐτοὶ πού τελικὰ παντρεύονταν, τὸ ἔκαναν
φυσικά ἀπὸ ἀμοιβαία συμπάθεια, ἀπὸ ἔρωτα καί ὄχι ἀπὸ
συμφέρον.

Ἐπειδὴ, βέβαια, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ ἀποδιοργάνωση
καί ἡ ἔλλειψη ἀποθεμάτων ἐμπόδιζαν τὴ δημοκρατία τῶν
ἐργαζόμενων νὰ ἐκπληρώσει τίς ὑποχρεώσεις της ἀπέναντι
στοὺς ἐργαζόμενους καί νὰ βάλει σὲ πράξη αὐτὰ πού περιείχε
στό πρόγραμμά της, ὁ λαὸς ἀναγκαζόταν, ἤθελε δὲν ἤθελε,
νὰ καταφύγει σὲ πλάγια μέσα γιὰ τὸν «ἀνεφοδιασμό» του, νὰ
σπῆσει μιὰ παραγωγή οἰκιακή, νὰ πραγματοποιεῖται σπὴν ἐλεύ-
θερῃ ἀγορᾷ πετρέλαιο καί καύσιμα κλπ. Κατὰ συνέπεια ὁ
γάμος ἔπαιρνε μερικές φορές τὸ χαρακτήρα μιᾶς καθαρῆς
οἰκονομικῆς συναλλαγῆς. Μιὰ γυναίκα μπορούσε π.χ. νὰ παν-
τρεφτεῖ ἓναν ἄντρα ὄχι γιὰ τὴν ἄγαπητὸς ἢ τῆς ἄρε-
σε, ἀλλὰ ἐπειδὴ «ἔχε δευτέριο στό σπίτι τῶν σοσιέτ», ἢ ἓνας
ἄντρας ἔπαιρνε μιὰ γυναίκα ἐπειδὴ εἶναι πιὸ εὐκολο νὰ πε-
ράσεις τὸ χειμῶνα μὲ δυὸ δελτία θέρμανσης!.. Τέτοια περι-
στατικά ὅμως ἦταν μᾶλλον ἐξαιρέσεις, ἀνωμαλίες. Ἡ γενικὴ
γραμμὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δείχνει πῶς οἱ ἐγγεγραμμένοι
γάμοι, μὲ συμβόλαιο, γίνονταν ὄλο καί πιὸ σπάνιοι. Ἡ ἐγγρα-
φὴ στό ληξιαρχεῖο δὲν πρόσφερε κανένα πλεονέκτημα. Εἶναι
ἀλήθεια πῶς ἡ ἀπόφαση τοῦ 1917—1918 πάνω στό γάμο
θέτει σὰν ὄρο σπὴν περίπτωση ἀνικανότητος ἐργασίας, οἱ
σιζύγοι θὰ πρέπει ἀμοιβαία νὰ φροντίζουν γιὰ τὴ συντήρησή
τους. Τὸ μέτρο ὅμως αὐτὸ θεωρήθηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὰ
«μεταβατικό» μέτρο, πού θὰ ἴσχυε ὅσο τὸ δίκτυο τῶν ἱδρυμά-
των κοινωνικῆς βοήθειας δὲν ἦταν τέλεια ἀνεπτυγμένο καί

δοσι βρίσκονται σε κατάσταση αδυναμίας για εργασία ήταν ακόμα αναγκασμένοι να υπολογίζουν στη βοήθεια όχι του συνόλου, του Κράτους, αλλά ιδιωτών (του ή της συζύγου), όσο ή οικονομική ζωή της δημοκρατίας των εργαζόμενων δεν είχε ακόμα αναδιοργανωθεί και επομένως δεν ήταν δυνατόν ν' αναπτυχθεί έκτεταμένα ή κοινωνική βοήθεια. Στην πραγματική, στην περίοδο του μαχητικού κομμουνισμού, το μέτρο αυτό πολύ λίγα προσέφερε στα παντρεμένα ζευγάρια. Τι σημαίνει ή υποχρέωση να «συντηρείς το σύζυγο σε περίπτωση ανικανότητας εργασίας» όταν ή μερίδα δίνεται στον καθένα χωριστά; Σημαίνει να τή μοιράζεσαι μαζί του. Αυτό είναι πρόθυμοι να το δεχτούν. Συνήθως το πρόβλημα λυνόταν ως εξής: όταν ένας από τους συζύγους δεν μπορούσε να εργαστεί, ο άλλος χτύπαγε την πόρτα κάθε κοινωνικού ιδρύματος που μπορούσε να τον αναλάβει: σανατόρια, νοσοκομεία, γηροκομεία ή οικoi αναπήρων. Και κανείς δεν καταδίκαζε τον ύγιη σύζυγο που ανέθετε το «τριφερό του ήμισυ» στην ευθύνη της κοινωνίας, παρ' όλο που το διάταγμα υποχρέωνε τους συζύγους μ' αλληλοβοηθούνται σε περίπτωση ανικανότητας. Τότε φαινόταν φυσικό να φροντίζει ή κοινωνία για τα μέλη της που δεν μπορούσαν να εργαστούν και όχι ιδιώτες ακόμα κι αν τους συνέδεε ένας αμοιβαίος έρωτας. Το κοινωνικό σύνολο, ή κοινωνία πρέπει να φέρει το φορτίο των υλικών φροντίδων. Κι είναι αλήθεια πως όταν ένας άνθρωπος ικανοί να εργάζεται, συμβάλλει με την εργασία του στο να δημιουργηθούν τα πλούτη αυτά, οι πόροι αυτοί με τους οποίους, στη συνέχεια, ή κοινωνία οφείλει να τον βοηθήσει αν είναι άρρωστος, γέρος ή ανάπηρος.

Ο γάμος παρυσιάζεται, λοιπόν, κάτω από ένα νέο φως. Μεγάλες αλλαγές έχουν πραγματοποιηθεί κάτω απ' τα μάτια μας, στις αμοιβαίες σχέσεις του παντρεμένου ζευγαριού και το πιο περίεργο είναι ότι ο νέος τρόπος ζωής, τα νέα ήθη έχουν επιδράσει ακόμα και στις οικογένειες της παλιάς αστικής τάξης. Από την ώρα που οι κυρίες αυτές του αστισμού, που χτές ακόμα ήταν κοινωνικά παράσιτα, κατέκλυσαν τα σοβιετικά γραφεία κι άρχισαν να κερδίζουν το ψωμί τους, γρήγορα κέρδισαν έναν αέρα ανεξαρτησίας απέναντι στο σύζυγο. Συμβαίνει πολλές φορές ή γυναίκα να κερδίζει περισσότερα απ' τον άντρα και τότε βλέπουμε την πρώτη υποχωρητική και υποταγμένη σύζυγο να γίνεται ο άρχηγός της οικογένειας. Η γυναίκα τρέχει στο γραφείο της ενώ ο άντρας μένει να κόψει ξύλα, ν' ανάψει τη φωτιά, να πάει:

για φώνα. Ύπηρξε μιὰ εποχή πού οι κυρίες αυτές πάθαιναν νευρική κρίση αν ο σύζυγός τους δέν τούς έδινε χρήματα ν' αγοράσουν τó νέο ανοιξιότιχο καπέλλο ή τά καινούργια παπούτσια. Τώρα όμως ή γυναίκα ξέρει πώς δέν έχει τίποτα νά ζητήσει απ' τόν άντρα της. Και τις άπαιτήσεις αυτές, δταν εισπράττει τά δελτία ή μιὰ συμπληρωματική μερίδα, δέν τις διεκδικεί πιά απ' τó σύζυγο, αλλά απ' τó διευθυντή της στο γραφείο ή από τόν υπεύθυνο του άνεφοδιασμού.

Γιά νά είμαστε, ώστόσο, δίκαιοι, πρέπει νά ποίμε πώς οι γυναίκες της άστικής τάξης, υπέστησαν μέ θάρρος πολλές φορές — μέ πολύ περισσότερο θάρρος από τούς ασσι-σμένους διανοούμενους συζύγους τους — όλα τά δεινά της μαχητικής περιόδου του κομμουνισμού κατορθώνοντας νά συνδυάσουν τή δουλειά τους μέ τó νοικοκυριό, και παλεύοντας ένάντια στις στερήσεις και στη διαρκή άποδιοργάνωση της ζωής. Ένα άλλο γεγονός είναι χαρχαθηριστικό: άκόμα και μέσα σ' αυτές τις άστικές οικογένειες παρουσιάστηκε ή τάση ν' άπλουστεύουν τά οικιακά καθήκοντα, νά υιοθετούν τόν κοινωνικό έπιστιτισμό, νά βάζουν τά παιδιά στα νηπιαγωγεία, μ' ένα λόγο νά εξαλαφρώνουν μέ κάθε δυνατό τρόπο τήν οικογένεια. Παραδεχόμαστε, βέβαια, πώς αυτό έγινε κάτω από τήν επίδραση της άναγκαιότητας, αλλά καθώς ή ιδιωτική οικονομία θά άπορροφάται από τή λαϊκή, ή άναγκαιότητα αυτή θά αυξάνεται αντί νά μειώνεται, μέ τρόπο πού ή τάση πού υπάρχει ήδη σήμερα θά ισχυροποιηθεί μέσα στα ήθη και τις συνήθειες και ή οικογένεια, μέ τήν άστική έννοια του δ-ρου, θά εξαφανιστεί. Στη θέση της θά γεννηθεί και θά μεγαλώσει μιὰ νέα οικογένεια — ή οικογένεια του εργαζόμενου συνόλου όπου ή συγγένεια δέν θά καθορίζεται από τó αίμα, αλλά όπου ή κοινότητα της εργασίας, τών συμφερόντων, τών επιδιώξεων και τών προβλημάτων, θά ένώσει στέρεα τούς ανθρώπους μεταξύ τους, και θά τούς κάνει πραγματικούς ψυχικούς άδερφούς.

Οι νέες συνθήκες παραγωγής και τó νέο σύστημα γενικών ένα νέο τρόπο ζωής' αυτός ο μεταμορφωμένος τρόπος ζωής θά δημιουργήσει μέ τη σειρά του νέους ανθρώπους, άθροεντικούς κομμουνιστές στο πνεύμα και στη θέληση.

Στο βαθμό πού ο γάμος παύει νά προσφέρει στους συζύγους υλικά πλεονεκτήματα, χάνει τήν άξία του σταθερού θεσμού. Σήμερα οι σύζυγοι χωρίζουν πολύ πιο εύκολα απ' ότι παλιότερα. Άπ' τή στιγμή πού δέν υπάρχει πιά μήτε έρωτας, μήτε άμοιβαία συναισθηματική δέσμευση, οι άνθρωποι

δὲν προσπαθοῦν, ὅπως παλιά, νὰ σώσουν μὲ κάθε τρόπο τὴν οἰκογένεια. Δὲν εἶναι δεμένοι ὅπως ἄλλοτε μὲ κοινὰ οἰκιακὰ συμφέροντα, μὲ τὸ καθήκον τῶν γονιῶν ἀπέναντι στὰ παιδιά. Τὸ θρησκευτικὸ μυστήριον τοῦ γάμου δὲν θεωρεῖται πιά ἀπαρβίαστο.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι γενικό, ἀπέχει πολὺ ἀκόμα ἀπ' τὸ νὰ εἶναι κανόνας, μὰ εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς ὑπάρχει, πὼς γενικεύεται καὶ πὼς θὰ συνεχίζει ν' ἀπλώνεται ὅσο θὰ δημιουργοῦμε κομμουνιστικὰς μορφὰς ζωῆς. Ἡ δημοκρατία μας ἔχει προσπαθήσει ἤδη νὰ διαχωρίσει τὴν κουζίνα ἀπ' τὸ γάμο· ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία θὰ συμβάλλει στὸν ἐξαγνισμό κάθε γάμου ἀπὸ τὰ κατακάθια τοῦ ὕλικου ὑπολογισμοῦ. Ἀπὸ τώρα κιόλας βλέπουμε πολὺ συχνὰ νὰ παρουσιάζονται πρωτότυπες μορφὰς γάμου· οἱ σχέσεις τοῦ ζευγαριοῦ δὲν περιορίζονται πιά στὸ φτιάξιμο τῆς «φωλιάς». Προηγουμένως, δταν ἓνας ἄνθρωπος ἤθελε νὰ παντρευτεῖ, ἔπρεπε νὰ σκεφτεῖ καὶ νὰ ὑπολογίσει ἂν μπορούσε νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του τὴν πολυτέλεια νὰ συντηρήσει μιὰ γυναίκα, καὶ σὲ ποιο μέτρο ἢ ὑπόθεση αὐτὴ θὰ ἦταν «πλεονεκτικὴ» γι' αὐτόν. Ἡ νεαρὴ κοπέλλα, δταν παντρευόταν, ὑπολόγιζε τί μπορούσε νὰ τῆς ἐξασφαλίσῃ ὁ σύζυγός της. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ὅμως, ἔκεινο ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦσε καὶ τοὺς δυό, ἀνάλογα μὲ τὶς δυνάμεις τοὺς καὶ τὰ οἰκονομικά τοὺς μέσα, ἦταν νὰ ἐτοιμάσουν τὸ «σπιτάκι τους». Ὅταν παντρευόταν, ὁ πιὸ εὐπορὸς προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ στέγη, ὁ πιὸ φτωχὸς ἀγόραζε τοὐλάχιστον τὸ σαμοβάρι του. Ἦταν ἓνα πρῶτο βῆμα πρὸς τὸ «νοικοκυριό», «τὸ σπιτάκι μας»... Καὶ οἱ σύζυγοι ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ζήσουνε μαζί. Μερικὲς φορὲς ἡ καθημερινὴ ἔλλειψη συνεννόησης χωρίζε τὸν ἄντρα ἀπ' τὴ γυναίκα. Μὰ αὐτὸ ἦταν μιὰ ἀνωμαλία, ποὺ συνήθως δὲ γινόταν παραδεχτὴ.

Σήμερα συναντᾶμε ζευγάρια ποὺ ἀγαπιοῦνται, μὰ ποὺ ζοῦνε χωριστά. Μερικὲς φορὲς μάλιστα, γιὰ «μεγαλύτερη στερεότητα» (δταν οἱ ἄνθρωποι ἀγαπιοῦνται θέλουν νὰ σιγουρευοῦνε γιὰ πάντα τὸν ἐρωτὰ τους) ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναίκα πᾶνε στὸ γραφεῖο τοῦ ληξιαρχείου γιὰ νὰ καταχωρήσουν τὸ γάμο τους σύμφωνα μὲ τὸ σοβιετικὸ νόμο, μὰ ζοῦνε χωριστά: ἡ γυναίκα στὴ μιὰ ἄκρη τῆς πόλης καὶ ὁ ἄντρας στὴν ἄλλη. Ἡ γυναίκα στὴ Μόσχα, ὁ ἄντρας στὴν Τασκένδη. Δὲν βλέπονται παρὰ κάπου - κάπου, ἐργάζονται καὶ οἱ δύο. Αὐτὸ ποὺ μετράει πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι οἱ κοινωνικὲς ὑποχρεώσεις. Αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ γάμου τὸ συναντᾶμε συχνότερα

στους καμμουνιστές που έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη την αίσθηση του κοινωνικού καθήκοντος. "Άλλοτε, το πρώτο που ενδιέφερε τη γυναίκα είναι να έχει το «νοικοκυριό της»: πώς να ζήσεις όμα δέν έχεις δικά σου πιάτα και κατσαρόλια; Για να μη μιλήσουμε για οικογένεια... Σήμερα αντίθετα, αν συμβαίνει ακόμα ν' άκουμε τον άντρα να επαναλαμβάνει πώς είναι ευχάριστο να στήνεις το νοικοκυριό σου, να γευματίζεις σπίτι σου, νάχεις πάντοτε μιá γυναίκα στη διάθεσή σου, ή γυναίκα — και κυρίως ή όλοένα αυξανόμενη μερίδα τών εργαζόμενων γυναικών που ή κοινωνία τοποθέτησε σέ μιá δημιουργική δραστηριότητα — δέν θέλουμε ούτε ν' άκούσουν πιά για τό «σπιτικό μας»... «Δέν συμφωνώ για την οικογενειακή ζωή με τό νοικοκυριό και τίς παρακατιανές φροντίδες του σπιτιού, καλύτερα νά τόν άποχωριστώ. Τώρα μπορώ νά εργάζομαι για την πολιτεία ενώ έτσι... θά ήμουνά δεμένη χειροπόδαρα. "Όχι, καλύτερα νά χωρίσουμε». Και ό σύζυγοί αναγκάζονται νά συνηθίσουν στην ιδέα πώς θά στενηθούν τή «ζεστή φωλιά».

Αυτό βέβαια δέν τό καταφέρνουν όλοι. Υπήρξαν μάλιστα περιπτώσεις όπου ό άντρας άγανακτισμένος που έβλεπαν τή γυναίκα τους νά άπασχολείται περισσότερο με τό Γυναικείο Τομέα παρά με τό νοικοκυριό και τό σύζυγό τους, έβαλαν φωτιά στά χαρτιά του Τομέα! Μά ό μεμονωμένες αυτές περιπτώσεις δέν έχουν σημασία.

Πρέπει ν' άντικρύσουμε τά γεγονότα μέσα στην πορεία τής εξέλιξής τους. Πρέπει νά καθορίσουμε ποιá είναι ή κατεύθυνση αυτής τής εξέλιξης, ή ενίσχυση ή ή διάλυση τής οικογένειας μέσα στην κατάσταση τής δημοκρατίας τής εργασίας, κι όταν θέχουμε καθορίσει την εξέλικτική γραμμή τής οικονομίας μας, τότε τά πράγματα θά είναι άπλά: ή κοινωνία των εργαζόμενων αγά - αγά θ' άπορροπά για νά διαλύσει στο τέλος, την άστική οικογένεια.

"Άλλο χαρακτηριστικό φαινόμενο: ή νέα στάση τής εργατικής κοινωνίας και τών νόμων της άπέναντι στην άνώπιαν τρημητέρα. Πού βρίσκεται τώρα ό άντρας αυτός που θ' άρνιόταν νά παντρευτεί τή γυναίκα που αγαπάει, μόνο και μόνο επειδή πριν άπ' αυτόν είχε ένα έρωτικό δεσμό μ' έναν άλλον; 'Η «άθωότητα» τής νεαρής κοπέλλας, ή «άγνότητά» της και ή «παρθενιά», δέν ήταν άπαραίτητες παρά μέσα σ' ένα σύστημα ζωής θεμελιωμένο πάνω στην άτομική ιδιοκτησία. Για μιá κοινωνία άστών, ιδιοκτητών, ήταν σημαντικό νά μπορεί νά έλέγχεται ή «γνησιότητα» ενός

παιδιού, γιὰ νὰ καθορίζεται πρῶτα πρῶτα ποιὸς ἦταν νομικά υπεύθυνος γιὰ τὴ συντήρησή του (ὅπως ξέροουμε πολὺ καλά ἡ ἀστική κοινωνία δὲν ἀισθανόταν καθόλου ὑποχρεωμένη νὰ φροντίζει γιὰ τὴ νέα γενιά) καὶ ἐξ ἄλλου αὐτοὶ ποὺ κατεῖχαν τὰ ἀγαθὰ ἤθελαν νὰ εἶναι ἀγούροι πῶς τὰ μεταδίδουν σὲ «κληρονόμους ἰδίου αἵματος». Ἡ ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος νὰ ἔχεις παράνομα παιδιὰ θὰ σήμαινε νὰ δεχθεῖ ἡ κοινωνία τὴ δυνατότητα μᾶς «διασποράς» τοῦ συγκεντρωμένου πλοῦτου· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀστική κοινωνία ἀντιτάχθηκε τόσο πολὺ στὴν παραχώρηση ἰσῶν δικαιωμάτων σὲ νόμιμα καὶ παράνομα παιδιὰ καὶ δὲν ἔκαμε αὐτὴ τὴν ὑποχώρηση παρά κάτω ἀπὸ δρους, καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ παγκόσμιου πολέμου.

Ὅταν, στὴν ἐποχὴ τοῦ μαχητικοῦ κομμουνισμοῦ καταργήθηκε ὀριστικά ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, οἱ γονεῖς δὲν εἶχαν πιά τίποτε ν' ἀφήσουν στὰ παιδιὰ τους. Ὅσο γιὰ τὸ Κράτος, ἐκεῖνο ποὺ εἶχε σημασία ἦταν ἡ ἴδια ἡ γέννηση τοῦ παιδιοῦ, εἴτε προεργάζονταν ἀπὸ μᾶ ἐλεύθερη ἔνωση εἴτε ἀπὸ ἓνα νόμιμο γάμο καταχωρημένο στὰ βιβλία τοῦ ληξιαρχείου. Ἡ δημοκρατία τῶν σοβιετ προστάτευε τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί (ἂν δὲν ἔκανε πάντα στὴν πράξη, τουλάχιστον αὐτὸ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ κάνει σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους) δίχως ν' ἀσχολεῖται μὲ τίς περιστάσεις μέσα στίς ὁποῖες εἶχε ἔρθει στὸν κόσμον, ὅταν μὲ τὸ ἂν τὸ τυπικὸ μέρος τοῦ γάμου ἦταν ἐντάξει, ἢ ἂν ὁ πατέρας εἶχε ἀναγνωρίσει τὸ παιδί. Ἀκόμα καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄδελφοὶ «παράνομο τέκνο» ἢ «ἀγαμος μητέρα», ἤχουσαν περιέργεια τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Γιὰ τὴ δημοκρατία τῶν ἐργαζόμενων ὑπῆρχε μόνο μ ι ἀ μ η τ ε ρ α καὶ ἔ γ α π α ι δ ι.

Βέβαια, ἀκόμα καὶ τότε ὑπῆρχαν κατάλοιπα τοῦ παρελθόντος. Ἔτσι τὰ διάφορα ἐρωτηματολόγια ποὺ ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν περιείχαν αὐτὲς τίς παράλογες ἐρωτήσεις: Ἔγγαμος; Ἀγαμος; Στὴν ἐθνοφρουρὰ ἀπαιτοῦσαν πιστοποιητικὸ γάμου κλπ. Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα δείχνουν πόσο βαθιὰ ριζωμένες εἶναι οἱ παλιές προκαταλήψεις, καὶ πόσο εἶναι δύσκολο γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας. Μὰ ταυτόχρονα εἶδαμε στὰ χρόνια ἐκεῖνα νὰ γίνεται ἓνα σημαντικό βῆμα ἐμπρός. Ποιὸς ξανάκουσε νὰ γίνεται λόγος, ἀκόμα καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπανάστασης, γιὰ δυστυχησμένους κοπέλλες ποὺ βάλλουν τέλος στὴ ζωὴ τους γιατί ἔχουν «ἀτιμαστέι» καὶ φοβοῦνται νὰ γίνουν «ἀνύπαντρες μητέρες»; Οἱ βρεφοκτονίες

— είναι πολύ σημαντικό κι αξίζει να το θυμηθούμε — από τις άνυπαντρες μητέρες, επαφσον έντελώς. Τώρα παρατηρούμε ένα άλλο φαινόμενο: την δολοφονία του νεογέννητου απ' τον πατέρα του, όταν αυτός δέν θέλει να πληρώσει τή «διατροφή». Πρόκειται όμως για μεμονωμένες περιπτώσεις πού δέν χαρακτηρίζουν τήν εποχή. Όσο για τὸ γάμο, ή γενική γνώμη εκείνη τήν εποχή ήταν πώς ή συμβίωση δέν έπρεπε να νομιμοποιείται παρά στη περίπτωση άρρωστων ανθρώπων. Στην εποχή του μαχητικού κομμουνισμού τὸ πρόβλημα τής νομιμοποίησης του γάμου δέν ήταν μέσα στις άρμοδιότητες τής Λαϊκής Έπιτροπής Δικαιοσύνης, μά άποτελοῦσε άντικείμενο ζωνών τζιητήσεων στη Λαϊκή Έπιτροπή Υγιεινής.

Τήν εποχή του μαχητικού κομμουνισμού, και όποιες και να ήταν οι περιστάσεις, ή ιδέα πώς ή μητρότητα μπορούσε να είναι ν τ ρ ο π ή είχε πέσει έντελώς σέ άχρηστία. Καί καθώς ή οικογένεια έξαρθωνόταν και οι έρωτικές ένώσεις όλο και περισσότερο συνάπτονταν δίχως τυπικότητες, ή μητρότητα έπαιρνε σιγά σιγά τή μορφή ενός κ ο ι ν ω ν ι κ ο ὕ κ α θ ή κ ο ν τ ο ς τ ή ς γ υ ν α ί κ α ς, και μιās ούσιαστικής ύποχρέωσης του Κράτους.

Μαζί με τις άλλες πού πραγματοποιήθηκαν, μετά τήν Έπανάσταση, στις οικογενειακές και συζυγικές σχέσεις, μεταβλήθηκε και ή στάση μας άπέναντι στην πορνεία. Άν, κατά τή διάρκεια του μαχητικού κομμουνισμού και με τις μορφές και τις όψεις πού παρουσιάζει στις καπιταλιστικές αστικές χώρες, ή πορνεία δέν έξαφανίστηκε έντελώς, ώστόσο μειώθηκε σημαντικά και έντυπωσιακά. Τά αίτια τής πορνείας είναι ή οικονομική έξάρτηση τής γυναίκας από τον άντρα, και ή αδυναμία της να συντηρηθεί με τή δική της έξργασία. Όσο ή ύπαρξη τής γυναίκας θά έξαρτάται από τὸ νόμιμο ή παράνομο σύντροφό της, όσο ή γυναικεία έξργασία δέν θά έχει τοποθετηθεί μέσα σέ συνθήκες ίδιες μ' αυτές πού ρυθμίζουν τήν άντρική έξργασία, ή πορνεία δέν θά πάψει να ύπάρχει — είτε κάτω από τήν φανερή μορφή τής έπαγγελματικότητας, είτε κάτω από τήν κρυφή μορφή της, όταν δηλαδή, ή γυναίκα πουλιέται «διά νόμιμου γάμου» σ' έναν άντρα πού δέν αγαπάει, μόνο και μόνο για να έξασφαλίσει μόνιμα κάποιον πού θά τή συντηρεί.

Με τήν καθιέρωση, στην εποχή του μαχητικού κομμουνισμού, τής ύποχρεωτικής έξργασίας, και με τήν ύπαρξη βιοτικών άναγκών πού ώθοσαν τή γυναίκα να έχει μιá παραγωγική έξργασία έξω απ' τὸ σπίτι της, ή έπαγγελματική πορ-

νεία άρχικά μειώθηκε γρήγορα κι ύστερα εξαφανίστηκε.

Ήλεινη την εποχή μόνο μιá ενεργός συμμετοχή στην πραγματική — χειρωναχτική ή διανοητική — εργασία μπορούσε να εξασφαλίσει στη γυναίκα τá απαραίτητα, με τή βοήθεια των μερίδων. Οι γυναίκες δέν μπορούσαν πιά να «τή γλυτώσουν» παίρνοντας τó περίσσειμα των άντρων, για τόν απλό λόγο ότι οι άντρες δέ διέθεταν κανένα περίσσειμα. 'Απ' την άλλη μεριά όμως, κάθε γυναίκα είχε τή δυνατότητα να εργαστεί και να «κερδίσει» μόνη της τó μερίδιό της.

'Από τή στιγμή που καθιερώθηκε ó θεσμός τής υποχρεωτικής εργασίας, ή σοβιετική έξουσία, έδειξε μιá στάση έντελώς νέα, άγνωστη μέχρι τώρα, άπέναντι στην πορνεία: καταδίωξε τís πόρνες όχι γιατί «πορνεύονταν», αλλά γιατί «δέν δούλευαν», γιατί δέν συμμετείχαν στην παραγωγική εργασία για τó καλό του συνόλου. 'Η πόρνη καταδικαζόταν και καταδικαζόταν σάν όκηρδó στοιχείο, αλλά δέν τήν κατέτασαν σέ μιá ειδική, έξευτελιστική κατηγορία, όπως γίνεται στα άστικά κράτη.

Για τή δημοκρατία των εργαζόμενων, καμιά σημασία δέν είχε άν ή γυναίκα πουλιόταν σ' ένα μόνον άντρα ή σέ πολλούς μαζί, άν ήταν επαγγελματίας πόρνη ή νόμιμη σύζυγος που δέν ζούσε από μιá χρήσιμη εργασία, αλλά από τούς πόρους του άντρα σάν όποιο είχε νόμιμα πουληθεί. 'Ολες οι λιποτάξεις τής εργασίας, όλες οι γυναίκες που δέν λάβαιναν μέρος στην υποχρεωτική εργασία, δίχως να έχουν, σάν δικαιολογητικό, μικρά παιδιά, έξαναγκάζονταν, όπως και οι πόρνες, να συμμετέχουν στην υποχρεωτική εργασία. 'Η έξουσία των σοβιέτ δέν έκανε διάκριση ανάμεσα σέ μιá πόρνη και στην πιό νόμιμη σύζυγο που ζούσε από τούς πόρους του συζύγου της, όποιος και να ήταν αυτός, άξιη και «κομισάριος»...

Βλέπουμε ότι γινόταν εδώ μιá εξίσωση όλων των λιποταχτών τής εργασίας. 'Από τήν άποψη τής εργατικής κοινωνίας, μιá γυναίκα ήταν άξιοκατάκτηση όχι γιατί πουλούσε τó κορμί της, αλλά γιατί, όπως οι άνεργες γυναίκες, δέν πρόσφερε κανένα χρήσιμο έργο στην κοινωνία. Αύτ ήταν μιá στάση καινούργια, έντελώς καινούργια, άπέναντι στην πορνεία — μιá στάση ύπαγορευμένη από τά συμφέροντα τής εργατικής κοινωνίας.

Στά χρόνια του μαχητικού κομμουνισμού, ή πορνεία είχε φτάσει: σέ πολύ χαμηλά επίπεδα' στα μεγάλα κέντρα, τή Μόσχα και τήν Πετρούπολη, οι επαγγελματίες πόρνες δέν ή-

ταν πιά δεκάδες χιλιάδες όπως πριν, μόνον μερικές έκατονοτάδες. Αυτό ήταν ένα θήμα προς τὰ εμπρός. Δέν πρέπει όμως νά βαυκαλιζόμαστε μέ την άπατηλή έλπίδα πώς μέσα στη σοβιετική δημοκρατία ή πορνεία δέ θά έχει καμά θέση. "Όσο ή γυναίκα θά εξαρτάται από τον άντρα της, όσο ή μισθωτή εργασία δέν θά άρκει για νά καλύψει τις άνάγκες της, όσο ή άποδιοργάνωση της οικονομικής ζωής θά γίνεται όδυνηρά αισθητή, ή πορνεία θά εξακολουθεί νά ύπάρχει, άκόμα και κάτω από συγκαλυμένη μορφή. "Όταν ή νεαρή κοπέλλα της Σοβιετικής Ένωσης δίνεται σ' έναν άντρα πού δέν αγαπάει, για νά επιτύχει μιá αύξηση και ένα καλύτερο «συντελεστή», ή πράξη της σέ τί διαφέρει από την πορνεία; Τό νά ζήσεις μ' έναν άντρα για νά έχεις μπότες ως τά γόνατα, ζάχαρη και άλεύρι, δέν είναι πορνεία; Δέν είναι πορνεία, όταν μιá γυναίκα παντρεύεται μόνον και μόνον έπειδή «κείνος έχει στέγη στο σπίτι των σοβιέτ»; Δέν είναι πορνεία όταν μιá γυναίκα πού μεταφέρει τσουβάλια, ή μιá χωρική πού πήγε νά φέρει τό άλεύρι, αναγκάζεται νά δοθεί στον όδηγό για νάχει μιá θέση στη στέγη του βαγονιού, ή στον άργηγό άποσπάσιματος του φράγματος για νά έξοικονομήσει λίγο άλεύρι για τά παιδιά της;

"Όσο διαφορετικές μορφές και νά παρουσιάζουν, όλα τά παραπάνω είναι: πορνεία, μιá πορνεία όδυνηρή, πικρή κι έξευτελιστική για τή γυναίκα, και επίζημα για τή δημοκρατία της εργασίας, άπ' τό γεγονός ότι δημιουργεί κινδύνους για τή γενική ύγεια (έξάπλωση των άφροδισίων νοσημάτων) και ύπονομεί τή συντροφικότητα. Παρ' όλα αυτά, όμως, δέν μπορούμε ν' άρνηθούμε πώς αύτή ή μορφή πορνείας άποτελεί μιá κάποια πρόοδο, σέ σύγκριση μέ την επαγγελματική πορνεία. Η γυναίκα πού ζούσε από τό εμπόριο της σάρκας της ήταν άλλοτε, σάν μέλος της κοινωνίας, σημαδεμένη μέ τή σφραγίδα της ντροπής και άντικείμενο της γενικής περιφρόνησης. Ό άντρας πού πλήρωνε τά χάρδια της δηλωμένης πόρνης κρατούσε για τον έαυτό του τό δικαίωμα νά προσβάλει και νά έξευτελίξει τή γυναίκα κατά βούληση: ή πόρνη δέν είχε τό δικαίωμα ούτε νά παραπονεθεί ούτε νά διαμαρτυρηθεί. Η «κίτρινη κάρτα» επέτρεπε τά πάντα. Άλλά και χωρίς αύτήν, ή γυναίκα δέν τολμούσε νά διαμαρτυρηθεί για τή θναυσότητα του άντρα πού τήν είχε αγοράσει, από φόβο μήπως αύτός τήν παραδώσει στα χέρια της αστυνομίας, πού θά τήν άνάγκαζε νά καταχωρηθεί σάν πόρνη. Σήμερα οι σχέσεις είναι κάπως διαφορετικές. "Όταν ή γυναίκα

Έχει στην τσέπη της τὸ βιβλιάριο ἐργασίας, δταν βρίσκεται στὸ γραφεῖο ἢ στὸ ἐργαστήριο, παίει νὰ εἶναι «ἀντικείμενο ἐμπορίου». Κι ἂν ἀκόμα παντρεύεται «ἀπὸ συμφέρον», ἔχει τουλάχιστον τὴ δυνατότητα νὰ διαλέξει, νὰ σχετιστεῖ μὲ κάποιον πού της ἀρέσει περισσότερο. Ὁ συμφεροντολογικὸς ὑπολογισμὸς δὲν παύει ρόλο παρὰ στὸ μέτρο πού τὸ οἰκονομικὸ, τὸ χρηματικὸ στοιχείο, ἔχει τὴ θέση του στὰ ἐννέα δέκατα τῶν περιπτώσεων τοῦ ἀστυκῆ γάμου. Κι ὁ ἄντρας ἔχει μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ στάση ἀπέναντι στὴ δηλωμένη πόρνη, στὴ «δημόσια», ἀπὸ κείνη πού ἔχει ἀπέναντι στὴ γυναίκα μὲ τὴν ὁποία ἐνώθηκε αὐτόβουλα, ἀπὸ συμπάθεια. Μ' αὐτὴν, δὲν θὰ θελήσει νὰ κάνει τὸν ξυπνο. Δὲν θὰ τοῦ ἐπιτρέψει ἐκείνη νὰ τὴν γελοιοποιήσει, εἶναι ἔτοιμη νὰ φύγει ἀπὸ κοντὰ του πιδ εὐκόλα ἀπὸ τὴ νόμιμη σύζυγο — «μὲ δυσαρέστησες» — καὶ αὐτὸ κάνει τὶς περισσότερες φορές.

Μὲ τὴν αὐξηση τῆς γυναικείας ἀνεργίας, εἶδαμε μιὰ ἐπιστροφή τῆς πορνείας μὲ τὴν πιδ ὀδυνηρὴ, γιὰ τὴ γυναίκα, μορφή της, τὴν ἐπαγγελματικὴ πορνεία. Ὅσο ἡ ἐργασία τῆς γυναίκας δὲν θὰ ἐξασφαλίζεται ἐπαρκῶς, ὅσο θὰ πληρώνεται σύμφωνα μὲ τὶς χαμηλότερες κατηγορίες, ἡ πορνεία θὰ ὑπάρχει, εἴτε στὴν ἀνοικτὴ ἐπαγγελματικὴ τῆς μορφή, εἴτε στὴν κρυφὴ τῆς μορφή, σὰ συμπληρωματικὴ δραστηριότητα, εἴτε ἀκόμα στὸ πρόσωπο τῆς «νόμιμα συντηρούμενης» συζύγου. Αὐτὸς ὁ τύπος τῆς «νόμιμα συντηρούμενης» γυναίκας, μὲ τὰ φτιασιδία καὶ τ' ἀρώματα, μὲ τὶς μεταξωτὲς κάλτσες, τῆς γυναίκας πού ἀποφεύγει κάθε ἐργασία καὶ πού ξεφορτώνεται ἀκόμα καὶ τὸ νοικοκυριὸ καὶ τὰ παιδιὰ, ἀναθέτοντάς τα σὲ ὑπέρτριες καὶ παραμάνες, δὲν ἀντιπροσωπεύει παρὰ ἕναν τύπο πόρνης. Αὐτὴ ἡ κατηγορία γυναικῶν — «οἱ νόμιμες κοῦκλες» — εἶναι ἰδιαίτερα ἀχρηστὴ καὶ ἰδιαίτερα ἀπαράδεχτη μῆσα σὲ μιὰ ἐργαζόμενη κοινωνία. Ὁ τωρινὸς στόχος μας, ὡστόσο, δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσουμε σὲ βάθος τὸ εἰδικό, ἀν καὶ σημαντικὸ, πρόβλημα τῆς πορνείας σὲ ὅλες του τὶς μορφές. Γι' αὐτὸ ἀς ξαναγυρίσουμε στὸ θέμα τῶν μεταβολῶν στὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Τί μᾶς δίδαξε ἡ πείρα, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ὀχτωβριανῆς ἐπανάστασης, σχετικὰ μὲ τὴ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν; Τὸ πείραμα αὐτὸ μᾶς ἐπιβεβαίωσε, κατ' ἀρχήν, πὼς ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία, οἱ σχέσεις της μὲ τὴν οἰκογένεια, καὶ τὰ δικαιώματά της στὸ γάμο, καθορίζονται ἀπὸ τὸ ρόλο της μέσα στὴν παραγωγή καὶ ἀπὸ τὸ βαθμὸ συμμετοχῆς της στὴν προαγωγικὴ ἐργασία μὲ στόχο τὸν πλουτισμὸ τῆς ἐθνι-

κής οικονομίας και τη βελτίωση της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Η εργασία είναι το μέτρο της γυναικείας ύπστασης: η μισθωτή εργασία, κάτω από το καθεστώς του καπιταλισμού και της ατομιστικής οικογενειακής οικονομίας, την υποδούλωνε, ενώ η εργασία για το σύνολο, για την κοινωνία, καθώς αναπτύσσεται η οργάνωση όλων των μορφών σοσιαλιστικής παραγωγής και κατανάλωσης, την απελευθερώνει. Κατά δεύτερο λόγο, η δημιουργία νέων μορφών παραγωγής και καθημερινής ζωής, απέδειξε πως η οικογένεια άλλαξε θεμελιακά, πως οι οικογενειακοί δεσμοί έχασαν τη δύναμή τους, πως ο γάμος έγινε προσωρινό φαινόμενο (κι όχι άπαραδίαστο μυστήριο) και πως η μητρότητα μεταβλήθηκε σε κοινωνικό καθήκον.

Οι μεγάλες επιτυχίες των πρώτων χρόνων της επανάστασης, όταν βάσαμε διαστικά τα θεμέλια του σοσιαλιστικού οικοδομήματος, έδωσαν μιά ισχυρή προώθηση στην επίλυση των προβλημάτων σχέσεις των δύο φύλων. Όλα αυτά τα γεγονότα άφησαν βαθιά τα χνάρια τους μέσα μας, αλλά άσκησαν και μιά αναμφισβήτητη επίδραση πάνω στους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος της γυναικείας απελευθέρωσης, πάνω στους τρόπους επίλυσης του προβλήματος του γάμου και της οικογένειας μέσα στο προλεταριάτο των χωρών που ακόμα κυβερνούνται με τρόπο καπιταλιστικό. Όταν, στο μέλλον, το διεθνές προλεταριάτο, θ' αναλάβει να οικοδομήσει πόν κομμουνισμό, θά είναι σημαντικό γι' αυτό, να μελετήσει τις δικές μας επιτυχίες και να λογαριάσει τις αλλαγές που επιτελέστηκαν σ' αυτή την περίοδο της διαστικής θεμελίωσης του σοσιαλισμού. Αυτή η απόπειρα δημιουργίας νέων μορφών ζωής από μιά πανίσχυρη εργατική τάξη, αξίζει να περιγραφεί, να μελετηθεί και να χρησιμοποιηθεί.

